

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

О. Р. КОПІЄВСЬКА

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2014

УДК 008(477):168.522
ББК 71.41(4Укр)
К 65

Рецензенти

Н. А. Жукова, доктор культурології, доцент,
професор кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського

І. В. Петрова, доктор культурології, доцент, професор кафедри
культурології Київського національного університету культури і мистецтв

В. А. Бітаєв, доктор філософських наук, професор,
заслужений діяч мистецтв України, член-кореспондент НАМ України,
начальник науково-організаційного управління Президії НАМ України

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(протокол № 5 від 27.05.2014)*

Копієвська О. Р.

К 65 Трансформаційні процеси в культурі сучасної України : монографія. – К. : НАКККіМ, 2014. – 296 с.

ISBN 978-966-452-184-7

У монографії розглядається широке коло питань, пов'язаних з проблемою особливостей трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасній Україні. Аналіз трансформаційних процесів у культурі здійснено за допомогою виокремлення моделей трансформації: політичної, інформаційної, економічної, суб'єктної, ціннісної, мистецької. На основі культурологічного аналізу в монографії виявлено нові зрізи розуміння глобального та локального, окреслено значущість глокального щодо перспектив розвитку локальної культури країни. У центрі дослідження - глокальний і локальний виміри культуротворення - проблема культуротворчої місії соціокультурних інститутів у сучасній Україні.

Для фахівців у галузі теорії й історії культури, культурології, антропології, викладачів і студентів.

УДК 008(477):168.522
ББК 71.41(4Укр)

ISBN 978-966-452-184-7

© Копієвська О. Р., 2014
© НАКККіМ, 2014

ЗМІСТ

Від автора	4
Розділ 1. Концептуальне осмислення трансформаційних процесів у культурі	
1.1. Моделі трансформаційних процесів: до постановки проблеми	7
1.2. Глобальне, глокальне та локальне: до визначення понять.....	49
Розділ 2. Глобальність і глокальність у контексті проблеми культуротворення	
2.1. Вплив глобалізації на трансформацію картини світу: культуротворчий аспект	69
2.2. Культурна матриця як основа культуротворення: європейський досвід	88
2.3. Культурний ландшафт та архітектоніка: перспективи співпраці України та ЄС	111
Розділ 3. Локальні особливості сучасної української культури	
3.1. Традиція як основа збереження локальної культури в умовах глобалізації.....	120
3.2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації	130
3.3. Культурна складова національного інтересу	142
3.4. Культурні потреби людини в контексті трансформаційних процесів початку ХХІ століття	153
Розділ 4. Інституційні засади забезпечення функціонування сфери культури	
4.1. Стейкхолдери культурних трансформацій	162
4.2. Роль громадянського суспільства в процесі формування культурного середовища	184
4.3. Культуротворча місія соціокультурних інститутів: вітчизняна практика	204
4.4. Культурно-мистецька освіта як основа формування національного культурного простору	235
Післямова	258
Список використаних джерел	261
Додаток 1. Статистична інформація кількісних показників по базових закладах культури за 1990–2013 роки.....	283
Додаток 2. Досвід європейських ВНЗ.....	284
Додаток 3. Проблеми, наслідки і рекомендації щодо забезпечення якості вищої культурно-мистецької освіти в Україні.....	287

ВІД АВТОРА

Сучасний етап історичного розвитку України визначається інтенсивним руйнуванням старих основ соціокультурного життя, значними соціально-ціннісними змінами, перетворенням у політичній, економічній сферах. Реалії сьогодення актуалізують проблеми гуманізації суспільства, відродження національної духовності, а також питання загальнолюдського як певної універсалії, що містить у собі норми та принципи, якими керується людство, розбудовуючи своє майбутнє. Останні десятиліття дослідження проблем сучасної культури пов'язують з проблемою глобалізації, що широко представлена в теоретичному доробку як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Це пов'язано з особливістю процесів, що відбуваються як в Україні, так і у світі, і характеризуються постіндустріальною інтернаціоналізацією суспільного життя, економічних, політичних, соціокультурних зв'язків між народами. Отже, у гуманітарному дискурсі культура постає як феномен глобально-цивілізаційних процесів. Не применшуючи ролі та значення аналізу глобалізаційних процесів, слід визнати, що акцентуація на глокальному й локальному вимірі відкриває нові аспекти розуміння проблем культуротворення.

Розглядаючи трансформаційні процеси в культурі України кінця ХХ – початку ХХІ ст. крізь призму глобального та глокального, а також локальних особливостей, слід враховувати проблему невідповідності між сталими стратегіями культуротворення й культурними реаліями сьогодення, що вимагають принципово інших підходів і наполегливо примушують утворювати адекватні практики задля забезпечення та реалізації культурних, творчих потреб людини, формування в кожному індивіді основ духовної, правової, політичної культури тощо. Це значною мірою обумовлює той спектр проблематики, який пов'язаний з питанням сприяння розвитку культури, що залишається однією з пріоритетних функцій держави, реалізація якої має бути науково обґрунтованою та відповідно підкріпленою юридично, організаційно, інституційно. На цьому шляху відкриваються значні перспективи для глибокого, усебічного аналізу глокальних і локальних особливостей розвитку культури сучасної України.

Сьогодні очевидно, що дослідження трансформаційних процесів і пов'язаних з ними проблем у науці не тільки набувають якісно нових характеристик і підходів, а й потребують їх концептуалізації. Культурологія як міждисциплінарна галузь знань, значно виразніше, ніж будь-яка інша гуманітарна наука, здатна виконувати об'єднувальну функцію, допомагаючи іншим галузям виявляти й аналізувати як реальні проблеми, спричинені трансформаційними процесами, так і перспективи їх подолання.

Тривалий час теоретики пов'язували трансформаційні процеси в культурі із з'ясуванням ролі та функцій політичного устрою в становленні та розвитку держави, а також ролі еліт, що певною мірою обмежувало можливості цілісного вивчення цього явища. Зміни, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають зосередитися й на інших моделях трансформації культури. Актуалізувалася потреба вирішити під час трансформаційних процесів проблему культуротворення в умовах глобального, глокального та локального.

Розгляд особливостей трансформаційних процесів у культурі сучасної України в контексті глобальних, глокальних і локальних вимірів значною мірою обумовив звернення до аналізу спектру трансформаційних проблем і досвіду їх вирішення, як теоретичного, так і практичного, у зарубіжних країнах.

Локальний контекст розвитку культури актуалізує питання збереження та передачі традицій від покоління до покоління й пов'язану з цим проблему ідентичності та національного інтересу. З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних і змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях. В умовах необхідності відродження незалежної суверенної України виникає потреба вирішити проблему, пов'язану з визначенням дієвої ролі громадянського суспільства в сучасному культуротворчому процесі, що зосереджує увагу на дотичних проблемах – культурній функції держави, питанні культурних потреб громадян, а також їх взаємозалежності.

Дослідження культури України в контексті глобальних, глокальних і локальних вимірів вимагає окреслення низки проблем, які, з одного боку, є самодостатніми та самоцінними, з іншого – певним чином впливають на розуміння трансформаційних процесів, що відбуваються останнім часом, і специфіки глокального та локального контекстів. З огляду на це з'являється необхідність зосередити увагу на інституційних засадах забезпечення культурної функції держави та культуротворчої місії соціокультурних інститутів.

Саме це широке коло питань і є об'єктом аналізу в монографії «Трансформаційні процеси в культурі сучасної України».

Віддаючи належне всім науковцям, які досліджують складну проблему впливу глобального та локального на трансформаційні процеси, пропонуємо власний погляд на глобальний і глокальний контекст і локальні особливості трансформаційних процесів у культурі України кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Автор висловлює щире подяку рецензентам за уважне та неупереджене осмислення тексту монографії.

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КУЛЬТУРІ

1.1. Моделі трансформаційних процесів: до постановки проблеми

В останні десятиліття трансформаційні процеси як в Україні, так і у світі характеризуються небаченими за масштабами обсягами та визначаються глобалізаційним проявом, тобто постіндустріальною інтернаціоналізацією суспільного життя, економічних, політичних, соціокультурних зв'язків між народами. За влучним висловом відомого українського культуролога С. Кримського, з глобалізацію «можна зв'язувати новий етап сапієнсації», адже в її епіцентрі виявилось формування супутникового зв'язку й Інтернету, світових інформаційних і соціокультурних потоків, що дозволило долучити людський інтелект до всього обсягу знань, вироблених людством, створити свого роду «мозок планети» [130, 244].

Отже, глобалізаційні процеси пов'язані насамперед зі становленням інформаційного суспільства, що впливає на всі структуроутворювальні компоненти культури. Його основними характеристиками є новизна, широке охоплення аудиторії, інтенсивність інформаційних потоків, інноваційність, орієнтація на висококваліфіковану й інтелектуально розвинену особистість. При цьому необхідно зазначити, що в різних країнах глобалізаційні процеси набувають різноманітних відтінків, що якраз і пов'язано з переходом від індустріальної до постіндустріальної цивілізації, до так званого інформаційного суспільства, від біполярного світу до світу зі «світ-системним ядром» - країн з різним ступенем економічної розвиненості, державного устрою тощо.

Сьогодні очевидно, що дослідження трансформаційних процесів і пов'язаних з ними проблем у науці не тільки набувають якісно нових характеристик і підходів, а й потребують їх концептуалізації. Це обумовлено, насамперед, зміною основних завдань, що стоять перед соціумом: питання щодо забезпечення та реалізації культурних потреб людини,

здійснення культурної функції держави в умовах, коли культури ніби залучені до конкурентної боротьби, що призводить або до нівелювання тієї чи іншої культури, уніфікації різних культурно-історичних форм на ґрунті певної базової моделі, або навпаки - сприяє виживанню та зміцненню. Реалії сьогодення свідчать, що багато країн світу стикаються з проблемою вибору шляху культурної розбудови, ефективність якої залежить від ряду трансформаційних процесів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. На перший план вийшли проблеми зовнішнього і внутрішнього суверенітету, здатності держави проводити самостійну культурну політику, бути легітимною як в очах свого народу, так і за межами власних кордонів. Вирішення цих проблем багато в чому залежить від форми державного правління в країні та державного управління. Як слушно зауважує російський теоретик О. Пігальов, «саме глобалізація виявила той факт, що культура – це насамперед, особлива машина виживання, що складається із засобів управління індивідуальною та колективною поведінкою людей» [210, 256]. Відтак реалії сьогодення підвищують вимоги й до якості державного управління, ефективність якого, своєю чергою, визначається його здатністю швидко адаптуватися до стрімко змінюваних умов зовнішньої культурної картини світу.

Слід відмітити, що трансформаційні процеси відбуваються, як правило, у перехідні епохи, тому, розглядаючи проблему сучасних трансформаційних процесів, не можна обійти увагою той факт, що перші спроби осмислення соціокультурних змін починаються з давніх часів і тривають до сьогодні (Платон, Августин, Й. Гердер, Г.-Ф. Гегель, Ф. Ніцше, О. Конт, К. Маркс, О. Шпенглер, К. Ясперс, А. Тойнбі, У. Бек, С. Гантінгтон, Р. Робертсон, М. Фетерстоун, Е. Гідденс, Р. Хіггінс, Г. Тернборн, З. Бауман, Е. Тоффлер, А. Аппадурі, М. Фуко, Ф. Фукуяма, К. Поланьї, Е. Еріксон, К. Апель, П. Бергер, П. Сорокін, М. Данилевський, В. Соловйов, Є. Трубецької, М. Бердяєв, Л. Виготський, О. Лосєв, Д. Лихачов, Ю. Лотман, В. Межуєв, О. Пігальов, А. Ашкеров, С. Кримський, О. Кравченко, Ю. Кнатько, В. Пилипчук, О. Дзьобань, О. Свящук, М. Безносів, В. Буряк, Т. Заславська, В. Іонесов, С. Пахоменко, Ю. Рябой, Л. Чернюк та багато ін.).

Трансформаційні процеси у сфері буття є однією з найбільш досліджуваних тем у сучасній науці. Оскільки існуючі роботи із зазначеної проблеми охоплюють доволі широке коло питань, спробуємо їх об'єднати в «моделі». Необхідно зазначити, що одна з перших спроб вивчення трансформаційних процесів у культурі була пов'язана зі з'ясуванням ролі та функцій політичного устрою в становленні та розвитку держави, а згодом – з формуванням і ствердженням її демократичних засад. Отже, перш за все виокремимо **політичну модель трансформації** культури.

Цій моделі (у сенсі трансформації / видозміни державного устрою) присвячені роботи багатьох філософів, теоретиків, науковців різних часів. Перші спроби щодо осмислення питання політичної трансформації (держави) можна знайти ще в Конфуція, Лао-Цзи, Геракліта, Піфагора, Платона, Аристотеля, Сенеки. Якщо в добу Античності «політична трансформація» розглядається в контексті соціальних утопій, то в Середньовіччі увага акцентується на любові до Бога та беззаперечному підпорядкуванні правителю як наміснику Бога на землі (Августин, Тома Аквінський). У добу Відродження питання політичних трансформацій розглядається в контексті питань «справедливості та порядку» (Н. Мак'явеллі, Т. Мор, Т. Кампанелла), а також гуманізму (М. Фічіно, Е. Роттердамський). У Новий час наголошувалося на національному факторі (Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є та ін.), на культурі виховання та навчання (І. Кант, Й. Гердер, Г. В. Ф. Гегель), на розвитку продуктивних сил і суспільного виробництва (К. Маркс, Ф. Енгельс), на необхідності існування суспільної ієрархії (В. Парето, Г. Моска). Назване коло питань залишається актуальним і в Новітньому часі.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. «політична модель» трансформації розглядається переважно в контексті проблеми дихотомії «християнській світ – ісламський», «Схід – Захід», «демократичний світ – недемократичний». Також аналізується вплив демократії на розвиток економіки та культури в цілому. Зауважимо: ще Ф. Ніцше відмічав, що сучасна демократія є секулярною версією християнської

доктрини універсальної гідності людини, яка трансформувалася в політичну доктрину прав людини. У цілому погоджуючись з німецьким філософом, усе ж відмітимо, що сучасні реалії доводять неможливість автоматичного перенесення цієї доктрини на все людське суспільство, адже, як виявляється, демократія не є необхідною умовою економічного росту. Відомо багато прикладів диктаторських режимів, котрі домоглися величезних успіхів в економіці своїх країн. Яскравий приклад – Чилі та Південна Корея. Однак безумовно й те, що тоталітарні режими навряд чи довгий період часу можуть бути супутнім фактором зростання економіки. Говорячи про історію, ми повинні мати на увазі фундаментальну політичну концепцію. Такою концепцією, безперечно, є «Теорія справедливості» Дж. Ролза, одне з положень якої полягає в тому, що жодні економічні вигоди не переважають утиску первинних політичних свобод. Саме демократичний устрій, для якого характерні політичний та ідеологічний плюралізм, багатопартійність, визнання принципу поділу влади, вирішення питань більшістю голосів, виборність, змінюваність і підзвітність державних органів народу, верховенство права для всіх і т. ін., може сприяти розвитку культури в широкому розумінні цього поняття.

Важливою в цьому контексті виступає проблема самовираження, яка проявляється через систему цінностей, серед яких – довіра, толерантність, добробут, правові механізми рівноправної участі різних суб'єктів культурного життя в прийнятті рішень щодо розвитку сфери. Самовираження людини, соціальної групи, нації як основа особистісного рівня трансформаційних процесів у їх локальному розумінні визначається такими соціокультурними характеристиками: ментальними особливостями, моделями поведінки, характером, традиціями, національними ідеями, освіченістю, релігією тощо. Наголосимо, що саме демократичний устрій передбачає вплив громадян на різні моделі трансформації. Тож розглянемо їх. Так, за визначенням Дж. Шумпетера, К. Маннгейма, Р. Дебре, Р. Даля, У. Домхоффа, Е. Гольтмана, Р. Міллса, Д. Рисмена та ін., велика роль у трансформації та становленні західноєвропейської цивілізації належить «інтелектуальній еліті».

Необхідно зазначити, що більшість напрямів розгляду проблем політичної трансформації пов'язані з концепціями щодо структури, місця та ролі в суспільстві правлячих еліт. З кінця XIX ст. теоретики поділяють усі види еліт на «структурно-функціональні» та «ціннісні», у середині яких формується їх різне трактування: «харизматичні», «психологічні», «біологічні», «національні» тощо (Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Ледерер, Г. Лебон, Г. Лассуелл, К. Мангейм, Р. Міллс, Р. Міхельс, А. Тойнбі, М. Фройнд, Ж. ле Гофф та ін.). Безумовно, українські та російські дослідники (М. Попович, А. Бичко, І. Надольний, В. Скуратівський, М. Шульга, Г. Ашин, Ю. Давидов та ін.), також розглядають історичні витoki елітарних концепцій, роль консервативної соціальної філософії в становленні суспільної ієрархії, роблять спроби структурувати еліту відповідно до сфер професійної діяльності, аналізують функціонування та роль національної еліти в соціально-трансформаційних процесах [88, 7]. Зокрема, Т. Заславська, розглядаючи правлячу еліту як суб'єкт, що ініціює трансформацію в культурі, поділяє її на соціально зрілих та активних представників суспільних груп. На думку дослідниці, правляча еліта орієнтована на реформаторську діяльність, зміну правових та адміністративних норм, що визначають «правила гри», іншими словами ідеологію чи культурну політику. Активні представники інших соціальних груп займаються підприємницькою діяльністю на основі нових форм і правил, зокрема культурних норм і принципів, що, на думку вченої, засвідчують ефективність їх використання задля прибутку. Інша частина суспільства впливає на трансформаційні перетворення у сфері культури через власну поведінку, що не завжди має позитивні наслідки [92, 284–285].

Незважаючи на певну утопічність теорії Т. Заславської, деякі її міркування заслуговують на увагу, зокрема судження дослідниці щодо впливу на трансформаційні процеси міграційних проблем. Міграція посилює соціальну напруженість і негативно впливає, а в деяких випадках і руйнує століттями усталені культурні середовища. Процес міграції в її глобальному контексті породжує нові форми відчуження, інакше кажучи, людина в певному розумінні втрачає роль суб'єкта

послідовних соціокультурних змін і перетворюється на пасивного спостерігача цього процесу. Міграційні процеси негативно впливають на культуру різних країн, оскільки розмивають засади культурної ідентифікації, сприяють створенню умов поглинання однієї культури іншою. Втрата культурної ідентичності, зміни життєвого світу людини, витіснення тривалих, стійких зв'язків між людьми короткочасним або дистанційним спілкуванням стають звичними явищами сучасного життя. Країни, які являють сьогодні мультикультурне суспільство, мають різноманітні етнічні, релігійні та мовні проблеми, рішення яких залежить від реальної політики та законодавства, що здатні подолати негативні наслідки, викликані міграційними процесами. Але, на жаль, міграція призводить до того, що людина не завжди знаходить своє місце в цьому новому світі, не здатна адаптуватися до нових соціокультурних умов існування й тим самим втрачає можливість реалізувати власний духовний, культурний, творчий потенціал.

Наразі, повертаючись до поняття «інтелектуальна еліта», відмітимо, що, на думку деяких теоретиків (Й. Ф. Гербарт, Ф. Ніцше, К. Фішер, Г. Гельмгольц, Е. Шпрангер, У. Дарлінгтон, Р. Вільямс), поєднання діяльності «інтелектуальної еліти» та якісно нового державного управління призвели до формування дієвої культурної політики, що забезпечує культурні потреби громадян, відповідно поєднує митців і підприємців щодо процесу виробництва культурних продуктів і послуг, які мають досить велику споживчу цінність.

Спробуємо розібратись, чи є це твердження істинним? Слід зазначити, що теоретики вкладаються різний зміст у поняття «інтелектуальна еліта», звідси й різночитання у визначенні її функцій. Так, російський теоретик С. Кугель, аналізуючи структуру, функції, а також проблеми інтелектуальної еліти, зауважує, що інтелектуальна еліта – це «вузький контингент видатних дослідників», наголошуючи на тому, що головним критерієм елітності є внесок ученого в розвиток наукового знання. Для виміру наукового доробку теоретик пропонує використовувати такі «індикатори»: публікації в престижних виданнях і кількість патентів, рейтинг за цитат-індексом, отримання

наукових винагород і премій, представництво в наукових радах і редколегіях. Тобто за «індикаторами» С. Кугеля не стільки вимірюється потенціал, скільки зафіксовані реальні досягнення в науковій діяльності. На думку російського дослідника, «інтелектуальна еліта» вносить свій вклад у політичну науку та вказує на ті наукові галузі, у яких «можна досягти швидкого успіху та високих наукових здобутків, а значить, це ті напрями, у які слід вкладати кошти» [133, 6].

Дозволимо собі не погодитися з російським теоретиком, адже якщо внесок еліти вимірювати тільки вдалим вкладенням коштів, то це, по-перше, призведе до втрати інтелектуальної еліти, яка не завжди може бути оцінена сучасниками, і тому вкладання коштів в ідеї може не відбутися за життя ініціаторів змін; по-друге, діяльність інтелектуальної еліти не обов'язково повинна приносити матеріальні дивіденди: вони можуть бути й духовними.

С. Кугель висловлює своє бачення обов'язків інтелектуальної еліти, а саме: у конфліктних ситуаціях виступати із заявами та маніфестами.

З цією тезою російського науковця теж важко погодитися, адже, на наш погляд, інтелектуальна еліта може бути й інтелігентною, а інтелігент тільки в крайньому випадку може виступити із заявою. Теоретик зауважує, що ступінь інтеграції еліти визначається згуртованістю наукового співтовариства, що соціальні зв'язки усередині еліти сильніші, ніж усередині наукової спільноти загалом. Тут теж важко погодитися, адже, як слушно відмічає Н. Жукова, усе відбувається навпаки: представники наукової або творчої еліти, як правило, настільки захоплені своєю роботою, настільки віддані своїй справі, що «згуртовуватися» їм часто-густо просто немає коли [88, 106–107].

Й. Ф. Гербарт до інтелектуальної еліти відносить вождів, у статтях котрих, на його думку, поєднуються інтелект і воля, які натовп сприймає як екстаз духу. Своєрідне продовження цієї теорії бачимо в концепції Ф. Ніцше, яка будується на ідеї віддачі інтелектуальною, вольовою людиною свого життя служінню справі створення майбутніх досконалих особистостей. Саме таким чином, за Ф. Ніцше, життя

окремої людини може набути найвищої цінності та найбільшого значення. У. Дарлінгтон і Р. Вільямс наполягають на генетичному походженні інтелектуальної еліти.

До теорії «інтелектуальної еліти» можна віднести й концепцію Л. Гумільова щодо пасіонаріїв – талановитих, інтелектуальних, енергійних людей, котрі прагнуть змінити довкілля й здатні на це.

Поняття «інтелектуальна еліта» (або «інтелектуальна влада») розробляє у своїх працях французький теоретик Р. Дебре, котрий виокремлює «три доби» розвитку та панування, як він говорить, «партії інтелектуалів», «інтелектуальної еліти», а саме: «університетський цикл, видавничий і медійний» [72, 54]. В усіх трьох «циклах» автор, характеризуючи еліти, виокремлює їх у структурно-функціональні та ціннісні, правда, не використовуючи цих визначень. Проте слід зазначити, що в «медійному циклі» (використовуючи термінологію Р. Дебре) він значну увагу приділяє сенсу, що вкладається в поняття «інтелектуал» у сучасній культурі, а саме: «здатність впливати на людей» [72, 159]. Це дуже важлива теза, адже вона перегукується з теорією меритократії та нетократії, яку використовують деякі сучасні елітологи, культурологи, політологи.

Усі ці поняття – «інтелектуальна еліта», «меритократія», «нетократія» – є структурними елементами «структурно-функціональних» і «ціннісних еліт» і використовуються в контексті дихотомії «елітарне - масове», де масове суспільство теоретики поділяють на «масу, якою керують», і «масу, яку контролюють». До маси, якою керують, відносять людей, які збираються в церкві, армії, на заводі, у кінотеатрі. Цей тип французький теоретик Ж. Дельоз назвав «шизоїдним». На його думку, характерні ознаки цього типу масовізації такі: жорстка ієрархічна структура, високий ступінь поглинання психологічного «зараження», сприйняття оточення крізь призму протиставлення на «своїх» і «чужих». «Маса, яку контролюють» створюється, головним чином, за допомогою засобів масової комунікації та не передбачає обов'язкового особистого контакту індивідів.

Постіндустріальне суспільство надає велику особисту свободу й уникає прямого насильства, впливаючи на людей за допомогою «м'якої спокуси» (Ж. Бодріяр) або «машини бажання» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі) [88, 105].

Наразі повертаємося до теорій меритократії та нетократії, упродовження в життя яких, на думку деяких дослідників (Д. Белл, З. Бжезінський), забезпечило функціонування суспільних відносин, де людину оцінюють відповідно до особистих досягнень, а у владу обирають чесних, спроможних нести персональну відповідальність за справу людей, незалежно від їх партійної приналежності, матеріального становища, зв'язків, релігійних переконань, етнічного чи соціального походження.

Оскільки ці теорії, як і будь-які теорії еліт, пов'язані з проблемою трансформації, розглянемо їх докладніше. Поняття «меритократія» – від латинського *meritus* – гідний і грецького – влада, буквально – влада, заснована на заслугах, – вводить, за аналогією до понять «аристократія» та «демократія», англійський соціолог М. Янг [169, 167].

Тож меритократія – влада гідних. Тут мається на увазі, влада тих людей, достоїнство яких визначається ціннісними установками суспільства, у якому вони живуть, і воно (суспільство) не обов'язково може бути демократичним (яскравий приклад - Сінгапур). З іншого боку, термін «меритократія», який, як уже було зазначено, увів англійський теоретик М. Янг в антиутопії «Піднесення меритократії: 1870–2033» («*The rise of the meritocracy: 1870-2033*», 1958), до речі, попереджаючи про загрозу такої влади, з часом набуває інших смислів: влада інтелекту та знання.

На наш погляд, це прекрасна ідея, але за умов вродженого гуманізму представників такої еліти. Проте це чергова утопія, як і ідея ідеального правителя Платона, Конфуція й ін. Ідея меритократії, що містить у собі не тільки владу інтелектуалів і професіоналів, а ще й гуманних, доброзичливих, моральних тощо, - це ідеальна модель правителя, до якої прагнуть усі демократичні країни, і саме тому її ідеалізує і З. Бжезінський, і Д. Белл, і Р. Дебре. При цьому всім зрозуміло,

що за умов появи такого правителя, він повинен бути не один, а одним з числа інших, і бажано не меритократів – у цьому й полягає сутність демократії: у конкуренції між різними поглядами, а не в верховенстві «холодного розуму» (підкреслимо, що й «розум» - поняття відносне). Меритократія ж сама по собі, як і попереджав М. Янг, сатирично зображуючи майбутній прихід до влади та подальший крах нової олігархії, котра виправдовує своє панування тим, що вона складається з інтелектуально найбільш обдарованих та енергійних представників усього народу, – це скоріше форма автократії, що само по собі унеможлиблює демократію.

Наприкінці ХХ й особливо на початку ХХІ ст. неабиякої значущості набувають інформаційні технології, які, своєю чергою, сприяють зростанню об'ємів інформаційних потоків майже в усіх сферах людської діяльності: у промисловості, торгівлі, фінансово-банківській та освітній галузях. У зв'язку з цим актуалізується проблема взаємозв'язку розвитку індустрії інформації, інформаційних технологій з процесом інформатизації, а також визначення рівня та ступеня впливу процесу інформатизації на сферу управління й інтелектуальну діяльність людини. А отже, і нетократія як один з видів інтелектуальної еліти і як одна з форм управління суспільством, що з'явилась останнім часом, потребує уваги в контексті проблеми появи нових еліт з новим типом управління.

Щодо «нетократії», то це породження постіндустріального суспільства, нова форма управління, у рамках якої основною цінністю є не матеріальні предмети (гроші, нерухомість і т. ін.), а інформація [183], стрімкий потік якої охоплює суспільне буття. Перефразувавши вислів Г. М. Маклюена щодо мегаполісу як глобального села, можна сказати, що ЗМІ, зокрема ТБ, здатні зробити зі світу глобальний мегаполіс, у якому всі країни, усі народи дивляться одні й ті самі новини, серіали тощо. «Нетократи не зацікавлені в демократії, окрім як хіба що у формі ностальгічної дивини. Ідеологічний апарат нетократії зараз більше стурбований тим, як зробити, щоб усі зміни, що відбуваються, мали природний вигляд» [23, 34].

Нетократична еліта маніпулює інформацією. Саме вона посприяла тому, що все перетворилося на розвагу: погода, новини, не кажучи вже про політичну журналістику та звіти про вибори. Нові інформаційні технології збільшують практичну могутність ідеологій. Нетократія створює з індивіда-медіа – масову людину, котра, як заворожена, кожен рік 11 вересня дивиться як осідають «вежі-близнюки», метушаться натовпи розгублених людей; кожен день у новинах дізнається про те, як терористи вбивають ні в чому не винних людей і т. д. Сьогодні інформація є й інформативною, і психологічною. Одні й ті самі відомості подають у різних ракурсах, причому де більше правди – обирати реципієнту. Інформацію до того ж і театралізують: заручники, полонені, поранені, убиті – усе це реальні персонажі маніпуляцій тих чи інших нетократів, які створюють потрібну їм інтерпретацію подій.

На театралізації інформації наголошував у роботі «Соціодинаміка культури» французький теоретик А. Моль. Отже, можна говорити й про нетократичне суспільство, у якому зміни буття, його трансцендентне, перестають бути філософською проблемою, а стають повсякденням, а в такому разі є небезпека (доволі реальна), про яку попереджав у свій час У. Еко, повернення в Середньовіччя, коли інформацією володіли тільки «посвячені» і завдяки їй маніпулювали масами.

Таким чином, нетократична влада – це не влада прийняття рішень, але це влада-контроль над розумінням того, якими будуть наслідки прийняття альтернативних рішень. А для цього існують тенденції, ідеологічна програма тощо. У такому контексті заслуговує на увагу позиція американського футуролога Е. Тоффлера, котрий наголошує на негативній складовій трансформаційних процесів і саме з цього приводу зазначає, що високі хвилі кодованої інформації, «звалюючись» на нервову систему людини, докорінно змінюють її ставлення до навколишнього світу, а отже, і впливають на характер спілкування між людьми. У просторі сучасної комунікації ЗМІ, глобальні мережі та високотехнологічні засоби зв'язку примножують і прискорюють комунікаційні потоки. Саме тому на етапі цивілізаційного розвитку в умовах інтенсифікації процесів комп'ютеризації, формування віртуальної реальності

все більший вплив здійснюють не реальні, а цілеспрямовано сконструйовані образи. Значна частина цих образів будується не на основі особистих спостережень людини, а на базі вже створених у глобальній мережі інформаційних повідомлень.

Е. Тоффлер відмічає, що в комунікативному просторі створені таким шляхом нові образи руйнують наявну століттями сформовану модель реальності, призводять до прискореного витіснення колишніх образів світу і породжують при цьому відчуття мінливості, а відтак і недовговічності знань [259].

Отже, бурхливий розвиток засобів масової інформації та мережі Інтернет трансформує соціальну реальність, змінює систему ціннісних орієнтацій, що ускладнює реальні відносини між людьми. У цих умовах відбувається переосмислення ролі та функцій культури, а її інноваційна функція суттєво зростає й набуває особливого значення, оскільки суспільство все більше потребує нових, наповнених культурним смислом норм і принципів, адекватних сучасному стану суспільного розвитку відносин між людьми, регламентація яких забезпечується не примусовими заходами, а внутрішніми мотивами.

У суспільній культурній інфраструктурі трансформаційні процеси найбільш помітні в активності всесвітніх електронних мас-медіа, до яких уже має доступ значна частина людства, завдяки супутниковому телебаченню й Інтернету. У повсякденному світі збільшується частка спроектованих повідомлень, яку індивід одержує різними каналами ЗМІ та глобальної мережі. Цей факт, беззаперечно, впливає на формування особистого культурного простору, при цьому створюється особлива (індивідуальна) комунікаційна модель.

Саме на цьому акцентує увагу американський теоретик індійського походження А. Аппадурі в роботі «“Сучасність” на просторі: культурні виміри глобалізації», де вчений висуває теорію радикальної трансформації «сучасності» (modernity), згідно з якою головними факторами, що спричиняють зміни особистих комунікаційних потреб, виступають електронні засоби комунікації. Автор стверджує, що електронні засоби кардинально змінюють поле мас-медіа та здійснюють

визначальний вплив на традиційні засоби комунікації. Завдяки множинності цих форм і їх присутності в повсякденному житті, вони надають нові ресурси та нові рамки для імагінативного конструювання людських «я» і соціальних світів. Важливим фактором зміни є не тільки нові медіаформи, але й значне зростання людської мобільності [277].

Таким чином, А. Аппадурі доводить, що електронні мас-медіа, людська мобільність визначають сьогоднішній світ не як нові технічні сили, а як сили, що реорганізують роботу соціокультурної уяви, змінюють принципи комунікації, тим самим втрачають територіальну прив'язку до локальних, глокальних культурних просторів.

При розгляді моделей трансформаційних процесів необхідно враховувати парадокс глобалізації, який полягає в тому, що людина, замість реалізації своїх внутрішніх творчих потенцій, виявляється за-сліпленою могутністю науки й техніки та можливістю споживати все більшу кількість речей. Її варварське ставлення до природи не лише руйнує навколишнє середовище, а й призводить до антропологічної кризи. А відсутність дієвих механізмів урегулювання релігійних і між-національних, міжетнічних конфліктів спричиняє зростання політичної нестабільності в сучасному світі.

Щодо проблеми комунікації зауважимо, що її почали вивчати та розробляти з ХХ ст., особливо з його другої половини. Це були, зокрема, К. Ясперс, М. Бубер, Ю. Габермас, Г. Лассуел, Г. Тард, Л. Вітгенштейн, Ф. Соссюр, Ч. Морріс, К. Апель, К. Леві-Стросс, М. Фуко, Р. Барт, П. Сорокін, О. Леонтьєв, Л. Виготський, Г. Почепцов та ін., котрі розглядали проблему комунікації в різних аспектах, починаючи від соціально-філософського, психологічного, семіотичного аспектів, закінчуючи психологічним та психоаналітичним.

У контексті вищезазначеного можна стверджувати про існування «інформаційної моделі» трансформації, адже можна говорити про виникнення нового типу людини, а саме «людини інформаційної», характерними рисами якої є не стільки великий запас інформації (отаке «всезнайство»), скільки знання того, де і як цю інформацію можна

швидко отримати. Інформаційна культура створює віртуальний світ, значною мірою заміщає світ реальний. «Інформаційна людина» відчуває потребу в цьому вторинному світі чи не більшою мірою, ніж у світі первинному.

Отже, інформація та знання – не одне й те саме. І в міру того, як інформація стає ключовим товаром нової економіки та «двигуном» культури, а світ тоне в океані хаотичних інформаційних сигналів, усе більшої цінності набуває суттєве й ексклюзивне знання.

Водночас, слід зазначити й позитивні моменти інформаційної трансформації, що відбуваються останні десятиліття, пов'язані з глобалізацією. Наприклад, коли в якихось країнах ЗМІ перебувають під суцільним контролем влади, єдина можливість отримати правдиву або принаймні альтернативну інформацію – за посередництва глобальної інформаційної мережі.

І тут можна погодитися з думкою Д. Белла, що постіндустріальне суспільство – це аналітична конструкція, а не картина специфічного чи конкретного суспільства, це певна парадигма, соціальна схема, яка в кожному конкретному суспільстві являє собою сполучення багатьох різних форм – економічних устроїв, політичних структур тощо, а відтак і потребує окремого, багатогранного підходу.

З огляду на вищезазначене, у контексті досліджуваної проблеми значущими виявляються питання, що потребують відповідей у силу сучасних реалій багатьох держав, зокрема: якою бути державі майбутнього; які зміни зазнають ринок праці та система освіти; як зміниться споживча поведінка; чи можна, з огляду на панування нетократії, впливати на засоби масової інформації, мистецтво тощо; якими мають бути стратегічні інтереси нової еліти; які науки будуть задавати тон; які соціокультурні проблеми будуть найбільш насущними і якими можуть бути стратегії їх рішення; як зміниться людина і її уявлення про світ і які наслідки це матиме? Але це все запитання, відповіді на які залежатимуть від конкретної ситуації в тій чи іншій державі. Безумовно, вони є актуальними й для України, і відповідь на них ми спробуємо дати в наступних підрозділах.

Однією зі складових «політичної моделі» трансформації є культурна політика. Ця проблема прямо чи опосередковано цікавила й продовжує цікавити багатьох дослідників різних поколінь як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема Г. В. Ф. Гегеля, К. Маркса, Ф. Ніцше, В. Беньяміна, М. Гайдеггера, Ж. Марітена, А. Тойнбі, Х. Ортега-і-Гаскета, Г. М. Маклюєна, Ж. Бодріяра, М. Епштейна, А. Моля, Дж. Грея, Р. Вортмана, М. Бакуніна, П. Кропоткіна, М. Бердяєва, В. Розанова, С. Булгакова, П. Струве, Л. Гумільова, В. Межуєва, М. Капустіна, Т. Горяєву, Т. Заславську, І. Бичко, Т. Гундорову, О. Кравченка, Б. Кухту, І. Белебеху, І. Надольного, М. Шульгу й багатьох інших.

Слід відмітити, що саме поняття «культурна політика» увійшло в науковий обіг лише у ХХ ст., однак міркування щодо комплексу принципів, діяльності та процедур, що забезпечують основу дій держави в галузі культури, а також чинників, які впливають на її розвиток, уходять у глибину століть. Найбільш активно цю проблему розглядали протягом ХІХ–ХХ ст. Показово те, що всі теоретики наголошують на впливі еліт (ціннісних або структурно-функціональних) на трансформаційні процеси в культурній політиці.

Так, зокрема, О. Шпенглер, аналізуючи зміни, що відбувались у сучасному йому суспільстві, стверджував безкорисність, непотрібність, безперспективність мистецтва в умовах «владної, високоінтелектуальної цивілізації». І зрештою філософ дійшов висновку, що в умовах цивілізації мистецтво не в змозі слугувати новій еліті, оскільки остання складається з людей, чужих для мистецтва, – з реальних політиків і грошових магнатів, інтереси яких формуються поза мистецтвом, яке, власне, належить культурному минулому та нічим не може допомогти людям цивілізаційного сьогодення.

А. Тойнбі близька думка А. Бергсона про те, що стимул і поштовх соціальному розвитку дають надлюди, здатні зруйнувати коло примітивного життя та здійснити акт творення (трансформації). П. Бахрах стверджує, що основну роль у розробці та прийнятті політичних рішень, так би мовити прогнозованої трансформації, грає інтелектуальне знання, і тому, на його думку, до складу еліти входять індивіди, що мають високе положення в суспільстві, посідають ключові позиції в найважливіших інститутах та організаціях суспільства.

Х. Ортега-і-Гассет вважав головною проблемою сучасного йому суспільства – «омасовлення», або, як він назвав її в однойменній роботі, «повстання мас». Іспанський теоретик наголошував на тому, що з розвитком науки, техніки, промисловості, вдихнувши в масу силу сучасного прогресу, забули вдихнути дух: «Масова людина відчуває себе досконалою. Людині непересічній для цього необхідна непересічна зарозумілість, наївна віра у власну досконалість у неї не обмежена, а нав'язана самолюбством і залишається уявною, вигаданою та сумнівною для неї самої. ... Навпаки, сьогоденній посередності, цьому новому Адаму, і в голову не прийде засумніватися у власній надлишковості, надмірності [200, 66]. Х. Ортега-і-Гассет передрікає: якщо процес вторгнення мас у сферу культури буде тривати, світ повернеться в добу варварства. У роботі «Роздуми про техніку» філософ стверджує, що буття індивіда – не даність, а можливість. Світ, що оточує людей, на думку теоретика, організується, структурується та набуває майбутність лише в контексті творчої активності свідомості, яка пізнає феномени буття.

Канадський філософ Г. М. Маклюен, характеризуючи трансформаційні процеси останньої третини ХХ ст., зауважував: «Ми живемо в електричному середовищі всередині закодованої інформації не тільки візуально, але й у сенсорному режимі, цілком природно, що в нас з'явилося нове сприйняття, яке руйнує монополію та пріоритет світу видимого, змушує цей старовинний світ мати вигляд так само чужий і химерний, як середньовічний герб на дверях хімічної лабораторії» [161, 12]. Його ж фраза: «Кожна нова технологія вимагає війни» [161, 116].

Французький теоретик А. Моль акцентував увагу на трансформації сучасної культури під впливом сучасних комунікацій, завдяки яким культура стає калейдоскопічною, неоднорідною, фрагментарною, «мозаїчною», особливо в процесі її сприйняття конкретно людиною. Мозаїчність характеризується випадковим, хаотичним сприйняттям різномірної інформації більшістю суб'єктів, у результаті чого ця інформація не організовується свідомістю суб'єкта ієрархічно.

Теоретик виокремлює дві моделі культурної політики:

- соціостатистичну;
- соціодинамічну.

Першу А. Моль поділяє на три підвиди:

1) популістська, або демагогічна: її суть зводиться до задоволення культурних потреб максимальної кількості людей, де роль держави визначається необхідністю створити умови та не регламентувати розвиток культури;

2) патерналістська, або догматична: така модель означає здійснення різного роду регламентацій у сфері культури, які важливі для правлячої еліти; у цьому випадку держава програмує та забезпечує розвиток культури своїми засобами;

3) еkleктична: сенс цієї моделі в тому, що держава сприяє формуванню культури з орієнтацією на індивідуалізацію споживання культурних цінностей, а також їх відповідність культурним зразкам, які визнані в державі та суспільстві.

Друга (соціодинамічна) модель культурної поведінки має два типи:

1) прогресивний, що тяжіє до динамічних трансформацій під впливом упровадження новацій в ім'я розвитку культури;

2) консервативний, що прагне будувати свою конструкцію за принципом збереження стійкої традиції. Консервативний тип, за А. Модем, небезпечний можливістю стагнації.

Майбутнє А. Моль бачить у трансформації мозаїчної культури в «інтелектуальне суспільство» [174, 357].

Взаємозумовленість політики та культури вивчає у своїх працях український культуролог О. Кравченко. Аналізуючи моделі культурної політики, запропоновані європейськими й американськими дослідниками (А. Моль, М. Пахтер, Ч. Лендрі, М. Драгічевич-Шешич, А. Візанд), автор наголошує на тому, що жодну модель культурної політики не можна розглядати як привід для її імпорту, адже «це лише формально проголошені принципи, які в реальності сильно коригуються неформальними правилами» і «моделювання має сенс лише як пошук відповідності політичних, економічних і культурних традицій конкретного

суспільства» [129]. Розглядаючи трансформації в культурі, О. Кравченко, відштовхуючись від робіт М. Фуко, Ж. Бодрієра, Ж. Дерріди, П. Берка, К. Гірца, П. Бурдьє, Дж. Александера й ін., використовує поняття «культурний поворот» як «науковий рух, пов'язаний з комплексом ідей і концепцій, які передбачають переосмислення ідеї культури в різних антропологічних і соціальних її проєкціях» [128]. Зрештою теоретик доходить висновку, що в основі культурної політики є проєктивно-політична, конструктивістська практика [128], і наголошує на необхідності розробки теоретичних підвалин культурологічного підходу, який би дозволив вивести культурну політику з контексту політики або менеджменту та принципово змінити позицію щодо її принципів і способів реалізації.

Український теоретик Ю. Рябой, досліджуючи особливість політичної культури в Україні, пов'язує останню з процесом побудови політичних інститутів, завданням яких є розвиток демократії, ліквідація розриву між елітою та суспільством, формування умов для справжнього політичного плюралізму. На думку дослідника, у сучасних умовах зв'язок політичних інститутів і політичної культури потребує такого компонента, як стале та розвинуте громадянське суспільство, трансформація якого відбувається під впливом низки факторів (інституційних і неінституційних), які безпосередньо або побічно визначаються суспільним станом і потенціалом трансформаційної активності соціальних суб'єктів. Ю. Рябой наголошує, що українська політична культура трансформується під дією запропонованої державної політики та внаслідок проведених реформ, які, як показує практика, не завжди мають позитивний результат [234, 44–47].

Незважаючи на певні розбіжності в ставленні до взаємозв'язку політичного розвитку та культури взагалі, які в рамках цієї роботи не маємо можливості розглянути докладніше, усе ж зауважимо, що всі науковці наголошують на існуванні прямих або опосередкованих впливів на розвиток сфери культури, зокрема мистецтва, політичних інтересів правлячих груп.

Як слушно зауважує російський теоретик Т. Заславська, саме політичні інтереси виступають тією субстанцією, яка, з одного боку, скріплює соціокультурні різномірні елементи, забезпечуючи їх відносну цілісність і здатність до солідарних дій, а з іншого - розділяє ці цілісності, протиставляє їх одна одній, обумовлює характер їх взаємодій [91, 87].

Не менш актуальною є й проблема правової культури як складової «політичної моделі» трансформації, яка особливо гостро постала в сучасній вітчизняній реальності. Соціальна нерівність та інші негативні явища змушують українське суспільство заради виживання переоцінювати ті чи інші соціальні та правові цінності й норми, що зумовлено насамперед невідповідністю останніх потребам сучасного швидкоплинного життя. Кризовий стан спричиняє пошук більш раціональних орієнтирів розвитку всіх сфер людського буття, зокрема тих, які безпосередньо стосуються права.

Крім того, немає сумніву, що процес національного державотворення, який є найбільш суттєвим проявом національної свідомості, багато в чому залежить від правової культури суспільства загалом і правової культури особистості зокрема. Тому вчене співтовариство справедливо розглядає правову культуру здебільшого у двох взаємопов'язаних аспектах: інституційному й особистісному. Тож сучасна ситуація характеризується необхідністю формувати правову культуру, насамперед, особистості, культуру, за якої повага до права, закону стає особистим переконанням кожної людини. Такий стан речей висуває нові вимоги до забезпечення не лише зовнішньоправової поведінки членів суспільства, а й поведінки, заснованої на глибокому усвідомленні необхідності та потреби в правових нормах, на переконанні в їх справедливості та цінності.

Вітчизняні науковці (І. Дмитрієнко, С. Гусарєв, В. Лазарєв, О. Слюсаренко, Н. Оніщенко), визначаючи правову культуру як особливий різновид культури, наголошують на її змісті, який, з одного боку,

утворює система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, а з іншого – цілеспрямована система заходів просвітницького й освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень [215, 56]. Водночас правову культуру як структурно-складне цілісне утворення учені розглядають у контексті якісного стану правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової та правозастосовчої діяльності, правосвідомості й правового розвитку особистості, а також відповідного рівня свободи поведінки останньої, взаємної відповідальності держави й особистості, що, своєю чергою, позитивно впливає на суспільний розвиток і забезпечує оптимальні умови функціонування суспільства [170, 43].

Українська дослідниця Н. Оніщенко визначає правову культуру як опосередковану ланку між соціально-економічною та політико-правовою системами, базовими потребами, правовим статусом, правовими й морально-етичними нормами окремої людини, соціальної групи, класів, що беруть участь у державно-правових процесах, з одного боку, і неправовою поведінкою – з іншого [197, 184].

Згідно з таким визначенням, якісним показником правової культури є міра активності суб'єкта права в правовій сфері, добровільності виконання правових норм, реалізації прав і свобод громадян. Отже, рівень правової культури впливає на ефективність правового регулювання, характер законодавства, форми й засоби забезпечення прав громадян, ступінь визначення загальнолюдських цінностей, норм міжнародного права.

Багатоплановість досліджуваної проблеми відзначає В. Лазарєв, пов'язуючи правову культуру з певним рівнем правового мислення та почуттєвого сприйняття правової дійсності, належним рівнем знання населенням законів, високим ступенем поваги до норм права, їхнього авторитету, якісним станом процесів правотворчості й реалізації права, специфічними формами правової діяльності, результатами правової діяльності у вигляді духовних і матеріальних благ, створених людьми [147, 148].

Вищезазначене дозволяє констатувати, що правова культура в її інституційному й особистісному прояві є важливим компонентом державотворення. Правова культура відображає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечуючи соціалізацію особистості та правомірну діяльність індивіда в державі, постійне правове збагачення як самої особистості, так і суспільства в цілому. Відсутність елементів правової культури унеможлиблює реалізацію прав та обов'язків індивіда, захист його інтересів.

Слід зазначити, що політична модель трансформації здатна призвести до зміни політичних режимів як у напрямі переходу від тоталітаризму й авторитаризму до демократії, так і навпаки. Як слушно відмічає С. Кримський, у трансформаційному процесі завжди є можливість зворотного руху від нового до старого, трансформаційних рух є багатоваріантним, адже виявляє злиття множинних процесів з різними векторами, які часто розходяться, частково зближуються, частково підсилюють чи знищують один одного [130, 255]. Так, навіть країни з розвиненими демократичними механізмами здійснення державної влади, високим рівнем політичної, правової культури, давніми демократичними традиціями не застраховані від проявів авторитаризму. Авторитаризм іманентно властивий будь-якій політичній владі, яка постійно виявляє тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю над суспільством. Найбільш чітко ця тенденція виявляється в діях виконавчої влади, у розпорядженні якої перебувають матеріальні, фінансові, силові й інформаційні засоби владного впливу на суспільство. Президентська та змішана (президентсько-парламентська) форми правління взагалі тяжіють до авторитаризму, оскільки в обраного на загальних виборах глави держави концентруються значні повноваження, особливо у сфері виконавчої влади. Як сказав Вінстон Черчилль у палаті громад англійського парламенту 11 листопада 1947 року, демократія – найгірша форма правління, за винятком усіх інших, які застосовувалися час від часу. Тому в політичній культурі, тим більше в демократичній державі, безумовно, важливу роль відіграє правова культура, що надає можливість діалогу політичних сил і громадян.

Узагалі, незважаючи на те, що трансформаційний процес пов'язаний із соціальним експериментуванням і конструюванням, не все, що передує новому, підлягає перегляду чи руйнуванню. Є, зокрема, так звані цінності цивілізації, які визначають цивілізованість соціальних систем: права людини, загальнолюдська етика, релігійна толерантність, національна культура тощо. Повертаючись до проблеми діалогу, зауважимо, що яскравим прикладом політичного діалогу є досвід Польщі, який мав формат «круглого столу», що проходив з лютого по квітень 1989 року і став майданчиком політичних переговорів, у ході яких представники правлячої Польської об'єднаної робочої партії, інших легальних партій і громадських об'єднань і довірені особи нелегальної опозиції, об'єднаної навколо профспілки «Солідарність», досягли принципової угоди з важливих питань, що стояли перед польським суспільством і державою. Угоди «круглого столу», досягнуті за участю функціонерів католицької церкви, визначили основні правила поведінки політичних сил Польщі на чотирирічний перехідний період, який повинен був завершитися встановленням повністю вільної демократичної системи.

Отже, польський досвід виділяє кілька важливих особливостей проведення політичного діалогу: влада йде на проведення «круглого столу», коли розуміє, що іншого виходу немає і це попри повне домінування ідеології влади в ЗМІ; діалог носить максимально публічний і конструктивний характер; опозиція структурована; представники громадянського суспільства, зокрема католицької церкви та польської інтелігенції, беруть активну участь в діалозі; теми обговорення за «круглим столом» чітко визначені: питання політичної, економічної, соціальної реформ і надання гарантій чинній владі [160, 173].

Відмітимо, що загальні принципи польського діалогу можуть бути актуальними і для України. Це структурованість усіх політичних сил, предметність обговорення питань за «круглим столом», що має визначатися конкретикою, здатністю виділяти головні пріоритети діалогу, виявляти та досягати компромісу задля подолання кризи. У такому контексті важливою є налаштованість проведення діалогу, який здатний допомогти знайти взаєморозуміння між усіма учасниками – представниками різних політичних сил і громадянського суспільства.

Досвід країн, які використовували політичний діалог, свідчить про його беззаперечну позитивну результативність, що в подальшому сприяло конструктивній розбудові демократичних засад у державі й трансформації політичних моделей управління.

Не менш важливого значення в трансформаційних процесах у сфері культури набуває «економічна модель». Економічна трансформація може розглядатися з позицій функціонування макро- та мікросистеми, а також – системної зміни. Перша – процес, обмежений у часі, що визначається поворотними подіями в житті суспільства або окремої організації. Друга вид трансформації пов'язаний з докорінною зміною господарського ладу. Проблема економічної трансформації має свою довгу історію. Уже Аристотель використовував термін «економіка» і вперше піддав аналізу основні економічні явища та закономірності сучасного йому суспільства. Як зауважує А. Анікін, якщо порівняти економічну систему Аристотеля з першими розділами «Багатства народів» А. Сміта з першим томом «Капіталу» К. Маркса, виявимо разючу спадкоємність думки [19, 21].

Історія економічної трансформації пов'язана з іменами таких теоретиків і практиків, як А. Монретьєн, Т. Ман, В. Петті, Ф. Кене, Дж. Локк, Д. Гюм, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. С. де Сімонді, К. А. Сен-Сімон, Р. Оуен, А. Токвіль, К. Маркс, Ф. Енгельс, Дж. Кейнс та ін.

Оскільки історія економічної трансформації є предметом політ-економії, ми не будемо зупинятися докладно на цьому питанні у своїй роботі, виокремимо лише ті позиції, які, на наш погляд, є важливими в контексті розкриття досліджуваної проблеми. Так, трансформаційні процеси у сфері економіки характеризує у своїх працях американсько-канадський економіст, філософ, соціолог К. Поланьї. Не можна не погодитися з думкою дослідника про те, що в трансформації історичного процесу вирішальну роль відіграє заміна однієї економічної моделі іншою. К. Поланьї наголошує на тому, що економічні відносини завжди є первинними та визначальними, і саме з цим пов'язане заперечення вченим соціальної сутності людини, оскільки вона в нього постає як homo economicus. Важко погодитися з цією думкою відомого теоре-

тика, адже, на наш погляд, економічне й соціальне взаємопов'язані одне з одним, і в житті людини як «тварини політичної» (за Аристотелем) соціальне буття визначає свідомість (К. Маркс). На тому, що культура не детермінується економікою, наголошували у свій час М. Бердяєв, П. Сорокін та інші теоретики. Яскравим прикладом штучної детермінації є радянська «планова економіка», яка, як відомо, зазнала краху.

У роботі «Велика трансформація: політичні і економічні витoki нашого часу» К. Поланьї визнає, що сучасна епоха потребує утвердження сутнісних цінностей людського буття. На думку вченого, варто звернути увагу на принципи індивідуальної свободи, можливо, по-іншому їх осмислити та відтворити відповідно до вимог сучасного світу. К. Поланьї наголошує на важливості в процесі трансформацій саме системи цінностей, що виведе людину на новий рівень розвитку, забезпечить реалізацію поставлених цілей і дозволить зберегти при цьому свою індивідуальність [213, 15–16].

Французький теоретик Ф. Серс у роботі «Тоталітаризм та авангард» також наголошує на впливі політичних та економічних трансформацій на свідомість людей.

Вплив «економічної моделі» на розвиток культури пов'язують з розвитком «людського капіталу», з його інтелектуальним, креативним, духовним і культурним ресурсом. Саме людський капітал, тобто сукупність знань, умінь і навичок, що використовують для задоволення різноманітних потреб людини та суспільства в цілому, спонукає до інноваційної діяльності й, відповідно, є основою «інтелектуальної економіки», «економіки знань». Інноваційна діяльність передбачає максимальне використання результатів наукових досліджень, розробок, винаходів, що, своєю чергою, за умов адекватного практичного впровадження, зумовлює появу нових конкурентоспроможних культурних товарів і послуг, які мають потужну споживчу вартість.

Характеризуючи економічну модель трансформаційних процесів в Україні, вітчизняні науковці, зокрема Б. Перестюк, І. Михасюк, С Мочерний, Д. Стеченко, Л. Чернюк та ін., наголошують на неодно-

рідності розвитку вітчизняного соціально-економічного простору, який історично склався в Україні, що, на думку Л. Чернюк, сприяло певному впливу на структуру та ефективність національної економіки, стратегію й тактику інституціональних перетворень, а також на вітчизняну соціально-економічну політику. Науковець вважає, що складність процесів пов'язана як з механізмами ринкової конкуренції, що диференціювали регіони відповідно до їх конкурентних переваг і пріоритетів, так і з наявністю різних можливостей до адаптації територій з неоднаковою структурою економіки та менталітету населення й влади. Л. Чернюк стверджує, що саме за умов трансформації національної економіки порушилися засновані на принципах територіального поділу праці міжрегіональні зв'язки, що призвело до нерівного розподілу фінансових ресурсів для багатьох сфер людського буття [289, 253].

Важливим елементом в економічному процесі реалізації культурних товарів і послуг є споживчий ринок. У цьому контексті виникає питання щодо співвідношення ринкового суспільства, культурних товарів і послуг і їх споживчої спроможності. Американський теоретик Р. Нозік у роботі «Анархія, держава та утопія» писав, що ринкове суспільство пропонує культурну утопію, засновану на ідеї свободи вибору. Він зобразив гіпотетичний світ, де люди можуть вільно обирати спосіб життя, звичаї та культуру, поки не зазіхають на аналогічне право інших. Таке лібертаріанське бачення привабливе для багатьох, але воно ставить суспільство перед питаннями: чи дійсно ринок здатний дати стільки вибору; чи справді торгівля продуктами культурного виробництва сприяє різноманітності культур у світі, або навпаки, їх нівелює; що нас чекає у майбутньому - мистецьке розмаїття чи гомогенізація культури? [189].

Останнім часом, аналізуючи трансформаційні процеси, що відбуваються по всіх напрямках, зокрема в економіці, теоретики наголошують на формуванні глобальної неоекономіки, переростанні ринкової стадії економіки в постринкову (Г. Клейнер, Дж. Хікс, Л. Абалкін, У. Бек, Г. Новосельцева).

Сьогодні, на початку ХХІ ст., як це не дивно, у контексті питання гегемонізації культури, заслуговує на увагу робота французького мислителя ХІХ ст. А. Токвіля «Демократія в Америці». Так, А. Токвіль пропонує глибоку й оригінальну концепцію зв'язку економіки та культури. Зобразивши Америку як країну культури «найменшого спільного знаменника», мислитель наголошує на її відмінності від складної культури європейської аристократії. Зображений А. Токвілем портрет Америки характеризує різноманітність американських культурних товарів, споживання яких призводить до певного зниження рівня культури не тільки в масштабах власної країни, а й у світі в цілому [258].

Зауважимо, що наступ американського культурного продукту викликає занепокоєння в різних країнах уже багато десятиліть. Гегемонія масового американського культурного продукту позначилася своїм негативним впливом як на економіку багатьох культур, так і на національну культуру. Україна в цьому питанні не є винятком. Виходом із цієї ситуації може стати створення українського конкурентоспроможного культурного продукту та формування дієвого вітчизняного споживчого ринку. Як показує світовий досвід (США, Канада, Великобританія, Франція тощо), запровадження ефективної економічної моделі в розбудові сфери культури сприяли її розвитку.

П. Гуревич слушно зауважує, що процеси економічної модернізації та соціальних змін в усьому світі розмивають традиційну ідентифікацію людей за місцем проживання, одночасно слабшає й роль нації-держави як джерела ідентифікації. Лакуни, які в результаті утворюються, здебільшого заповнюються релігією, нерідко у формі фундаменталістських рухів. Подібні рухи склалися не тільки в ісламі, але й у західному християнстві, іудаїзмі, буддизмі, індуїзмі. У більшості країн і конфесій фундаменталізм підтримують освічені молоді люди, висококваліфіковані фахівці із середніх класів, бізнесмени – тому трансформаційні процеси в культурі вимагають уваги до проблеми трансформації суб'єктності.

«Модель трансформації суб'єктності» пов'язана з проблемою ідентифікації. Ідентифікація (від лат. *Identiens* - тотожний), *fikatio* – здійснення, утілення) – досить об'ємне за змістом поняття, яке «дозволяє говорити про встановлення тотожності різних об'єктів за допомогою визначених ознак, про варіювання “відмінності”, “порівняння”, “знаходження подібного”, про емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, зразком» [297, 7]. Одними з перших поняття «ідентичність», «ідентифікація» стали використовувати теоретики екзистенціалізму та психоаналізу. Так, німецький екзистенціаліст К. Ясперс розуміє ідентичність як ознаку свідомості «Я». За Е. Еріксоном, поняття ідентичності означає глибоко усвідомлений та особистісно прийнятий образ себе в усьому багатстві ставлень особистості до навколишнього світу, почуття адекватності та стабільного володіння особистістю власним «Я» незалежно від змін «Я» і ситуації; здатність особистості до повноцінного вирішення завдань, що виникають перед нею на кожному етапі її розвитку.

Частота вживання цього поняття та кількість вкладених у нього смислів у сучасній культурі свідчать про постійні пошуки деякої індивідуальності, цілісності і єдності в різних контекстах: метафізичному, етичному, історичному, соціально-філософському й ін. Так, кажуть про ідентичність індивідуальну й колективну, національну та громадянську, історичну, регіональну, гендерну, сексуальну, культурну, професійну й ін. Різним аспектам проблеми ідентифікації присвячені роботи теоретиків різних поколінь: Г. Маркузе, Е. Юнгера, Т. Адорно, Е. Еріксона, Х. Абельса, Б. Андерсена, Е. Гелнера, Н. Лумана, Ж. Лакана, Ж. Дерріда, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, М. Фуко, В. Бібіхіна, В. Бичкова, П. Гуревича, С. Кримського, В. Личковаха, В. Табачковського, О. Титар, В. Полікарпова, Л. Нагорної, Г. Фесенко, Ю. Рижова, В. Розіна, М. Сарафа, Д. Столярова, О. Шульган, К. Шелупахіної й ін.

На думку німецько-американського філософа, соціолога Г. Маркузе, масове суспільство вимагає цілком слухняного індивіда та саме формує його, створюючи передумови автоматичного уподібнення, коли індивід починає ідентифікувати себе з існуванням, яке нав'язують йому, і знаходить у цьому джерело свого розвитку та задоволення.

Німецький письменник, філософ Е. Юнгер, аналізуючи зміни, що відбуваються в суспільстві, а саме: прихід на місце бургера «масової людини», зауважує, що існує велика різниця між тим, як діяльність розподілялася, скажімо, між старими гільдіями, і як робота спеціалізується сьогодні. Там робота – це постійна величина, що припускає поділ, тут – вона функція, тотально включена в систему відносин. З цим пов'язаний початок рішучих змін, що відбуваються з поняттям особистого внеску в діяльність. Власне основу цього явища слід шукати в тому, що центр ваги діяльності зміщується від індивідуального характеру роботи до тотального. Однаковою мірою стає менш важливо, з яким персональним явищем і з чийм ім'ям пов'язують роботу [299, 169–171]. Теоретик проводить цікаву числову паралель: у ХІХ ст. одинична людина мінлива, а маса постійна, тоді як у ХХ ст., навпаки, одинична людина постійна, а форми, у яких вона є, виявляють велику мінливість. Це пов'язано з тим, що потенційна енергія життя потрібна у всезростаючій мірі, що передбачає мінімальний ступінь опору з боку окремої людини [299, 222–223]. Апогеєм відсутності індивідуальної ідентичності Е. Юнгер вважає фігуру безіменного солдата.

Слід відмітити, що більшість теоретиків погоджуються з думкою, що ідентичність являє собою феномен, який виникає через діалектичний взаємозв'язок індивіда та суспільства, а теорії ідентичності завжди залучені в більш загальну інтерпретацію реальності. Ідентифікація, так би мовити, моделюється завдяки тріаді «Я» – «Інший» – «Вони». Саме ця тріада (ступінь зв'язку трьох складових, діалогічних відношень) впливає на ті чи інші трансформації. І в такому випадку існує певна складність, спричинена культурним плюралізмом, властивим сучасному суспільству. Американський теоретик С. Гантінгтон, аналізуючи трансформаційні процеси в сучасній культурі, зокрема

проблеми ідентифікації, доволі слушно відмічає, що культура – це не споживання матеріальних продуктів. Суттю культури є мова, релігія, цінності, традиції та звичаї. Якщо росіяни п'ють кока-колу, це зовсім не означає, що вони мислять, як американці.

У контексті дослідження національної ідентичності слід звернути увагу на думку українського вченого, громадського діяча В. Вовкуна, який, визначаючи національну ідентичність особи чи групи, ототожнює останні з великою національною спільнотою, її символами й цінностями, історією та культурою, державними інституціями, з національними інтересами. В. Вовкун наголошує, що це ототожнення не лише розумове, але навіть емоційне й естетичне. Саме виконуючи низку функцій, національна ідентичність згуртовує членів національної спільноти на основі спільних вартостей, символів, а також сприяє самовизначенню та самоорієнтації особистості у світі завдяки ресурсам національної культури [52].

В. Табачковський відмічає, що сучасне людство стикається з дилемою, яка пов'язана, з одного боку, з ігноруванням відмінностей між різними культурами, а з іншого – із фетишизацією заміщених форм цих відмінностей. Як слушно стверджує науковець, в обох випадках можна провокувати лише різноспрямовану конфліктність. Проблема цієї конфліктності, за влучним зауваженням українського теоретика, полягає в тому, що діалогізують не культури, а конкретні люди, які належать до певних культур [253, 14].

Відтак зрозуміла необхідність культивувати здатність окремого індивіда або спільноти формувати світоглядні засади стосунків з «Іншим». Сьогодні, у трансформаційних умовах, це питання є одним з найпріоритетніших, адже діалог, заснований на рівноправному партнерстві, сприяє закріпленню власної ідентифікації та соціально-онтологічної характеристики і є запорукою миру.

В умовах, коли Україна висловлює бажання бути частиною Євросоюзу, коли належність до «європейства» розглядається як необхідна умова успіху Європейського проекту, необхідно пам'ятати, що нова спільна європейська ідентичність, як слушно зауважує українсь-

кий теоретик О. Титар, може існувати лише як плюралістична, мультикультурна ідентичність. Ця «множинна», «комплексна» (мовою К. Хюбнера) ідентичність більш складна, містить у собі локальні, регіональні, національні й наднаціональні елементи та «цементується лише спільними демократичними цінностями» [256, 118]. Як стверджує К. Хюбнер, саме завдяки тому, що кожна держава взагалі осмислює свою ідентичність лише у взаємозв'язку з іншими, вона також усвідомлює, що всього лише висловлює загальну для всіх держав ідею права на її своєрідній мові, у своєрідних формах, законах і звичаях. Міжнародне право, отже, передбачає самостійність, самосвідомість, а також суверенітет окремих держав і їх націй і не може ґрунтуватися лише на загальних, абстрактних ідеях людства [283, 172].

Слід зазначити, що час від часу картина світу піддається істотним інтелектуальним трансформаціям, зокрема й технічним. Німецький науковець Ф. Юнгер застерігає від втрати ідентичності через технічну трансформацію, яка зачіпає наші екзистенційні основи, втілюючись у новітній бомбі або генній інженерії. Теоретик відмічає: якщо визначення кіноіндустрії як «фабрики мрій» сприйняти буквально, то можна помітити, що кіно як образ майбутнього постійно відтворює чи то масові бажання, чи то витіснені страхи. «Тіло є те, що ще здатне відчувати страх перед тотальністю техніки, і тому постійним мотивом показу / витіснення у фантастичних фільмах є синтез людини й робота, створення всіляких гібридів, кіборгів. Водночас для людини відкриваються страхітливі можливості штучного заміщення органів, аж до зміни тіла» [268, 525].

Ще один аспект проблеми трансформації в культурі, який не можна обійти увагою, – гендерний. Питання трансформації фемінності розкрито в роботах П. Бурдьє, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейма, К. Манхейма, Г. Маркузе, М. Шелера, О. Шпенглера, М. Гайдеггера, Т. Парсонса, М. Еліаде, Ж. Дерріда, Ж. Лакана, М. Фуко, С. де Бовуара й ін. Проблема трансформації «маскулінного» та «фемінного» в сучасній культурі доволі складна та може стати предметом окремого дослідження, але, на жаль, у рамках цієї роботи не може бути досліджена докладно.

Глобальний перегляд соціокультурної ідентифікації людини завжди приводив до зміни світогляду, зокрема системи цінностей, тому, на наш погляд, необхідно виокремити й «модель ціннісної трансформації».

Категорія цінності утворюється в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує для себе, що в житті для неї є важливим, а що ні, що істотно, а що несуттєво, без чого вона може обійтися, а без чого ні. Як зазначає А. Єсін, цінність не є річчю, а є ставленням до речі, явища й т. п. Стосовно культури особистості можна сказати, що цінністю є те, без чого існування цієї особистості повністю або частково втрачає сенс. Будь-яка система цінностей динамічна та рухлива: вона трансформується в часі з віком, зміною життєвих обставин тощо. Особистість виробляє (або приймає готову) систему цінностей, яка й дозволяє орієнтуватися у світі, відрізнити важливе від неважливого, потрібне від непотрібного. При цьому чим більш міцна й усвідомлена система емоційно-ціннісних орієнтацій, тим стабільніша особистісна самосвідомість, тим більш цілеспрямована життєдіяльність людини.

Цінність – невід’ємний елемент будь-якої діяльності, а значить, і всього людського життя. Ще Сократ і Платон зверталися до проблеми цінності, у середньовічному теоретизуванні, що рухався переважно від теоретичного («небесного») світу до реального («земного»), вочевидь, переважав ціннісний підхід. Однак як філософська категорія «цінність» увійшла в науковий обіг у Новий час. Так, у роботах Т. Гоббса, Б. Спінози, Г. В. Лейбніца цінності розглядаються як прояв людської емоційної сфери, бажань. Джерелом же цінностей є почуття. Г. Лотце висловлював думку, що треба чітко розмежовувати світ явищ і світ внутрішніх цінностей. На основі категоріального статусу цінності сформувалася філософія цінності, або аксіологія.

Питання ціннісних трансформацій аналізують у своїх роботах багато теоретиків: І. Кант, В. Віндельбанд, Ф. Енгельс, Ф. Ніцше, Г. Ріккерт, Е. Дюркгейм, Р. Арнхейм, Д. Бьолер, М. Бахтін, Ю. Лотман, Д. Лихачов, А. Єсін, Н. Розенберг, Т. Касаткіна, Н. Мельнікова, В. Ільїн, Ю. Кулагін, Ю. Білодід, А. Залужна, В. Сіверс.

Із середини ХХ ст. відбувається осмислення категорії «цінність» у Західній філософії. Почалася жвава дискусія різних напрямів щодо розуміння «цінності» (цінність як вища ідея та як прояв суб'єктивного бажання). Слід наголосити, що в Україні лише впродовж останніх десятиліть розпочалось активне дослідження проблеми цінностей. Посприяла цьому саме трансформація старої системи цінностей і пошук нової ціннісної орієнтації суспільного й особистісного життя.

Як відомо, найбільш цінними для особистості є ті об'єкти навколишнього світу, які відповідають її духовним, матеріальним, соціальним потребам, моральним принципам, настановам та ідеалам. Тому важлива особливість культури полягає в тому, що системи культурних цінностей формуються на основі відбору певних видів поведінки. Вважається, що в основі цього відбору лежить як стихійне, так і усвідомлене прагнення до консолідації, що забезпечує найкращі умови виживання етносу. Одним з факторів такої консолідації є закріплення системи цінностей у вигляді певних культурних традицій, які передаються з покоління в покоління як значимі соціокультурні нормативні регулятори всіх сфер соціального й індивідуального буття етносу.

Безумовно, існують ще нонконформістські цінності (або маргінальні), де цінність відкидається не тому, що вона погана сама по собі, а лише тому, що вона не визнана в суспільстві. Індиферентне ставлення до цінностей А. Єсін пояснює тим, що особистість спирається на власні цінності, які можуть не збігатися з офіційно визнаними.

Зрозуміло, що під час радикальної трансформації, яку ми зараз переживаємо, спостерігається зміна фундаментальних норм регуляції. Радикальна зміна системи цінностей може призвести до дестабілізації суспільства, хаосу в суспільних відносинах, загальної маргіналізації, втрати етнічної ідентифікації. Виникає необхідність виявити духовно-ціннісні основи, на підставі яких можна будувати майбутнє. Від того, як ціннісний фундамент буде сформований, багато в чому залежить майбутнє суспільства.

Як правило, коли говоримо про стосунки між людьми й ширше – культурами, наголошуємо на необхідності толерантного ставлення один до одного. У світі існує багато різних культур, і практично всі вони взаємодіють одна з одною. Саме завдяки культурі між представниками різних етнічних, національних, релігійних спільнот виникає міжкультурний діалог, який ґрунтується на характерних для цієї культури цінностях, однією з яких є толерантність. До сутності проблеми толерантності науковці звертаються все частіше, проте вкладають у це поняття різний зміст. Лінгвісти розглядають толерантність як терпимість, політологи пояснюють її як здатність окремої людини та людської спільноти слухати й поважати інших. На думку психологів, толерантність – це здатність людини розуміти іншу людину, відчувати та усвідомлювати її почуття й емоції [217, 73].

Дійсно, толерантність буквально означає терпимість; вона визнає право на існування інших культур. Толерантна громадянська культура передбачає, по-перше, що особистість з її власною системою цінностей не пригнічують, по-друге, толерантність культури суспільства проявляється в тому, що за іншими громадянськими культурами також зберігається право на існування. Досліджуючи феномен толерантності, американський психолог Гордон Олпорт виділяв три види толерантності: толерантність як систему установок, пов'язаних з етнічними й расовими відмінностями, комфортну толерантність і толерантність як рису вдачі. З точки зору етнічних установок, толерантно налаштований індивід, згідно з Г. Олпортом, виходить з того, що «всі люди рівні: групова приналежність у більшості випадків не має значення. Толерантність як риса характеру означає шанобливе ставлення її носія до інших людей. Така пошана знаходить прояв у різних стилях життя та життєвих стратегіях. Деякі люди несуть заряд любові й доброї волі, цінують групові відмінності з естетичної точки зору та вважають їх цікавими. Інші – ставлення до різних груп пов'язують з поняттям інтернаціональної дружби [115, 34]. Різні трактування поняття «толерантність» об'єднує думка про позитивний вплив толерантності

на збереження, розвиток, шанобливе ставлення до культурної ідентичності. У такому контексті толерантність є важливою складовою при визначенні пріоритетів національних інтересів; збереженні та розвитку культурного потенціалу нації; миротворчої спрямованості міжнародного культурного співробітництва. Толерантне ставлення до інших культур і народностей актуалізується в процесі інтеграції вітчизняної культури в європейський цивілізаційний простір. Міжкультурний діалог і толерантність визначаються в їх практичній взаємодії. Міжкультурна взаємодія сприяє збагаченню духовних цінностей, зростанню інтересу до інших культурних традицій, релігій. Реалії сьогодення свідчать, що нові інформаційні системи розширюють можливості для міжкультурної комунікації, а також допомагають представникам різних етносів органічно долучитися до світового культурного простору. Це формує толерантне ставлення до інших народів і, відповідно, зменшує відчуття неприйняття, дискримінації, відчуження й нетерпимості.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що роль толерантності у міжкультурному діалозі беззаперечна. Саме толерантність є тим консолідуючим чинником, завдяки якому досягається консенсус і взаєморозуміння, що виступають сьогодні необхідною умовою для зняття міжнаціональної напруги. Завдяки толерантному ставленню до ближнього посилюється різнобарвність людського світу, відбувається інтенсивна взаємодія між різними культурами, що забезпечує культурі кожної окремої країни особливу неповторність. Виховання толерантних рис обумовлюється життєво важливими потребами збереження духовної та культурної самобутності. Відсутність толерантного ставлення до інших культур загрожує втратою культурної самобутності й тим самим заподіє непоправної втрати світовій культурі в цілому, її багатобарвному спектру, у який кожна нація вносить свій колорит.

Однак слід зауважити, що є межа, за якою толерантність вироджується в байдужість, а для збереження власної системи цінностей необхідно володіти здоровою нетерпимістю. Наприклад, людство не може й не повинно приймати систему цінностей фашизму та нацизму.

Природа цінності ідеальна. Як відмічає Ю. Білодід (утім усі філософи з цим погоджуються, і ніхто цю думку не заперечує), цінність за своїм походженням породжена формуванням ідеального світу людини та сприяє її самоствердженню в суспільстві. Одна з функцій цінності – зв'язати в сучасному бутті людини минуле і майбутнє. На наш погляд, це слушна думка, хоча й суперечлива. Так, із середини ХХ ст. людство окреслило нові цінності, пов'язані з успіхами в науці, техніці, промисловості. Відбулися суттєві зміни рівня і якості життя. Усе це вселяло надії, відкривало перспективи, породжувало віру в стабільність, формувало ціннісні імперативи. Разом з тим, людство усвідомило, що техніка не тільки здатна полегшити життя, дати матеріальний добробут, але й зруйнувати природу. Техніка – поле реалізації творчої фантазії людини, але вона ж породжує психологічну залежність людини від неї.

Відмітимо, що в останні роки на території пострадянського простору відбувається крах колишніх ідеалів, цінностей і норм. Наприкінці ХХ ст. – в один з найскладніших трансформаційних періодів, період, мовою Е. Дюркгейма, аномії, тобто стан ціннісно-нормативного вакууму, – перший український Президент якось процитував Швейка, героя однойменного роману чеського письменника Ярослава Гашека: «Ще ніколи не було так, щоб якось та не було. Якось воно та буде». Це яскравий зразок не визначення цінності того, що і як може і, головне, повинно бути, зразок відсутності досвіду соціального, політичного, культурного прогнозування. І тут необхідно акцентувати увагу на функціях цінностей. По-перше, це об'єднання (так само і роз'єднання). Єдність цінностей сприяє створенню єдності ідеалів, спрямуванню єдності дій, що, своєю чергою, може консолідувати як соціальні групи, так і нації, і держави. Безумовно, цінності є основою світогляду, світорозуміння. Водночас слід пам'ятати, що світ цінностей тієї чи іншої культури ніколи не може абсолютно адекватно бути трансформованим у світ іншої культури. Як вважав О. Шпенглер, душу брахмана може зрозуміти тільки брахман.

Сучасна Україна, зазнавши трансформаційних зсувів після розвалу СРСР, переживає нову хвилю трансформації цінностей, що відродилась після Революції гідності. Сьогодні українці вимушені, так би мовити, на практиці вивчати структуру цінностей, а саме: цінності вищого порядку та цінності другого порядку.

Безумовно, ціннісні трансформації в культурі відбуваються в процесі комунікації. Культура, суспільство й особистість, умовою існування та відтворення яких є комунікативна взаємодія, не можуть функціонувати в повній відповідності з вимогами свого часу без набуття досвіду комунікативної поведінки, яка формується під впливом культурних факторів і ціннісних установок, породжених глобалізаційними процесами. Трансформації, спричинені глобалізацією, суттєво змінюють морально-етичний і психологічний стан людини, а відтак й українського суспільства загалом. Тут мають місце деструктивні зміни суспільної, індивідуальної свідомості. Зокрема, зростає стурбованість світової громадськості проявам насильства, наркоманії, міжнародних конфліктів тощо. Світова культурна картина, виявляючи деструктивні зміни, потребує пошуків стратегій оптимізації й адекватного сприйняття сучасної культурної реальності, що, своєю чергою, зумовлює необхідність формування нової, глобальної етики, яка на тлі міжкультурної напруженості та «цивілізаційних зіткнень» набуває реальних ознак.

На думку американського політолога С. Гантінгтона, який, характеризуючи стан «світу цивілізацій», наголошує на його релігійній складовій, основою кожної цивілізації є релігія та сформовані на її основі культурно-цивілізаційні цінності та різні види культурної ідентифікації, які й визначають моделі конфліктів [137, 300].

Американський теоретик російського походження М. Епштейн, вивчаючи трансформаційні процеси кінця ХХ ст., наголошує на «відставанні людини від людства» [86, 45] і пояснює це зростанням диспропорції між розвитком людської індивідуальності, обмеженої біологічним віком, і соціально-технологічним розвитком людства, для якого межа часу не встановлена (принаймні її ніхто не знає). З кожним

поколінням людина вимушена опановувати все більш об'ємний вантаж знань і вражень, які були накопичені попередніми століттями і яких вона не в змозі засвоїти. Звідси, як відмічає теоретик, і проблема відчуження, окреслена в ХІХ ст., і проблема втрати реальності – у ХХ ст.

Специфіку комунікаційної рефлексії науковці пов'язують з процесами глобалізації, які характеризуються певним руйнуванням замкнутості, під впливом загальнодоступного потужного інформаційного поля та посилення тенденцій віртуалізації соціальної реальності. Так, на думку вченої Е. Савруцької, саме відкритість комунікаційного простору сучасної цивілізації робить людину немовби співпричетною до подій, реальним суб'єктом яких вона не є. Саме тому в реальному просторі власного життя людини відбувається поєднання, а нерідко й заміщення ціннісних установок, духовно-моральних орієнтирів своєї культури [236]. Сучасні тенденції, які домінують у суспільстві, переконують науковий світ у тому, що «людина сама стає для себе проблемою». Напруженість світу, яку безпосередньо пов'язують з однією із головних для сучасної науки тематики, а саме трансформаційних процесів у культурі, зумовлена проблемою збереження культурної цілісності людини, її зв'язку зі світом, повернення людини до самої себе, до своєї сутності.

Під впливом культурних трансформацій відбувається зміна відносин між людьми та формуються нові образи реального світу, що суттєво впливають на систему культурних цінностей. У комунікаційних процесах реальну людину як об'єкт інтересу й уваги з боку «іншого» замінюють предмети споживання, а в її життєвому світі поступово провідне місце посідає Інтернет – як своєрідний комп'ютерний співрозмовник.

Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології дозволяють проникати в найпотемніші куточки інтимного життя людини, руйнуючи тим самим її власний світ, змінюючи світогляд. Складається особлива комунікативна ситуація, при якій процеси, що відбуваються в комунікативному просторі, забезпечуються великою кількістю абсолютно нових засобів накопичення, зберігання та передачі інформації.

Саме під впливом глобальних змін трансформуються системи цінностей. З одного боку, відбувається знецінення культурних, духовних, моральних установок, правил, принципів, норм, моделей поведінки, з іншого – формуються універсальні цінності, які, навіть будучи блокованими в усталеному середовищі, знаходять допоміжні, опосередковані форми для свого розвитку. Їх подальша реалізація на більш високому таксономічному рівні стає проблемою глобального масштабу. Таким чином, глобалізація сприяє викристалізовуванню універсальних ціннісних категорій, що формують архітектоніку нового світопорядку.

Сучасний світ характеризується загальною політичною, економічною, інформаційною взаємозалежністю, і в такому контексті саме культурі відведена місія, яка дозволить різним країнам подолати негативні сучасні глобалізаційні процеси.

Той факт, що різні суспільства характеризуються історичною приналежністю до християнства, протестантизму, ісламу чи конфуціанства, призводить до формування культурних зон, існування яких породжують міжрелігійні проблеми. Саме міжкультурна варіація є тією консолідуючою складовою, яка здатна подолати міжконфесійні війни. У такому ракурсі важливою є міра участі суспільства в подоланні викликаних глобалізаційними процесами проблем. Підходи в різних країнах різняться своїм спрямуванням. Деякі орієнтуються на «цінності виживання», інші – на «цінності самовираження, самоідентифікації». Суспільства, що надають перевагу останньому, більш імовірно є демократичними порівняно із суспільствами, що акцентують на цінностях виживання.

Більшість дослідників піддаються спокусі розглядати проблему цінностей у рамках традиційної дихотомії Схід – Захід. У цьому випадку сумнів викликає один важливий момент: Європа більш збалансована й у ресурсному, і в історико-культурному відношенні; Азія, що динамічно розвивається, сегментована, і для неї характерна наявність як архаїчних, так і модернізаційних складових, що динамічно розвиваються, а в цілому спостерігається переплетення різнорідних

цінностей. Ці культурні ареали продовжують існувати та впливають на важливі явища в діапазоні від сімейно-побутових і демографічних проблем до різних моделей поведінки; проте водночас можуть породжувати ситуації соціальної та політичної нестабільності, що згубно діє на розвиток країн, регіонів і світу в цілому.

Вагомим важелем у формуванні взаєморозуміння між різними культурними ареалами є комунікація, завдяки якій відбувається сприйняття «нового», «іншого», «чужого», обмін інформацією, культурним досвідом між людьми, представниками різних національних меншин і груп, які є носіями відмінних між собою традицій, цінностей, стереотипів, норм і моделей поведінки.

Заслуговують на увагу й дослідження російського культуролога В. Іонесова, предметом наукової зацікавленості якого є моделі трансформації культури. Визначивши чотири стадії транзитивного руху культури (трансфігурація, пертурбація, дегенерація, регенерація), теоретик характеризує їх як стадіальні моделі трансформації. На думку В. Іонесова, ці стадії трансформаційного процесу створюють великий транзитивний цикл руху культури. У цьому циклі він розрізняє дві транзитивні лінії розвитку – вектори інволюційної й еволюційної трансформації. Вектор інволюційного руху відображає процес інституційного спаду та зниження структурної репрезентативності культури. Вектор еволюційного руху фіксує траєкторію інституційного підйому й реструктурує культуру. Інституціональна модель трансформації конституює модель транзитивних секторів – стабільного та кризового розвитку культури. Зокрема, учений виокремлює мультикультурні моделі трансформації, наголошуючи на ролі останньої в глобалізаційних процесах, а саме: невизначеності їх перебігу і, як наслідок, підвищенні ризиків у культурному середовищі. На думку В. Іонесова, неготовність до змін у сфері культури зумовлює нездатність дати відповіді на виклики глобалізації. Серед цих викликів найбільш значущим є критичний стан культури, який пов'язують із загальною кризою, кризою управління, інституційною кризою, кризою ідентифікації [99, 2].

Заслуговує на увагу й теорія Т. Заславської, у центрі запропонованої моделі якої розглядається соціальний механізм трансформаційного процесу, який складається із суб'єктів, що ініціюють культурну трансформацію суспільства, зміст їх дій, а також взаємозв'язок цих цілеспрямованих дій з масовими процесами, що викликають зрушення в інституційних структурах суспільства.

Український теоретик М. Безносів наполягає на тому, що кризовий стан вітчизняного суспільства обумовлений насамперед відсутністю ґрунтовного аналізу причин останнього, спрощеним підходом до процесів системної трансформації. На думку теоретика, проблема полягає в наявності різних підходів до розуміння трансформації, а також у недостатній вивченості досвіду успішних практик і не розробленості концепції системної трансформації з урахуванням можливих соціальних наслідків радикальних економічних і політичних реформ. Дослідник дійшов висновку, що виявлення специфіки трансформаційних процесів на вітчизняних теренах передбачає необхідність створення нових соціальних інститутів і реформування старих. Становлення нової соціальної структури, нові та реформовані соціальні інститути розглядаються на тлі відсутності універсальної нормативної й ціннісної системи, яка дозволяє індивідам і групам практично вирішувати внутрішні проблеми трансформації [27, 4].

Розглядаючи соціальний інститут як засіб трансформації, важливо акцентувати увагу на його культурній складовій, яка дозволяє реалізувати потреби людини в запропонованих послугах, що надають вітчизняні соціокультурні інститути, а саме: у трансляції, відтворенні культурних цінностей, залученні індивіда в культурну соціалізацію, яка передбачає розвиток творчих здібностей, продукування нових знань, умінь і навичок, освоєння цінностей, норм поведінки, ведення міжкультурного діалогу.

У контексті інституційного рівня трансформаційних процесів визначимо культуротворчу місію вітчизняних соціокультурних інститутів, одним з основних призначень яких є збереження та популяризація національних традицій, заснованих на ментальності українського народу, національному характері й ідеї. Саме збереження та розвиток національних рис української культури є запорукою реалізації важливих соціальних завдань, серед яких: зняття напруги між поколіннями й етнічними групами; рівність доступу різних верств населення до культурних благ; духовне збагачення молоді; інтеграція українських звичаїв, традицій, інновацій у світовий культурний простір. Ефективне запровадження соціологічного методу дослідження трансформацій у культурі дозволить забезпечити культурну інтеграцію, головним завданням якої є підтримка різноманітних культурних ареалів. Сучасну культурну картину світу формують різні групи населення, які визначаються історичною приналежністю до християнства, протестантизму, православ'я, ісламу, конфуціанства тощо з особливими системами цінностей.

Ще одна модель – це трансформація в мистецтві. Це питання цікавило теоретиків з давніх часів. У контексті досліджуваної нами проблеми найбільш цікавим є період з кінця XIX ст., адже саме в ньому знаходимо корені трансформацій, що відбуваються в сучасній культурі. Наприклад, російські авангардисти, зокрема В. Кандинський, В. Маяковський, вірили, що трансформація мистецтва перетворить людину, потрібно тільки оновити світ – і зло, пов'язане із застарілими типами поведінки та гнітючими формами життя, зникне. Правда, скоро митці виявилися відстороненими від процесу трансформації світу та змушені були обмежуватися роллю ілюстраторів нової політики, яка була визначена без їх участі. Причому це відбувалося майже синхронно як в СРСР, так і в Німеччині (згадаємо хоча б виставку так званого «дегенеративного мистецтва»).

Сучасний теоретик Ф. Серс, вивчаючи проблему трансформації мистецтва в добу тоталітаризму, підкреслює, що мистецтво стає основною сферою інтересів і для тоталітаризму, який використовує його як ідеологічний інструмент. Тоталітарна стратегія полягає в трансформації обставин у подію, або, інакше кажучи, у створенні ідеологічних міфів, шляхом закладеної в них провокації, що трансформують реальні події, створюючи псевдореальність у потрібному ідеології ракурсі.

Зауважимо, що трансформації в мистецтві пов'язані зі зміною напрямів, течій, стилів, що, своєю чергою, теж є результатом певних трансформацій. Ця проблема є фундаментальною, їй присвячено багато праць; і слід зазначити, що, незважаючи на велику кількість досліджень щодо означеної проблеми, вона все ж залишається не вичерпаною й актуальною. Проте, з огляду на предмет нашого дослідження, зупинятися на цій моделі трансформації докладніше не будемо.

Названі моделі трансформації певною мірою взаємозалежні, впливають на культурні трансформаційні процеси, привносять певні зміни, як у світовий культурний простір, так і в культурний простір окремої країни, спільноти, людини, створюють новий вектор розвитку. Отже, під поняттям «трансформаційні процеси в культурі» нами буде розумітися цілісний, поступально-перетворювальний процес, спрямований на новий вектор культурного розвитку, що містить у собі такі моделі трансформації: політичну, інформаційну, економічну, суб'єктну, ціннісну, мистецьку.

При цьому варто зазначити, що в сучасних умовах актуалізація питання висвітлення динаміки розвитку культури потребує концептуалізації проблеми трансформаційних процесів у добу глобалізації, а також особливостей глокального та локального розвитку.

1.2. Глобальне, глокальне та локальне: до визначення понять

XX ст. залишило по собі спадщину у вигляді теоретично обґрунтованої цілісної, динамічної, взаємопов'язаної структури культурної картини світу. Головним чином ідеться про подолання кордонів за допомогою не тільки соціальної, економічної, політичної, культурної діяльності. При цьому очевидним є те, що глобалізація як ідея не дає адекватного розуміння сучасного стану життя й нерідко сприймається як культурна фатальність. Планетарний характер сучасних змін перевищує здатність національних культур і їх очільників протистояти цим змінам, заохочуючи їх до інкорпорування в глобалізоване середовище. У такому контексті культурна картина світу постає як глобальна цілісність, яка витворює нові форми культурної самоорганізації. Такий процес витісняє нації та держави з їх традиційними культурними формами, формуючи при цьому новий, не завжди відповідний часу й потребам людей світовий культурний порядок. Враховуючи складність термінології та неоднозначність її трактування в сучасних роботах, уточнімо понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Слід зазначити, що в науковий обіг поняття «глобалізація» активно увійшло у 80-х роках XX ст. завдяки американському економісту Т. Левіту, котрий позначив суть глобалізації як злиття ринків окремих товарів, які виробляють найбільші транснаціональні корпорації [188, 77]. Схоже трактування пропонує і японський економіст К. Оме. Теоретик стверджує, що сутнісним проявом процесів глобалізації стало визначення світової економіки взаємозв'язком трьох сил: США, Західної Європи та Японії. При цьому, за К. Оме, вирішальними учасниками виступають глобальні корпорації, що робить безглуздою політику національних держав, які намагаються діяти в традиційному дусі «економічного націоналізму» [188, 77].

Проблему глобалізації досліджували переважно економісти: І. Валлерстайн, Т. Левіт, У. Бек, К. Оме, Ю. Норберг, Д. Лал, І. Яжборовська, Дж. Ю. Стігліц, О. Бессонова, Г. Новосельцева, О. Раздіна й ін. Соціокультурному аспекту глобалізаційних процесів присвячені роботи А. Аппадурі, Р. Робертсона, І. Валлерштайна, К. Леша, З. Баумана,

Дж. Фрідмана, У. Ганнерша, З. Бжезінського, М. Чешкова, В. Межуєва, Р. Кіся, Ю. Кнатська, К. Апеля, О. Рубанця, В. Співака, В. Пилипчука, О. Дзьобаня й ін.

Одразу зауважимо, що в дискурсі стосовно глобалізації виокремлюють чотири напрями: гіперглобалістів, скептиків, трансформістів, консерваторів. Гіперглобалісти (Дж. Сорос, К. Омае, П. Дракер) називають суверенітет віджилою формою і, відштовхуючись від неоліберальної ідеології, стверджують, що розвиток усесвітніх інститутів управління провіщає кінець національної держави. Скептики вважають державні інститути надійними творцями інтернаціоналізації економіки. Трансформісти ж проголошують глобалізацію новим феноменом, рушійною силою нового світового порядку. Консерватори стверджують вічне існування національної держави – заради підтримки національної ідентичності, а глобальні та макрорегіональні інститути – інструментами державної дипломатії. Як бачимо, феномен глобалізації породжує протиріччя в ставленні до нього.

І. Валлерстайн вважає, що глобалізація не суттєво, як це може здатися, впливає на свободу дій держав, та й не в інтересах великих капіталістів до цього прагнути. І те, що держави вперше за п'ятсот років розвиваються по низхідній, втрачаючи свій суверенітет, як внутрішній, так і зовнішній, обумовлено не зміною світогосподарських структур, а трансформацією геокультури та, насамперед, втратою народними масами віри в ліберальний реформізм і його послідовників на лівому фланзі політичного спектру [46].

А. Аппадурі, Р. Робертсон, К. Леш, Дж. Уррі наполягають на тому, що глобалізація не означає, що світ у культурному сенсі стає більш однорідним, а швидше вказує на глокалізацію. Зокрема, англійський теоретик Р. Робертсон осмислює глобалізацію як серію емпірично фіксованих різнорідних змін, але об'єднаних логікою перетворення світу в єдиний соціокультурний простір. Р. Робертсон виділяє п'ять фаз культурних трансформацій, спричинених глобалізацією: зачаткову, початкову, фазу злету, боротьби за гегемонію та фазу невизначеності. Виокремлені теоретиком фази характеризуються специфічними інтересами й потребами різних груп стейкхолдерів культурного жит-

тя, поява та діяльність яких спричинена економічними, політичними, соціальними, культурними й духовними факторами та залежить від них. Вихідним пунктом запропонованої Р. Робертсоном концепції є постулювання тези про реальне функціонування «глобального людського стану», історичними носіями якого з відповідною послідовністю стають індивіди, нації, суспільства, міжнародна система товариств і нарешті все людство в цілому. Ці історичні носії глобальності формуються в культурному континуумі західної цивілізації. Культурна глобалізація, згідно з позицією англійського теоретика, постає як соціетальна одиниця, що характеризується національними (локальними) ознаками [255]. Теоретик наполягає на тому, що глобалізація завжди пов'язана з локалізацією і що в добу глобалізації тільки посилюється роль локального. Як приклад науковець наводить концерни «Кока-кола» та «Соні», які називають свою стратегію «глобальною локалізацією». Керівники та менеджери цих компаній підкреслюють, що стосовно глобалізації йдеться не про те, щоб усюди по світу будувати фабрики, а про те, щоб стати частиною тієї чи іншої культури.

Таким чином, підприємницька стратегія, значення якої зростає в ході практичної глобалізації, називається «локалізмом». Слід підкреслити, що локалізм при цьому не обов'язково буде (чи повинен) спиратися на традицію. Тобто, якщо вдало оновити локальне й розмістити його глобально, то може відбутися відродження локального без опори на традицію (простіше кажучи, вареничні можуть бути популярними і в Австралії).

Теорію Р. Робертсона розвиває американський антрополог, соціолог і філософ індійського походження А. Аппадурі, теорія котрого отримала назву «уявних світів». У процесі глобалізації, на думку А. Аппадурі, формується «глобальний культурний потік», який, своєю чергою, розпадається ще на п'ять культурно-символічних просторів-потоків:

- 1) етнопростір, який формується потоком туристів, іммігрантів, біженців, гастарбайтерів;
- 2) технопростір, що утворюється завдяки поширенням технологій;
- 3) фінансовий простір, який формується потоком капіталів;

4) медіапростір, утворений потоком образів, які продукують ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі;

5) ідеопростір, простір ідей.

На думку А. Аппадурі, ці мінливі, нестабільні простори є «будівельними блоками» «уявних світів», де люди взаємодіють, і ця взаємодія має характер символічних обмінів. У межах концепції «уявних світів» локальне як вираження етнокультурної ідентичності не передує історично глобальному, а конструюється з тих само поточкових образів, які конституують глобальне. Мається на увазі, що люди сприймають як свій віртуальний світ, вони оцінюють своє життя крізь призму, так би мовити, можливих життів, які вони бачать завдяки ЗМІ. Сучасне локальне настільки ж детериторизоване, як і глобальне. У теоретичній моделі А. Аппадурі первинне протиставлення «локальне – глобальне» заміщується протистоянням «територіальне – детериторіальне», а глобальність і локальність виступають як складові глобалізації [272].

Слід наголосити, що теорія А. Аппадурі має важливе значення для культурної розбудови сучасної України. При ефективній взаємодії визначених теоретиком культурно-символічних потоків, які мають вияв як на особистісному, так і на інституційному рівнях, вітчизняна культурна реальність перейде на більш високий рівень розвитку як в окремих регіонах України, так і в країні в цілому.

Повертаючись до розгляду проблеми глобалізації в науковій літературі, зауважимо, що теоретики слушно наголошують на тому, що національна держава – це держава територіальна, її влада будується та зберігається на зв'язку з певною місцевістю. Світове суспільство, яке утворилося в процесі глобалізації, послаблює, ставить під сумнів могутність національної держави, пронизуючи її територіальні межі безліччю не пов'язаних з її територією соціальних, економічних залежностей, мережею комунікацій, несхожими (чужими) звичаями. У зв'язку з цим німецький теоретик, філософ, економіст У. Бек пропонує розрізняти поняття «глобалізм», «глобальність», «глобалізація» і визначає «глобалізм» як «розуміння того, що світовий ринок витісняє або підміняє політичну діяльність» і є ідеологією «панування світового ринку», ідеологією «неолібералізму» [28, 23].

За У. Беком, глобалізм діє згідно з монокаузальним принципом і зводить його багатомірність тільки до господарського виміру, який мислиться лінійно, та уособлює інші аспекти глобалізації – екологічний, культурний, політичний, суспільно-цивілізаційний, ставлячи їх у підпорядкованість вимірам світового ринку. Ідеологічне ядро глобалізму полягає в нівелюванні меж між політикою й економікою. Німецький теоретик виокремлює три форми протекціонізму в глобалізмі: чорні, які оплакують розпад цінностей та ослаблення національного початку, але при цьому займаються неоліберальним руйнуванням національної держави; зелені – ті, хто захищають екологічні стандарти від вторгнення світового ринку й тому самі потребують захисту; червоні – для яких глобалізація лише підтвердження їхньої правоти щодо класової боротьби, у зв'язку з чим вони проголошують відродження марксизму. У. Бек називає це утопічною сліпотою й саме тому пропонує відрізнити «глобалізм» від понять «глобальність» і «глобалізація»¹.

Слід відмітити, що позиція У. Бека щодо глобалізму певним чином переформується з розумінням цього поняття З. Бжезінським, котрий у роботі «Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» зауважує, що глобалізм претендує на всебічне домінування, передусім геополітичне й економічне, звідси відбувається велике протистояння «гіперсил». Прикладом такого протистояння З. Бжезінський називає відносини США та СРСР за часів «холодної війни».

Однією із засад глобальності, за З. Бжезінським, є територіальний контроль, який базується на національному самовдоволенні: «територіальний імператив був основним імпульсом, який провокував агресивну поведінку націй-держав. ... Найяскравіший вияв між націоналізмом і територіальним володінням показали нацистська Німеччина та імперська Японія» [34, 37]. У сучасному світі, на думку теоретика, гравці, що претендують на глобальне домінування, дещо змінилися,

---

¹ Про відмінність понять «глобалізм», «глобальність», «глобалізація» наголошують у своїх працях більшість теоретиків, зокрема І. Валлерстайн, З. Бжезінський, Р. Робертсон та ін.

це, насамперед, США, Росія та Китай. Цікаво, що ще 2000 року З. Бжезінський висловлював занепокоєння питанням: «до якої міри США слід економічно допомагати Росії, – що неминуче посилить Росію політично, й економічно, і військово, – і до якої межі треба одночасно допомагати незалежним державам задля захисту й утвердження їхньої незалежності?» [34, 38].

Повертаючись до теорії глобальності У. Бека, відмітимо, що не можна не погодитися з розумінням теоретика її суті, тобто того, що ми живемо у світовому співтоваристві в тому сенсі, що уявлення про замкнений простір перетворилося у фікцію.

Дійсно, жодна країна або група країн не можуть відгородитися одна від одної. Різні форми економічної, політичної, культурної взаємодії стикаються одна з одною та в умовах національних держав більше або менше вплітаються в так звану спільність соціальних відносин. Безумовно, при цьому важливу роль відіграє самоідентифікація. І тут ключовим є те, якою мірою люди та культури сприймають себе у взаємному переплетенні своїх відмінностей і якою мірою це самосприйняття в межах світового суспільства стає суттєвим чинником поведінки. При цьому не слід забувати, що «світове суспільство» – це різноманіття без єдності, що, своєю чергою, передбачає транснаціональні форми виробництва, конкуренцію на ринку праці, глобальні кризи й війни тощо.

Глобалізація ж передбачає процеси, у яких національні держави та їх суверенітет вплітаються в транснаціональне. Як відмічає У. Бек, одночасно існують поруч різні логіки екологічної, культурної, економічної, політичної глобалізації, що не копіюють одна одну та мають простір для соціокультурної, політичної дії. Глобальність породжує проблеми, подолати які сьогодні неможливо, а саме: розширення географії та наростаюча щільність контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетення фінансових ринків, збільшення потужності транснаціональних концернів; інформаційна та комунікаційно-технологічна революція, що триває досі; повсюдно висунуті вимоги дотримання прав людини, тобто принцип демократії (на словах);

зображувальні потоки індустрії культури, що охопили весь світ; пост-інтернаціональна, поліцентрична світова політика (концерни, неурядові організації, ООН); питання глобального зuboжіння; проблеми глобального руйнування навколишнього середовища; транскультурних конфліктів на місцях [29, 27].

Усе перераховане значить не що інше, як те, що людське життя в пастці, у яку перетворився світ. Відтак глобальність відображає те, що відтепер усе, що відбувається на нашій планеті, не зводиться до локально обмеженої події, що всі винаходи, перемоги, катастрофи стосуються всього світу, усього людства. А це значить, що всі держави, організації, інституції повинні вибудовувати свою діяльність згідно з вектором «локальне – глобальне».

За У. Беком, глобалізація – діалектичний процес, який створює транснаціональні зв'язки й простори, знецінює національні культури та сприяє виникненню третіх культур. Як зазначав Салман Рушді, «трошки того, трошки цього – ось шлях, яким приходять у світ нове» [29, 28]. У. Бек акцентує увагу на небезпеках, які несе з собою глобалізація: відхід розвитку економіки з-під національно-державного контролю, тоді як соціальні наслідки цього процесу – безробіття, міграція, злидні – накопичуються в системі національної соціальної держави; глобалізація також потрясає самоідентифікацію національно-державного простору. Водночас теоретик наголошує й на тому, що глобалізація може означати й трансформацію національної держави в державу транснаціональну.

Зауважимо, що шок глобалізації для України переплітається ще й з тим, що на поверхню вийшла проблема відмінності її Сходу та Заходу й постали питання: а що є «українством», чи обов'язково «східні» українці повинні бути ідентичні «західним»? Р. Кісь 2005 року взагалі стверджував, що «Львів дрейфує у напрямку Горлівки та Рязані» [109, 27]. А тут ще й проблема так званого «Руського миру» – з одного боку, з другого – американізація, з третього – загальні «європейські цінності», до речі, поняття теж доволі розпливчасте, адже в Німеччині вони одні, а, наприклад, у Греції – інші. Багато теоретиків наголошують на так званих «транснаціональних соціальних» проблемах,

що існують як у США, так і в Європі, наприклад «Африка як субкультура», як «транснаціональна ідея та її інсценування» в різних місцях світу – на Карибах, у південних штатах США, у фавелах (жебрацьких кварталах великих міст) Бразилії, у передмістях європейських міст, а також під час європейського маскараду-карнавалу... Ніде на Африканському континенті немає тієї Африки, яка розкидана по передмістях світу. Така сама проблема існує з турками, кубинцями, циганами, китайцями й т. ін. Це питання також пов'язано з проблемою глобалізації, але воно потребує окремого ґрунтовного дослідження. Не можна не погодитись і з думкою В. Пилипчука та О. Дзьобані, котрі зауважують, що сучасні глобалізаційні тенденції та процеси здійснюють безпосередній вплив на стан державної безпеки України, зокрема на збереження її конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності, «тому зовнішня та внутрішня політика нашої держави, а також перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі повинні бути чітко орієнтовані на забезпечення й відстоювання власної державності, суверенності, незалежно від корпоративних (передусім економічних) інтересів політичних сил усередині країни» [211, 9].

Безумовно, сьогодні глобалізація є найуживанішим і найзловживанішим поняттям. Як показало дослідження, необхідно розрізняти сфери глобалізації: комунікаційну, екологічну, економічну, культурну тощо. Найбільшу цінність для нашого дослідження мають спроби наукового осмислення глобалізації, а саме її значення в розвитку культури.

Різним аспектам проблеми глобалізації присвячені роботи українських і російських дослідників. Так, О. Рубанець підкреслюючи особистісний рівень, пропонує відійти від традиційного зіставлення глобалізму та культури в контексті співвідношення цивілізації й культури в її техніко-технологічних, організаційних, економічних проявах. На її думку, співвідношення глобалізму та культури має розглядатися в контексті розвитку людини, її інтелекту, розумових і моральних якостей [232, 102]. Такий підхід дозволяє певною мірою переосмислити природу глобалізації в культурі, поглянути на розуміння сутності

глобалізації культури як нової універсальної культури третього тисячоліття, внутрішньою, ще досі прихованою і тому зараз ще непомітною основою якої є когнітивна основа, яка має вираз в усіх сферах суспільного буття. Проте слід зазначити, що запропонована універсальність культури має враховувати розвиток національних культур, яке містить у собі виробництво національних культурних продуктів, що мають слугувати як внутрішньому духовному зростанню країни, так і, відповідно, її гідному представленню у світі.

Таке розуміння, має й іншу сторону. Наприклад, російський філософ В. Межуєв вважає, що глобалізація в контексті модернізаційних змін, які націлені на підвищення культурно-цивілізаційного рівня при збереженні національної незалежності, має вигляд безальтернативного проекту, де пропонують «обміняти свій національний суверенітет на право входження» у світову економічну систему, «на право вважатися сучасною країною» [168].

При такому трактуванні глобалізації світ чекає швидше за все один сценарій – втрата різноманітності, ментальності, своєрідності культур та уніфікація соціокультурного середовища. На наш погляд, такий підхід досить песимістичний. Адже світова практика, зокрема Європейська співдружність, свідчить про те, що формування єдиного культурного простору і передбачає збереження національних культур і культурних ідентичностей.

К. Апель акцентує увагу на глобалізаційних процесах, які призводять до планетарної етики. Істотною межею, на думку вченого, при цьому є те, що це людське співтовариство в ідеалі є необмеженим, тобто в ньому долаються всі реальні – часові, просторові, фізичні, інституційні тощо – перешкоди комунікації [304, 222]. Як наслідок, комунікаційна модель відкриває можливість такої етичної інтерпретації процесів трансформації, яка відсутня в економічній і соціологічній моделях. У цій моделі йдеться не про меркантильні вигоди й упущення, а про норми моралі, толерантності, справедливості, поваги. А глобалізація в такому ракурсі, покращуючи умови комунікації та ліквідуваючи міжкультурні бар'єри, слугує реалізації духовного потенціалу

особи й усуненню обумовленої випадковими дистрибутивними чинниками нерівності людей. Поважаючи право народів на власну культуру й долю, вона дозволяє встановити у відносинах між ними універсальні етичні масштаби, пронизані турботою про культуру та виживання людства як цілого.

Отже, неоднозначність природи глобалізації породжує міжнародну дискусію, покликану скорегувати ставлення до процесів глобалізації та створити наукову картину світу стосовно глобального світу. Слід зазначити, що в ході цієї дискусії були визначені два типи постулатів, згідно з якими розкривається зміст глобалізації. Так, з одного боку, дослідники визнають, що глобалізація – неминучий процес; глобалізаційні процеси носять універсальний характер; глобалізація та вестернізація не віддільні; глобалізація є безальтернативною; глобалізація змінює зміст і поняття держави й державного суверенітету. У межах іншого бачення – глобалізація є зворотним процесом, який має альтернативу у вигляді національних і цивілізаційних ідентичностей.

Досліджуючи глобалізацію та самоідентифікацію локальних цивілізацій, науковець Л. Ороховська доводить, що в соціокультурному аспекті глобалізація проявляється в злитті людства в єдине ціле, що передбачає зміни в суспільній свідомості людей. На думку вченої, щоб стати повноцінними членами глобального суспільства, побудованого на розмаїтті культур, необхідно сприйняти світові цінності толерантності та поваги до прав людини. Саме глобалізаційні процеси, які певною мірою об'єднують народи, руйнуючи культурно-історичні бар'єри, відкривають усім доступ до світових цивілізаційних досягнень і надбань, підвищуючи можливість пізнання іншої культури. При цьому є небезпека знищення локальних особливостей культури. Це відбувається в тих випадках, коли люди пристосовуються до способу життя інших людей і свідомо роблять такий вибір. Політики XXI ст. мають сприяти тому, щоб люди отримали ширші можливості вибору, щоб не доводилося відмовлятися від своєї самобутності для отримання доступу до соціальних та економічних можливостей [199, 12].

Відмітимо, що хоча різні регіони світу все більше й більше застосовують західні технології, приймають ринкову економіку, західну демократію та західну модель розвитку культури, вони тим не менш не стають частиною Заходу, а лише перебувають під його впливом. Одним із найбільш важливих фактів є такий: прийняття західних цінностей, схоже, стимулює місцеві цінності, оскільки нові індустріальні країни зберігають і підтримують свою національну, етнічну та культурну індивідуальність. Звичайно, дехто з науковців висловлює думку, що саме глобалізація гомогенізує світ. Але практика показує, що процес гомонізації створює певний конфлікт культур, справжню конфронтацію між західними й традиційними цінностями в незахідних країнах. На сьогодні подібні ціннісні суперечності являють собою серйозну проблему. Увага вчених зосереджена на цьому важливому питанні, і деякі з них висловлюють думку, що реальним вирішенням протиріч між сучасними й традиційними цінностями було б створення нового зв'язку, так званого «метисажем (об'єднанням) цінностей», що має своє вираження у світовій культурній картині світу.

Український дослідник Р. Кісь зауважує, що «без культурної розмежованості немає самої Європи, адже однією з прикмет європеїзму є напружений і динамічний міжнаціональний діалогізм, а також діяхронний смисловий діалогізм минулого зі сучасним, що розгортає дійсну присутність минулого в сучасному. ...діалогізм як засадничий спосіб існування культури неможливий без відносної окремішності, психокультурної самотності та самодостатності комунікантів»² [109, 55].

Зауважимо, що теорія, запропонована Р. Кісем у роботі «Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору)» перегукується з ідеєю глокалізації, яку висловлюють європейські науковці.

Більшість теоретиків сходяться на тому, що вплив глобалізації на регулюючі можливості держави в розвинених країнах характеризується посиленням централізації, формуванням розгалужених механізмів впливу держави на розвиток культури в широкому розумінні

---

² У цитаті збережена лексика й орфографія автора.

цього поняття³. Вибір цілей, завдань і методів регулювання визначається національними інтересами, які виникли в результаті глобалізації – дотримання консенсусу національних інтересів країн глобального культурного простору як умови сталого розвитку власної національної культури. На сучасному етапі розвитку глобалізаційні процеси виступають найважливішим фактором культурогенезу, який передбачає постійне самовідновлення культури методом трансформаційної мінливості наявних форм і систем, а також виникнення нових феноменів у культурі, що не існували в культурі раніше. Наприклад, як слушно зауважує У. Бек, нині, у століття масового пересування людей і переплетення економік, зростає число тих, хто живе та працює за межами місця проживання своєї етнічної групи, хто з різних причин залишає свою батьківщину на різний час (більш-менш тривалий) або назавжди; хто перетинає державні кордони, народжується в одному місці, виростає в іншому, створює сім'ї в третьому, народжує дітей у четвертому. Найбільш яскраво ця тенденція відбивається на укладанні шлюбів: останнім часом усе більше укладають шлюбів з іноземцями (причому це стосується і США, і Європи), народжуються діти від змішаних шлюбів, іноді виникають проблеми з визначенням громадянства [29, 91].

З. Бауман, характеризуючи всі ці процеси, відмічає «кінець однозначності», інтерпретуючи глокалізацію як процес інтеграції та фрагментації, у якому глобалізація світу взаємопов'язана з поняттям «територизації». Учений визначає негативні явища цього процесу. На його думку, глокалізація – це процес, який об'єднує тенденції глобалізації та локалізації, засновані, перш за все, на перерозподілі привілеїв і дискримінації, багатства і бідності, сили і безсилля, свободи і залежності. Це процес рестратифікації світу, що базується на принципах створення нової ієрархії світового масштабу, результатом цього процесу є вільний вибір, а для інших – виклик долі [25, 87].

---

³ Під поняттям «культура» ми розуміємо спосіб життєдіяльності людини, що включає в себе універсальне ставлення людини до світу, через яке людина створює світ і саму себе.

Р. Робертсон наполягає на тому, що локальне потрібно розглядати як аспект глобального та пропонує замінити поняття «культурної глобалізації» на поняття «глокалізація», яке одночасно містить у собі «претензії cultural theory на визнання абсурдним уявлення, ніби сучасний світ, його кризи і прориви можна зрозуміти без проникнення в сенс подій, які описуються за допомогою ключових слів ... культурна політика, культурний капітал, культурні відмінності, культурна гомогенність, етнічна, расова та статева приналежність» [29, 92].

На думку А. Морита, глокалізація відповідає сценарію «децентралізованого і справедливого світу», поєднуючи в собі модернізацію локальних культур з досягненнями формуючої глобальної мультикультурної цивілізації [163, 32].

На думку О. Олійника, суперечливість феномена глокалізації пов'язана із суперечністю самого глобалізаційно-глокалізаційного процесу, який як відкриває для окремих локальностей нові можливості, так і створює для них нові загрози. Багаторівневість як атрибут глокалізації відображається в реалізації цього явища на світовому, національному, регіональному, галузевому, організаційному, особистісному рівнях. Для кожного з цих рівнів характерна власна інституціоналізація, що зумовлює специфіку реакції конкретної локальності на глобальні процеси. Досліджуючи генезу глокалізації та її модуси, науковець визначає просторово-часові й організаційні критерії для здійснення дослідження генези глокалізації. Так, до просторово-часових критеріїв учений відносить масштаби локальностей, інтенсивність глокальних взаємодій, швидкість глокальних реакцій, переважний вплив глобальних процесів на окремі локальності. Своєю чергою, до організаційних критеріїв віднесено: інфраструктуру локальності, інституалізацію глобальних і локальних структур та організаційні форми взаємодії між ними, домінуючі види взаємодій між глобальним і локальним. У процесі взаємопроникнення глобального та локального відбувається трансформація й адаптація глобальних форм відповідно до сформованих історично локальних структур, і навпаки [195, 7].

Відповідно до сучасного бачення цих проблем Я. Верменич розглядає регіоналізм як природний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та інших процесів, спрямований на практичне застосування тих можливостей і переваг, які впливають з територіального поділу сучасних суспільств. На думку теоретика, він знаходить свій прояв у різних звичаях, традиціях, типах менталітету, культурних особливостях, специфіці політичної поведінки. Регіональний розвиток Я. Верменич детермінує з такими поняттями, як «простір», «територія», «місце», «середовище», «ландшафт», «ментальність» і ряд інших. Саме на цьому ґрунті, як вважає дослідниця, і вибудовується погляд на регіон як специфічну соціосистему з розташованими в її межах поселеннями, ландшафтом, виробничою та культурною інфраструктурою, пам'ятками історії й культури. Звертається увага на наявність трьох різних вимірів поняття «регіон»: макро-, мезо- та мікрорегіони [48, 13].

Поділ регіону дозволяє виявити основних суб'єктів культурних трансформацій, а саме: на макрорівні – окремі країни; мезорівні – регіон, місто, село, вулицю; мікрорівні – осіб і соціальні групи. У контексті забезпечення державного регулювання у сфері культури, професійної діяльності на макрорівні реалізуються державна політика в галузі культури; на мезорівні – культуротворчі програми регіонального, місцевого рівня та за місцем проживання; мікрорівні – диференційовані (індивідуальні) програми з реалізації культурних потреб людей.

Слід наголосити, що вищезазначена ефективність культурної розбудови залежить від взаємообумовленості всіх рівнів, які характеризуються так званим процесом проникнення глобального в локальне, і навпаки. Такий процес взаємопроникнення, як наголошує О. Олійник, характеризується:

- максимальною відкритістю локальної культури щодо дії глобальних інститутів та інформаційних потоків;
- співіснуванням локальної культури та глобальних культурних форм без суттєвих проявів взаємовпливу й інтеграції;
- адаптацією та трансформацією глобальних процесів унаслідок потужної локальної реакції, що зумовлює виникнення гібридних форм;
- захистом локальної культури від глобалізаційних процесів [195, 7–8].

Вивчаючи особливості локальних культур, неможливо не звернутися до теорії німецького філософа, історика, культуролога О. Шпенглера, котрий, розкриваючи особливості культури, підкреслював, що культура - це органічна система духовно-соціальних орієнтирів, які мають здебільшого ціннісну основу, завдяки чому вона здатна піднести людину над буденністю. Існуючи як локальна, кожна культура є унікальною та неповторною, вона має свою національну основу. Локальна культура ізольована від інших локальних культур, її своєрідність характеризується присутністю в ній «душі». Для науковця «душа культури» - це генетичний код культури, саме вона обумовлює винятковість кожної конкретно існуючої культурної форми. Культура стає своєрідним символічним вираженням душі, саме через культурні феномени душа може себе реалізувати та проявити [280, 141].

Слід відмітити, що локальний підхід актуальний тоді, коли культуру будь-якої суспільної спільноти розглядають окремо, як самостійне детерміноване явище. Слід зазначити, що серед науковців існують різні точки зору стосовно того, чи культури є локальними у своєму розвитку, цілком автономними чи ні.

У теорії циклічного розвитку різноманітних культур англійський історик і філософ А. Тойнбі порушив проблему самостійних «цивілізацій». У межах світової культури науковець виділив 21 цивілізацію, з яких сьогодні продовжують існувати сім. На його думку, цивілізації - це своєрідні «культурно-історичні монади», тобто автономні культурні утворення, що у своєму розвитку проходять стадії виникнення, зростання, надлому та розпаду, після чого вони гинуть, поступаючись місцем новій цивілізації. А. Тойнбі вважав, що в житті цих цивілізацій є спільні моменти, які й забезпечують процес поступального розвитку людської спільноти, її духовного, культурного вдосконалення [257, 56].

Необхідно підкреслити, що й вітчизняні науковці актуалізують питання локальності культур. Так, монографічне дослідження В. Буряк, присвячене питанням динаміки культури в епоху глобалізації в ноосферному контексті, являє собою комплексне дослідження глобальних соціокультурних трансформацій. Зазначимо, що дослідження в цьому

напрямі дозволили автору визначити фундаментальні протиріччя глобалізованого світу, виявити механізми конфлікту на глокальному та локальному рівнях [45, 47].

Питання локальних особливостей розвитку та функціонування культури висуває нові вимоги до розуміння проблеми національної культурної ідентичності, про що вже йшлося раніше. Світові трансформаційні процеси дозволили науковцям, практикам, політикам, громадськості визначити питання збереження та розвитку національної культурної ідентичності як одну з головних проблем сучасного розвитку багатьох країн.

У контексті дослідження сучасних культуротворчих суперечностей, які зумовлені зіткненням двох тенденцій – процесу інтеграції культур і прагненням локальних культур зберегти свої самобутність і незалежність, науковець Ю. Павленко визначає важливість і значення культурного діалогу. Учений, характеризуючи проблемне поле здійснення культурного діалогу, визначає основні перешкоди, до яких відносить: масову культуру, штучно створені масиви неорганізованих спільнот, які не здатні до генерації духовних цінностей; штучні бар'єри, наприклад, рудименти ідеологічного протистояння минулої епохи; конфлікт усередині самої культури, що набуває форми контркультури, яка з'являється на ґрунті нерозв'язаних проблем, зіткнення різних інтересів [202, 40–41]. Вищезазначені перешкоди є актуальними для процесів сучасного українського державотворення. Для подолання негативних тенденцій першочерговою постає проблема, яка пов'язана з посиленням розуміння та відповідного відродження культурної самоідентифікації. Своєю чергою, культурна самоідентифікація безпосередньо пов'язана з питаннями: національної ідеї; ментальності, яка взаємообумовлює самовідчуття особистої приналежності до певної національної культури; процесами заглибленості в єдине семіотичне поле культури; приналежністю, причетністю та взаємопроникненням з культурно-історичними процесами розвитку країни; прийняттям та усвідомленням ціннісно-традиційного ладу культури, її ціннісної семантики, вираженої в культурній спадщині.

Щодо єдиного семіотичного поля культури, насамперед, актуалізується питання про ті локальні особливості, через які відбувається формування та прийняття основних смислів культури і в цілому входження нових поколінь у культурну спільність без зриву культурної спадковості. Слід також зауважити, що науковці виокремлюють основні чинники, що визначають особливості локальних культур, уособлюють у собі унікальність, неповторність, своєрідність народу, нації, суспільства, соціальної групи, інакше кажучи, суб'єкта, до якого вона належить, і є ґрунтом національної ідеї, а саме: традиція, ментальність, цінності.

Глокальний контекст розвитку культури дозволив актуалізувати питання розгляду таких характерних для глокалізації понять, як «культурна матриця» та «культурний ландшафт».

Як слушно зауважує О. Бессонова, кожна держава має власну цивілізаційну матрицю, яка переломлює загальні закономірності для окремих цивілізацій і визначає специфіку проходження загальних універсальних етапів розвитку [33, 111]. Дійсно, локальна цивілізаційна матриця формує глибинні процеси еволюції, водночас усе розмаїття суспільного життя розгортається в рамках держави та відображається в інституційній матриці.

Під поняттям «культурна матриця» в нашій роботі маємо на увазі латентну систему інформаційних кодів, які відповідають певним властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку.

Зауважимо також, що в дослідженні спираємося на ознаки культурної матриці, які виокремив російський теоретик В. Ніконов, а саме:

- місце проживання, особливо важливе в період зародження суспільств і цивілізацій;
- стійкі риси суспільно-політичної організації, взаємин між державою та суспільством;
- психологічне відчуття приналежності до цієї спільноти, самоідентичність;
- усвідомлена елітами геополітична спільність;
- система відносин держави та релігії;

- особливості культури;
- система цінностей;
- поведінкові стереотипи, породжені типом ментальності;
- мовна та расова близькість;
- сформована система взаємодії із зовнішнім світом [185, 45].

Вищезазначені складові культурної матриці дозволяють нам констатувати, що культурна матриця являє собою основу (базу) для визначення й ідентифікації особливостей будь-якої національної культури, яка характеризується культурно-історичним досвідом, традиціями, релігією, власною системою цінностей, певними територіальними ознаками, взаємообумовленими діями між державою та суспільством, нормативно-правовим захистом.

Необхідно також зазначити, що існує поняття «глобальна культурна матриця» - система виживання людства, котра саморозвивається, саморегулюється та самовідтворюється. Глобальна культурна матриця забезпечує єдність і цілісність світу. Її основне завдання – сформувати набір універсальних способів координації колективної діяльності. Локальні культурні матриці в умовах глобалізації будуються за зразком глобальних, у цьому і є їх глокальність: вони пов'язують у єдине ціле та систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне й культурно-релігійне середовище.

Як основа культурної матриці культурно-історичний досвід актуалізує питання збереження, популяризації, розвитку та створення культурного ландшафту. Культурний ландшафт розглядаємо як важливу складову культурної розбудови в її глобальному, глокальному й локальному значенні, а саме від формування національного іміджу (бренду) держави до культуротворчого потенціалу регіону, міста. Вивчення найкращого досвіду формування та використання культурних ландшафтів дозволить сформулювати рекомендації щодо запровадження дієвих світових ініціатив в українську практику.

Важливими в такому контексті є рекомендації з виконання Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, де надається типологія культурних ландшафтів. Так, виділяють три основні категорії: цілеспрямовано створені (clearly defined designed or

landscapes), утворені природно (organically evolved landscapes), асоціативні (associatives) ландшафти [311, 76]. Аналізуючи визначену в Конвенції типологію, науковці характеризують її так: цілеспрямовано створені ландшафти – це об'єкти ландшафтної архітектури (парки та сади). У своєму розвитку вони підпорядковані планомірній діяльності людини; у них багато антропогенних елементів, що створені на основі або виникли на місці природних утворень. Цілеспрямовано створені ландшафти становлять найбільший інтерес у культурологічному аспекті, оскільки їх вигляд максимально підпорядкований творчому задуму їх творців. Суто функціональне призначення окремих елементів культурного ландшафту завжди узгоджується з їх естетичними якостями.

Природно створені – це ті ландшафти, які виникли завдяки природним процесам. До такого типу можна віднести багато сільських, зокрема меліорованих ландшафтів або історичних індустріальних ландшафтів. До них належать: ландшафти «копалини», які зберігають у собі пам'ятки археологічної або палеонтологічної спадщини; оазиси стародавніх географічних ареалів культурних спільнот, які сформували вигляд ландшафту, але безповоротно зникли або втратили функції носія культурної традиції; реліктові ландшафти – в основному це «зникаючі» ландшафти, що опинилися в оточенні чужого їм культурного середовища або перебувають під впливом змінених природних умов. Носії культури, що створили цей ландшафт, уже зникли, але сам ландшафт зберігається в колишніх своїх формах. До процесу збереження доклали зусиль представники іншої культури, що використовують ландшафт для своїх цілей.

Асоціативні ландшафти включені в історико-культурний простір без зміни їх природної ритміки й еволюції як пам'ятні місця, місця творчості, сакральні місцевості тощо. В асоціативних ландшафтах культурна складова часто представлена не в матеріальній, а в ментальній формі – за асоціацією об'єкта з якимось феноменом культури [135, 16]

Вищеокреслена типологія дозволяє визначити соціокультурну складову культурних ландшафтів, їх функціональне призначення, місце та роль у процесі формування загальнокультурного простору.

Безумовно, ефективне використання культурних ландшафтів задля створення культурного іміджу міст, регіонів, країни дозволить зробити привабливим культурно-адміністративну територію для туристів. У цьому контексті перспективною для розвитку України є ініціатива ЄС «Європейська культурна столиця», досвід запровадження якої має стати в нагоді у вітчизняній культурній практиці.

Проблеми «культурної матриці» та «культурного ландшафту» актуалізують питання розвитку національної культури, її іміджу не тільки в глобальному та глокальному розумінні, а й локальному контексті.

Таким чином, трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлені як внутрішніми соціокультурними явищами, так і глобалізаційними тенденціями. Сучасна Україна, зазнавши трансформаційних зсувів після розвалу СРСР, переживає нову хвилю трансформації цінностей, що відродилася після Революції гідності.

Під поняттям «трансформаційні процеси в культурі» розуміється цілісний, поступально-перетворювальний процес, спрямований на новий вектор культурного розвитку, що містить у собі такі моделі трансформації: політичну, інформаційну, економічну, суб'єктну, ціннісну, мистецьку. Можна стверджувати, що глобальні, глокальні та локальні процеси взаємообумовлюють один одного й, відповідно, сприяють певному руху в усіх сферах буття. Слід підкреслити, що глобалізація активізує диверсифікацію регіональних зв'язків, які будуються на взаємному узгодженні інтересів держав. Маючи діалектичний характер, глобалізація, з одного боку, створює умови для формування єдиного простору, а з іншого – привносить у цей єдиний простір специфіку окремих регіонів і країн, культурне різноманіття яких характеризується глокальними та локальними особливостями.

Розділ 2

ГЛОБАЛЬНІСТЬ І ГЛОКАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ

2.1. Вплив глобалізації на трансформацію картини світу: культуротворчий аспект

Початок ХХІ ст. характеризується пошуками нових механізмів, методів і форм забезпечення культурної ініціативи та практик. Наразі маємо справу зі світоглядним процесом культурних трансформацій, що містить у собі намагання відійти від шаблонів ХХ ст., глибше та більш всебічно пізнати людину й запропонувати їй нові культурні цінності, блага, послуги й продукти.

Саме глобалізація спричинила розвиток і трансформацію загальної культурної картини світу, у якій відчувається певне домінування більш економічно, політично, ідеологічно розвинутих країн. Водночас не слід забувати, що глобалізаційні трансформаційні процеси напряму пов'язані з парадигмою постмодернізму, з його відмовою від класичного дискурсу, проголошенням деконструкції, з іншим ставленням до комунікації, з відмовою розглядати історію як лінійний закономірний процес, як об'єктивну реальність. Сьогодні, у добу посткультури (визначення В. Суханцевої, В. Бичкова), коли світ розглядається як мозаїчний (за А. Модем), будь-яка культура одночасно усвідомлюється й «глобально», і локально, причому локальність сама по собі, теж згідно з позицією посткультури, є складним, мозаїчним феноменом, у якому подія, співбуття є однією з найголовніших категорій.

Отже, розглядаємо глобалізацію як складний і суперечливий процес, у якому національні держави та їх суверенітет вплітаються в транснаціональне як процес «будівництва» світу шляхом створення глобальних інституціональних структур і глобальних культурних форм, включаючи в себе всю різноманітність (мозаїчність) локального.

Впливаючи практично на всі сторони й аспекти культурного життя сучасної людини, глобалізація спричиняє ряд негативних тенденцій, що викликає занепокоєння в науковців, практиків. Одним із таких негативів є культурний імперіалізм, розглядаючи який, науковці визначають його глобальну владу. Глобальність проблеми культурного імперіалізму визначається тим, що для більшості національних культур на сучасному етапі характерним є саме зіткнення традиційного національного базису та культурного імпорту, спричиненого інтеграційними тенденціями, стандартизацією та появою системи взаємовідносин і перехрещення інтересів, що варіюються від поширення технологій до поширення ідей. Як уже зазначалось у попередньому розділі, своєрідним засобом, так би мовити, боротьби з культурним імперіалізмом, постає культурна ідентифікація, яка є вразливою до глобалізаційних процесів.

Неоднозначним глобалізаційним процесом характеризується і стрімкий розвиток індустрії мас-медіа, який істотно змінює й систему інформації, й ієрархічні відносини між видами мистецтва. Так, традиційні види мистецтва під впливом існуючого комплексу аудіовізуальних масових комунікацій переживають певну трансформацію, чим самі дещо змінюють першоджерельну споживчу цінність⁴.

Сучасні технології спонукають до створення нових жанрових структур, технологічного оновлення старих завдяки активному освоєнню та використанню прийомів «технічних» видів мистецтва⁵, тим самим витісняючи традиційні види мистецтв, притаманні різним культурам. Доволі слушним у цьому контексті є зауваження дослідників (зокрема такого теоретика, як Т. Руда), котрі, досліджуючи художню культуру в умовах глобального розвитку засобів масової комунікації, наголошують на тому, що художня культура в глобалізованому світі коммодифікується. Можна погодитися з тим, що результати глобалізації ведуть до руйнації, пригнічення автентичних культур багатьох

---

⁴ Про позитивні моменти інформаційної культури ми говорили в першому розділі нашого дослідження.

⁵ Мається на увазі електронна музика, комп'ютерні технології, що використовують у сучасному мистецтві.

країн світу, неповторних, національних культур, які визначаються своєю оригінальністю [233]. Тож можна говорити про «забруднення» світового культурного середовища глобальною культурою, про її «шкідливі викиди» глобального характеру. Тому болючою проблемою є не просто експансія «глобальної культури», а її інтенція до знищення культурних ідентичностей багатьох народів світу.

Ці проблеми викликають занепокоєння не тільки наукового світу, а й стають предметом обговорення широкої громадськості. Так, відомий український блогер Філін Орест, аналізуючи закономірності та наслідки глобалізації, також визначає найбільш негативний наслідок глобалізації, як розмивання культурної ідентичності націй, нав'язування культури домінуючих держав, у чиїх руках перебувають засоби комунікації та мережа Інтернет. На думку Філіна Ореста, важливим є те, що процес глобалізації не оминає жодної країни, він стосується всіх тією чи іншою мірою. Різні країни посідають різні позиції в процесі глобалізації: одні її просувають, інші підлягають впливу, деякі намагаються протистояти, але існує певний парадокс – потужні держави часто противляться процесу глобалізації, коли закривають свої кордони або обмежують ввіз товарів, чи закривають свої ринки для збереження своїх інтересів. Такі дії, наприклад, часто застосовують в США, країнах ЄС щодо іммігрантів, різних конкуруючих товарів. Закономірним є те, що відповідно до процесу глобалізації відбувається процес регіоналізації, який передбачає об'єднання кількох держав для захисту спільних інтересів, спільного розвитку та взаємодопомоги [270].

Як уже зазначалося, розрізняють глобалізацію комунікаційну, екологічну, економічну тощо, однак, з огляду на предмет нашого дослідження, докладніше зупинимося на розгляді впливу глобалізації на трансформацію культурної картини світу.

Слід звернути увагу на те, що в нашій роботі під поняттям «культурна картина світу» ми розуміємо систему культурних світоуявлень того чи іншого суспільства, найбільш загальне, цілісне уявлення про світ і місце людини в ньому. Культурна картина світу складається на рівні окремого народу, спільноти та формується відповідно до елементів національної культури, традицій, а також засобів і механізмів її захисту,

збереження та популяризації. Культурна картина світу - це культуротворчий конструкт, який вибудовується в процесі усвідомлення людиною, спільнотою, народом власної культуротворчої дійсності. Культурна картина світу супроводжується певною мірою інтенсивності, появою культурних трансформацій, які суттєво впливають на формування національної культури.

Слід зазначити, що в добу глобалізації культура, можливо, як ніколи до цього, відіграє центральну роль у міжнародних відносинах, спонукаючи до діалогу з іншими культурами, уникаючи передбаченого зіткнення цивілізацій. Період з кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначився формуванням нової глобальної етики, що набуває сьогодні, на тлі загострення напруженості в різних регіонах світу, великого значення. Визначаючи реальність наявних загроз, слід наголосити на беззаперечній позитивній ролі культурного діалогу у вирішенні різноманітних конфліктів, зокрема міжетнічних і міжнаціональних. Культура як феномен духовності з її базовими цінностями – людяність, любов, совість – здійснює суттєвий вплив на вибір життєвої стратегії людини, і в цьому контексті актуалізується проблема гуманізму.

Поняття «гуманізм» сформувався в добу Відродження й означало «визнання цінності людини як особи, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, затвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин» [67, 354]. Як слушно відмічає Н. Жукова, «гуманізм назавжди змінив розуміння людиною своєї ролі в суспільстві. Він дав людині відчуття своєї унікальності, самоцінності та власної гідності. Можна стверджувати, що в цей період відбулася кардинальна зміна, так би мовити, перебудова суб'єкта культури» [88, 71]. Гуманістичні ідеї знайшли своє продовження в наступних століттях, зокрема у філософії позитивізму й екзистенціалізму. Слід зауважити, що наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. проблема нестачі гуманізму відчувається особливо гостро на тлі поширення ідеї «смерті Бога». Як відмітив французький теоретик Е. Левінас, «кінець гуманізму, кінець метафізики; смерть людини; смерть Бога (а то і смерть Богів!)...» [151, 221].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. проголошуються «Гуманістичні маніфести», з'являються такі поняття, як «сучасний гуманізм», «світський гуманізм», «релігійний гуманізм», «трансгуманізм», «революція гуманізму», «новий гуманізм», «новий воєнний гуманізм» і т. ін. До того ж європейські й американські гуманістичні товариства, асоціації й етичні спілки, об'єднавшись, утворили Міжнародний гуманістичний і етичний союз (МГЕС), до складу якого, як стверджує російський теоретик А. Кудішина, у наші дні входить близько 5 млн осіб з 90 організацій близько 40 країн світу. Діяльність союзу сприяє розвитку нових гуманістичних організацій і представляє інтереси гуманістів в ООН і загальноєвропейських структурах.

Ідеям гуманізму присвячені роботи сучасних як зарубіжних, так і вітчизняних (Дж. Сантаяна, А. Айер, Е. Нагель, К. Ламонт, П. Куртц, А. Печчеї, М. Мерло-Понті, Н. Хомський, У. Еко, Л. Балашов, І. Девіна, М. Кашуба, А. Колодний, В. Кувакін, А. Пашук, Ю. Сабадаш, Н. Жукова, А. Залужна, Л. Філіпович, Ю. Черний, А. Кудішина й ін.) теоретиків.

З огляду на проблему трансформаційних процесів у культурі в глобальному, глокальному та локальному контексті, питання гуманізму є наріжним, – питання сучасного гуманізму, – який є відкритою філософською, антропологічною, психолого-педагогічною та культурною парадигмою, світоглядною системою знань і методів, що вбирає в себе як нові, так і перевірені загальнолюдським досвідом найбільш життєздатні й реалістичні погляди на людину. Можна погодитися з думкою А. Кудішиної, що сучасний гуманізм допомагає формувати цілісне уявлення про особистість, зокрема й ідентифікувати людину із самою собою, знайти їй адекватне місце в соціумі та природі. Більшість теоретиків акцентують увагу на демократичності сучасного гуманізму, головною рисою якого є «прихильність всеохоплюючої етики, з її акцентом на суспільне життя та відповідальність індивіда за його дії» [134, 13].

У контексті досліджуваної проблеми, зокрема проблеми трансформації та моделей трансформації, що було виокремлено в першому розділі, на увагу заслуговує так званий «ноосферний гуманізм»⁶, який ставить своїм завданням «загальнолюдську солідарність у справі гуманістичного преображення внутрішньої і навколишньої людини, природи в космічних масштабах з метою досягнення життєстійкості загальнолюдського будинку – Всесвіту і його волелюбного, відповідального, розумного і життєлюбного населення – землян» [134, 50]. На наш погляд, «ноосферний гуманізм» як глобальний проект, що має глокальний контекст і локальні особливості, дозволить людству знайти спільну мову, універсальний засіб спілкування, завдяки якому можна не тільки описувати наявні світовідчуття та загальнолюдську систему цінностей, а й домовлятися, приходити до глобальної згоди.

На перший погляд, цей тип гуманізму може здатись утопічним, однак більшість сучасних науковців наголошують на тому, що «ноосферний гуманізм» не виключає можливостей катастрофічного результату людського існування, проте вважає його малоімовірним, особливо за умов утвердження принципів ненасильства, інтеграції цінностей світової культури й особливо освіти. У цьому контексті доволі слушною видається позиція італійського письменника, філософа, медієвіста У. Еко, котрий не проголошує себе прибічником «ноосферного гуманізму», однак його гуманістична теорія відноситься саме до цього типу. Так, у роботі «Розп'яття, інструкція для користувача» філософ, звертаючись до фундаменталістів та до країн, що приймають мігрантів, закликає їх: «розумійте і приймайте звичаї і звички приймаючої країни. Закликаю приймаючі країни: нехай ваші нориви і звичаї не перетворюються на нав'язування ваших вірувань» [84, 435]. Задля встановлення терпимості в глобалізованому світі, зокрема релігійної толерантності, теоретик наголошує на необхідності «викладати в навчальних закладах історію релігій паралельно із Законом Божим (але

---

⁶ Безумовно, у контексті проблеми екологічної глобалізації актуалізується питання «екологічного гуманізму», який пов'язаний з «ноосферним гуманізмом», і має синергетичну природу. «Екологічний гуманізм» піднімає більш широкі проблеми, зокрема збереження людства, питання виживання всього живого на планеті, але ця проблема може стати предметом окремого дослідження.

не під час альтернативних уроків для не-католиків) – хоча б годину на тиждень, так щоб навіть і учням-католикам стало зрозуміло, про що йдеться в Корані, або про що там думають буддисти, і щоб всі вони разом – євреї, мусульмани, буддисти і католики – краще розуміли, звідки береться і що стверджує собою Біблія» [84, 435].

Ця вимога видатного письменника та гуманіста У. Еко є актуальною і для сучасної багатонаціональної та багатоконфесійної України.

Отже, «ноосферний гуманізм» пропонує шлях зміни орієнтації всієї людської цивілізації, заснованої на гуманістичному розширенні ціннісних пріоритетів глобалізації.

Слід зазначити, що концепція «ноосферного гуманізму» перегукується з концепцією «нового гуманізму», запропонованою відомим італійським громадським діячем, президентом Римського клубу А. Печчеї, на думку котрого аксіологічною основою постіндустріального суспільства повинна стати ідея вільної самореалізації, з'ясування ролі особистості, незалежності, креативності мислення. «Новий гуманізм повинен бути співзвучним не тільки новій владі людини в навколишній реальності, але і бути достатньо сильним і виявляти таку спроможність до самовідновлення, щоб бути в змозі регулювати процеси й управляти іншими революціями – промисловою, науковою, технологічною і соціально-політичною, – які повинні здійснюватися через нього» [235, 127]. Головною ж метою «революції гуманізму» (*нового гуманізму* – О. К.) повинна стати соціальна справедливість, прагнення до більш справедливого та рівноправного суспільства, а задля цього людина повинна перестати заглядати в майбутнє, а почати його (майбутнє) створювати.

У контексті культуротворення, з огляду на сучасні трансформаційні процеси, пов'язані з глобалізацією, глокалізацією та локальними особливостями, важливе значення мають також «теїстичний, або релігійний, гуманізм»⁷, що декларує необхідність діалогу між усіма

---

⁷ Різним аспектам проблеми релігійного гуманізму присвячені роботи таких теоретиків, як П. Тейяр де Шарден, А. Швейцер, Ж. Марітен (його «інтегральний гуманізм» можна вважати певним відгалуженням «релігійного гуманізму») та ін., на наш погляд, одним з найвидатних представників «релігійного гуманізму» був Іоанн-Павло II; у російській культурі XIX – початку XX ст. –

релігіями, і «світський гуманізм», який проголошує впевненість у здатності людини застосувати науку й технологію для поліпшення умов людського життя. Представники світського гуманізму (П. Куртц, Г. Блекхем, Х. Айзенк, Е. Флю, Р. Браун, Р. Докінс, Д. Копселл та ін.) вважають світський гуманізм сучасним утіленням освіченого атеїзму, однак не синонімом атеїзму як такого. Наприклад, для Г. Блекхема гуманізм - це відкритий світогляд, який передбачає відкриту свідомість і відкрите суспільство, а також гуманістичну рефлексію, тобто самовизначення людини в рамках гуманізму. У цьому сенсі для гуманіста особистість - це витвір мистецтва, автором якого є сама людина. За Г. Блекхемом, гуманізм – це практичний світогляд, формування якого передбачає вивчення гуманітарних дисциплін і вільних мистецтв, а також гуманістичної традиції у світовій культурі. «Світський гуманізм» (як практичний світогляд) також повинен містити в собі розуміння ролі інституційної структури гуманізму та форм його (інституту) соціальної активності, безумовно, не виключаючи особистої активності кожної людини.

Гуманізм сприяє міжкультурному діалогу, тобто комунікативному процесу, що складається з відкритого та ввічливого обміну між особами й групами осіб з різними етнічними, культурними, релігійними та мовними походженнями культурною спадщиною на основі взаєморозуміння та поваги. Міжкультурний діалог - це потужний засіб посередництва та примирення. Керівними принципами в цьому контексті служать свобода вибору, свобода самовираження, рівність, толерантність і взаємоповага до людської гідності. Навички, які потрібні для міжкультурного діалогу, не можна набувати автоматично, їх треба здобувати на практиці та використовувати протягом усього життя.

Саме освіта як важлива складова розвитку особистості спрямована на формування в людині демократичного світогляду, вироблення навичок дотримання громадянських прав і свобод. Сутність змісту сучасної освіти виражається в інтеграції її компонентів, які відповідають підструктурам особистості: знання про людину, природу, суспільство,

мислення, способи діяльності, які забезпечують формування картини світу як основи світогляду. Кожний із зазначених компонентів має формувати в людині почуття поваги до іншої людини, її традицій, культури, віросповідання та мови. Особливого значення освіта набуває в процесі виховання молодого покоління, формуючи в кожній віковій категорії почуття толерантності, взаємоповаги. Звертаючись до вищезазначеного, визначаємо беззаперечну роль освіти в міжкультурному діалозі.

Важливою складовою міжкультурного діалогу є мова. Аналізуючи в контексті глобалізаційних процесів мову та культуру, вітчизняний науковець О. Чередниченко наголошує на участі інформаційних трансформацій у посиленні процесів мовної й культурної взаємодії. На думку вченого, саме глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності та закони розвитку. Важливою передумовою транскордонної комунікації є вибір мови, якою вона здійснюється, і мов, які претендують на останню (транскордонну комунікацію), – це кілька так званих світових мов, передусім англійська. Учений зауважує, що англійською користуються від 400 до 800 мільйонів людей - ті, для кого англійська є першою (рідною) мовою, і ті, хто постійно вживає англійську у сферах інформації, освіти та міжнародного спілкування, оскільки англійська асоціюється з англомовним світом, де панують свобода та демократія. Усе це забезпечує англійській мові високий престиж в очах мовців, спонукаючи їх до її вивчення [287].

Водночас не можна не погодитись і з думкою Е. Савруцької, котра наголошує на тому, що мовна картина світу змінюється не стільки завдяки поширенню так званої «транскультурної мови» (англійської), скільки від проникнення та сталого поширення в повсякденній мові ненормативної лексики, а також запозичень із професійних жаргонів. Оскільки, як слушно зауважує Е. Савруцька, прийняті норми вживання слів визначають деякі форми мислення й поведінки, необхідно зрозуміти згубний вплив цих явищ на комунікативні процеси та конструювання сучасного комунікативного простору. Інакше кажучи, со-

ціалізація особистості відбувається, насамперед, у мовному середовищі. Тим самим формується складна мовна картина світу, відбувається поповнення словникового запасу, включеного в повсякденний життєвий світ людини. Збагачення тезауруса сьогодні відбуваються здебільшого за рахунок слів (понять), що використовують для означення образів неіснуючої, симулятивної реальності. Вигадка, опосередкована комп'ютерними технологіями, створює нікнейми, гіпертексти, агресивні інтерфейси. Цей процес є об'єктивним, однак інтенсивний розвиток інформаційно-комунікативних технологій призведе до розширення кола проблем, серед яких загострення питань культури взаємодії, зокрема мовні проблеми, що постають перед людством. Очевидно, що їх розв'язання в позитивному плані можливе лише при збереженні накопиченого людством соціального досвіду, різноманіття культур і традицій, збагачення яких пов'язане з новими цивілізаційними здобутками, насамперед у сфері інформаційно-комунікативних систем, які вже сьогодні посідають чільне місце в повсякденності людського буття [236].

З огляду на ці проблеми, освіті належить не остання роль, тому що мова, як зазначають експерти, часто виступає перешкодою для міжкультурного діалогу. Саме міжкультурний підхід визначає цінність мов, що їх використовують представники меншин. У такому контексті, з одного боку, важливим є вивчення та знання мови, яка панує в державі, аби мати можливість діяти як повноправні громадяни цієї країни, з іншого - вивчення мови допомагає побачити, що спілкування з тими, хто має іншу соціальну та культурну ідентичність, збагачує [37, 35].

Одним з яскравих прикладів налагодження й підтримки міжкультурного діалогу є відкриття в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, при підтримці Інституту італійської культури в Києві, Центру історії і культури Італії імені Джузеппе Гарібальді. Італійський центр пропонує знайомство з культурою, традиціями, мистецтвом Італії, пропонує вивчення італійської мови, участь у виставкових, мистецьких заходах, тематичних вечорах. Так, у рамках міжкультурного діалогу в університеті щорічно проходять Тижні італійської мови у світі, які Міністерство закордонних справ Італії організовує

під патронатом президента Італійської Республіки. На запрошення Італійського інституту культури регулярно читають лекції та проводять семінари професори, науковці, громадські діячі з Італії [193]. Таким чином, використовуючи освітні міждисциплінарні підходи поєднання набутих знань, навичок, професорсько-викладацький склад забезпечує майбутніх фахівців не тільки професійними знаннями, а й, відповідно, їх практичним застосуванням у багатокультурному суспільстві.

Актуальність освітнього потенціалу у вимірі міжкультурного діалогу беззаперечна. Зміни, які відбуваються в культурному житті українців, продиктовані часом, тому освіта має використовувати весь свій потенціал задля виховання громадянина світу, людини освіченої, відповідальної, толерантної, моральні принципи якої мають відповідати викликам сучасності.

Вищезазначене надає право зробити такі висновки, а саме: наслідки глобалізації в культурній картині світу мають як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що держави допомагають одна одній, сприяють розвитку відсталих держав, активно співпрацюють при вирішенні нагальних проблем, ведуть продуктивний міжкультурний діалог. Але до негативів можна віднести те, що чимало країн, що є менш розвинутими, катастрофічно відстають у розвитку й у їхні справи активно втручаються сильніші держави, різними методами перетворюючи їх на майданчик для просування і, відповідно, споживання масового культурного продукту, як-то американського, російського.

Також важливо зазначити, що різні держави світу по-різному використовують культуротворчі ресурси, які є основою їх національної ідентичності. Це зумовлюється тим, що в основу мислення сучасної людини покладений економічний зиск, у сучасному світі цінують силу, багатство і вплив. Саме такі цінності ведуть до нівелювання свободи та рівності людей, прав людей, цінності людського життя.

У контексті означених проблем неабиякої значущості набуває проблема забезпечення та реалізація культурних потреб людини. У сучасній парадигмі розвитку суспільства культурні потреби, їх забезпечення, реалізація і захист утілені у формі культурних прав. Зростає усвідомлення того, що раціональне забезпечення культурних потреб сприяє формуванню високої духовності, задоволенню інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку, що правильна організація культурного відпочинку може змінити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло, що питома вага культури зростає в системі цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

У вітчизняній науці проблема культурних потреб людини в її правовому аспекті, незважаючи на її актуальність, залишається малодослідженою. Одна з найзначущих праць з цього питання належить українському досліднику О. Гриценку, котрий у роботі «Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі» зауважує, що «поняття культурних прав виникло як продовження та поглиблення загальної концепції прав людини й широко дебатуються та пропагуються сьогодні не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО. Під культурними правами, як правило, розуміють права, передбачені “Загальною декларацією прав людини” у статті 27: “Кожен має право вільно брати участь у культурному житті своєї спільноти, користуватися здобутками мистецтва та науковими досягненнями. Кожен має право на захист своїх моральних і матеріальних інтересів, які впливають із його авторства наукових, літературних чи мистецьких творів”» [64, 14]. Крім того, теоретик відмічає, що «ширшого поняття про культурні права, ... а тим більше – кодифікації поки що не існує» [64, 14]. Автор також наголошує на тому, що на загальноописовому рівні сформовано консенсус стосовно того, що входить у культурні права, а саме: вільна творчість і вільне право творців на можливості задумувати, творити, продукувати й поширювати свої твори; рівне право громадськості на можливість участі в культурному процесі та духовного збагачення як творами сучасного мистецтва, так і всією культурною спадщиною власного й інших народів. Безумовно, одним з культурних прав

є й мовно-культурні права етнічних меншин, мало захищених расових, соціальних, вікових груп, права у сфері мас-медіа (тут маються на увазі право свободи слова із захистом моральних прав) [64, 17].

Українська дослідниця О. Ф. Скакун визначає культурні права як можливість збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання й участь у подальшому їх розвитку [241, 182]. П. М. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була в свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистісними правами стоять і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу й інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури [223, 5]. Ю. Соколенко до культурних прав і свобод людини відносить право на освіту (дошкільну, загальну середню, позашкільну освіта, професійно-технічну та вищу) [244, 30].

Отже, як бачимо, вітчизняні дослідження з проблеми культурних прав обмежуються тільки визначенням поняття та стали фрагментарним об'єктом науковців-правників. Функціональна сутність, можливість реалізації цих прав вивчені недостатньо. На нашу думку, наведені визначення не розкривають усю функціональну сутність поняття «культурні потреби», адже вони не обмежуються тільки доступом людини до культурних надбань та освітою, а мають більш широке тлумачення й розуміння та взаємообумовлені з поняттям «культурні права». На наш погляд, законодавче забезпечення культурних прав має бути нормою для демократичної держави, тим більше, що забезпечення та дотримання цих прав потребує лише державної волі, а саме законів, які гарантують культурні права.

Питання захисту та реалізації культурних прав є вельми актуальним в Україні, механізм забезпечення яких має лягти в основу культурної функції держави, значення якої як основного чинника культуротворчості та засобу визначення сутності й культурного призначення сучасної держави - беззаперечне.

Розкриття культурної функції держави в її культурологічному вимірі охоплює таке коло питань:

- ступінь, форму, рівень, зміст і способи державного регулювання галузі культури;
- сутність і типологію основних форм культурного життя суспільства;
- загальнотеоретичні проблеми у використанні управлінських і правових засобів щодо реалізації напрямів, принципів і пріоритетних цілей культурної функції держави;
- поняття та складові державного механізму забезпечення культурної функції в Україні;
- компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо особливостей практичної реалізації культурної функції;
- теоретичні і практичні рекомендації щодо вдосконалення управлінського, нормативного забезпечення галузі культури.

Природа функцій держави, ефективність їх реалізації, правові механізми їх трансформації є об'єктом уваги як вітчизняних, так зарубіжних науковців, переважно юристів (В. Бабкін, О. Гриценко, М. Козюбра, А. Колодій, К. Копейчиков, Л. Луць, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, В. Погорілко, А. Поляков, П. Рабінович, Ю. Римаренко, В. Сіренко, О. Скаун, В. Шаповал, Ю. Шемшученко). Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з питань реалізації функцій держави, можна зазначити, що культурну функцію держави наукова спільнота розглядала лише фрагментарно.

Так, В. Ф. Погорілко як один із засновників класифікації функцій держави в працях визначає культурну функцію як основний об'єкт діяльності держави. За радянських часів майже в усій науковій літературі цю функцію визначали як культурно-виховну. Вона охоплювала діяльність держави: у галузі виховання (політичного, трудового, естетичного, етичного правового) як молодого покоління, так і дорослого населення в дусі свідомих будівників комунізму; у галузі освіти (загальної, професійно-технічної, вищої, середньої спеціальної тощо); у галузі науки, літератури, мистецтва, видавничої та бібліотечної справи, преси, радіо, кіно, телебачення, культурно-освітньої роботи [212, 48]. Культурно-виховну функцію Радянська держава здійснювала через розгалужену

систему державних органів і організацій, закладів і установ (школи, виші, науково-дослідні установи, бібліотеки, палаци культури та спорту клуби, театри, студії, видавництва тощо).

Часи незалежності держави дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культурної функції, зокрема питання реалізації культурних прав і свобод людини та громадянина, повноваження органів влади в галузі культури, діяльність ряду сучасних соціокультурних інститутів тощо. В. Ф. Погорілко зазначав, що культурна (духовна, ідеологічна) функція називалась культурно-виховною, чим спрощувався зміст відповідного напрямку діяльності держави, припинувалась роль держави в духовній, ідеологічній сфері [221, 16].

Сучасна наукова думка по-різному характеризує цю функцію. Так, ряд теоретиків визначають приналежність сфери культури до ідеологічної функції, зокрема підтримку певної ідеології, організації освіти, підтримку науки, культури тощо. За визначенням О. Скакун, культурна функція держави, спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин; організацію освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорону культурної спадщини, а також підтримку та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном [241, 230].

До головних внутрішніх функцій держави відносять культурно-освітню, яка спрямована на піднесення культурного й освітнього рівня громадян, на створення найсприятливіших умов для задоволення їхніх інтелектуальних потреб та участі в культурному житті суспільства [153, 432].

Отже, вищевказані визначення дають підставу зробити висновок, що в сучасному науковому світі не сформована єдина теоретична думка щодо культурної функції держави, а у вітчизняному культурологічному знанні представлена доволі строкато. Водночас слід наголосити, що глобальний, глокальний і локальний контекст культурної функції не є об'єктом фундаментальних досліджень культурологів.

На наш погляд, культурна функція держави як один із найважливіших компонентів цивілізаційного розвитку в рамках існуючої системи повинна застосовуватися в єдиному комплексі з іншими функціями на основі інтегрованого підходу. Для більш чіткого уявлення щодо змістової сутності культурної функції держави звернемося до питання історії її розвитку.

Так, радянські часи позначилися особливою активізацією та підйомом діяльності у сфері освіти, науки та культури – так звана «культурна революція» 20-х років, коли вкрай необхідно було подолати неосвіченість. У марксистсько-ленінській теорії держави і права такий напрям діяльності держави визначали як культурно-виховну функцію держави. Держава повинна була послідовно впроваджувати принцип соціалістичного способу життя, виховувати нового громадянина – людину комуністичного суспільства, боротися з іншодумством, стверджувати комуністичну ідеологію, пояснюючи всі суспільні явища з класових позицій [148, 73].

Зауважимо, що радянська влада в УРСР відкривала державні театри, музеї, видавництва, бібліотеки, наукові й освітні установи, підтримувала український митців матеріально. Усе це було, як пише О. Гриценко, у масштабах для України небачених. Проте навзамін вона (державна влада) вимагала не просто лояльності, а всілякої, беззаперечної підтримки. Зрозуміло, що опозиційних митців піддавали репресіям.

Наприкінці 30-х років починається насильне впровадження та поширення так званої народної творчості, так би мовити «соціалістичного фольклору», метою чого було надати пропагандистського кліше фольклорній формі. Після Великої Вітчизняної війни в культурній політиці почалися часи (в усьому СРСР) так званої «ждановщини», після чого почався період боротьби з «безродними космополітами», далі – з «українськими буржуазними націоналістичними помилками», які, зокрема, «накоїли» поет В. Сосюра віршем «Любіть Україну» та композитор К. Данькевич (котрий, до речі, народився в м. Одеса) своєю оперою «Богдан Хмельницький»; з часів хрущовської «відлиги», незважаючи на початок панування «соціалістичного реалізму»,

з'являється український «культурний продукт»: естрадні пісні, література, кіно тощо. У 70-х роках ситуація щодо української національної культури знову ускладнюється, а з «перебудови» почалося активне введення до культурного обігу раніше забороненої чи не опублікованої української художньої, наукової, публіцистичної літератури, а також доробку діаспори. 90-ті роки стали для України часом буреломних трансформацій, які тривають і сьогодні, водночас можна констатувати зміну системи цінностей, культурну трансформацію, що відбулася за цей час. На наш погляд, О. Гриценко пропонує доволі слушний перелік чинників, що характеризують цю культурну трансформацію: ідеологічна трансформація, економічна трансформація культурної галузі, а саме: поступове запровадження ринкових засад у деяких секторах культурної сфери, що відбувається паралельно зі скороченням бюджетного фінансування; правова й адміністративна трансформація, у рамках якої механізми державної підтримки культури перебувають досі в стані розробки; технологічні зміни в культурних індустріях.

Успішне ж здійснення функцій сучасної держави передбачає духовне відновлення суспільства, повну відмову від ідеологічних функцій, які тяжіли над нами в минулому, освоєння нового політичного мислення. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку культурна функція держави повинна гнучко реагувати на надскладні й нові культурні потреби [207, 5]. Функціональне регулювання культурної сфери сучасної держави є науково-теоретичною та практичною спроможністю державних органів, діяльність яких впливатиме на відносини між суспільством і культурою, між суб'єктами розвитку культури, забезпечуючи реалізацію прав, інтересів і потреб людей у сфері культури в її локальній реалізації. Ефективне державно-правове забезпечення культурного розвитку суспільства є особливо важливим в умовах глобалізації та цивілізаційного розвитку взагалі. У такому контексті критерієм ефективності культурної функції держави є здатність протидіяти негативним процесам руйнування культури, захищати єдиний культурний простір. Ефективність такої протидії залежить від ступеня соціальної підтримки як елітарної, так і масової культури. Держава повинна підтримувати творчість у всіх її формах, забезпечуючи доступ до культур-

ної діяльності всіх громадян незалежно від національності, расової належності, соціального стану, збагачувати почуття культурної самосвідомості й належності до культурної спільності. Реалізація культурної функції повинна бути вільною від будь-якої дискримінації та спрямованою на поліпшення соціальної інтеграції і якості життя всіх громадян, а саме: на розвиток і зміцнення шляхів і способів надання більш широкого доступу до культури різних соціально-вікових категорій населення без вилучення й обмеження, а також на посилення всіх процесів культурної демократизації. Рівноправність є особливою умовою розвитку демократичного суспільства.

Культурна функція обов'язково повинна враховувати всі елементи, що визначають культурне життя: процес творення й творчості, завдання збереження культурної спадщини, поширення культури. Щоб реалізація культурної функції відповідала сучасним вимогам цивілізаційного розвитку, між цими елементами повинна існувати рівновага. Але варто пам'ятати, що доступ до культури і її поширення неможливі без підтримки динамічного творчого початку, що розвивається під захистом закону. Саме держава в системі відносин у сфері культури є тією інстанцією, що покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх суб'єктів культурного життя. Її особливість полягає в тому, що більшість повноважень з управління справами суспільства виконують державні інститути. Отже, специфічна роль держави як утримувача суспільних ресурсів полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе задоволення культурних інтересів населення щодо політичних і соціально-економічних умов. Одним із факторів забезпечення задоволення та реалізації культурних потреб громадян є фінансування державою або органами самоврядування культурно-мистецьких установ (наприклад ДМШ, студій, бібліотек, музеїв тощо), а також державне замовлення на культурно-мистецьку продукцію (фільми, вистави, заходи тощо). Безумовно, державна підтримка, як її обов'язок забезпечення задоволення та реалізації культурних потреб громадян, не заперечує створення правових та економічних стимулів для залучення недержавних коштів і засобів для підтримки культури й мистецтва.

Зауважимо, що дотично цієї проблеми торкається український теоретик С. Волков у своєму дослідженні «Соціокультурна динаміка інституалізаційних, інтеграційних та регіоналізаційних процесів в мистецькій освіті України: культурологічний аспект». Автор зауважує, що однією з «вад» радянської системи мистецької освіти «була значна фінансова обтяжливність бюджету, у зв'язку з чим ... у неї був недостатній коефіцієнт корисної дії». Далі автор відмічає, що з переходом до ринкової економіки ця проблема стала актуальною і для незалежної України, і «в галузі освіти вона полягає в ступені впливу державних органів управління на навчально-виховний процес, що відбувається в закладах освіти. Приклад країн Західної Європи показує, що державне регулювання функціонування системи освіти в умовах демократичного, динамічного, сучасного суспільства повинно поступово зменшуватися. Але освіта не може стати неконтрольованою» [54, 300].

Погоджуючись з тезою автора щодо «неконтрольованості освіти», не можна обійти увагою міркування щодо фінансової спроможності мистецької освіти. Дійсно, очікувати фінансовий коефіцієнт корисної дії від мистецької освіти, особливо початкової, не варто, адже ніколи загальнодоступна мистецька освіта не буде фінансово самоокупною – це можливо лише для приватних закладів, високозабезпечених одиниць населення, ККД яких не прогнозоване. Тоді як ККД загальнодоступної мистецької освіти має культуротворчий потенціал. У зв'язку з цим держава, яка прагне динамічно розвиватись, повинна не просто підтримувати такі заклади, а на рівні державної програми стимулювати їх розвиток як розподілом коштів з держбюджету, так і за рахунок пільгового оподаткування комерційних організацій, що перераховують певні відсотки прибутку на рахунок загальнодоступних мистецьких, зокрема й освітніх, закладів.

На нашу думку, з огляду на питання, що ми вивчаємо, сьогодні наріжною є проблема державної культурної політики, у рамках якої необхідно закріпити на законодавчому рівні гарантії культурних прав громадян, чітко, конкретно прописати функції, обов'язки державних органів, що діють у сфері культури та мистецтв як щодо державних закладів та установ, так і недержавних.

2.2. Культурна матриця як основа культуротворення: європейський досвід

Сьогодні існують дві полярні концепції світового порядку: тенденція глобалізму (шляху глобалізації), що виявляється в культурному імперіалізмі, і «трайболізації» (Б. Барбер, Р. Робертсон, А. Оліва, В. Личковах), пов'язаної з етнічним партикуляризмом, нарцисизмом і національно-культурною автаркією. Як зазначає український філософ В. Личковах, поняття «трайболізація» було запроваджено для позначення процесів, протилежних глобалізації, а саме «намагання деяких націй обмежити свій цивілізаційно-культурний простір лише рамками своєї етнічно-територіальної спільноти, дослівно кажучи, “племінними” особливостями [155, 3]. Слід зауважити, що проблема трайболізації, так само, як і проблема глобалізації, є актуальною для сучасної України, адже ці дві тенденції сьогодні перебувають, так би мовити, у стані боротьби. Причому боротьба йде у трьох напрямках – у бік злиття із Західним, «атлантичним» світом, у бік злиття з так званим «Руським миром» і в бік збереження своєї національної ідентифікації шляхом певної самоізоляції, родової обмеженості українського етносу. Тому можна стверджувати, що не тільки у світі, а й в Україні посилюються процеси пошуку власних шляхів цивілізаційного розвитку.

Глокальність як регіональний сценарій глобалізаційних процесів, а також процеси трайболізації, актуалізують проблему збереження культурної матриці. Саме культурна матриця розглядається як історичний артефакт, певне свідоцтво культурного розвитку світу, етносу, народу, окремо взятої людини. «Матриця» – це є джерело, першооснова та першопричина, яка має прояв у певній формі. Матриця як початкова форма або структура будь-якого об'єкта визначає всі наступні форми його розвитку, набір функцій, сфер застосування та ступенів сумісності з іншими об'єктами.

Так, визначаючи характерні ознаки цивілізаційної матриці, В. Ніконов бере за основу її соціокультурну складову, яка проявляється в: місці проживання, особливо в період зародження суспільств і цивілізацій; стійких рисах суспільно-політичної організації, взаєминах

між державою та суспільством; психологічному відчутті приналежності до цієї спільноти; усвідомленні елітами геополітичної спільності; особливостях культури, її традицій; системі цінностей; поведінці, яка породжена ментальністю; мовній і расовій близькості; у сформованій системі взаємодії із зовнішнім світом [186]. Представлені В. Ніконовим ознаки цивілізаційної матриці можна розуміти як вихідну модель культурної матриці, яка характеризується приналежністю до певного суспільства, країни, території, культури, традицій, мови, поведінки. В. Ніконов пов'язує культурну матрицю з ціннісними кодами. Досліджуючи культурну матрицю як основу успішної модернізації, науковець зазначає, що саме ціннісні коди відрізняють успішні нації. Проаналізувавши світові теорії, науковець акцентує увагу на двох важливих складових культурної матриці, а саме: прогресивній та статичній. На думку автора, саме відмінності у вищезазначених культурах дозволяють змінювати культурну матрицю. До таких відмінностей відносяться: орієнтація в часі, що дозволяє налаштовуватися на майбутнє та враховувати історико-культурне минуле в реальному сьогоденні; ставлення до роботи, що розглядається як головна умова життєвих досягнень, успіхи на роботі й творчість є джерелом не тільки добробуту, а й самоповаги; ощадливість як шлях до заощаджень, інвестицій і достатку в прогресивних культурах і тенденція до марнотратства і / або рівність у бідності - у статичних; освіта - обов'язкова умова успіху та культурної розбудови; особисті здобутки та заслуги як центральний фактор просування національного культурного продукту; соціалізація як важлива форма об'єднання в спільноти (від сім'ї до нації); етичні норми, закон і правосуддя як основа реалізації культурних прав [186].

На основі наукових досліджень і публікацій інших авторів можна зробити висновок, що словосполучення «культурна матриця» у вітчизняній культурологічній науці використовують поки що рідко, епізодично. Сьогодні це швидше певний образ, ніж розроблена категорія. Натомість «культурна матриця» є активним об'єктом уваги філософської думки. Так, саме з позиції філософського підходу «культурну матрицю» розглядають як певну таблицю, шкалу цінностей-вад,

світорозуміння, етичних норм і правил поведінки, що характеризує той чи інший стереотип людини. Ми вже зазначали, що процеси глобалізації пов'язані з постмодерністською парадигмою. Усвідомлюючи інтенції посткультури щодо трансформаційних процесів, зрозумілим стає й те, що під трансформацію (деконструкцію) підпаде й поняття «культурна матриця». Саме на цьому наголошує й М. Можейко, пов'язуючи її з нелінійною динамікою. Саме глобалізація у своїй інтенції формує так званий новий світ, який є нелінійним і більш чітко визначається мовою нелінійної динаміки. На нашу думку, цей процес потребує додаткового обґрунтування, оскільки глобалізація є складним, еволюційним процесом, який перебуває в постійному русі й не має чітких параметрів. Своєю чергою, нелінійна динаміка як міждисциплінарна наука використовує для опису систем нелінійні моделі та містить у собі теорію стійкості, теорію динамічного хаосу, ергодичну теорію, теорію інтегрованих систем. Інакше кажучи, нелінійність оточує нас навколо та характеризується певним хаосом. Саме тому М. Можейко, досліджуючи становлення концепції нелінійних динамік у сучасній культурі, наголошує на єдності процесу, його взаємозалежності, що реалізується за допомогою паралельного розгортання двох своїх напрямів: природничо-наукового (дисциплінарний розвиток синергетики) і гуманітарного (формування дослідницьких матриць нелінійного опису об'єкта). На думку теоретика, це трансформує сучасну культурну ситуацію, об'єктивно зумовлюючи змістовні зміни культурних матриць сучасного знання та парадигмальні зрушення стилю мислення.

Парадигмальні зрушення М. Можейко позначає так: відмова від класичного розуміння детермінізму, заснованого на ідеї каузальності та від ідеї зовнішньої причини як чинника детермінації; радикальна критика універсалізму й актуалізація значущості одиначної й унікальної події, що зумовлює актуалізацію ідеографічного методу пізнання; уведення в основу природничо-наукових і гуманітарних дослідницьких програм презумпції темпоральності як фундаментальної характеристики досліджуваної предметності [173, 290–292].

Отже, породжені глобалізацією процеси нелінійної динаміки певним чином змінюють і стиль мислення багатьох суб'єктів культурних відносин. Культурні трансформації призвели до певного нерозуміння значення та ролі унікальності культури, яка є основою культурної матриці. Відповідно до цього й по-різному осмислюється значення культурної матриці в сучасному культуротворчому процесі. І це розуміння часом діаметрально протилежне, що породжує певне непорозуміння між представниками різних культур, спричинюючи тим самим так званий культурний хаос. У контексті сучасних проблем культурну матрицю розглядають як основу розвитку альтернативної культури інформаційного суспільства. Саме під впливом інформаційних потоків, викликаних інтернет-технологіями, змінюється комунікативна функція культури. Базові основи культурної матриці втрачають свою цінність у зв'язку з відсутністю так званого «живого спілкування» людини з людиною. Саме тому в сучасному міждисциплінарному науковому дискурсі актуалізується питання щодо подолання негативних процесів, які зумовлені сучасними інформаційними процесами і які породжують так звану «нову культурну матрицю», або «глобальну культурну матрицю».

Усе частіше, досліджуючи феномен культурної матриці, науковці розглядають її як систему індивідуальної та групової поведінки людей у межах того чи іншого культурного простору на різних рівнях його інтерпретації (локальному, регіональному, національному, глобальному). На думку вчених, саме за допомогою культурної матриці зручно досліджувати механізми, що впливають на трансформацію історико-культурної пам'яті кожного конкретного соціуму [298]. Натомість представники культурологічних течій розглядають культурну матрицю в аксіологічному аспекті. На думку науковців, цінність культурної матриці проявляється в її індивідуальності, неповторності. Вона характеризується власним менталітетом, має свою систему, істину, пізнання, філософію, світосприйняття, тип релігії та певні стандарти святинь, мораль і кодекси поведінки, характерні тільки для певної спільноти форми прояву мистецтва й творчості. Дослідження науковців

об'єднані думкою, що всі цінності культурної матриці в їх різноманітності логічно та функціонально взаємодоповнюють і взаємозалежать одна від одної. Їх підтримують і розуміють більшість членів суспільства, сприймають як єдине ціле, передають із покоління в покоління. Інтеграція цінностей забезпечує стабільність у суспільстві [97, 212].

Розглядаючи культурну матрицю в її глобальному контексті, науковці наголошують на її унікальній культуроохоронній складовій, а саме здатності зберігати все те, що було набуто предками. На думку Є. Баркової, культурна матриця, задана просторово-часовому континууму, повинна вбудовуватися в порядок минулого й підпорядкувати його не тільки нормам відносної стійкості, а й нормам сенсу, загальнолюдських цінностей, людяності та гуманізму. На думку теоретика, континуум у такому контексті являє собою таку форму буття культури, у якій на основі єдності її простору й часу забезпечується специфіка змісту, відносна автономність і самодостатність культури, її цілісність, внутрішня органічність. Саме завдяки континууму культура здатна виявляти, об'єктивувати свій внутрішній, віртуально реальний зміст, свій потенціал і тим самим будувати реальність історичного процесу. На думку вченої, саме континуум культури й отримував свою стійку форму буття через організацію життєдіяльності цих суб'єктів, виражену в єдності їх мови та менталітету, які є характерними для культурної матриці будь-якого народу. При цьому, визначаючи периферійний статус культури в її локальному прояві, науковець наголошує на трансформаційних процесах, які характеризуються певним послабленням її можливостей впливати на свідомість і поведінку людей, забезпечуючи при цьому її визначальний, домінуючий статус у національній культурній матриці. Визначення останньої, як зауважує теоретик, у сучасному світі виявляється поки проблематичним [24].

Аналізуючи феноменологічність культурної матриці, науковці та практики визначають її нерозривний взаємозв'язок з так званою базовою культурою. Певна кількість досліджень об'єднана думкою про те, що саме базова культура є основою культурної матриці, зміна якої може призвести до зникнення культурної ідентичності, втрати

особливих рис культурної ментальності. Історично склалося, що більшість країн СНД розвивалися довгий час під радянською ідеологією, тому саме базова культура кожної так званої республіки майже не мала властивих особливостей. Колективізм радянської культури почасти перегукувався з колективізмом традиційного способу життя радянської людини. Розпад Радянського Союзу актуалізував питання становлення базової культури кожної країни, але слід наголосити, що процес відновлення відбувався в багатьох країнах повільно. Занадто часто посиленнями на повільне відновлення базової культури, незмінність радянської культурної матриці, непорушність тих традицій влада в країнах таким чином виправдовувала власну неспроможність відбудувати характерний своїй країні культурний простір і таким чином пояснювала владний, політичний, ідеологічний застій.

Проте під впливом часу, трансформаційних процесів, які відбувалися у світі, радянська культура змінювалась під впливом масової західної й американської культурної індустрії. Перед багатьма країнами постала нагальна проблема, що була зумовлена створенням і відновлення базової культури, системи цінностей, які б характеризували ту самобутність та індивідуальність, яка властива саме цьому народу й нації. Головним завданням нової базової культури стало саме запровадження в усі сфери буття норм і правил поведінки, заснованих на власній особливій, характерній для конкретного суспільства ментальності, індивідуальності для широких верств населення. Нова базова культура мала стати важливою частиною розвитку кожної країни. В основі кожної базової культури повинен бути національний ідеал, що формує громадянина-патріота, який володіє певним набором національних властивостей і здатний використовувати їх як важливий культуротворчий ресурс. Історія розвитку більшості країн світу доводить, що саме опора на національну базову культуру в її розвитку стала основою відродження країни.

Питання відродження та популяризації культурної матриці українців актуалізують молоді вітчизняні науковці. Цікавою є думка О. Мельничук, котра вбачає роль культурної матриці України не тільки

в процесах зберігання досвіду попередніх генерацій і знанні, а й відкиданні негативних травматичних нашарувань, спрямовування думки й енергії на позитив, постійне збагачення новими проявами творчості, що дозволить сформувати нову свідомість нації. Відповідаючи на питання, хто має збагачувати культурну матрицю України, О. Мельничук наголошує на ролі та значенні творчих особистостей, бо саме справжній творець є «підключеним» до універсальної культурної матриці. Актуалізується й питання функції держави щодо культурної матриці, усунувши з цього поняття процес керування та використання її в політичних цілях. Відповідь вбачають в активній культурній діяльності в суспільстві, результатом якої має стати збагачення культурної матриці, її популяризація як у межах країни, так і у світі [145].

Як бачимо, авторка притримується елітарної концепції щодо, так би мовити, творців «національної культурної матриці». Безумовно, О. Мельничук не є першопрохідцем, сучасна українська елітологія доволі розвинена, витoki її пов'язані з ім'ям В. Липинського та Д. Донцова. Саме на обґрунтування активної ролі еліти в соціально-історичному процесі, її функції творця історії, носія неперервності національної духовної традиції спрямовані соціально-філософські концепції цих теоретиків. Сьогодні в Україні питання національної еліти, у тому чи іншому аспекті, піднімають такі українські теоретики, як О. Апанович, З. Атаманюк, К. Баранцева, Л. Бевзенко, І. Белебехи, Р. Береза, А. Бичко, І. Бичко, О. Білий, С. Білоконь, С. Бондарук, Д. Видрін, С. Вовканич, Б. Гаврилишин, О. Гарань, В. Горський, С. Грабовський, О. Донченко, Ю. Єлісєв, А. Єрмоленко, Н. Жукова, О. Злобіна, Б. Кухта, М. Лавринович, О. Лазаренко, В. Малахов, І. Надольний, В. Полохало, М. Попович, В. Скуратівський, В. Танчер, В. Тихонович, В. Чорноволенко, М. Шульга й ін.

Слід наголосити, що розуміння «культурної матриці» як базової культури, що ґрунтується на національному ідеалі, водночас є й ґрунтом локальних особливостей культури, і небезпекою для появи трайболізації, пов'язаної, як уже зазначалося, з етнічним партикуляризмом, нарцисизмом і національно-культурною автаркією. Яскравий приклад

цього бачимо в роботах І. Белебехи «Українська еліта» та «Честь України». І. Белебега наголошує на тому, що «держава Україна без національної еліти біля керма – не національна держава; народ, нація без національної еліти – збіговисько безбатченків, а суспільство – конгломерат космополітів; релігійні діячі без національної еліти – каста лжепророків» [32, 5].

Безумовно, без еліти неможливий розвиток ані державний, ані мистецький, ані науковий, проте у ХХІ ст. - столітті глобалізації, «коли весь світ живе, спілкуючись один з одним, прагне до інтеграції, коли майже всі політичні й економічні питання вирішуються завдяки “світовому співтовариству” вимагати обмежити свій народ рамками однієї держави, проголошувати, що космополітизм заважає державності – це прямий шлях до тоталітаризму» [88, 63–64]. Можна погодитися з Н. Жуковою, котра зауважує, що є ще одна позиція І. Белебехи, яка викликає протилежні відчуття: автор наголошує на тому, що в українському суспільстві завжди існувала національно-конгломеративна еліта, тобто сукупність представників різних національностей: «Елітні представники інших національностей, що діяли і діють на користь України, автоматично входять до складу української патріотичної еліти. ... Зрадниками можуть бути тільки свої, чужі супротивники завжди були й будуть ворогами. Дорікати ворогам за те, що вони вороги, - нелогічно. Їх треба усунути» [32, 13]. Незрозуміло тільки з праці І. Белебехи, що робити з тою спадщиною, яку залишили після себе «вороги», наприклад з Андріївською церквою, яку «побудував» «ворог» В. Растреллі? [88, 64].

Отже, сьогодення актуалізувало питання важливості та вагомості культурної матриці в процесі об'єднання українців. Як вона пливає на позиціонування України у світі? Чи сумісна українська культурна матриця з цінностями сучасної цивілізації - тобто цінностями демократичного розвитку, індивідуальної відповідальності, вільної конкуренції? Якою мірою культурна картина світу впливає на реальне існування культурної матриці України? Який її потенціал і мотивації для розвитку

та позиціювання себе в культурному європейському та світовому просторі? Українська сучасна реальність поставила ряд запитань, що потребували й потребують відповідей, а саме: що є базовою культурою України; яка роль, місце і значення її у вітчизняній культурній матриці; чим є Україна, її регіони з історико-культурного погляду: європейською державою з власним, незалежним вектором розвитку чи частиною так званого «Руського миру»?

Як зазначалось у попередньому розділі, під поняттям «культурна матриця» маємо на увазі латентну систему інформаційних кодів, що відповідають певним властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку. На наш погляд, культурна матриця виражена в таких первинних проявах, а саме: національному культурному надбанні, культурних благах і цінностях, моделях культурної поведінки (звичаях, традиціях тощо).

Спробуємо охарактеризувати види культурної матриці більш детально, з позиції організаційно-правових засад їх регуляції. Так, національне культурне надбання в правовому полі України визначається як сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України [7]. Своєю чергою, під культурними цінностями розуміють об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення та підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України. До таких належать: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного й традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з культурно-історичними подіями, що стосується життя та діяльності видатних діячів культури та мистецтва; предмети, складові частини, фрагменти музейного значення; старовинні видання, музичні інструменти; культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів, тощо [5]. До об'єктів культурної спадщини належать визначальні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти

підводної культурної й археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [9].

Як важливий вид трансляції культурної матриці культурна спадщина являє собою сукупність усіх матеріальних і духовних культурних досягнень суспільства, його історичний досвід, соціальний капітал, що зберігається в арсеналі національної пам'яті. Як важлива складова розвитку будь-якої цивілізації культурна спадщина формує особливий національний менталітет, затверджує спадкоємність духовних, моральних, етичних і гуманістичних цінностей. Славетна культурною спадщиною держава має всі підстави для національної самоповаги та світового визнання.

Не менш важливою формою прояву культурної матриці є культурні блага та цінності, виражені в товарах і послугах, що виробляють у процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян. Складність визначення та розуміння «культурних благ і цінностей» полягає в їх умовному характері. Культурні блага та цінності визначаються своєю індивідуальністю, неповторністю, здатністю задовольняти найрізноманітніші культурні потреби людини. Культурні блага не можна ототожнювати з іншими людським цінностями, які характеризуються серійним виробництвом. Вони визначаються винятковою споживчою вартістю, що приносить користь людині, задоволення, бажання творити та творчо розвиватися. Унікальність культурних благ і цінностей полягає в їх неповторності, а самі вони не створюються заново. Кожне культурне благо та цінність, при їх споживанні, проявляються по-новому та викликають нові емоції й відчуття.

У культурних благах і цінностях, виражених у певному продукті, відсутня взаємозамінність, оскільки кожен продукт не повторний і має настільки специфічну споживчу вартість, що його не можна замінити

іншим. Ніхто не може передбачити життєвий цикл культурного продукту. Більше того, неможливо й передбачити, який культурний продукт буде зроблений і, відповідно, який споживчий ефект він матиме. Сучасна вітчизняна реальність характеризується відсутністю чіткого розуміння та належної підтримки вітчизняного культурного продукту. Відкритість суспільства призвела до різкого підвищення попиту на продукт західної, американської культури та зниження попиту на вітчизняний продукт. Культурні послуги, які надають вітчизняні соціокультурні інститути, визначаються не завжди якісними продуктами й послугами та зависокою вартістю, що унеможлиблює споживання їх більшістю громадян.

Таким чином, створення культурних благ і цінностей наповнює культуру новим змістом, тим самим надає нове дихання національній культурі та збагачує світову культурну матрицю. Особливо важливе місце в культурній матриці належить нематеріальній культурній спадщині, яка проявляється у звичаях, формах показу та вираження, знанні, навичках, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду та саморозвитку, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття та творчості людини. Саме елементи нематеріальної культурної спадщини мають вагомий вплив на формування поведінкових звичок людини, споживання культурних благ, культури побуту, культури спілкування. Сформовані моделі культурної поведінки стають частиною життя всіх важливих сфер людського буття.

Одними з перших звернули увагу на цю проблему та зрозуміли важливість значення цих потреб економічно високорозвинені країни Європи, такі як Франція, Великобританія, Швеція. Перш за все, це було пов'язано з різким зростанням рівня промислового виробництва, у результаті чого відбулося чітке розділення робочого і неробочого часу. У міру збільшення частки вільного часу зростало і його соціальне значення.

Тепер розглянемо коротко кожен елемент матриці стосовно соціокультурної ситуації Європейської спільноти. І оскільки нас передусім цікавить сучасний позитивний досвід щодо створення культурної матриці, особливості її зміни протягом останніх десятиліть, при аналізі теперішніх тенденцій ми будемо спиратися на практичний досвід країн-учасниць Європейського Союзу.

Одним з головних елементів формування культурної матриці є її правовий супровід. Саме правове регулювання як один із різновидів владного впливу, у широкому розумінні цього слова, яке становить важливу складову діяльності будь-якої спільноти, зокрема її правотворчих і правозастосовних органів, має неабияке значення для формування культурної цілісності сучасної демократичної співдружності. Європейське правове поле, яке регулює процес становлення її загальної культурної розбудови, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства. Останнє являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норм права, юридичних фактів, правових відносин, встановлення право- та дієздатності осіб і правового статусу громадян, визначення компетенції владних органів, правового становища громадянина, громадських організацій, юридичних осіб та інших суб'єктів.

Так, кінець 90-х років у європейських країнах позначився активізацією зусиль, пов'язаних зі створенням ефективної моделі європейської культурної матриці, в основу якої покладені положення Угоди ЄС, підписаної 1992 року в Маастрихті / Амстердамі, де визначено (ст. 128/151) три головні цілі в розвитку культурної галузі, а саме:

- сприяти процвітанню національних культур, примножуючи водночас всесвітню культурну спадщину;
- заохочувати сучасну мистецьку творчість;
- поглиблювати міжнародну співпрацю в мистецькій і культурній сферах.

Культурна співпраця, підкріплена відповідною нормативно-правовою базою, визнана стрижнем діяльності ЄС, силою, що служить «тіснішому зближенню народів Європи» [110, 36].

Про необхідність активізації в європейських країнах зусиль зі створення ефективної моделі розвитку та підтримки культурного простору свідчать інтеграційні процеси, які відбуваються у світі. Саме врахування успішного досвіду окремих держав дало б можливість гармонізувати стандарти, за якими оцінюють здобутки цієї галузі. Прикладом вельми ефективною політики з популяризації своєї унікальної культурної матриці по всьому світу може служити Франція, яка має довгу й славетну історію, що виникла та розвивалася завдяки патронажу аристократії й королівського двору, підтримці мистецтва церквою, а також міською владою. Саме історична унікальність Франції, самобутність французького народу, розвиток і поширення французької культури стали причиною туристичної популярності країни.

Сьогодні Франція серед більшості демократичних країн Європи має найбільш централізовану систему в підтримці культури, реалізація якої неприйнятна для багатьох європейських країн. Саме тут досить стійкі традиції міцної державної влади, що відіграє головну роль на всіх рівнях влади. За показником індексу розвитку людського потенціалу, який розраховується на основі середньої тривалості життя, рівня освіти та рівня життя, Франція посідає 12-е місце у світі. Жителі Франції як лідери серед європейців є найбільш захищеними у своїх правах, культурних зокрема. Процес збереження культурної матриці Франції пов'язують з демократизацією культури, яка характеризується взаємообумовленим зв'язком політичної влади з мистецькою спільнотою. Процес демократизації культури має давні традиції, які певною мірою збереглися й у сучасній Франції, і пов'язують його з Великою французькою революцією (1789–1794). Саме в цей період було закладено першооснови культурної політики Франції, пріоритетом якої стали:

- французькі культурні традиції: організаційно-правовими засобами зберігається та популяризується національний культурний продукт; мистецькі традиції визнані найвищим надбанням французів, забезпечивши тим самим доступ різних верств населення до національних культурних благ;

- престиж мистецьких професій: підвищення статусу митців, які створюють національний культурний продукт;

– культурно-мистецька спадщина: мистецькі колекції, експозиції Лувру, літературна спадщина Королівської бібліотеки стають надбанням народу за принципом рівності й доступності до національного культурного надбання;

– культурно-мистецька освіта для різних соціально-вікових категорій як основа так званої народної освіти.

Як було вже зазначено, ці першооснови культурної розбудови французької національної культури прослідковуються і в ХІХ, ХХ, ХХІ ст., набуваючи певних трансформаційних змін, які призводять до більш чіткого розуміння важливості та вагомості національних культурних особливостей у забезпеченні як внутрішньої, так і зовнішньої культурної політики Франції. Досліджуючи дві сторони державного втручання політичної влади в процес збереження культурної матриці Франції, слід зазначити, що демократизація культури у Франції, її досвід не завжди викликають позитивну реакцію та підтримку. Так, французький дослідник М. Фумаролі виступає проти втручання держави в культуру, вважаючи, що «демократизована культура вбиває природне в культурному, стерилізує культуру, ставить її на протези, зближує її з модою і мюзик-холом». Протилежну думку висловлює Ж. Ріго, який вважає, що саме французька культурна політика являє собою завершену парадигму системи відносин між політичною владою та культурою в демократичній державі. [141]. Але реальна французька сучасність характеризується рядом внутрішніх проблем, що зумовлені економічними й демографічними трансформаційними процесами, які дослідники називають кризою французької ідентичності. Полягає вона в тому, що, з одного боку, подальше збереження французької моделі з її високими податками, значною участю держави та негнучким ринком праці загрожує Франції втратою лідируючих позицій, але, з іншого боку, французам ненависна сама думка відмови від цієї моделі на користь американської. Таким чином, щоб створити противагу американській міці, Франції волею-неволею доведеться використовувати «зброю свого ворога» – у вік глобалізації й інтеграції. А зберігати ідентичність можна й у культурі.

Держава, яка виступає головним інструментом у процесі збереження національної культурної матриці, веде активний пошук нових засобів, форм і методів збереження її основних складових. Сучасною формою участі держави є політика, яка спрямована на координацію та регулювання всієї культурної діяльності, пов'язаної зі збереженням і функціонуванням історичної та культурної спадщини, забезпечення рівного для всіх доступу до культури, підтримкою мистецтва й усіх видів творчості, а також з культурною присутністю в інших країнах і впливом на них. Держава надає фінансову (бюджетну), адміністративну, юридичну й моральну підтримку практично всім видам культурної діяльності, незалежно від форм власності, суб'єктної зацікавленості, матеріальних статків тощо.

Аналізуючи сучасний стан збереження культурної матриці Франції, С. Косенко акцентує на таких принципових питаннях, які порушує влада: збереження та популяризація виняткового культурного іміджу; створення інтелектуальної неповторності французького способу мислення й стилю життя (через освітні програми); розробка процедур щодо забезпечення культурної ідентичності в глобалізованому світі і, відповідно, протистояння негативним трансформаційним процесам; визначення та відповідне просування французької мови як засобу міжнародного спілкування, особливо у сфері сучасних комунікаційних технологій, що призведе до зміцнення світової франкомовної спільноти; активна підтримка наукового винахідництва у сфері культури (рекреаційні, культурно-освітні, дозвіллієві програми тощо) і, відповідно, їх просування на світовий культурний ринок; розширення «культурної дипломатії», для цього Франція має в розпорядженні систему відповідних соціокультурних інститутів, функціональне значення яких не має рівних у світі; багатостороння співпраця в культурній і науково-технічній галузях, основним призначенням яких є допомога в розвитку (головним чином франкомовним країнам Африки й Азії); створення сприятливих умов для мобільності митців у культурно-мистецьких проєктах, основний зміст яких полягає в організованому обміні між мистецькою спільнотою всього світу [122, 22–25].

Поряд з новими підходами, що віддзеркалюють сучасну систему ринкових відносин у демократичній державі, французька влада має необмежену монополію на прийняття рішень щодо формування національної культурної матриці. Беззаперечно, що така централізованість в управлінні культурною сферою забезпечується досить суттєвими бюджетними асигнуваннями. Ця обставина викликає деякі заперечення в інших європейських країнах. Але Франція задля збереження своєї культурної самобутності від американської масової культури владна утримувати та забезпечувати стовідсотково з державного бюджету національні культурні традиції. Одним з найважливіших інструментів утілення та розвитку культурної політики є дієве законодавство. Щоб законодавство стало справді ефективним засобом досягнення певних цілей у галузі культури, необхідне чітке визначення напрямів і принципів розвитку цієї суспільно важливої сфери людського буття.

Культурна матриця, простір її реалізації у Франції та за її межами забезпечуються рядом нормативно-правових актів - Конституцією, Європейською культурною Конвенцією, рядом законів: про підтримку творчих мистецьких проєктів, про соціальний захист митців, про охорону національної культурної спадщини, про мистецьку освіту, про ціну на книжку тощо. Французьке законодавче поле в галузі культури позначене державною підтримкою прав громадян, рядом прав, зафіксованих у низці міжнародних декларацій, конвенціях та угодах; дотриманням положень і норм, за якими розвивається культурна сфера; узгодженість законодавчих положень у галузі культури з головними законодавчими засадами суспільно-економічного життя країни; прозора звітність державних органів. Водночас законодавчі стимули й політика держави залишаються дуже важливим і вирішальним чинником формування такої атмосфери, причому не тільки в країнах перехідної економіки. Скажімо, завдяки закону «Про меценатство», прийнятому у Франції, Лувр отримав колекцію малюнків італійських майстрів Середньовіччя (з-поміж яких – Тінторетто, Караваджо, Веронезе й ін.), яку збиралися виставити на аукціоні Сотбі. За цю колекцію приватна компанія «Карефур» заплатила 11,3 млн євро, з яких близько 10 млн євро держава їй повернула, зменшивши податкові зобов'язання.

Останні роки особливу увагу французька влада приділяє відродженню мистецтва, з позиції правового захисту колекціонерів. Відповідно до французького законодавства, податок на розкіш і спадок може оплачуватися витворами сучасних художників (раніше дозволено було віддавати в рахунок податку тільки роботи вже померлих художників). Також художникам, що працюють у Франції, надається суттєвий відсоток до зниження податків. Не менш дієвим є запровадження принципу «1% на мистецтво». Відповідно до нього в державних проектах має бути закладена певна сума на купівлю творів мистецтва. З огляду на особливості підтримки й розвитку культурної матриці Франції, можна зробити висновок про те, що уряд протягом багатьох років, відстоюючи культурну самобутність своєї країни, упевнений у непогрішності й універсальності своєї державної структури. Майже півстоліття прагне всіляко популяризувати цю концепцію як еталонну систему.

Відповідно до теми дослідження, відзначимо не менш цікавий історичний досвід збереження й підтримки культурної матриці у Великобританії, який отримав назву «принципу витягнутої руки». Технічно він полягає в тому, що держава виділяє кошти на фінансування культури, але не розподіляє їх безпосередньо, а передає ці кошти автономним громадсько-державним установам, а вже вони, «відштовхнуті на відстань руки» державою, витрачають надані кошти на власний розсуд для підтримки певних культурних проектів або інституцій [64, 89]. Вважається, що такий принцип є, по суті, «договором» між урядом і різними мистецькими й культурними організаціями, що лежить в основі їх відносин. Одним із завдань парламенту щодо підтримки унікальності культурної матриці є донесення витворів високого мистецтва до якомога більшої кількості людей, розширення доступу й участі громадян у культурному житті нації. Особливість британської культурної матриці полягає в цілеспрямованому розширенні освітніх можливостей секторів культури для залучення якомога більшої кількості населення до культурного життя країни, а також в економічному стимулюванні та правовому захисті.

Саме ці державні стимули відіграють важливу роль у відродженні культури в різних адміністративно-територіальних одиницях, забезпеченні стабільного розвитку та боротьбі із соціальним знедоленням. Культуротворче завдання стало ключовими в процесі виконання соціальних, економічних та освітніх завдань сучасної Великобританії, практична реалізація яких забезпечується рядом законодавчих актів і державних програм, спеціально прийнятих для підтримки культурної матриці. До таких можна віднести мовне законодавство, законодавство про розвиток кіно, законодавство про телерадіомовлення, систему захисту авторського права, право публічного користування, систему соціального захисту митців тощо. Останні роки особливо гостро постає проблема культурного розвитку регіону. Для більш ефективної реалізації культурної функції на регіональному рівні 2002 року урядом Великобританії було створено новий державний орган, який об'єднує 9 регіональних офісів. З точки зору Ради з питань мистецтва головними перевагами цих змін були: спрощення та прискорення надання послуг з боку держави, а також наближення їх до інтересів мистецтва; можливість виступати єдиним фронтом в інтересах розвитку мистецтва; гнучкіша система фінансування; зменшення рівня адміністративних витрат і бюрократизму; більші можливості для задоволення потреб мистецтва, а також запровадження сміливих ідей по всій Англії; більші можливості для розвитку партнерства з місцевою владою.

Актуальним питанням залишається проблема расової нерівності, і в її вирішенні культура виконує не останню роль. Так, згідно з поправкою до закону «про расові відносини», прийнятою ще 2000 року, державні органи, зокрема чотири Ради з питань мистецтва Сполученого Королівства, активно сприяють розвитку культурного різноманіття в мистецтві. Найбільшою ініціативою Ради з питань мистецтва Англії стала програма «Децибел: сприяння культурному різноманіттю у мистецтві Британії», втілювана художниками з Африки, Азії та Карибського басейну. Програму було спрямовано на переведення культурного різноманіття до категорії головних питань роботи Ради, підтримку професійної праці та головних мистецьких тенденцій у різних культурних громадах [143, 9].

Питання культурної взаємодії, ведення міжкультурного діалогу, є одним з ключових у сучасній культурній розбудові Великобританії. Англійську традицію в сприянні мовникам підтримують і сьогодні. Стимулювати тих мовників, які продовжують успішно відображати культурне розмаїття громад, а також ті програми, які розраховані на широкий спектр смаків та інтересів, різний освітній рівень і вік громадян, залишається одним з ключових завдань міжкультурної взаємодії британської спільноти.

Для збереження і, відповідно, певної трансформації культурної матриці у Великобританії активну увагу приділяють культуротворчому потенціалу молоді. Уряд простимулював ряд культурно-освітніх проєктів, які спрямовані на забезпечення якісних мистецьких можливостей для молоді. Програми щодо формування культурно-мистецьких смаків молодого покоління передбачають і певний соціальний ефект для викладачів, серед яких не тільки професіональні митці, а й митці-аматори. Головним завданням таких програм є підвищення стандартів мистецької освіти, її значення в національному масштабі в школах, мистецьких організаціях і громадах, а також стимулювання ефективного партнерства між школами, мистецькими агенціями й іншими організаціями [143, 13].

У контексті досліджуваної проблеми заслуговує на увагу досвід Швеції, якій також членство в ЄС надало нові перспективи та можливості розвитку як національної культурної матриці, так і її міжнародного визнання. Культурна матриця сучасної Швеції визначається державною політикою, яка затверджена Парламентським актом про культуру 1996 року. У цьому нормативному акті сформульовані принципи й завдання підтримки та розвитку національної культури, які полягають у такому: забезпечення свободи слова і створення сприятливих умов для всіх і кожного користуватися цією свободою; створення умов для реалізації власних творчих здібностей; сприяння культурному, творчому оновленню, створення й охорона витворів мистецтва; боротьба з негативними проявами комерціалізації у сфері культури; збереження культурно-історичної спадщини; розвиток освіти в галузі культури; сприяння міжнародному культурному обміну, а також підтримка та розвиток культури різних національних меншин країни.

Зазначені завдання носять характер директив для всіх органів влади й установ культури, що одержують державну підтримку на національному рівні. На глокальному й локальному рівнях це поширюється на цільові державні субсидії, де названі цілі поєднуються з місцевими та регіональними поточними завданнями.

Центральними урядовими органами Швеції, які впроваджують у життя визначені принципи розвитку сектору культури, підтримують ініціативи в галузі міжнародного культурного й наукового обміну, є Національна рада у справах культури, Національна рада з культурної спадщини, Шведський інститут кінематографії. Розподіл суспільних фондаций у галузі культури відбувається на основі розподілу обов'язків між центральною, регіональною та муніципальною владою, головним завданням яких є збереження національної культурної матриці.

Національна культурна матриця стала об'єктом різних сфер буття, опіка над якою є справою всіх владних і громадських інституцій. Підтримка форм та елементів культурної матриці відбувається через запровадження горизонтальних методів управління. Це привело до посилення співпраці між Національною радою у справах культури й іншими аналогічними урядовими організаціями. Так, запропонований у свій час проект «Культура і освіта» передбачав вироблення загальних принципів довгострокової роботи з посилення ролі й значення мистецтва в системі освіти. Рада у справах культури і Рада з освіти підготували, спільно з іншими органами влади, установами культури й центрами мистецтв спеціальні культурно-мистецькі освітні програми для шкіл. Законодавство, яке регулює питання культури та мистецтва у Швеції, складається з ряду нормативно-правових актів, серед яких: нормативно-правові акти, які регулюють питання публічних бібліотек, збереження культурної спадщини, захист творчих працівників і діячів культури; ряд схвалених парламентом ухвал уряду про основні соціокультурні інститути, що мають національне значення, відповідно, головним завданням яких є забезпечення та реалізація культурних потреб людини.

У зв'язку з програмою підтримки національних культурних матриць європейських країн, що проводить Рада Європи, нову культурну

політику Швеції піддали всебічному обговоренню. Вивчивши шведську національну модель, світові експерти відзначають такі позитивні сторони: перехід на «нову програму управління», яка означає більш чіткий розподіл обов'язків між місцевими й регіональними органами влади; широке та гармонійне партнерство в галузі мистецтва, зокрема і з урахуванням міжнародного досвіду; більш ефективне використання ресурсів і резервів для досягнення злагоджених цілей, які формуються в результаті «конструктивного діалогу» з установами культури, що приводить до «більш уважного ставлення до запитів окремих громадян» [139, 226]. Швеція активно долучилася до роботи з виконання рішень ЮНЕСКО про створення Всесвітньої комісії з питань культури та розвитку, а також протягом останніх десятиліть сприяє діяльності, спрямованій на підтримку культури, постійно фігурує в документах стосовно національної політики, пов'язаних з регіональним розвитком, культурою та навколишнім середовищем.

Досить важливим кроком для вирішення питань розвитку та підтримки національних культурних матриць країн-учасниць ЄС стала профільююча програма, присвячена вивченню культурної політики країн-членів Ради Європи. Останні беруть участь у ній за ініціативою своїх профільюючих органів влади. У рамках програми кожна країна-учасниця в особі уповноваженого, відповідального за справи культури готує доповідь, у якій розкриваються сучасні тенденції та принципи реалізації культурної політики країни. Етапами цієї програми є: розгляд основних положень доповіді групою європейських експертів, запрошених Радою Європи; розробка експертною групою власного звіту, що містить критичний розгляд національної політики, після чого надають певні рекомендації; отримані результати обговорюють на сесії Ради Європи в Страсбурзі, а також у країнах, що доповідають.

Слід зазначити, що Україна також звітувала перед Радою Європи, і вперше це відбулося 10 травня 2007 року, що, на думку українців, стало важливою подією в євроінтеграційному процесі України. Так, у рамках Програми оглядів національних культурних політик, на 6-му засіданні Керівного комітету з питань культури Ради Європи

Міністр культури і туризму України Ю. П. Богуцький (2007 р.) представив Національний звіт про культурну політику в Україні, підготовлений Українським центром культурних досліджень. Після обговорення зазначеного документа Україна стала 27-ю державою-членом Ради Європи (із 47 держав-членів), яка має власний звіт про культурну політику.

Розглянувши досвід підтримки національної культурної матриці вищезазначених країн, можна зробити висновок, що основою процесу підтримки, збереження та розвитку останніх є процес демократизації культури, який характеризується: цілеспрямованою діяльністю держави зі збереження, розвитку та захисту культурної матриці, феноменологічна особливість якої полягає в збереженні вікових традицій щодо культурної розбудови, основа яких збереглася й по теперішній час; послідовно орієнтованою політикою щодо захисту загальнонаціональних культурних інтересів, що дієво поєднує історичні традиції та конституційні принципи, забезпечуючи при цьому демократичний характер культурної розбудови як окремо взятої країни, так і Європейського культурного простору в цілому; культура є важливою складовою всіх сфер життя населення країни; рівноправний доступ до культурних надбань і послуг. Культура в такому контексті розглядається як важливий чинник у процесі підтримки національної самобутності та зміцнення національної згуртованості; збереження національної культурної матриці, її популяризація у світі.

Розвиток і підтримка культурної матриці, її правовий захист, економічна стабільність і суспільне визнання призводить до забезпечення головного принципу ЄС, а саме: збереження культурної самобутності, при цьому посилення культурної цілісності європейської спільноти, її культурного простору, задоволення та реалізація культурних прав людини. Практична реалізація цілком залежить від прийнятих дієвих нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері культури. Слід наголосити, що навіть активний наступ американського масового культурного продукту не зміг зломити та пошкодити

основу національних культурних матриць. Більше того, масова культура в різних формах її прояву при вагомій державній підтримці не змогла витіснити кращі зразки національних культур. Уряди вищеразглянутих країн спромоглися дієвими організаційно-правовими засобами зберегти базові елементи культурної матриці, і в деяких випадках надати їй статус елітарної.

Беззаперечним залишається ствердження, що ідеальної моделі культурної матриці немає. Кожна країна формує свої методи і форми її прояву, механізми підтримки й розвитку. Але, порівнюючи здобутки та прорахунки наявних моделей, слід наголосити, що кожна країна може взяти на озброєння певні механізми та заходи, випробувавши їх на практиці. Так, досвід країн ЄС відкриває перед Україною нові можливості, проте й актуалізує нові вимоги до культурної розбудови держави.

Відсутність дієвих механізмів, чітких завдань і відповідних дій щодо збереження, розвитку та популяризації культурної матриці в її глобальному, глокальному, локальному контексті можуть призвести до часткової чи повної втрати культурної ідентичності й унікальності, що спричинить культурне та духовне зuboжіння людини, етносу, народності.

У контексті вищезазначеного актуалізується проблема глобальної культурної матриці, адже саме вона, як уже зазначалось, забезпечує єдність і цілісність світу. Оскільки локальні культурні матриці в умовах глобалізації пов'язують у єдине ціле та систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне й культурно-релігійне середовище (у чому й проявляється їх глокальність), набуває неабиякої значущості питання розвитку культурних ландшафтів та архітектоніки міст, регіонів, держав. Культура в такому розумінні розглядається як збагачення національного іміджу в його глобальному, глокальному та локальному контексті.

2.3. Культурний ландшафт та архітектоніка: перспективи співпраці України та ЄС

Питанню культурних ландшафтів та архітектоніки міст присвячені роботи таких теоретиків, як В. Каганський, С. Кордонський, Ю. Кузнецов, В. Найшуль, Б. Родоман, С. Чебанов, Т. Заславська, Т. Щанін, Д. Замятін, Г. Нуришев, В. Соболев, Е. Дробишева й ін. Попри це, усе ж залишаються питання, що потребують ґрунтовного дослідження, зокрема питання герменевтики ландшафту (інтерпретації «прочитання» простору) з позицій літератури, мистецтва, економіки, політики тощо. Ця проблема внаслідок своєї складності та об'ємності, безумовно, може бути темою окремого дослідження, ми ж зупинимось на загальнокультурному контексті, який містить у собі й особливості глобального, глокального та локального.

Здійснення глобалізації в політиці, економіці, соціальній сфері з одночасною глокалізацією масової культури та локалізацією національних культур призводить до незворотних негативних процесів, які, своєю чергою, сприяють як процесу знищення конкретної культурної ідентичності, так і зменшення культурного різноманіття. Як унікальний засіб зосередження ментальності населення, своєрідних звичаїв, традицій і цінностей культура безпосередньо пов'язана з національною ідентичністю, культурним ландшафтом та архітектонікою, а відтак – з геокультурою. Як вважає Д. Замятін, сучасна геокультура являє собою серію культурно-географічних образів, які інтерпретують локальність простору. Для нього геокультура - процес і результати розвитку географічних образів у конкретній культурі, а також «накопичення», формування традиції культури осмислення цих образів. На думку вченого, кожна культура «колекціонує певні географічні образи». Сучасна геокультура, згідно з Д. Замятіним, «являє собою серії культурно-географічних образів, які інтерпретують локальні простори» [90, 448].

Г. Нуришев розглядає геокультурний простір у його локальному поданні як систему стійких культурних реалій і подій, що формуються на певній території в результаті співіснування, переплетення, взаємодії, зіткнення віросповідань, культурних традицій і норм, ціннісних установок, глибинних психологічних структур сприйняття та функціонування картин світу [191]. В. Соболев, досліджуючи геокультурний простір, характеризує його як систему локально розташованих культурних ландшафтів і «пластів» культури, а також пам'яток природи, культури, історії, сучасні та національні культури, географічні образи, що утворюють історично обумовлену історико-культурну спадщину території. Як головний висновок учений обґрунтовує важливість і вплив культурного ландшафту на формування туристичного потенціалу конкретного регіону [243, 3].

Увага вченого світу до проблем геокультури дозволила виявити найважливіші структурні складові, серед яких особливе місце належить культурному ландшафту міст і регіонів. А культура в такому контексті є ресурсом глокального та локального розвитку, відображаючи при цьому різноманітні грані: від історичної ретроспективи формування культурного простору до сучасних трендів, які дозволяють створити свій неповторний культурний образ. При цьому всі виявлені цінності можуть бути ефективно використані в розвитку культурного ландшафту й архітектоніки. Такий підхід прагне поєднати культурний ландшафт та архітектоніку з політикою в найрізноманітніших сферах людського буття, позначаючи при цьому головний принцип побудови та загальну систему зв'язків між окремими частинами культурного цілого. Ефективне використання культурного ландшафту відіграє важливу роль у процесі збереження цілісності культурного простору, а саме – збереження та реставрації культурно-історичних центрів. Культурна образність використовується в багатьох сферах людського буття: освіті, містобудуванні, економіці, соціальній і культурній політиці.

Сучасні наукові дослідження розглядають культурний ландшафт не тільки як географічне середовище, природу чи історичну пам'ять, а й відображають його практичною життєдіяльністю сучасної людини. З огляду на це заслуговують на увагу дослідження А. Нікітіної, котра репрезентує культурний ландшафт як екзистенційний стан людини [184, 5]; О. Лавренової, яка теоретизує з проблем взаємодії культури й простору, осмислення не стільки рефлексії культури і створення в результаті цього образів, скільки щодо особливостей психологічного сприйняття складових культурного ландшафту [146].

Не менш важливими в контексті досліджуваної проблематики є дослідження, присвячені культурній архітектоніці в її теоретичній і практичній значущості. Так, досліджуючи культуру як особливу форму буття, О. Дробішева визначає людину як головного дослідника культури. Саме людські цінності є наріжним каменем архітектонічного устрою культури. На думку теоретика, розуміння культури крізь призму її архітектонічного вираження дозволяє об'єднати в одному проблемному просторі безліч найважливіших дослідницьких підходів [79, 1].

Визначаючи архітектоніку російської культури, теоретик І. В. Кондаков акцентує увагу на впливі історичної складової культурної архітектоніки, що складається з п'яти послідовно пов'язаних рівнів культурно-історичної семантики, кожен з яких визначається відповідним культурним механізмом, що історично домінує в певну епоху. Ланцюжок культурних механізмів вибудовується в такій логічній послідовності: 1) кумуляція; 2) дивергенція; 3) культурний синтез; 4) селекція; 5) конвергенція. Цей ланцюжок культурних механізмів, які впливають один з одного і, відповідно, взаємообумовлюють один одного, складають у своїй сукупності архітектоніку культури та визначають цивілізаційний код, або алгоритм цивілізації [114].

Безсумнівно, загальним у культурному ландшафті та культурній архітектоніці є враження від сприйняття цілого, як окремо взятих предметів і об'єктів культури, культурних послуг, звичаїв і традицій. Кожне з місць яке визначається власним, неповторним культурним ландшафтом, характеризується функціональною унікальністю, воно полісемантичне, поліфункціональне, поліконтекстуальне; використовується з різною метою, служить різним групам для вирішення різних культуротворчих завдань. Водночас, ландшафт – це таке середовище, де смислові

відмінності контекстів, диференційованість породжують і смислові, речові, утилітарні, символічні взаємодії та зв'язки, і конфлікти. Як зауважує В. Каганський, байдужого сусідства в ландшафті не буває. Дійсно, соціальний простір, що виражає форми існування різних просторово-часових відносин («хронотопів»), у рамках яких реалізуються різні моделі освоєння, створює різні типи культурного ландшафту. Так, у тоталітарні епохи, з притаманним їм силовим підходом до соціуму та природи, освоєння і створення культурного ландшафту виражається в його підкоренні, захопленні, організації сакралізованого «центру» з недоглянутою периферією. Тоталітарне (імперське) освоєння простору, як правило, супроводжується знищенням етнічно укорінених типів.

Отже, у нашій роботі під поняттям «культурний ландшафт» розуміємо культурний простір, де культура явлена тілесно і як ціле⁸.

Слід також звернути увагу на те, що культурний ландшафт - це твір культури, а культура, як відомо, створює різні коди, тобто несе в собі певну інформацію, повідомлення. Культурний ландшафт тієї чи іншої країни того чи іншого періоду сприймається завдяки сукупності певних символів, «картинок», що викликають певні образи, дають уявлення щодо культури країни, регіону, міста⁹.

Таким чином, ландшафтні образи - це посередники між чуттєвими явищами та духовним змістом у культурі конкретної цивілізації. Саме через цілісність зовнішнього культурного образу культурний ландшафт та архітектоніка виражають глибину культурного простору, культурну ідею, якою просякнута конкретна адміністративно-територіальна одиниця. У цьому винятковість ролі ландшафтних символів для пізнання взагалі.

---

⁸ «Ціле» - метафізична категорія. Можна стверджувати про метафізичність культурного ландшафту.

⁹ Паркові ансамблі, у яких переважають скульптурні зображення жінки з веслом, безумовно, несуть у собі «інформацію» й інший зміст, що відрізняється від «інформації» та змісту паркових ансамблів, наприклад Петропавлівського в Санкт-Петербурзі або «Софіївки» в Умані. Ландшафтні образи та супутні їм символи зароджуються й еволюціонують разом з культурою епохи. Тут важливо наголосити, що парк є частиною культурного ландшафту.

Правильно відтворений культурний ландшафт і культурна архітектоніка дозволили розробити програму «Європейська культурна столиця», що стартувала 1985 року. По суті, ця програма втілила тенденцію, яка почала виявляти себе після Другої світової війни, коли занепокоєння було викликане не тільки руйнуванням об'єктів культурної спадщини, а й духовним занепадом людства. Як наслідок, післявоєнні процеси призвели деякі народи до певної втрати слідів існування власної культури. У процесі формування єдиного європейського простору вищезазначена європейська ініціатива стала своєрідною експериментальною базою з апробації та розширення нових поглядів на роль і місце культурних ландшафтів та архітектоніки в розвитку міст.

Визнання певного міста центром культурного життя регіону, країни передбачає залучення уваги як туристів, так і світової громадськості до його культурно-історичної спадщини, сучасних тенденцій культурного розвитку та буття визначеної території. Наведена нами європейська ініціатива є прекрасною можливістю показати привабливість і різноманітність місцевої культури, з її локальними особливостями й усього того, що визначає європейську ідентичність, у її глокальному контексті. Привабливість цієї події полягає в культурній конкуренції між містами, тим самим забезпечуючи своїм громадянам почуття гордості та відповідальності за своє місто. З 1985 по 2013 рік почесного звання «культурна столиця» були удостоєні 50 міст, які представляли різні країни та регіони. При розгляді міст як претендентів на номінацію «Культурна столиця» виділяють такі характеристики: історико-культурні традиції, культурний простір, культурний ландшафт, культурна архітектоніка, культурна політика країни. «Культурна столиця» як теоретична категорія в контексті сучасних культурологічних досліджень характеризується досить незначними дослідженнями. Феномен культурної столиці, формування її культурного ландшафту й архітектоніки більше привертають увагу практиків, представників інститутів громадянського суспільства.

Так, у рамках проекту «Translation Project» за підтримки Інституту «Відкрите суспільство» (Фонд Сороса – Росія) і Фонду «Next Page» (Інститут «Відкрите суспільство» – Будапешт) було представлено широкій публіці серію робіт Марка Пахтера, Чарльза Лендрі, авторитетних практиків-дослідників у сфері формування культурного простору. Представлені роботи розкривають визнання майбутнього культури, ролі культурних інститутів, взаємодію традиційних культурних просторів з культурними, духовними потребами людей. Аналізуючи культурні трансформаційні процеси, автори акцентують увагу на тому, що світ культури поки не зміг певним чином поглянути на себе зі сторони та зрозуміти, які для нього наслідки цих змін. Проте культура схильна до дії тих самих глобальних сил, і вони неминуче ведуть до її зміни, так само, як і до зміни функціонування її соціокультурних інститутів. Автори також наводять приклад впливу трансформаційних процесів на формування культурних ландшафтів міст. Такі англійські міста, як Ліверпуль, Манчестер або Шеффілд у свій час втратили роль традиційних промислових центрів і, пройшовши через економічну кризу, знайшли опору в розвитку «культурних» або «творчих» індустрій. Колишні промислові зони перетворюються в цих містах у культурні центри та творчі майстерні. Тут виробляють, пропонують і популяризують на світових ринках уже не сировину, не верстати чи тканини, а творчі й інформаційні продукти: твори мистецтва, дизайну, моди, аудіо-, відео-, мультимедіапродукцію тощо. На думку авторів, такі процеси приводять до формування своєрідних, неповторних, самобутніх культурних ландшафтів [206, 6–11].

В Україні активну роботу з формування культурного ландшафту й архітектоніки міст провадить Центр «Демократія через культуру» в контексті Міжнародної програми «Мережа інтеркультурних міст», яка стартувала 2008 року. При активній участі директора Центру Олександра Буценка першим містом, що увійшло в цю програму разом з такими містами, як Ліон, Лондон, Берлін – усього 11 міст, разом з російським містом Іжевськ, став Мелітополь. Саме Мелітополь – перше в Україні місто, що почало випробовувати нову культурну політику

інтеркультурності, будувати політику розвитку місцевої громади через інтеркультурні лінзи, враховуючи інтереси всіх учасників культурного процесу [222].

Українські культурні реалії значною мірою характеризують слова С. Анхолта: «Важливість представлення культури досить часто є сумнівною: люди визнають, що, звичайно, існує деяка необхідність у поданні культурних досягнень, але при цьому панує думка, що вони економічно не обґрунтовані, не «споживаються» – не забезпечують доходи від вкладень. Тому культура потрапляє в положення «неприбуткової діяльності», від благодійного або філантропічного зобов'язання» [303, 59]. Особливо гостро проблема формування культурного ландшафту викликана комерціалізацією культурних послуг і товарів, що, своєю чергою, породжує спотворене розуміння культурних потреб для різних соціальних, вікових і демографічних груп.

Масова комерціалізація культурних послуг має негативний прояв, який характеризується незворотними процесами в суспільстві, а саме: порушення прав рівності; посилення соціального напруги між людьми; зниження толерантного ставлення один до одного; відсутність взаєморозуміння між представниками різних етнічних груп; порушення демократичних основ ведення міжкультурного діалогу, який розглядається як найважливіша цінність у вирішенні глобальних проблем сучасності. Як інструмент для управління культурним розмаїттям міжкультурний діалог розглядається як механізм, який дозволяє досягнути певної рівноваги в самоідентифікації, враховуючи нові можливості, сучасні тренди, позитивний досвід інших країн. Міжкультурний діалог, його складові та принципи ведення дозволяють не тільки зберегти набутий століттями культурний досвід, а й поставити його в основу власної культурної ідентичності, доповнюючи її й адаптуючи до сучасних умов буття. Однак виклики сучасного світу вимагають уміння вести діалог, спираючись на універсальні культурні цінності та принципи, які визначають світове демократичне співтовариство. Ці цінності й принципи сформульовані в багатьох міжнародних документах.

Заслуговує на увагу в контексті цього питання «Біла книга Ради

Європи з міжкультурного діалогу», яка визначає важливість ведення такого діалогу. «Біла книга» визначає міжкультурний діалог як процес відкритого та толерантного обміну поглядами між людьми з різними етнічними, культурними, релігійними та мовними особливостями. Міжкультурний діалог створює умови для політичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції, він підтримує людську честь і почуття спільної мети. Його головною місією є розвиток глибокого розуміння різних поглядів і практик, розширення співпраці й участі, свободи вибору, допомога в розвитку та трансформації людини, підтримка толерантності та поваги до інших [37, 21]. Реалії сьогодення підтверджують значний вплив масової американської культури на культурний ландшафт багатьох країн, породжуючи при цьому проблему вільного вибору. Багато країн у цьому принципово новому культурному ландшафті просто плывуть за течією, уперто дотримуючись нав'язаних, так званих «брендових» уявлень про культурні продукти та послуги, при цьому абсолютно забуваючи про свої культурні цінності, які характеризують представників конкретно взятої країни, нації.

З цієї точки зору формування та розвиток культурного ландшафту, з притаманними архітектоніці властивостями, у своєму прояві є важливою складовою для збереження, відновлення культурних традицій і цінностей, які закладені в національній самобутності народів. Формування культурного ландшафту й архітектоніки є одним з основних завдань для культурної розбудови держав. Якщо країна не в змозі формувати уявлення про культуру як основу розуміння - потужний бренд у розумінні світу, то вона стикається з проблемою постійного підтвердження своєї ідентичності. А на локальному рівні - процес може супроводжуватися культурною, духовно-моральною деградацією громадян, втратою своїх традицій, ментальності, характеру, які століттями накопичували предки.

Міста, їх мешканці як хранителі культурної спадщини в її глобальному, глокальному або локальному прояві, формують культурний простір країни. Будучи культурним вмістилищем, містом, де зосереджені культурні традиції, культурні столиці стають центром культурного

життя громадян конкретно взятої країни, центром туризму для представників інших країн. Потенціал культурних столиць безмежний і відображається в процесах інкультурації як своїх громадян, так і туристів.

Отже, культурний ландшафт може бути прочитаний лише через різноманітність місць. Уявлення про культурний ландшафт дає можливість зрозуміти, «прочитати» простір буденності на певному фоні, помістити його в концептуальну рамку та побачити смисловий контекст. У культурному ландшафті сплетені природні та культурні компоненти, їх нелегко та не завжди розумно розділяти. Культурний ландшафт - це простір одночасно цілісний і диференційований, який освоєний людиною утилітарно, семантично та символічно. У культурному ландшафті прагматичне невіддільне від смислового.

Особливо важлива роль і місія культурних столиць у формуванні національного іміджу, створенні його неповторного образу у світовому культурному просторі. Не слід забувати про те, що культура є більш глибоким і важливим поширювачем національного бренду, ніж інші його складові, навіть якщо цей процес відбувається повільніше, результат є більш важливим для збереження національної своєрідності. Тому питання дослідження проблеми відродження та формування культурного ландшафту й архітектоніки, з вивченням як позитивних, так і негативних тенденцій їх прояву, є сьогодні одним із наріжних.

Актуальним для України залишається вивчення позитивного досвіду тих культурних міст, які зуміли зберегти й у деяких випадках відновити свій культурний ландшафт з його національними особливостями, ставши при цьому центром світового туризму, залучаючи при цьому вміло інвестиції. Безумовно, актуальним є вивчення досвіду ефективного практичного впровадження дієвих механізмів щодо врахування адміністративно-правових, соціально-економічних особливостей держави, врахування специфіки та своєрідності культурних образів, характерних для країни, її регіону, міста й населення.

Розділ 3

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. Традиція як основа збереження локальної культури в умовах глобалізації

У зв'язку з формуванням глобальної фінансової та торгової системи, кризою національної держави, проникненням у суспільну свідомість норм культурного релятивізму відбувається розпад традиційних форм солідарності та формування посттрадиційного громадянського суспільства (Ю. Габермас, Е. Гідденс, Й. Фрідман, Т. Люк). Трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, актуалізували питання щодо підвищення культуротворчого потенціалу країни, трансляції культури від покоління до покоління. Глобальні світові виклики спонукали представників різних націй гостро поставити питання щодо національної ідентифікації, культурного відродження, збереження культурних цінностей.

Традиція, у її поєднанні з культурою, виражає сукупність знань, ідеалів, духовного досвіду народу на багатовіковому шляху становлення нації, суспільства. Без традицій не тільки не існує жодної культури в історії людства, без неї неможливо уявити собі навіть саме існування будь-якого людського суспільства. Безумовно, у культурі поєднуються традиції та новаторство, стійкість і мінливість, що утворюють безперервний процес історичної спадкоємності, збереження культурної спадщини й творчого оновлення, але саме на основі традиції «будується» самоідентифікація людини та спільнот, саме в традиціях акумулюється їх культурна енергія, що сприяє духовному відродженню й подальшому розвитку нації, етносу, народу, країни. Як слушно відмічає російський теоретик С. Іконнікова, традиційна культура народів має глибоку та розгалужену кореневу систему, без якої покоління втрачає життєстійкість, втрачає уявлення про свої витoki, вона формує національну самосвідомість, патріотизм і дбайливе ставлення до культурної спадщини [97, 48]. Однак при всій важливості традицій було б неправильно ігнорувати ті нові тенденції, які виникають у кожному епоху і є результатом розвитку культури.

Феномен традиції науково осмислюється у філософії, історії, теорії культури, соціології, етнографії, релігієзнавстві тощо (К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Тоффлер, Ю. Давидов, С. Іконнікова, В. Карпушин, Д. Благой, М. Хренов, Д. Співак, В. Артюх, С. Безклубенко, Г. Ващенко, В. Вовкун, П. Герчанівська, В. Личковах, А. Гуревич, А. Кармін, Д. Матяш, І. Надольний, І. Пилипенко, Б. Соколов, В. Чернець).

Так, теоретики визначають традицію як набір уявлень, звичаїв, звичок і навичок практичної діяльності, що передаються з покоління в покоління та регулюють суспільні відносини. Розглядаючи традицію як форму фіксації, закріплення та вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду, науковці наголошують на універсальному механізмі його передавання, який забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних процесах. Трансформація містить у собі те, що передається, і те, як здійснюється це передавання, тобто комунікативно-трансляційно-трансмутаційний спосіб, у середині та поміж поколіннями, взаємодія людей у рамках тієї чи іншої культури на підставі відносного, загального розуміння й інтерпретації накопичених у минулому даної культури змістів і значень [271, 396].

У контексті дослідження викликає інтерес науковий підхід до феномену традиції науковця В. Артюха, який розуміє останню як дорефлексивну форму особистого досвіду людини. На думку вченого, первинно традиція – це те, у чому живуть, це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого вибудовують відношення. Людина не бажає іншої поведінки, і вона говорить собі: «Так було завжди – і це добре, і це повинно зберегтися й надалі». Вона виявляється нездатною вийти зі звичних, наїжджених рейок свого існування, що й стає головним мотивом збереження традиції [22].

На думку українського філософа С. Безклубенка, народ, етнос, нація – не просто юрба, не випадкове збіговисько, не велелюдний натовп: це особлива – соборна – жива особистість. І ця соборна людська особистість, як і окрема людська особистість, має цілком певні морально-етичні установки, що відбиваються саме в традиціях [26, 479].

Інший підхід у І. Нежинського, який визначає традицію не лише як інтелектуальне вчення, а і як доктрину чи сукупність концепцій, як сакральну сферу, до якої людина долучається своїм буттям, своєю свідомістю та всім своїм єством. Традицію неможливо вивчити, у традиції треба бути. На думку вченого, проявляючись за допомогою простору культури й традицій, у сучасному соціумі сформувалися такі типи, як «люди традиції», які в кількісному відношенні становлять абсолютну меншість, обчислюються одиницями, і, як правило, дистанціювалися від соціуму, і «люди культури», яких більшість, і вони продовжують існувати в соціумі, намагаючись знайти спосіб взаємодії в полі культури та в соціальному просторі [182].

Традицію як процес кристалізації й трансляції сукупного духовного досвіду розглядає А. Гуревич. Аналізуючи походження слова «традиція», учений зазначає, що це слово має корінь, що й «зрада»: істинна вірність традиції парадоксальним чином уживається зі зрадою. Те, що здається зрадою, по суті справи, виявляється традиційним, і, навпаки, щось канонічне, під яким розуміють відтворення старих форм, повтор і імітацію, може виявитися зрадою щодо істинної традиції. Сутність традиції вчений визначає як процес передавання культурної інформації прикладом відтворення живого духу культури [70, 215–216].

Видатний український педагог Г. Ващенко розглядає традицію як важливу силу в духовному відродженні народу. На думку вченого, особливо велику роль традиція відіграє в процесі збереження нації, останню визначає як цілість поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілість підтримують передовсім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – усе те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів» [47, 174–175].

Особлива увага науковців прикута до феномену традицій у народній культурі. Так, дослідження доктора культурології П. Герчанівської доводять, що дискусії, які відбуваються навколо проблеми теорії традиції, дозволяють розставити акценти в сутності цього поняття: по-перше, традиції є колективною (не біологічною) пам'яттю певної

людської спільності; по-друге, вони є механізмом передачі соціально важливого досвіду, який виробляється, засвоюється спільністю та проходить апробацію часом, забезпечуючи їй самототожність у процесі історичного розвитку [60, 12].

Прояв національного в традиції відбувається завдяки культурним традиціям, які виражаються в народній культурі та творчості, звичаях, обрядах, мові, літературі, фольклорі тощо. Саме ці культурні традиції і є тією важливою складовою збереження національної ідентичності. Ідентичність як певна міра групової однорідності характеризується здатністю до самозбереження, самопізнання та саморозвитку, зберігаючи при цьому певну генетичну основу, незважаючи на вплив різних зовнішніх факторів. Формуючись за допомогою різних механізмів культури, людина чи спільнота, до якої вона належить, проходить процес соціалізації, інкультурації, акультурації, тим самим надаючи життєву силу наявним традиціям. Вивчаючи феномен культурної традиції, науковці наголошують на її особливій ролі в процесі створення, відродження, зберігання та популяризації національної культури.

У нашій роботі під «традицією» розуміємо певний тип відносин між послідовними стадіями об'єкта, що розвивається, зокрема й культури, коли «старе» переходить у нове та продуктивно «працює» в ньому.

Зрозуміло, що якщо ця продуктивна традиція здатна перетворюватися в контексті суспільно нового, сприяючи його розвитку, вона набуває стійкості. У більш загальному розумінні культурні традиції представлені елементами культурно-історичної спадщини, виражені в ідеях, цінностях, звичаях, обрядах, способах сприйняття світу тощо. Культурним традиціям притаманні всі форми духовної та матеріальної культури, які дозволяють утримувати цілісність і стійкість суспільного організму, що відображаються в понятті «історична пам'ять». Як життєздатне духовне минуле, успадковане від попередніх поколінь, культурна традиція закріплена в нормах поведінки, ментальності, моралі, у міфах, релігійних ритуалах та обрядах, що зробили останню універсальним способом акумулювання й передачі культурного, духовного

досвіду, механізм передачі якого втілений у принципі добровільності й доступності при її споживанні, наслідуванні й засвоєнні. Слугуючи засобом процесу суспільних відносин і поведінки, культурні традиції виконують при цьому життєво важливі для людини функції (адаптивну, регулятивну, комунікативну, інтегративну), що сприяє соціалізації людини.

Не можна не погодитися з російським теоретиком А. Сідоровим, котрий зауважує, що функція традиції полягає в наданні людям гарантій онтологічної безпеки, «нормативний зміст традиції набуває зобов'язуючу моральну і емоційну силу внаслідок того, що людська доля розглядається на тлі всеохоплюючої релігійної космології» [239, 158]. Як слушно зауважує теоретик, цей ритуальний елемент традиції забезпечував цілісність людського життя, підпорядковуючи його вище за людську волю.

Слід зауважити в такому контексті, що українська культура в цьому сенсі, використовуючи термінологію С. Кримського, є «крейсеруючою», тобто охоплює «величезний масив цінностей багатьох світових культур: скіфсько-сарматської, мусульманської, іудейської, античної, візантійської, західноєвропейської, російської, польської» [155, 8], а основними домінантами її історичного руху (так само, як і полюсами напруги) є римсько-католицька та православна культури. Саме тому традиція як феномен на теренах України має характер універсалізму. Як зауважує В. Личковах, духовну діалектичність західноєвропейської (католицької) та східноєвропейської (православної) гілки християнських культур чітко визначив М. Мамардашвілі: «За його думкою, “європейська культура ґрунтується на ідеї досконалості, на ідеї надання форми всьому – політичному життю, духовному життю тощо. Православна ж культура захоплена ідеальністю. Конкретна річ або форма ніколи не є ідеалом. Тобто якщо це не ідеал, то це взагалі ніщо. Бажають усього або нічого. А оскільки отримати все не вдається, то, вочевидь, доводиться залишатися ні з чим”» [155, 9].

Універсалізм української культури з притаманним їй кордоцентризмом може стати плідним ґрунтом для її нового відродження.

На думку А. Карміна, процес соціалізації починається з раннього дитинства та проходить протягом усього життя, дозволяючи людині визначити певну життєву позицію і, відповідно, жити так, як потребують того традиції тієї країни, у якій вона проживає. У результаті процесу соціалізації кожна людина є зануреною в певний культурний контекст, з якого вона черпає свої уявлення, ідеали, правила життя, способи дій. Культурний контекст визначає соціально-вікові життєві установки, регламентує різні ролі людини в суспільстві [105, 10]. Прояв культурних традицій у сучасному житті, їх особливу роль у соціальних процесах відмічають науковці всього світу. На думку дослідників, роль традиції, яка полягає у відтворенні соціальної структури та соціального як такого обумовлена, перш за все, будовою традиції, унікальністю її функції для збереження культурної цілісності суспільства. Механізм збереження суспільної цілісності, насамперед, пов'язується з відтворенням світоглядних особливостей спільноти, певною єдиною емоційно-буттєвою «культурною картиною світу», яка обумовлює й предметно-ужитковий рівень життя [179]. Процес соціалізації в такому контексті передбачає формування як індивідуального, так і суспільного соціокультурного простору.

Одним з аспектів взаємодії людини з навколишнім середовищем є співвідношення індивідуальності й традиції, які проявляються у складному, суперечливому характері життєвих орієнтацій її діяльності. У такому контексті прояв культурної традиції й індивідуальності найтісніше пов'язують зі свободою вибору, самовизначенням, самоідентифікацією. Ці процеси відбуваються завдяки приналежності людини до її минулого, що в подальшому допомагає формувати її майбутнє.

На думку вчених, саме завдяки культурним традиціям людина знаходить у собі минуле і майбутнє, не даючи загубитися ні одному, ні іншому. З огляду на вищезазначене, учений Б. Соколов наголошує на присутності ейдетики в процесі сприйняття культурних традицій. Сприйняття здійснюється, насамперед, завдяки особливому різновиду пам'яті, переважно на зорові враження, образи, що дозволяє втримувати та відтворювати надзвичайно живі образи раніше побачених предметів,

об'єктів. На думку вченого, культурна узгодженість з'єднує людину не тільки з її минулим, майбутнім, вириваючи цим самим з конкретної локалізованості, а й з минулим і майбутнім людства взагалі. Інакше кажучи, культура пов'язана (і пов'язує) як з традицією, так і з долею людства [245, 28–29]. Традиція виступає тим культурним каноном, який пропонується засвоїти та реалізувати в житті кожному індивіду. Таким чином, вона являє собою форму колективного досвіду й означає факт успадкування, через який індивід долучається до групової пам'яті, укорінюється в минулому, що дозволяє йому орієнтуватися в сьогоденні. Розглядаючи культурну традицію як важливий засіб соціалізації людини, слід наголосити на присутності певних культурних символів, образів, думок і дій, що надає можливість і змогу виділити одну націю від іншої. Традиції зумовлюють базові тенденції розвитку тих чи інших культур. Кожна людина, окрема соціальна група, нація, етнос, суспільство в цілому володіють власними традиціями. Звідси множинність і суперечливість традицій, культурних форм і їх інтерпретацій. Різноманіття культур у світі значною мірою обумовлено множинністю відповідних культурних традицій. Різноманітність культурних традицій у процесі їх взаємопроникнення та популяризації створює загальну картину світу, зберігає культурну пам'ять, закладаючи при цьому фундамент для майбутніх поколінь. Головним стержнем вищезазначеного фундаменту мають стати культурні цінності, які збереглися у традиціях різних народів.

Сутність культурної цінності полягає не тільки в її предметному вираженні, а в її певному споживчому сенсі. Якщо культурне благо стає бажаним і задовольняє запити, потреби особистості, воно знаходить відображення в споживчій вартості, яка вимірюється не стільки матеріальними показниками, скільки – духовними. Саме на основі ціннісних уявлень, наявних у культурних традиціях, утворюється система ціннісних орієнтацій особистості. Кожен індивід споживає їх по своєму і, відповідно, отримує тільки йому необхідний результат від цього споживання. Ціннісний зміст культурної традиції існує у свідомості людини та характеризується особистісним сприйняттям щодо її сутності,

ролі та значення у власному житті. Розглядаючи важливість культурних цінностей у житті людини, слід наголосити на їх функціональній складовій. Споживання культурних цінностей викликає у людини позитивні емоції, задоволення, радість і насолоду, що, своєю чергою, призводить до появи бажання спожити цю цінність ще. Такий процес дозволяє певним чином продовжити життєвий цикл як культурної цінності, так і форми її існування, а саме традиції.

Культурні цінності, які втілені в пам'ятках минулого, безсумнівно, стають важливим чинником формування сучасної культури. При цьому вони повинні не тільки зберігатися, але й відтворюватися, знову й знову розкриваючи свій сенс для нових поколінь. Цінність культурних традицій дозволить не тільки привернути увагу до вивчення та споживання традицій, а й допоможе виховати гідне покоління, яке буде поважати, зберігати, популяризувати культурні традиції своєї країни, створюючи при цьому сприятливий єдиний культурний простір.

У контексті дослідження слід наголосити на питанні сприйняття культурних традицій різними віковими категоріями. Реалії сьогодення виявили першочергову проблему – сприйняття культурних традицій підлітками та молоддю. Саме ці вікові категорії не завжди сприймають культурні традиції як необхідність у власній самоідентифікації, розглядаючи їх як пережиток минулого, як щось не актуальне та не сучасне. Особливо гостро постає питання глибокого й наукового обґрунтування ролі культурних традицій у загальнообов'язковому навчальному процесі дітей. Культурна традиція має стати одним з головних пріоритетів шкільної програми, що дозволить не тільки сформувати в молодих громадян знання української культури, традицій і звичаїв, а й виховати патріота своєї батьківщини. Для досягнення вищезазначених виховних результатів необхідно запроваджувати інноваційні форми роботи. Поєднання культурних традицій з інноваційними процесами характеризуються своєю актуальністю, оскільки культура має оновлюватися та розвиватися задля ефективного й дієвого процесу її споживання.

Актуальним у такому контексті є питання запровадження інноваційних форм у процесі зберігання культурних традицій. Упровадження та всебічне уведення інновацій у культуру дозволить надати культурним традиціям нового життя, оновити їх, посилити увагу до їх цінності молодого покоління. Саме молодь є тією рушійною силою, яка перетворює, оновлює культурні практики, що, своєю чергою, зумовлює формування життєвого сенсу й культурних традицій. Освоєння нововведень у культурних традиціях дозволить зберегти динамічну єдність минулого та сучасного. Відсутність процесу оновлення може посилити появу соціальних небезпек, спричинити переосмислення ціннісних орієнтирів, ідеалів, духовне зuboжіння нації і, відповідно, втрату багатьох культурних традицій. Особливість життєвого циклу культурної традиції полягає у її споживчому процесі. Поєднання культурної традиції й інновацій має стати основою культурної моделі розвитку будь-якої держави, пріоритетним напрямом державної культурної політики, головним завданням стратегії культурної розбудови країни. Вищезазначене дозволило зробити висновок, що трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, досить гостро порушили питання щодо посилення ролі національної культури в контексті подолання негативних тенденцій. Актуальним постає процес реструктуризації сфери культури, удосконалення ринкових механізмів розвитку її інфраструктури з урахуванням перспективної потреби відродження традиційної культури, утіленої в традиціях, звичаях корінних народів.

Особливо гостро вищезазначені проблеми мають прояв в Україні. Посилення значення культурної традиції в сучасних умовах розбудови української держави дозволить зберегти національну ідентичність, підвищити споживчу вартість культурних благ, розвинути культурний ринок і, відповідно, популяризувати культурно-історичне надбання народу.

Своєю чергою, відповідне ставлення до культурних традицій має сприяти усвідомленню її ролі в процесах духовного збагачення громадян, державотворення та входження української культури у світовий культурний простір. Відродження країни нерозривно пов'язане

з духовною традицією особистої причетності до історичних подій. Захопити реформами дуже важливо, але не менше значення має закріплення їх у повсякденні, поширення в різних сферах життя, набуття стійкості. «Без захисного пояса традицій цивілізація йде до небезпечної межі» [97, 117]. У сучасних умовах актуальним є пошук дієвих кроків щодо підтримки культурних традицій у регіонах. У такому випадку йдеться не тільки про програму першочергових соціально-економічних заходів з підтримки культури в регіонах, а про збереження та розвиток культурних традицій, які характеризують їх ідентичність. Цей процес має відбуватися демократично, шляхом створення сприятливих умов для їх розвитку, а не насильницькими методами. Будь-яке нав'язування чи контроль неодмінно викличе супротив, спричинить українофобські настрої, тим самим спровокує нові міжрегіональні, між-етнічні непорозуміння.

Людина є приреченою на культуротворчість, яка, водночас, є справою її вільного рішення та вибору, вільного «самоздійснення». Задля такого «самоздійснення», на наш погляд, першочерговою необхідністю є створення дієвих організаційно-правових механізмів із забезпечення культурних потреб громадян, створення й подальша реалізація державних програм розвитку та підтримки культурних традицій, які є основою національної культури й національної ідентичності. В умовах глобалізації саме традиція здатна додати стійкість культурі через формування єдиного інформаційного-символічного простору. Українська культура, завдяки універсалізму, гранично відкрита в тому сенсі, що вона здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію, завдяки властивому їй кордоцентризму, і тому здатна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості етнічних культур, утворюючи при цьому єдиний, комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний простір культури.

3.2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації

У глобалізаційному впливі є свої «плюси» і «мінуси». Глобалізація сприяє прискоренню процесу «соціодинаміки культури» (А. Моль), що призводить до збільшення обсягу інформації, одержуваної індивідом, до розширення його кругозору, підвищення інтелектуального рівня. Очевидною відмінністю епохи глобалізму від усіх попередніх епох є стирання комунікаційних кордонів, завдяки ЗМІ і, звичайно, Інтернету, що дозволяють розширити можливості пізнання, знаходитися (хоч і віртуально) у будь-якому місці в будь-який час, що вже само по собі стирає межі або робить їх умовними. Таке нівелювання кордонів дозволяє не просто познайомитися з іншими культурами, їх способами мислення, традиціями тощо, а й відчувати себе часткою іншої культури, привносячи в неї щось своє або, навпаки, переймаючи в іншій культурі щось для себе. Усе це може сприяти оновленню, збагаченню, трансформації і навіть втраті власної ментальності. Тобто глобалізація несе із собою й негативні наслідки. Саме тому проблема збереження ментальності в добу глобалізації є нагальною.

Сучасна наукова картина світу є достатньо цілісною системою уявлень про загальні властивості та закономірності об'єктивної реальності та містить структурні компоненти, сформовані різними науками. Ці останні, своєю чергою, містять численні концепції як певні способи розуміння й трактування предметів, явищ і процесів об'єктивного світу, що існують у кожній окремій науці. Результати пізнання навколишнього світу відображаються та закріплюються у вигляді знань, умінь, навичок, типів поведінки й спілкування, виступають як специфічні форми систематизації знання, що задають парадигму бачення картини світу на певному етапі культурно-історичного розвитку. Наукова картина світу взаємодіє зі світоглядними структурами, що утворюють фундамент культури, яка виявляється в міфології, фольклорі, звичаях, обрядах, формах релігійного культу, філософії, літературі, мистецтві, етиці та моралі. У такому контексті картина світу постає як одна з найважливіших цінностей культури сучасної техногенної цивілізації та потребує ґрунтового аналізу її структурних компонентів, механізмів генерації нового знання і його входження в культуру [249, 134].

Російський дослідник В. Маричев розглядає функціонування наукової картини світу в культурі сучасного суспільства в ракурсі можливості впровадження її цінностей у масову суспільну свідомість і формування адекватного інформаційній цивілізації глобального світогляду [166, 6]. На формування світогляду здійснює вплив ментальність, яка є результатом багатоміжової взаємодії історичних, культурних, природних, релігійних та інших чинників. Така постановка питання має на меті визначення ролі ментальності в системі культурних орієнтацій, формування яких має бути спрямоване на людину, народ, націю, державу. Такі орієнтири мають бути враховані при визначенні й основних завдань, і пріоритетних напрямів політики в галузі культури. Тому при розробці культурної політики держави важливо враховувати той факт, що картина світу, як і інші ментальні утворення, не має чітко визначених обрисів і здебільшого містить у собі амбівалентні, двоїсті та невизначені образи, недостатньо логічно структуровані компоненти.

«Філософський енциклопедичний словник» пропонує таке визначення цього поняття: «Ментальність (від лат. *mens mentis* - спосіб мислення, склад душі) - характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами. Зміст ментальності задається усталеними, карбованими історичним досвідом формами та способами вираження інтелектуальних та емоційних реакцій стереотипами поведінки, архетипами культури та соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів» [131, 369–370].

Слід зазначити, що про специфіку сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя різних народів писали Геродот, Тацит, Пліній, Ксенофонт та інші античні й середньовічні мислителі. Уперше термін «ментальність» почав використовувати американський мислитель Р. Емерсон у середині XIX ст., а в науковий обіг його ввели представники культурно-антропологічного напрямку – етнолог Л. Леві-Брюль і засновники впливової в сучасній історіографії школи «Анналів» М. Блок і Л. Февр [85, 147], котрі під цим поняттям розуміли спосіб бачення світу та рівень усвідомлення, на якому думка не відділена від емоцій і автоматизмів свідомості.

Достатньо широке використання терміна «ментальність» у повсякденному житті та наявність його різноманітних тлумачень у науковому середовищі свідчить про зростання інтересу ряду дослідників до цього феномена (Р. Мандру, Ж. Дюбі, Д. Донцов, О. Кульчицький, М. Шлемкевич, О. Яремчук, Л. Баткін, М. Бахтін, Л. Виготський, А. Гуревич, Г. Гачев, С. Рубінштейн, В. Храмова, В. Шкуратов, Б. Гершунський, С. Кримський, О. Стражний, А. Фурман, Н. Яцук та ін.). Слід зазначити, що у вітчизняній традиції дослідження національної ментальності, хоч і без використання самого поняття, пов'язується з роботами М. Костомарова «Книга буття українського народу» та «Дві руські народності» [124, 238]. У подальшому над цією проблемою працювали Д. Чижевський, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, Є. Онацький, М. Шлемкевич, з роботами яких широкий загал мав змогу ознайомитися 1992 року, коли вийшла збірка «Українська душа», де й були представлені їх оригінальні дослідження світобачення нашого народу [264, 56].

З'ясовуючи сутність даного феномена, науковці і передусім представники психоаналізу акцентують увагу на глибинному зв'язку позасвідомості, свідомості та ментальності.

Сукупність різних символів та образів відображують уявлення певного соціуму про навколишній світ і, своєю чергою, зумовлюють мотиви поведінки та вчинки людей, які закріплюються у свідомості людей у процесі спілкування та визначають їх ментальність. Вона формується під впливом природних умов і соціальних реалій, відображає та розкриває картину світу, яка закріплює єдність культурної традиції певної культурної спільноти. Це своєрідне сприйняття світу зароджується в глибинах позасвідомості, яку у своїх дослідженнях людської душі, структур психіки відкриває З. Фрейд.

Учення про індивідуальне позасвідоме суттєво доповнив швейцарський психолог, культуролог, фундатор аналітичної психології К. Юнг, котрий зосередив увагу на архетипах колективної позасвідомості, зробивши спробу проникнути в позасвідоме глибше, ніж його вчитель. Архетип як колективне позасвідоме є своєрідним результатом життя роду (народу, етносу, нації), який успадковується від предків і постає як підвалини, на яких виростає індивідуальна психіка. Архетипові образи,

згідно з К. Юнгом, завжди супроводжують людину. Вони є джерелами міфології, релігії, мистецтва, культури й через них впливають на організацію життя та побут народу. Таким чином К. Юнг додає ще один вимір у розумінні позасвідомого й тим самим започатковує новий ракурс осмислення феномена ментальності.

Водночас слід зауважити, що є суттєві відмінності між ментальністю й архетиповістю: ментальність розвивається під впливом зовнішніх чинників; а архетипи – це «першообрази, прототипи, базові константи ментальності людства, що відображують основну її буттєву сутність, створюючи “досвід трансцендентного”» [238, 5], а процес їх засвоєння відбувається в ході, так би мовити, етнізації. Архетипи є основою культурно-історичної та соціальної динаміки буття, ціннісно-значеннєвим стрижнем культури, що формують національну ментальність певного народу.

На складність осмислення ментальності звертає увагу вітчизняний дослідник О. Стражний, котрий вважає, що її важко осягнути, оскільки вона не піддається раціональному тлумаченню як щось таке, що відчувається, але не усвідомлюється. Однак ментальність, на його думку, водночас містить у собі й загальноприйняті правила, звичаї, традиції, мову та світогляд [250, 87].

Для дослідження ментальності науковці школи «Анналів», російський учений А. Гуревич і його послідовники долучають різноманітний фактичний матеріал, численні історичні джерела, що дозволяє не лише глибше проникнути в сутність ментальності, а й виокремити її особливості, які виявляються в різноманітних сферах людського буття на різних етапах культурно-історичного поступу людства [68, 166–174].

Видатний український філософ С. Кримський у контексті аналізу взаємозв'язку ментальності та культури підкреслює креативний потенціал цих феноменів. Культура - це творчий вибух, який долає сьогодення, але дозволяє існувати майбутньому. Без сьогоднішньої творчості та відкритості можлива лише стагнація та занепад людського в людині [290].

Ментальність і культура - структурно близькі, взаємопов'язані, але якісно різні явища, а відтак відрізняються й категорії, що їх означають. Більш фундаментальний характер культури порівняно з ментальністю проявляється в тому, що різні культури не здатні сформувати єдиний менталітет, хоч і вступають при цьому у взаємодію, часто суперечливу. На основі ментальності формується певний тип культури, і процес цей достатньо тривалий, відповідальний і неоднозначний. Але й у тому, і в іншому випадку формується національна культура, особливості якої відображаються в різних культурних традиціях. Так, визначаючи ментальність як важливу складову соціально-психологічної самоорганізації представників певної культурної традиції, науковці наголошують на тому, що вона характеризується єдністю установок, переживань, думок, почуттів і виявляється в тотожності світосприйняття та світобачення [276, 48].

У трьохкомпонентній структурі ментальності важливе значення має емоційна забарвленість, що виступає у вигляді складної гами почуттів, настроїв, характерних рис темпераменту, емоційно-вольових устремлінь і детермінованих ними форм вираження в образах, звуках, фарбах, сукупність яких виявляється не тільки в побуті, а й традиціях, культурі. Саме тому, визначаючи культурно-історичну обумовленість ментальності, учені наголошують на мінливості суспільних настроїв, коливанні громадської думки й емоційних поривів. «Рухливість» культурно-історичних чинників, як зазначає О. Хутка, може спричинити «суттєві модифікації, деформації ментальних настанов конкретного етносу» [282].

Водночас базові ознаки ментальності, архетипи колективного позасвідомого тривалий час практично не піддавалися суттєвій трансформації й залишалися відносно сталими в різні історичні епохи, що дозволяло зберегти код нації, завдяки якому індивіду передавалася система понять, значень, форм і зразків поведінки, вірування, ціннісні установки тощо. Це пояснюється формуванням ментальних установок уже на ранній стадії етногенезу. У цей час складається певне ментальне ядро, збереженню якого протягом усієї історії етносу сприяла відносна незмінність географічного, геополітичного, біологічного факторів. Таким чином, завдяки наявності своєрідного ментального ядра,

код етносу, а в подальшому нації, передавався від покоління до покоління та сприяв збереженню, якщо не національної культури в цілому, то принаймні тих її складових, що найбільш адекватно відтворюють специфіку етносу чи нації. А ця остання за сприятливих культурно-історичних і політичних умов ставала основою відродження та подальшого розвитку національної культури, про що свідчить історія багатьох європейських народів й українського зокрема.

Однак парадигмальні трансформаційні процеси, що відбуваються в усіх сферах буття сучасної цивілізації, надзвичайно висока соціальна мобільність кардинально змінюють соціальну структуру та спричиняють поступову зміну ментальності різних соціальних груп. А світоглядно-методологічний потенціал категорії «ментальність» і дотичних до неї (менталітет) дозволяє дослідити й виявити можливі напрями цих змін і врахувати при розробці культурної політики держави, і головне – забезпечити при цьому збереження національно-культурних надбань і продумати дієвий алгоритм практичної реалізації поставленої мети. Це саме стосується й ментальних змін, які відбуваються й у різних демографічних групах.

У зв'язку з тим, що мова є базовим елементом етнічної культури, у сучасній теорії все міцніше утверджується термін «мовна ментальність», який позначає зв'язок мови зі світоглядом, світосприйняттям, інтелектуальним життям як окремої людини, так і певної етномовної спільноти. Мовна ментальність пов'язана з розумовою діяльністю, яка, своєю чергою, охоплює й інтелектуальне, й емоційне, і вольове начало. Відповідно до того, що семантичні категорії, з одного боку, припускають зв'язок з мисленням, з іншого - з мовою, як онтологічна підстава для виділення мовної ментальності, на наш погляд, виступає інтенціональність свідомості. Тут не можна не погодитися з відомим німецьким філософом Е. Гуссерлем у тому, що кожен акт свідомості є інтенціональним, причому охоплюючи і чуттєвість, і ціннісне сприйняття. Як слушно відмічає С. Омельченко, «одним з основних засобів вираження мовної ментальності, зокрема етномовного її різновиду, служать ментальні дієслова типу уявляти, згадувати, думати, здаватися, мислити, усвідомлювати, пізнавати, пам'ятати, розуміти та ін.» [196, 69].

Далі теоретик стверджує, що з урахуванням відображення ментальності в категоріях і формах мови поняття розумової діяльності, що лежить в основі лексичного значення ментальних дієслів, можна передати у вигляді загальної семантичної моделі: суб'єкт мислячий - процес думки - об'єкт думки, що відображає ідею типової ситуації. Така модель служить підставою для розгляду ментальних дієслів як одиниць комплексної семантики, які виявляють еквівалентність певної синтаксичної конструкції [196, 70].

Таким чином, можна стверджувати про існування певного етноментального компонента світогляду, що відображається в семантиці слів і передається від покоління до покоління. Свідомість окремої людини завжди етнічно обумовлена, тому бачення світу одним народом не можна простим переказом (калькою) перенести на мову іншого. У цьому випадку на допомогу може прийти тільки діалог культур, бажання зрозуміти особливості менталітету іншого народу.

Відображаючи й уособлюючи специфіку різних типів культур, ментальність стає важливим і необхідним підґрунтям збереження як національної, так і світової культури. Ці останні, своєю чергою, відіграють суттєву роль у формуванні картини світу. Образ світу, що задається мовою, традицією, вихованням, релігійними уявленнями, усією суспільною практикою певного етносу, є не що інше, як національний тип світовідчуття. Саме національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах, що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності, визначається як національна ментальність. Національна ментальність, власне, становить той невловимий феномен, який формується завдяки природним особливостям і значною мірою впливає на формування національного характеру. Так, багатство землі України сприяло закоханості в природу, ліризму, спогляданню та спокою. Отже, національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації [156, 236].

Вивчаючи питання національної ментальності та її значенні в процесі збереження й розвитку культури, слід зупинитись і на українській ментальності. Формуючись під впливом складних історико-культурних

обставин і різних зовнішніх чинників, українська ментальність набувала як позитивних, так і негативних рис. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина обумовила поєднання у світогляді українця елементів західної (активно-раціоналістичної, з яскраво вираженим індивідуалістичним началом, прагматичної) і східної (метафізично-споглядальної, спрямованої на досягнення трансцендентних сутностей) ментальності.

Наприклад, сучасний українець, високо цінує досягнення науки й техніки, але, водночас, для нього важливо, щоб їх використовували задля реалізації соціальної справедливості. Серед негативних рис нашої ментальності – комплекс меншовартості та постійна зрада значної частини української еліти власного народу, що зумовлене тривалим перебуванням українських земель у складі різних державних об'єднань і прагненням останніх інкорпорувати (полонізувати чи русифікувати) насамперед національну еліту. О. Пахльовська зазначає, що «деконструкція європейської природи української культури з боку Росії відбувалася шляхом відчуження елітарного її шару. Цілеспрямованим фізичним винищенням або деморалізацією інтелектуальної частини українського соціуму, державницького його менталітету» [205, 338].

Ці негативні риси стояли на заваді формуванню соціальних механізмів комунікації між елітою та народом, а відтак – і державницьким інтенціям українського народу. Г. Лозко з цього приводу пише, що «закладається модель світосприйняття, з якої вилучено елемент соціальної комунікації заради досягнення спільної мети» [156, 145]. Тому основні завдання політики в галузі культури мають бути спрямовані на подолання комплексу меншовартості (чи його залишків) і містити дієві механізми соціальної комунікації між різними верствами українського народу.

Розглядаючи проблему трансформації культури в контексті глобального, глокального та локального, необхідно виокремити ще один вид ментальності – медіаментальність (термін увів В. Шкуратов), де «передавач перетворюється у владу, приймач - у населення, ЗМІ - посередники між владою і народом» [295, 14]. Згідно з В. Шкуратовим,

мас-медіа виконують функції інформування, зокрема передачі адміністративних розпоряджень, зв'язки між соціальними групами, ідеологізації, навчання, розваги, психологічної компенсації, зворотного зв'язку між тими, хто управляє, і тими, ким керують. «Бюрократично-диригентське трактування ЗМІ робить наголос на передачу управляючих впливів - частково прямих, почасти завуальовано-маніпулятивних – масі» [295, 14], мас-медіа узурпують, перетягують на себе комунікацію взагалі, претендуючи на головну й чи не єдину роль у формуванні образу реальності. Вони зводять до мінімуму безпосереднє, близьке спілкування між людьми, яке, будучи пронизане хвилями чуттєвості, дає відчуття індивідуального, живого життя, а не того, що розповідають або показують. Коли комуніканти роз'єднані простором і часом, то вони починають залежати від послуг трансляторів. На зміну діалогу, обміну приходять монолог транслятора - ЗМІ. Людина вже не довіряє природному погляду, а дублює його відеофіксацією. Реальність, за аналогією з методами ЗМІ, починає сприйматися як видовище [295].

Дійсно, можна стверджувати, що ми живемо в цивілізації зорового образу, проте водночас вимушені аналізувати зорову комунікацію переважно в узагальненнях лінгвістико-філологічного походження. Це свого роду один з підвидів гіперреальності. За Ж. Бодріаром, гіперреальність - це реальність, яка виступає у вигляді картинки самої себе, замикаючись у собі, симулюючи необмежений семіозис, симулякр, що не відсилає ні до гіпертекстуальності, ні до семантично реальних явищ. Її основною метою є підміна реальності та її руйнування.

Досліджуючи еволюцію походження української ментальності, науковці констатують про вплив різних чинників і втручання культурно-історичних процесів на її формування. Так, українська ментальність набула таких рис: осілість, хазяйновитість, консерватизм, миролюбство, сміливість, волелюбність, демократичність, духовність, обдарованість, образність сприйняття, сентиментальність, містицизм, сердечність, відкритість, барокове мислення, кмітливість, хитрість, лукавство, самовілля, оптимізм, життєрадісність, розвинене почуття гумору, преклоніння перед жінкою, повага до людини, еротичність [250, 67].

Як правило, виокремлюють чотири системотворчі ознаки менталітету українського народу: інтровертованість вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється в зосередженості на фактах, проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу; кордо центричність - сентименталізм, чутливість, емпатія, любов до природи, яскрава обрядовість, естетичність народного побуту; анархічний індивідуалізм, проявами якого є різноманітні форми опосередкованого прагнення до особистої свободи за умови відсутності організації, стійкості та дисципліни; перевага емоційного, почуттєвого над волею й інтелектом (С. Кримський, Л. Кияновська, М. Северинова, Р. Кись та ін.).

Ментальність є цілісним проявом духовних напрямів, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості (релігії, мистецтва), а виступають специфічним відображенням дійсності, що зумовлюється процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному та культурному просторах (А. Баронін). Ми погоджуємося з визначенням поняття «ментальність» О. Яремчук, котра зауважує, що ментальність є поліфункціональною системою, що представлена усвідомлюваними та неусвідомлюваними психічними змістами на глобальному, етнічному й особистісному рівнях і може розглядатися як процес і результат кремації образу світу; спосіб створення картини світу та своєрідна методологія пізнавальних стратегій особистості; семантична матриця свідомості, на яку накладається дійсність; дискурс, що відбиває процес роздумування, а також правила «обговорювання світу»; синкретичний гнозис навколишньої дійсності, що є логіко-інтуїтивним і раціонально-емоційним водночас і відбиває свідомий і несвідомий рівні пізнавальної діяльності особистості [301, 19].

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників формується ментальне середовище особистісного, національного та культурного життя, зумовлюється його культурно-історична динаміка, що надає йому ознак унікальності, неповторності. Сформована різними історичними процесами та під впливом складного конгломерату різноманітних течій українська культура набула таких ментальних рис, які, власне, і визначили її особливість.

Негативні наслідки процесу культурної глобалізації, реальність буття України у світовому співтоваристві позначилися за останні десятиліття певною втратою автентичних культурних традицій, які сформувалися протягом попереднього культурно-історичного розвитку. Процес звільнення від одних стереотипів і вироблення нових не завжди супроводжується позитивним результатом. Втрата ментальних рис, які відрізняють культуру українців від інших народностей, призводить до духовного зубожіння нації. Процес руйнування важко зупинити, а ще важче відновити.

Так, С. Кримський наголошував, що на тлі нових інтерпретацій і феноменів ментальності та духовності фундаментальне значення зберігає й у XXI ст. християнський Декалог і, насамперед, трійця: Віра – Надія – Любов. Вона є наскрізною для європейської культури, хоч і набуває різного тлумачення в різні часи. Духовність навіть у нові часи, часи оновлення життя, потребує узгодження сьогодення з віковичними традиціями Святого Письма. Одним з важливих напрямів цього узгодження у XXI ст. є формування в контексті нового відчуття глобальності історії етики солідарності [290].

Завдання сучасної державної культурної політики - орієнтуватися на максимальне збереження ментального прояву у вітчизняній культурі. Розробка принципів, напрямів і стратегії культурного розвитку країни повинна ґрунтуватися на особливостях української ментальності задля збереження цілісності української культури та духовності. Про необхідність культурного відродження наголошували на засіданні Гуманітарної ради, лейтмотивом якої стала ідея усвідомлення значення культурних цінностей для престижу держави. Під головуванням Президента було визначено першочергові завдання, серед яких необхідність відродження культурного й духовного життя на селі. Учасники засідання наголошували на тому, що було кілька спроб виробити таку політику на засадах гуманізму, прав людини, але досі ця сфера залишається недостатньо впорядкованою та містить елементи стихійності. Передусім гуманітарній політиці бракує національної зорієнтованості. Слово «національної» трактують не у вузько етнічному, а в широкому загальнодержавному розумінні. На думку учасників,

поки що гуманітарна програма нашого уряду була значною мірою спрямована на реалізацію російських національних інтересів – тих інтересів, які в чомусь навіть суперечили інтересам української держави. Тому важливим моментом ідеологічної складової державної культурної політики має стати національний пріоритет. Ця концепція має забезпечити більш системну роботу над окремими програмами з реалізації гуманітарної політики, складовою якої є культура [201].

Розглядаючи культуру як складову гуманітарної політики, науковці наголошують на збереженні, підтримці та розвитку культурного капіталу й продукту. Сформована століттями українська ментальність має стати невід'ємною та важливою складовою культурної політики держави, основним завданням якої є збереження культурної самобутності. Напрями та завдання культурної політики держави повинні бути направлені на піднесення української культури в контексті європейських цінностей. Використання духовного багатовікового потенціалу української культури повинно слугувати актуалізації національного менталітету, формуванню національної еліти, здатної гідно служити своїй країні та жити для неї.

Національна ментальність як складова неповторної картини світу є важливим чинником формування світовідчуття, ідентифікації людини як представника спільноти, оскільки саме в ментальності закладено код нації, досвід її буття. Національна ментальність, реалізуючись на регіонально-локальному рівні, визначається просторово-часовими факторами й експлікується в національному характері. В умовах глобалізації постає проблема самозбереження людини перед обличчям безособистісного універсалізму та безжальної уніфікації. Негативне ставлення до збереження власної ментальності може призвести, як уже зазначалося, до духовного зuboжіння нації. Перед українською державою постає непростий шлях культурної модернізації, переосмислення української національної культури, її позиціонування у світовому культурному просторі як самобутнього та самодостатнього етносу.

3.3. Культурна складова національного інтересу

Глобальна фінансова система і єдиний інформаційний простір, транснаціональне виробництво та мережа світової торгівлі зумовлюють стирання національних кордонів і трансформацію державного суверенітету, що не може не впливати на зміст національних інтересів: стабільним залишається тільки те, що, як і в часи Фукідіда, їм необхідно вміти виживати та розвиватися. Небезпека ситуації полягає в тому, що глобалізація майже не залишає місця для національних інтересів, замінює їх інтересами світового громадянського суспільства.

Під впливом глобалізаційних процесів національний інтерес суттєво змінюється у своєму змісті та спрямованості: з одного боку, з'являються нові пріоритети, пов'язані з необхідністю використання переваг глобалізації шляхом адаптації до можливостей, що відкриваються завдяки глобалізації, а з іншого – виникає необхідність протистояння та навіть боротьби проти збитку, завданого нею національному розвитку. Як слушно відмічає російський теоретик П. Циганков, найважливішим пріоритетом національного інтересу стає залучення країни в процес світового економічного розвитку, оскільки в процесі глобалізації виявилася майже абсолютна закономірність: жодна країна не здатна домогтися серйозного економічного зростання та покращення добробуту населення без зростаючого залучення у світову економіку [286]. У структурі національного інтересу пріоритетним стає також прагнення до володіння передовими технологіями, які забезпечують сумісність із найсучаснішими засобами інформації, зв'язку та транспорту. Одним з найважливіших питань стає питання військового чинника. Тут мається на увазі баланс сил, укладення тих чи інших угод, оскільки в умовах глобалізації виживання держави-нації залежить не стільки від здатності протистояти традиційним військовим загрозам (хоча і це необхідно), скільки від можливості знаходити адекватні відповіді на нові виклики економічного, технологічного, екологічного, демографічного й інформаційного характеру. У цьому зв'язку в структурі національних інтересів сучасних країн важливе місце посідає зміцнення їх державних інститутів.

Отже, усвідомлення потреб людини, держави, громадянського суспільства, що характеризуються внутрішніми і зовнішніми відносинами в усіх життєво важливих сферах політичного, суспільного життя, визначається національним інтересом. В основу традиційного розуміння поняття «національний інтерес» покладені ознаки, які визначають самоідентифікацію держави і її населення. До таких належать політичні, географічні, економічні та культурні ознаки.

Щодо навколишнього зовнішнього світу національний інтерес дозволяє виокремити державу із загальної картини світу, визначаючи її неповторність та індивідуальність. При цьому до основних факторів, що визначають національні інтереси, відносяться: геополітичне положення й національні особливості; наявність ресурсів і відповідного потенціалу; сформована система прийняття стратегічних рішень; місце в системі міжнародних відносин. Основними елементами національного інтересу є: зовнішня і внутрішня безпека, конституційний лад, власна система цінностей. Доктриною будь-якої країни є культура, яка містить історично сформований метод вирішення життєво важливих для країни проблем. Саме культура обумовлюється національними традиціями, просторовим, географічним положенням, світоглядом і світосприйняттям, історичним досвідом. Культура визначає стиль поведінки країни на міжнародній арені, стиль керівництва країною, спроможність мобілізуватися на випадок захисту національних інтересів тощо [181]. Слід наголосити, що розуміння стратегічної культури в національному інтересі є актуальною для України. Таким чином, культура в її різноманітному значенні є основою національного інтересу. Саме на основі чіткого розуміння поняття «культура» має формуватися національний інтерес країни.

Слід зазначити, що проблема розуміння національного інтересу спровокувала появу низки наукових напрямів, які по-різному трактують зміст і значення цього поняття залежно від ідеологічних позицій дослідників. Загальнотеоретичні аспекти поняття «національний інтерес» є предметом дослідження представників різних наукових течій (У. Гладстона, Г. Моргентау, О. Тьєррі). Предметом наукового аналізу є підходи до поняття «національний інтерес», його функції, ознаки, основні елементи та класифікація.

З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних і змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях (як усвідомленому суспільною думкою понятті). Причому така потреба виникає тоді, коли різні суспільно-політичні сили отримують можливість впливати на прийняття важливих політичних рішень. Така можливість з'являється в процесі становлення представницької демократії та правової держави, що, своєю чергою, передбачає формування нації не лише як етноносія, але і як представника громадянського суспільства, де громадянство в суспільно-політичній свідомості первинне.

Поняття «національний інтерес» уперше зустрічається в політичній лексиці французького державного діяча Огюстена Тьєррі та лідера ліберальної партії Великобританії Вільяма Гладстона [44, 30]. У працях вищезазначених діячів поняття «національний інтерес» розуміється як особливості життя народу тієї чи іншої країни, які характеризуються внутрішньою єдністю мови, культури, духу народу. Французький історик Огюстен Тьєррі стверджував, що саме історія накладає свій відбиток на визначення політичних курсів будь-якої країни [262, 67]. Спробу своєрідного вирішення проблеми «національного інтересу» пов'язують і з ім'ям Наполеона, який у кінці життя, підбиваючи підсумок власної державної діяльності, ставив собі в заслугу те, що захищав інтереси французької нації. Так, Д. М. Туган-Барановський зазначає, що Наполеон виявився спроможним «зрозуміти основні інтереси нації і на цій підставі розробити соціально-політичну програму Франції оптимальну з точки зору досягнення особистого успіху, у реалізації якої були зацікавлені різні верстви населення, особливо буржуазія і селянство» [261, 21].

Класик американської політичної науки в галузі міжнародних відносин і міжнародної політики Ганс Моргентау визначає національний інтерес як довготривалий, життєво важливий принцип розвитку нації. На його думку, національні інтереси полягають у прагненні представників однієї нації до об'єднання на основі спільності культури (мови, сімейних, релігійних, моральних, етичних традицій і звичаїв, єдиної політичної системи та політики). При цьому національні інтереси він

ділити на постійні та змінні. До постійних Г. Моргентау відносить забезпечення зовнішньої безпеки держави. До змінних – національні традиції, індивідуальні якості політичних лідерів, тенденції в економіці, соціальній сфері і т. д. Інтерес, визначуваний як влада / сила, - об'єктивна, універсально обґрунтована категорія. Але не тому, що вона нібито встановлена раз і назавжди; зміст і спосіб володарювання обумовлені політичним і культурним контекстом, підкреслює учений [175, 503].

Національний інтерес має враховувати відносини між усіма суб'єктами держави. Тому інтереси країни чи національні інтереси проявляються в ході взаємодії всіх суб'єктів державотворення (взаємодія держави та громадянського суспільства).

З огляду на вищезазначене слід наголосити, що саме формування громадянського суспільства в Україні актуалізує цю проблему та потребує її розгляду в новому ракурсі. Якщо в країнах Західної Європи формування правової держави відбувалось при наявності розвинених структур громадянського суспільства і в його межах, то Україна йде дещо іншим шляхом. Здійснюється спроба розбудувати правову державу за відсутності сильного, здатного захистити інтереси своїх членів громадянського суспільства. Крім цього, у більшості населення відсутня приватна власність, а остання, як відомо із західноєвропейської історії, - основа становлення інституцій громадянського суспільства. Логіка Заходу: державні інтереси – суспільні інтереси – національні інтереси; України: державні – національні інтереси. Тому при визначенні національного інтересу слід враховувати побажання й інтереси різних груп громадянського суспільства. Національний інтерес має враховувати та підкреслювати їх соціальну й культурну індивідуальність.

Науковці класифікують національні інтереси так:

- за ступенем спільності: індивідуальні, групові, корпоративні, громадські, національні, загальнолюдські;
- за суб'єктами: особистості, коаліції, суспільства, держави, світової спільноти;
- за сферами діяльності: економічні, зовнішньополітичні, внутрішньополітичні, військові, інформаційні, духовні;
- за ступенем значущості: життєво важливі, поточні [181].

Від розуміння природи національних інтересів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з практичною політичною діяльністю, залежить розробка зовнішньої і внутрішньої політики держави. Така політика повинна поєднувати різноманітні, різноспрямовані пріоритети та забезпечувати політичну стабільність, динамічність розвитку ринкової економіки, ефективне вирішення соціальних, етнічних і конфесійних проблем. Національні інтереси формуються потребами суспільного розвитку, усвідомленими як певна цілісність з подальшим виокремленням ієрархії пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики. Головним питанням при визначенні національних інтересів є спроможність влади розробляти та здійснювати внутрішню і зовнішню політику держави таким чином, щоб виражати в ній потреби суспільного розвитку. Головне завдання – перетворити інтереси окремих громадян, соціальних і зацікавлених груп у сукупний національний інтерес шляхом зведення всіх цих інтересів до єдиного знаменника.

Отже, національні інтереси – сублімований вияв сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства та держави. Національні інтереси – оптимальна форма вираження консенсусу, досягнутого владою та суспільством, так як і консенсусу всередині суспільства.

Основою формування національних інтересів є характерна для певного суспільства сукупність цінностей: «свобода», «демократія», «соціальна рівність», «економічний добробут», «розвиток», «індивідуальна безпека», «соціально-культурні традиції й орієнтації». Значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості, якими характеризується нація, що, своєю чергою, втілюють: історичний досвід, традиції, ментальність, національний характер, національну ідею тощо. За таких ознак можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної та культурної ідентичності.

Часи незалежності дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культури, її значення в національному інтересі України. Практики та науковці пов'язують цей процес з культурною функцією держави [231, 59]. Інтереси держави в реалізації культурної функції полягають у створенні умов розвитку соціально-культурної інфраструктури, яка спрямована на реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина в забезпеченні культурних потреб і використання її в цілях забезпечення непорушності суверенітету, територіальної цілісності, політичної, економічної та соціальної стабільності, у безумовному дотриманні законності й правопорядку. Практична реалізація культурної функції держави спрямована на забезпечення захищеності її національних інтересів у культурній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави. Інтереси в культурній сфері полягають у реалізації конституційних прав людини та громадянина на доступ до культурних індустрій, які сприяють духовному й інтелектуальному розвитку особистості [294, 32–33]. Національний інтерес у концентрованому вигляді виражає цілі та способи їх досягнення, які закріплюються за певними суб'єктами політичної діяльності, відображає певний політичний статус останніх як усередині держави, так і на міжнародній арені. Діяльність нації-держави в культурі визначає національний інтерес, який є показником внутрішньої і зовнішньої політики.

Центральне питання стосовно проблеми взаємозв'язку державних і національних інтересів і врахування останніх у державній культурній політиці – це питання про те, якою мірою влада працює «на себе» і якою – на суспільство. Тобто, ідеться про ступінь інтеграції, врахування в політиці держави інтересів різних соціальних груп і верств населення і поєднання їх з реальними можливостями держави (рівнем економічного та соціального розвитку, ресурсним потенціалом, реальним станом фінансової системи, геополітичною ситуацією, етнічною, культурною приналежністю й ін.).

Як свідчить історичний досвід, найбільша небезпека при осмисленні, розробці та реалізації національних інтересів полягає в жорсткому взаємозв'язку цих інтересів з ідеологією. Національні інтереси за своєю сутністю повинні бути вищими за будь-яку ідеологію, оскільки самі виступають як ідеологія, перебираючи на себе її функції. Не останню роль у цьому має відіграти національна самоідентифікація України. Звернення до дискурсу національного інтересу, аналіз його змін, трансформацій і метаморфоз, виявлення ролі та значення в зовнішній і внутрішній культурній політиці держави дасть можливість Україні знайти місце у світовому цивілізаційному процесі. На основі розробленої концепції національного інтересу, складовою якого є інтерес у сфері культури, мають формуватися стратегічні й тактичні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави із забезпечення культурної функції держави.

Аналіз наукової літератури, присвяченої розгляду й осмисленню національних інтересів, дає підстави виокремити ряд складових національного інтересу в українській культурі. Отже, однією з важливих складових національного інтересу в українській культурі є збереження культурної спадщини, охорона та захист якої є пріоритетним обов'язком держави. Тому стратегією на найближчу перспективу має стати формування нормативної бази та повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини. Саме цим шляхом пішла більшість країн Європи, створивши при цьому відповідну правову базу для діяльності інституцій громадянського суспільства, функціональна спрямованість яких направлена на збереження та захист об'єктів культурної спадщини від муніципального до загальнонаціонального, міжнародного (об'єкти ЮНЕСКО) рівня. Складовою національних інтересів є дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері культури.

Ефективність культурної функції держави передбачає: створення умов для дотримання встановленого законодавством доступу до культурних послуг; споживання культурних послуг і реалізацію культурних практик задля забезпечення суспільного розвитку, консолідації суспільства, духовного відродження нації; формування вдосконаленої системи

збереження та раціонального використання культурних ресурсів, що становлять основу духовного потенціалу нації; розробку дієвих механізмів правового регулювання відносин у сфері культури та мистецтва; гарантування свободи творчості. Реалії сьогодення пов'язані з процесами глобалізації, інтенсивність яких визначається впровадженням інформаційно-комунікативних технологій у всі сфери життєдіяльності. Останнє дає підстави стверджувати, що необхідною складовою національного інтересу є захист культурного надбання від несанкціонованого доступу негативних явищ, які шкодять духовному здоров'ю нації. Світовий і європейський досвід практичної реалізації культурної функції дає підстави стверджувати про важливість інформаційного забезпечення цієї функції, що є також складовою національних інтересів. Така складова передбачає інформування громадян і міжнародної спільноти про державну культурну політику, її офіційну позицію щодо соціально значущих подій у країні й міжнародному співтоваристві та забезпечення відкритого доступу громадян до культурних, духовних, дозвілєвих ресурсів.

Недосконалість правового регулювання суспільних відносин у сфері культури спричинює появу серйозних негативних наслідків. Так, правова недосконалість, відсутність практичних механізмів, матеріально-технічного забезпечення культури призводять до відповідних обмежень у реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, духовного зuboжіння країни. Досвід багатьох країн світу підкреслює необхідність вивчення питань функціонування культурної політики та правового забезпечення культурної функції держави й переконливо доводить, що дослідження цих питань повинно мати достатнє наукове обґрунтування, яке здійснюють відповідні наукові центри.

Пріоритетним напрямом наукової діяльності центрів є вивчення питань, пов'язаних з розробкою правових механізмів культурної функції держави та засобів їх контролю як на державному, так і на рівні інституцій громадянського суспільства. Сучасна вітчизняна наукова спільнота має звертатися до вивчення питань щодо культурних потреб,

культурної мовної політики, міждисциплінарності в дослідженнях культурної розбудови тощо. Очевидно, що ці проблеми мають не тільки теоретичне значення, а й практичне. Крім того, науковцям спільно з практиками потрібно розробити рекомендації щодо формування громадянського суспільства з високими духовними та культурними потребами. Діяльність різних суб'єктів, які зацікавлені в розвитку вітчизняної культури, покликана передусім впливати на проведення реальної політики в державі, регіонах, сприяти координації роботи між усіма учасниками культуротворчого процесу. Постає необхідність у розробці єдиних організаційно-правових принципів з урахуванням загальних напрямів у регулюванні правовідносин в галузі культурної політики інших держав. Реформування у сфері культури є прямим наслідком економічних перетворень, що відбуваються на вітчизняному просторі. Основою державних гарантій збереження та розвитку культури є державне фінансування. У зв'язку з цим необхідно в базових законах більш чітко регламентувати питання державної підтримки культури.

Одне зі значущих місць у базових законах про культуру посідають права громадян у сфері культури. Пропонується більш чітко в базових законах про культуру регламентувати права громадян у галузі культури. Слід забезпечити послідовну реалізацію в законодавстві курсу на будівництво демократичної, правової, соціальної держави, заснованої на принципах пріоритету прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, злагодженої співпраці різних гілок влади щодо реалізації єдиної державної політики. При цьому пріоритет прав людини повинен гармонійно поєднуватися з інтересами суспільства та держави.

Нинішній стан культурної сфери в Україні обумовив появу не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку та підтримки національної культури в цілому. До числа проблемних належить: порушення прав і свобод людини та громадянина щодо творчого розвитку, зокрема право вільно обирати, мати й поширювати культурні та духовні цінності й діяти відповідно до них; недосконалість правової системи забезпечення й реалізації культурної функції держави, що не дозволяє, своєю чергою, реалізувати

єдину державну політику та вимагає вдосконалення форм, методів і засобів виявлення, оцінки та прогнозування розвитку світових, європейських, вітчизняних культурних процесів, а також формування системи протидії негативним тенденціям у культурі; реалізація та забезпечення державної мовної політики як важливого чинника духовного єднання й формування національної ідентичності, яка є основою територіальної цілісності держави; практична відсутність дієвих державних програм, критеріїв і методів оцінки ефективності систем і засобів забезпечення культурної функції в державі; нескоординована діяльність органів державної влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності у сфері культури; недосконалість науково-практичних основ забезпечення напрямів культурної політики з урахуванням сучасної геополітичної ситуації, умов політичного та соціально-економічного розвитку країни; фінансова неспроможність забезпечення діяльності неприбуткових соціокультурних інститутів і їх розвитку; порушення принципу рівності щодо споживання культурних послуг різними соціально-демографічними групами населення; відсутність дієвої молодіжної політики з питань культурного та духовного розвитку молодого покоління, підтримка культуротворчих ініціатив; формування почуття патріотизму та відповідальності громадянина за долю країни.

Вирішення вищезокреслених проблем можливе за умови забезпечення реальних організаційних форм і методів та різноманітних правових практик. Правові методи охоплюють розробку нормативних правових актів, що регламентують відносини, і нормативних методичних документів з питань забезпечення культурної функції держави.

Аналіз змісту, форми та сутності національного інтересу, ролі культури в його визначенні дозволяє зробити висновок, що формування національних інтересів являє собою еволюційний і тривалий історичний процес, що здійснюється в складному переплетенні економічних, соціальних, національно-ментальних та інших факторів, що в сукупності визначають зміст і характер культурно-історичного досвіду

певного народу. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від культурної свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з культурною ідентичністю конкретної нації.

З метою розбудови демократичної держави та реалізації вищезгаданих завдань національні інтереси повинні враховувати не тільки представники громадянського суспільства, а й головне - державні органи та посадовці у своїй повсякденній діяльності, що має бути спрямована на вдосконалення державних механізмів, які б дозволили в основу будь-якої галузі ставити в пріоритет національний інтерес. Своєю чергою, таке ставлення дозволить забезпечити розвиток держави, спрямований на збереження національної ідентичності. Культурна складова національного інтересу дозволить: забезпечити повноцінне функціонування національних культурних практик; розширить можливість своєчасної інтенсифікації та формування відкритих культурних ресурсів; підвищить економічну спроможність національних культурних продуктів; створить і розширить межі споживання кращих зразків української культури; відтак культурний товар і послуга зможуть конкурувати на світовому культурному ринку; сформується загальнонаціональний міцний культурний простір, у якому кожен громадянин України зможе реалізувати культурне право.

Задля розбудови України як сучасної європейської держави постає першочергове завдання розробити та запровадити дієвий комплекс організаційно-правових механізмів і заходів з просування національного інтересу в усіх життєво важливих сферах, розробити стратегічний план з розбудови української держави, заснованої на національному інтересі і, відповідно, забезпечити реалізацію визначених цілей і завдань.

З огляду на вищезазначене слід наголосити на важливості детального вивчення всіма зацікавленими стейкхолдерами вітчизняного культурного життя, що, своєю чергою, дозволить виявити інтереси кожної з цих груп в процесі формування та забезпечення національного інтересу в культурній розбудові України.

3.4. Культурні потреби людини в контексті трансформаційних процесів початку XXI століття

В епоху глобалізації зміцнюється не тільки єдність світового співтовариства, але і взаємозалежність народів. Від добробуту кожного з них залежить благополуччя співтовариства в цілому, а добробут народів, своєю чергою, невіддільний від благополуччя спільноти. Саме тому проблема культурних потреб людини залишається однією з нагальних сучасних проблем, що потребують уваги як у контексті «глобального», так і «локального». У так би мовити «в глобальному контексті» процес глобалізації «виявився в переведенні культурних потреб людини з рівня національного на рівень міжнародного права, наслідком чого стало як прийняття ряду присвячених цій проблематиці міжнародних конвенцій і декларацій, так і визнання індивідуума, незалежно від статі, суб'єктом міжнародного права з усіма правами, обов'язками і можливостями, що з цього випливають» [252].

«Локальний контекст» має свої особливості. Отже, серед численних теоретичних і практичних проблем сучасності є питання взаємодії культури та людини, її взаємозбагачувальній ролі в процесах створення, зберігання й використання культурних благ. Втручання в цей процес держави необхідне, оскільки від цього залежить саме її існування та безпека. Будь-яка країна прагне виховати у своїх громадян почуття патріотизму, що зовсім не означає ворожого ставлення до інших народів. Ми говоримо про «виховану людину», маючи на увазі, що це людина з відповідним відчуттям норми, розвиненим художнім смаком, якій притаманне толерантне ставлення до інтересів інших. Сфера культури впродовж останніх років переживає болючі трансформації. Масова свідомість дезорієнтована. Соціальне лицемірство набуло нечуваних розмірів. Не може не турбувати посилення серед вразливих верств населення, особливо молоді, відчуття незахищеності та безперспективності їхнього життя. Відбувається подальше падіння суспільної моралі, поглиблюються процеси девальвації цінностей сім'ї й т. п. Важкі економічні умови штовхають людей до пошуку більш надійних джерел

свого існування, аніж ті, що їх надає суспільство, виникає спокуса знехтувати моральними нормами, щоб досягти більш реальних благ. Якщо такі настрої будуть поширюватися й надалі, то матимемо внутрішньо конфліктогенне суспільство, що ладне вибухнути в будь-який момент. Так, важливо формувати умови толерації різних систем цінностей, але для цього немає іншого шляху, як усебічний розвиток культури. Зокрема, саме відсутність політичної культури призводить до шалених баталій у стінах парламенту, до непоступливості політичних лідерів, неспроможності їх до компромісних рішень, що часто призводить до відсутності будь-яких рішень узагалі.

Багатоаспектність феномена культури характеризується спільною думкою про її головне призначення, яке полягає у формуванні єдиного розуміння суті людського життя. Культура формує єдине змістовне поле існування людини, її культурну соціалізацію. Взаємодія культури та людини формує засади спільного існування, самовизначення особою власних життєвих орієнтирів на основі безпосередньої інтеріоризації культурних цінностей, що набувають характеру виміру індивідуального та соціального буття. Процес взаємодії культури й людини в сучасному світі, з його численними загрозами та викликами, актуалізує проблематику свободи.

Проблема свободи – досить складне категоріальне поняття. Свобода особи – це відсутність різних форм експлуатації та пригноблення, дискримінації й переслідувань, можливість здійснення вчинків відповідно до справжнього волевиявлення людини в рамках, передбачених демократичним законодавством. Слід зазначити, що поняття «свобода» в наш час часто-густо ототожнюють зі свободою вибору. Вибір представляється вищим критерієм свободи: є вибір - є свобода і розвиток, немає вибору - немає ні того, ні іншого. Безумовно, ідея вибору - не останній атрибут свободи. Зауважимо, що в другій половині XIX ст. і на початку XX ст. чимало людей цінували в свободі найбільше заперечення, бунт, нігілізм. На початку XXI ст. свобода розуміється як творча, культурна цінність, діалог. Враховуючи глибоку детермінацію людської поведінки суспільно-історичним буттям, «свобода вибору» стає

для людини «пізнаною необхідністю» (О. Ухтомський). Немає такої проблеми, яка йшла б настільки глибоко в метафізичні висоти й мала б водночас найбільше практичне значення, як проблема свободи. Не кажучи вже про те, наскільки глибоко пов'язана з проблемою свободи проблема провини - як у юридичному, так і в моральному сенсі цього слова. Сутність ідеї свободи в культурі пронизує всю філософську й історичну думку від І. Канта, Й. Гердера, Ф. Шиллера, Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ф. Ніцше - і до наших днів. У межах цієї роботи ми не маємо можливості розглянути існуючі концепції свободи (це й проблема свободи дії, і психологічна свобода, і свобода вибору, і моральна свобода, і патологія свободи). Тож зупинимось лише на правовому аспекті прав і свобод людини, адже в контексті досліджуваної проблеми саме цей аспект, на наш погляд, є найбільш вагомим.

Людська свобода - це воля, раціоналізована етично та гносеологічно або залучена до структури практичного і теоретичного розуміння і є її інтенціональним центром. Визначаючи важливість культури, слід наголосити на її особливому важелі, а саме - позитивному впливі на розвиток людини, формуванні її як особистості. Розглядаючи культуру як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами групової поведінки, визначаємо і її значення для розвитку індивідуума. Маючи беззаперечний вплив на змістове наповнення людського життя, культура збагачує її духовний світ, закладає підґрунтя для формування відчуття власної свободи. Культура в усьому її різноманітті як одна зі сфер людського буття має свої, тільки їй притаманні важелі для розвитку людини. Індивідуальна свобода людини є невід'ємною складовою громадянської свободи, яка в сучасних соціально-економічних умовах набуває нового змісту й форми та вимагає чіткої правової підтримки. Так, нормативною формою взаємодії культури та людини, забезпечення й реалізації культурних потреб виступають гарантовані державою культурні права та свободи людини.

Права та свободи людини, по своїй суті, нормативно формулюють умови й способи її життєдіяльності, які засновані на принципах рівності, справедливості, власному волевиявленні. У правах і свободах відобра-

жається міра волі, що об'єктивно визначається станом розвитку суспільства; забезпечується самовираження людини; встановлюються та гарантуються умови реального використання культурних благ для власного розвитку.

Проблема забезпечення прав і свобод людини та громадянина завжди була в центрі уваги юридичної науки. Цій проблемі присвячено значну кількість наукових праць українських і зарубіжних учених, юристів-практиків (О. Зайчук, Н. Карпачова, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Матузов, А. Олійник, Н. Оніщенко, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун тощо). Своєю чергою, варто зазначити, що сучасних наукових доробків українських і зарубіжних авторів щодо теоретичних основ і практичної реалізації саме культурних прав і свобод вкрай мало.

Отже, кожна держава, що претендує на статус демократичної, повинна забезпечувати максимально сприятливі умови для реалізації культурних прав її громадян, що дасть можливість реалізувати ідею свободи на практиці, законодавчо закріпивши її. При цьому слід пам'ятати, що права й свободи мають певні межі, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Саме тому міра свободи має бути чітко регламентована. В основу визначення прав і свобод людини та громадянина в Конституції України покладено поняття гідності людини, її соціального блага. При цьому важливо, що Конституція розглядає людину як найважливішу цінність, а права людини – як велику цінність для самої людини.

У сучасній парадигмі розвитку суспільства саме культура постає як джерело соціально-економічного розвитку, як чинник, що обумовлює та забезпечує нову якість життя, серед базових показників якого є використання вільного часу. Зростає усвідомлення того, що його раціональне використання сприяє задоволенню потреб та інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку, що правильна організація культурного відпочинку може зменшити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло, що питома вага культури зростає в системі цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

Право людини на розвиток і реалізацію своїх творчих здібностей, доступ до культурних надбань і практики збереження культурно-історичної спадщини визначається як культурне право людини. На жаль, українські дослідження з цієї проблематики обмежуються тільки визначенням понять культурних прав, а природа, властивості, реалізація цього феномена вивчені недостатньо.

Українські вчені визначають культурні права, як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участь у подальшому їх розвитку. А. Колодій та А. Олійник визначають культурні права як можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) і всього людства [113, 207]. П. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була у свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистісними правами стоять і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу й інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури [223, 5]. С. Лисенков запропонував визначення культурних прав як групи конституційних прав і свобод людини та громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи. В Україні до цих прав належать право на освіту (стаття 53 Конституції України) і свобода літературної, художньої, наукової й технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (стаття 54 Конституції України) [153, 64]. В. Акуленко розглядає культурні права людини, громадянина та народу як можливості, гарантовані державою щодо збереження й розвитку національно-культурної самобутності, доступу до матеріально-духовних надбань людства, їх засвоєння та використання, здобуття освіти й одержання виховання, користування вітчизняною спадщиною, мистецтвом, літературою, занять науковою, технічною й художньою творчістю, участі в культурному житті суспільства [17, 7].

В окресленні культурних прав науковців об'єднує одна думка: визначена група прав, беззаперечно, впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови щодо створення й використання духовних досягнень людства. За своєю суттю культурні права визначають міру духовності, яку суспільство та держава гарантує особі з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку.

Поняття культурних прав і свобод виникло як продовження й поглиблення загальної концепції прав людини та широко дебатується й пропагується сьогодні не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО. Так, під культурними правами розуміють невід'ємну складову прав людини, які є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Необхідною умовою розвитку творчої особистості є реалізація в повному обсязі культурних прав, як їх визначено в статті 27 Загальної декларації прав людини і статтях 13 і 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Відповідно, кожна людина повинна мати можливість для самовиявлення, творчості й поширення своїх творів будь-якою мовою за своїм вибором, зокрема своєю рідною мовою; кожна людина має право на якісну освіту й професійну підготовку в умовах цілковитого шанування її культурної самобутності; кожна людина повинна мати можливість брати участь у культурному житті за власним вибором і дотримуватися своїх культурних традицій у межах, що визначають дотримання прав людини й основних свобод [18, 462].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства культурним правам належить далеко не остання роль. Про це свідчить ряд нормативно-правових актів, що визначають культурні права та свободи людини. Основний нормативно-правовий акт, який формулює культурні права та свободи людини, є Конституція України. Культурні права та свободи людини визначено в Конституції України, Законом України «Про культуру» та в ряді галузевих законів, як-от: Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про архітектурну діяльність», «Про охорону культурної спадщини», «Про народні художні промисли», «Про національні меншини в Україні» тощо. Отже, важливим засобом взаємодії культури та людини є гарантовані законодавством культурні права, що являють собою систему норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини.

Гарантії є засобом переходу від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності (практичної реалізації). Ефективність гарантій залежить від ряду об'єктивних умов, а саме: стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі і їх реальній реалізації.

Наявний стан культурної сфери в Україні спричинив не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку національної культури в цілому. В усі часи в багатьох країнах світу національна культура означала передусім систему цінностей, тобто, з одного боку, той духовний і моральний фундамент, на якому формується будь-яка особистість зі своєю унікальною індивідуальністю, та, з іншого боку, зі своєю національною ідентичністю. Водночас саме національна культура передусім визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу в багатоманітній мозаїці вселюдської цивілізації. Реальна ситуація, яка склалася в Україні, характеризується рядом негативних тенденцій, що спричиняють процес зубожіння нації. Підтримка та розвиток культури характеризується такими негативними процесами: систематичне невиконання або ігнорування органами державної влади законодавчих актів у сфері культури, які стосуються фінансування культури; скорочення мережі закладів культури та зниженні якості культурних послуг; недосконалість галузевого законодавства у сфері культури (деякі сфери діяльності в галузі культури досі перебувають поза межами законодавчого регулювання); недотримання норм законодавства України про культуру та невідповідність деяких його положень європейським нормам у цій галузі; невідповідність українського законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням у частині гарантованого доступу до культурних цінностей. Вищезазначені негативні процеси унеможливають повноцінно забезпечити реалізацію культурних прав і свобод громадян.

Неефективність діяльності владних структур усіх рівнів щодо задоволення культурних потреб широких верств населення, вільного розвитку особистості кожного громадянина, хронічне недофінансування закладів культури, їх перепрофілювання та ліквідація призводить

до спаду престижності професії працівника культури, втрати кращих фахівців цієї галузі. Рівень взаємодії культури, людини, суспільства, показником якого є культурні права та гарантії їх реалізації, визначають культурний тезаурус особистості, її інтелігентність, вихованість, освіченість, гуманність, милосердя й інші чесноти. Важливим показником у формуванні та розвитку висококультурної, творчо розвинутої особистості є соціокультурна активність людини, яка відображає її життєву позицію, культурно-мотивоване прагнення та готовність брати участь у створенні, засвоєнні та розвитку культурних цінностей. Засвоєння культурних цінностей перебуває в прямій залежності від: ефективності освітньої діяльності навчальних закладів, культурологічної діяльності засобів масової інформації, культуротворчого потенціалу сім'ї, власного бажання, особистого життєвого середовища людини. Однак залучають людину у світ творчості й мистецтва саме заклади культури.

Законодавство України визначає заклади культури як комплекс підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності, діяльність яких спрямована на створення умов для забезпечення розвитку творчості людини, збирання, збереження, використання та поширення інформації про матеріальні й духовні культурні цінності, наукові розробки, а також на забезпечення цілісності культурного простору України, доступності національного культурного надбання, дотримання прав громадян у сфері культури [7].

Сучасна мережа державних і комунальних закладів культури (театрів, музеїв, бібліотек, парків, клубів і будинків культури, шкіл мистецтв, спеціальних закладів культурно-мистецького профілю) у своїй більшості перебуває в незадовільному технічному стані, потребує капітального ремонту, що унеможлиблює залучення людини до світу культури, творчості, мистецтва тощо. Особливо гостро проблема участі в культурному житті постає в сільській місцевості. Суттєвою перепорою в споживанні культурних послуг є їх комерціалізація. Українське суспільство характеризується значною матеріальною нерівністю між громадянами, що ускладнює, а іноді просто унеможлиблює залучення людини до культурного процесу. Доволі часто творчі інтереси окремої

особи ідуть у розріз з її реальними матеріальними можливостями. У такому контексті державно-правові важелі повинні враховувати й відповідним чином регулювати баланс у запропонованих культурних послугах, захищаючи при цьому інтереси всіх членів суспільства.

Сучасний світ змінюється стрімко та радикально. Така ситуація унеможлиблює вирішення проблем, які виникли у сфері культури, реагуючи на них традиційним способом. Представники органів державної влади, громадські діячі, громадяни, суспільство в цілому мають переглянути цілі, завдання та процедури забезпечення культурних потреб. Сучасна демократична держава не повинна обмежуватися тільки гарантуванням свободи творчості чи традиційною охороною пам'яток та іншої культурної спадщини народу - вона має дбати про все різноманіття творчих проявів у суспільстві, про збереження й збагачення всього культурного, духовного потенціалу, про якнайширший доступ до нього не тільки окремих соціальних верств населення, а всіх соціально-вікових, соціально-демографічних категорій споживачів культурних послуг. Завданням на XXI ст. для культури є підтримка та заохочування завдяки різноманітним засобам та інструментам культурних продуктів і послуг, забезпечення їх загальної доступності, розвиток творчих здібностей усіх громадян, багатства мовного розмаїття, поліпшення художньої якості культурних послуг, пошук нових форм самовираження, прагнення переосмислити та поглибити взаємозв'язок між культурними традиціями й сучасними реаліями, запровадження сучасних дієвих механізмів менеджменту культури, які відкриватимуть нові культурні ініціативи й мистецькі таланти, заохочувати людей до їх творчої самореалізації [89, 15].

Ситуація, яка склалася в Україні, потребує визначення основних чинників, які призводять до культурної кризи суспільства, виявлення причин його деградації та деморалізації. Вихід з такого стану можливий при ефективному забезпеченні взаємодії культури, людини, суспільства, що є важливим завданням для органів державної влади всіх рівнів, інституцій громадянського суспільства й окремої людини.

Розділ 4

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

4.1. Стейкхолдери культурних трансформацій

Процес функціонування держави передбачає його певний вплив на окремі інститути й елементи, на суспільні відносини та людину. За допомогою цього впливу держава виконує свої функції (правову, політичну, організаційну, економічну, культурну, соціальну, екологічну, освітню тощо). У контексті досліджуваної нами проблеми найзначущою уявляється культурна функція, її глокальний і локальний контекст.

Зауважимо, що ідея глокалізації більшістю теоретиків (А. Моріта, Р. Робертсон, З. Бауман, Р. Кись, І. Чудовська-Кандиба, О. Хлищова) розуміється як пристосування, так би мовити, «глобальних вимог» до специфіки локального контексту. Слід наголосити ще на одному моменті: трансформаційні процеси, що відбуваються останнім часом, вимагають уточнення поняття «культура». Погоджуємося з Є. Бистрицьким, котрий зазначає, що «культура – не лише сфера універсальних духовних надбань людства, загальних для всіх людей цінностей, норм і знань. Це, передусім, локальний спосіб буття людей, їхній повсякденний життєвий світ, що утворюється природно-історично та максимально визначає екзистенційний вимір зв'язків у суспільстві – особистісні переживання людей, розуміння ними сенсу життя, відчуття остраху смерті, їхні людські чесноти тощо» [35, 82]. Відтак поняття «локальна культура» набуває суттєвого доповнення в тлумаченні, а саме: як культура, пов'язана з певним ареалом, що містить у собі екзистенційно особливе.

Локалізація глобальності відображає тенденцію додавання глобального, так би мовити, не зверху, а знизу. Таким чином, культурні особливості конкретної країни не розчиняються в глобальному світі, а ніби долучаються до нього. У цій ситуації етнокультурні особливості стають брендом, що впізнається в усьому світі. Глокалізація, таким чином, є альтернативою уніфікації та стандартизації. Поліетнічність

сьогодні стає затребуваною в глобальному світі, навіть у масовій культурі: чим більше стандартизації, тим більший попит на етнічну специфіку. Більше того, феномен глокального прискорює процеси регіоналізації. Отже, локальне не є контрапунктом глобального, а скоріше одним з його аспектів, що й проявляється в глокалізації. До того ж глокалізація дозволяє уникнути трайболізації.

Як слушно зауважують Р. Робертсон, Й. Фрідман та інші теоретики, «неправильно категорично відділяти інституційний процес від культурного, оскільки вони ґрунтовно переплетені й взаємопроякнуті як одночасні аспекти глобального» [275, 115]. Ми додамо: і як аспекти глокального та локального. Інклюзивність глобалізації рятує від імплузивності саме глокалізація, і в цьому, так би мовити, порятунку основну роль відіграють інститути, що виконують державні функції. Безумовно, виконання функцій державою передбачає певні зміни в суспільних відносинах та інститутах.

Будь-яка сфера людського буття визначається й характеризується певною групою учасників або окремими індивідами, які можуть впливати або підпадати під вплив. Ключовим моментом у такому контексті є взаємодія різних зацікавлених осіб у розвитку окремо взятої сфери стейкхолдерів, яка призводить до її повноцінного функціонування.

Стейкхолдер (від англ. Stakeholder – зацікавлена сторона) - фізична особа або організація, що має права, частку, вимоги чи інтереси щодо системи або її властивостей, які задовольняють їх потребам та очікуванням. Як стверджують автори сайту Міжнародного фонду науково-технічного співробітництва, найбільш коротке і ємне визначення поняття «стейкхолдер» дав Бредлі Гугінс (Bradley Googins), директор Центру з корпоративного громадянства Бостонського коледжу (Boston College Corporate Citizenship Center). Стейкхолдери - це групи, організації або індивідууми, на які впливає компанія і від яких вона залежить. Зазвичай розрізняють дві групи стейкхолдерів: первинні і вторинні. Первинні – мають легітимний і прямий вплив на бізнес (ближнє коло): власники, клієнти, співробітники, бізнес-партнери по виробничому ланцюжку. Вторинні – здійснюють опосередкований вплив на бізнес

(далеке коло): 1) влада (місцева та державна); 2) конкуренти; 3) інші компанії; 4) інвестори; 5) місцеві спільноти, куди входять: засоби масової інформації; некомерційні організації, зокрема громадські та благодійні; місцеві активісти, які формують громадську думку [132].

Теорія стейкхолдерів (зацікавлених сторін) містить у собі універсальний підхід до ведення бізнесу. Суть її полягає в тому, що керуючі на підприємстві повинні приймати рішення з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін в організації. Основа цієї теорії - бізнес-етика, а головний принцип - інтереси всіх сторін законні та вимагають задоволення.

Як стверджує російський теоретик В. Прохоров, стейкхолдери можуть існувати незалежно один від одного, а можуть і взаємодіяти. Сукупність стейкхолдерів, яку прихильники цієї теорії називають «коаліцією учасників бізнесу» або «коаліцією впливу», являє собою силу, що безперервно впливає на організацію, примушуючи її еволюціонувати, видозмінюватися та коригуватися [267, 325]. Основи теорії почали формуватися в 60-х роках ХХ ст. стосовно бізнесу. Відповідно до цієї теорії компанія - це не тільки економічна цілісність та інструмент для отримання прибутку, а й елемент того середовища, у якому вона діє, а також система, яка впливає та сама зазнає впливу свого оточення: місцевих громад, споживачів, постачальників, громадських організацій, а також персоналу, інвесторів та акціонерів. За ствердженням того ж В. Прохорова, у середині 70-х років група дослідників на чолі з Р. Акоффом надала концепції стейкхолдерів другого дихання. Він називав зацікавлених у діяльності корпорації не тільки постачальників, покупців, найманих працівників, інвесторів і кредиторів, уряд, а й майбутні покоління. Тому, на думку Р. Акоффа, менеджери не повинні приймати рішень, які обмежать сферу вибору нових поколінь у майбутньому. Вважаючи організацію відкритою системою, він був переконаний, що багато соціальних проблем можна подолати, якщо перевлаштувати основні інститути та налагодити ефективну взаємодію «зацікавлених осіб» у системі. У сучасному вигляді «концепція стейкхолдерів» набуває поширення із середини 80-х років ХХ ст. Поява

теорії зацікавлених сторін (стейкхолдерської теорії фірми) як повномасштабної, розгорнутої теорії пов'язана з публікацією 1984 року книги Е. Фрімана «Стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід».

Діяльність стейкхолдерів переважно розглядають у роботах, присвячених розвитку економіки, банківської сфери, менеджменту бізнес-підприємств (А. Керрол, А. Бенджамін, К. М. Чек, Ч. Гілл, Р. К. Мітчелл, Дж. Пост, Л. Престон, М. Бричко, В. Княгинін, К. Мамонов, Ю. Петренко, Є. Патрушева, І. Гуркова, В. Прохоров, В. Санін, В. Тихонова, О. Шувалова й ін.). Однак праць, у яких би вивчали діяльність стейкхолдерів у сфері культури, у вітчизняній теорії не існує.

Отже, культура в сучасних соціально-економічних, політичних умовах набуває нового змісту та вимагає щодо її становлення, розвитку й ефективного використання відповідної зацікавленості та підтримки різних стейкхолдерів культурного життя. Розглядаючи культуру як специфічний вид людської діяльності, ми визначаємо її вплив на регулювання культурного життя як окремо взятої людини, громадянина, так і на певну соціальну групу, з метою формування світогляду, розвитку та реалізації культуротворчого потенціалу. Таким чином, одним з основних завдань культури є прагнення зберегти або змінити світ людей так, щоб це відповідало інтересам усіх стейкхолдерів культурного життя. Це, своєю чергою, припускає наявність у всіх зацікавлених осіб, груп осіб певного інтересу до культурної сфери, пов'язаного з ним уявлення про належний стан системи культури, про стратегічні та пріоритетні цілі й завдання, а також про дієві методи, форми здійснення відповідних завдань культурної політики держави. Культуру при цьому розуміють як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки.

Д. Ньюбоулд і Д. Луффман поділяють стейкхолдерів на такі категорії: групи впливу, за фінансовими показниками; менеджери, які керують сферою; працівники, які реалізують поставлені цілі та завдання; економічні партнери, які поділяються на тих, хто фінансово допомагає розвитку (благодійники, меценати тощо), і тих, хто є прямими

споживачами результату виробництва [310, 45]. Кожна з груп має власну зацікавленість у розвитку підтримуваної справи, а відповідно до цього й розрізняють рівень впливу та відповідальності за вирішення поставлених завдань. Відповідно до попередньо викладеної класифікації, можемо визначити такі групи й категорії стейкхолдерів, які мають вплив на сучасну культурну реальність і, відповідно, стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку сфери культури. Так, до основних стейкхолдерів у сфері культури відносимо: громадян; відповідальних осіб, представників різних гілок влади, які відповідають і здійснюють діяльність у сфері культури; представників інститутів громадянського суспільства (громадські організації, творчі спілки, національно-культурні товариства, благодійні організації, асоціації, фонди); професійних творчих працівників, працівників культури, які здійснюють свою професійну діяльність через мережу закладів, організацій, підприємств культури (державної, приватної форми власності); представників засобів масової інформації тощо.

Вищезазначені стейкхолдери мають у сфері культурного життя власні цілі, на їх основі формуються пріоритети їх розвитку та реалізації, а також за допомогою власних ресурсів вирішуються відповідні завдання. Науково-практичне осмислення ролі стейкхолдерів у культурному житті не є предметом активних теоретичних досліджень і висвітлене представниками різних наукових шкіл фрагментарно.

Так, окресливши стейкхолдерів культурного життя України, ми визначаємо їх спільні риси, які характеризуються певними правовими відносинами. Саме для досягнення своїх практичних цілей усі стейкхолдери, незалежно від поставлених завдань і цілей вступають у правову комунікацію, прагнуть формувати свої правові відносини. Їх інтереси не обмежуються тільки утворенням практичних питань, вони поширюються й на абстрактні правові зв'язки, виражені в законі. У цих абстрактних зв'язках стейкхолдери прагнуть інституціоналізувати власну волю, своє усвідомлення того, якою повинна бути їх взаємодія в рамках реалізації їх цілей.

У такому контексті заслуговують на увагу дослідження представників вітчизняної юридичної науки, які розглядають стейкхолдерів як суб'єктів права, що є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Суб'єктивні права й обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку, є взаємозалежними, обумовленими одні одним. Завдяки їм між їх носіями – суб'єктами виникає зв'язок, який називають правовідносинами. За визначенням О. Скакун, суб'єктами правовідносин є індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності [241, 355]. Правовідносини у сфері культури є особливим різновидом суспільних відносин. Культурне життя суспільства складається із взаємодії тих, хто проводить культурні цінності, робить посильний внесок у формування та розвиток сфери культури й мистецтва, і тих, хто є споживачем художньої культури, її освоює, формуючи за її допомогою власний духовний світ. Ця взаємодія здійснюється в контексті накопиченого суспільством духовного багатства, яке охоплює різні види мистецтва, художню культуру, створену попередніми поколіннями, а також представниками інших країн і народів.

Одним з основних стейкхолдерів культурного життя України є людина (громадянин). Культура постає як синтезуюча характеристика людини як природної, духовної, діяльної, предметної та соціальної істоти. Людина виступає головним споживачем культурних продуктів її послуг. Саме через процес споживання людина «приходить до себе», розпізнає, самопізнає себе як істоту, відмінну від усього іншого природного світу, як таку, яка перетворює цей світ, робить його частиною свого світу як світу культури.

Саме від процесу споживання залежить і формування споживчої цінності запропонованих продуктів і послуг. Цінність культурних продуктів і послуг дозволяє людині усвідомити рівень власного культурного розвитку, самостійно вирішити основні пріоритети культурного саморозвитку, визначити своє місце в безмежному культурному просторі. Громадянам України як основним стейкхолдерам культурного

життя гарантовані державою реалізація та захист культурних потреб, відповідно до яких громадяни мають право реалізовувати свої творчі здібності, вільно обирати різні види культурної діяльності, засоби та сфери застосування творчих здібностей; здійснювати професійну й аматорську діяльність як на індивідуальній, так і колективній основі, самостійно чи за допомогою будь-яких форм посередництва; створювати заклади, підприємства й організації культури; об'єднуватися у творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, які діють у сфері культури; брати участь у збереженні та розвитку національно-культурної самобутності, народних традицій і звичаїв; мають можливість доступу до культурних цінностей; захисту інтелектуальної власності; здобуття спеціальної освіти [7].

Кожна людина зацікавлена в тому, щоб були забезпечені максимально сприятливі умови для задоволення її культурних потреб. Головним інструментом, який дозволяє користуватися культурними благами, є врегульований ринок культурних товарів і послуг. Ринок культурних послуг умовно поділяють на чотири основні групи: споживчий ринок, ринок розповсюдження, ринок державних установ, ринок спонсорів [165, 69]. Кожна група культурного ринку характеризується певною групою впливу і, відповідно, зацікавленими стейкхолдерами, які регулюють цей ринок, підтримують його функціонування та спонукають на певні трансформаційні процеси. Реалії сьогодення, а саме: матеріальна нерівність українських громадян, відсутність певного нормативно-правового забезпечення, дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії і тактики розвитку вітчизняного культурного ринку, – призвели до суттєвих проблем у процесі його створення й функціонування, вироблення мотивації для ефективного споживчого процесу. Споживчий процес нерозривно пов'язаний з процесом провадження основних засад державної політики у сфері культури, а також процесом створення, розповсюдження, тиражування та популяризації культурних товарів і послуг. Такий підхід дозволяє охарактеризувати різні групи стейкхолдерів культурного життя за видами діяльності.

Найбільш впливовим стейкхолдером культурного життя є держава в особі її відповідальних осіб (державних службовців), інтереси яких очевидні і тому потребують спеціального розгляду. Держава є важливим правовим і фінансовим гарантом культурного життя українців, тією інстанцією, яка покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх зацікавлених стейкхолдерів культурного життя. Специфічна роль держави як утримувача культурних ресурсів полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе задоволення культурних інтересів населення.

Свій вплив держава здійснює через органи виконавчої влади відповідно до державної культурної політики, яка визначається законодавством про культуру та має на меті: забезпечення реалізації й захист конституційних прав громадян України у сфері культури - створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини й інформації про них; збереження та примноження національного культурного надбання; урегулювання відносин суб'єктів діяльності у сфері культури щодо інтелектуальної власності у сфері культури, забезпечення реалізації та захист авторського та суміжних прав; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов і порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізм впливу громадськості на формування та реалізацію державної політики у сфері культури.

Аналізуючи владний вплив на розвиток культурного життя українців, слід визначити роль і місце менеджерів, які керують сферою. Необхідно наголосити, що вітчизняна наукова думка констатує той факт, що менеджмент у галузі культури все ще не визначений державою як професія чи сфера професійної діяльності, хоча при цьому певна частина осіб професійно задіяна на посадах менеджерів у сфері культури та в органах виконавчої влади зокрема [219, 49]. Так, відповідно, головним менеджером у сфері культури є Міністерство культури України, з точки зору персональної відповідально розглядаємо діяльність Міністра

і, відповідно, усіх, хто забезпечує діяльність міністерства для ефективного функціонування сфери культури. Діяльність останніх спрямована на реалізацію основних засад і пріоритетів державної культурної політики, реалізацію культурних потреб і прав громадян. Одним з головних завдань, яке стоїть перед Міністерством культури України, є формування єдиного національного культурного простору, залучаючи, стимулюючи та підтримуючи при цьому різні групи стейкхолдерів.

У такому контексті слід розглядати стейкхолдерів у культурному житті як єдине ціле, зацікавленість і, відповідно, дії яких будуть спрямовані на підтримку та розвиток власно визначених культурних груп, культурних послуг і продуктів, але при цьому результат такої діяльності буде спрямований на формування загального національного культурного простору. Особливу увагу органи виконавчої влади, які регулюють культурне життя країни, мають приділяти розвитку сфери культури в регіонах. Особливість цього питання полягає в тому, що культурний простір України складається з представників багатьох культур. У такому контексті багатокультурність України передбачає культурну політику регіонів, як особливу, індивідуальну програму дій, яка б дозволила підтримувати та розвивати культурний потенціал регіону, заснованого на культурних традиціях етнічних груп, що проживають у певному регіоні. Дієва та змістовна культурна політика регіонів має враховувати всі культурні особливості жителів регіону, розвиток і підтримка яких стане основою для формування національного культурного простору країни. Головним у такому контексті виступає принцип забезпечення культурної рівності, що заснована на політиці визнання, підтримки та розвитку.

Характеризуючи національний культурний простір, визначаємо, що переважна частина інфраструктури культури перебуває у власності місцевих рад, а в загальному обсязі бюджетного фінансування культури більша частка здійснюється з місцевих бюджетів. Тому особливого значення набуває питання такої групи впливу стейкхолдерів, які представляють органи місцевого самоврядування. Отже, про інфраструктуру культури «на місцях» реально піклуються передусім відповідні структурні підрозділи обласних і районних держадміністрацій,

тобто обласні управління та районні відділи культури. Зазначений суб'єкт не повинен мати власних інтересів, але зобов'язаний забезпечувати максимально можливий рівень реалізації культурних інтересів жителів регіону. Характерною рисою регіональної культурної політики має бути толерантність, яка передбачає розуміння та підтримку представників різних культур, релігій, конфесій тощо. Толерантність має стати основою регіональної культурної політики, дієвість якої призведе до формування принципово нової держави.

У такому контексті є особлива роль держави, що полягає у створенні умов для розвитку культур усіх національних меншин, які проживають на території України, сприяє залученню їх до спільного процесу творення культурних цінностей. Як суб'єкти культурної діяльності громадяни будь-якої національності мають право на збереження, розвиток і пропаганду своєї культури, мови, традицій, звичаїв та обрядів, а також утворення національно-культурних товариства, центрів, установ культури та мистецтва й навчальних закладів, заснування засобів масової інформації та видавництва. І від того, наскільки державі вдасться вирішити цей пріоритетний напрям, – реально погодити інтереси різних суб'єктів культурного життя, а також урахувати стратегічні національні культурні інтереси, - залежить ефективність усієї культурної політики.

Як уже зазначалося, власну культурну політику можуть формувати й здійснювати будь-які стейкхолдери культурного життя, що мають у розпорядженні для цього необхідні ресурси: окремі особи, будь-які субкультурні групи, виробничі й інші колективи, суспільні організації тощо. Але відповідальна роль органів виконавчої влади, представників органів місцевого самоврядування в культурному будівництві країни в такому переліку - беззаперечна. В ідеально-теоретичному плані важливим завданням держави є підтримка інтересів усіх інших суб'єктів культурного життя, тому що вона має у своєму розпорядженні ресурси, що належать усьому суспільству. Однією з головних груп стейкхолдерів культурного життя є працівники, які реалізують визначені цілі та завдання державної політики в досліджуваній нами сфері.

Такими стейкхолдерами у сфері культури є професійні творчі працівники, працівники культури, які залучені до культури за своїми професійними спрямуваннями, зацікавлені в тому, щоб не просто задовольняти потреби інших, але й удосконалювати свої культурні потреби, переходячи на більш високий професійний рівень компетентності.

Сучасна професійна ситуація характеризується певним професійним вигоранням, зниженням престижу професії. На жаль, зазначені стейкхолдери залишаються однією з найменш соціально захищених верств українського суспільства. Практичній реалізації творчих задумів на заваді стають такі перешкоди, як складні умови праці й побуту працівників культурно-мистецької сфери, низька заробітна плата, відсутність соціальних пільг тощо. Через незадовільний технічний стан закладів культури (особливо в сільській місцевості) унеможлиблюється забезпечення повноцінного розвитку культури в Україні. І це при тому, що з 1992 року Закон України «Основи законодавства України про культуру», 2010 рік прийняття Закону України «Про культуру» визначено, що держава в пріоритетному порядку створює умови для розвитку культурної інфраструктури села.

Реалії сьогодення свідчать, що саме в цьому напрямі відчувається найбільша загроза до зубожіння й виникнення соціальних небезпек, поява яких характеризується відсутністю культурного простору села. Працівник культури у вищезазначених територіальних одиницях є рідкісним явищем.

У контексті теми дослідження слід наголосити на ментальній особливості українського народу, що певною мірою визначає волонтерський культурний рух, яскравим представниками якого є групи стейкхолдерів, яких об'єднує певний інтерес і які мають у своєму розпорядженні власні засоби для проведення культурної діяльності. Прикладом подібних груп є творчі колективи (як професійні, так і аматорські), творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, підприємства. Вищезазначені групи людей об'єднують у своїх рядах представників відповідних творчих професій, у яких, поза сумнівом, є загальні культурні інтереси. Звичайно, такі

групи мають у своєму розпорядженні деякі ресурси для того, щоб реально впливати на сферу виробництва тих чи інших культурних благ, які містять у собі культурні продукти та послуги. Важливим сегментом діяльності вищерозглянутої групи стейкхолдерів є економічні партнери, які фінансово допомагають розвитку культури, – так званий добродійний ринок. Добродійний ринок в Україні характеризується діяльністю ряду благодійних організацій, фондів, метою яких є підтримка культурних ініціатив і практик, розвиток культурних індустрій. Благодійницька діяльність спрямована на забезпечення доступу всіх верств населення до культурних благ. На відміну від вищерозглянутих стейкхолдерів культурного життя, така група впливу характеризується активним розвитком, про що свідчить 102 місце України у Світовому рейтингу благодійності (World Giving Index), складеному британською благодійною організацією Charity Aid Foundation (CAF), у якому цього року взяли участь 135 країн світу. За всю історію рейтингу це найвищий показник України, якого вдалося досягти, незважаючи на численні «сюрпризи» та виклики від чинного уряду [40, 49].

Проведений аналіз дає право констатувати, що:

- інтереси різних стейкхолдерів у культурному житті України є не що інше, як цілі культурної діяльності;
- культурне життя країни – це багатоаспектний процес, і кожний її напрям потребує особливого управлінського підходу й правового захисту;
- інтереси стейкхолдерів повинні складати цілі культурної політики та досягатися за допомогою різних соціальних інструментів;
- для здійснення поставлених завдань різні стейкхолдери культурного життя повинні мати ресурси (матеріальні, фінансові, кадрові, інформаційні тощо).

Культурна політика, що здійснюється в сучасній Україні, повинна використовувати відповідні методики, враховувати специфіку та своєрідність культурних процесів, що відбуваються в країні. Очевидно, що забезпечення таких умов припускає певні стратегічні зміни. Держава не повинна бути самотійним стейкхолдером культурного

життя. Представники різних гілок влади мають орієнтуватися на інтереси всіх стейкхолдерів, які здійснюють вплив на культурне життя країни. До першочергових заходів відносимо:

- відновлення престижу мистецької професії;
- переатестація працівників культури; соціальний захист митців і працівників культури;
- активна та дієва стратегія розвитку культури в селах;
- створення кращих умов для творчої праці митців шляхом надання грантів, стипендій, приміщень для творчих майстерень;
- активне позиціонування благодійності й меценатства.

Характеристика різних груп, категорій стейкхолдерів у культурному житті України має охоплювати ідентифікацію та систематизацію їх діяльності, оцінку їх цілей, збір інформації про них, використання цих наукових досліджень на практиці, а саме в процесі стратегічного планування культурного розвитку країни.

Прийнятий нами раніше принцип науковості припускає пошук рішення цієї проблематики в більш об'ємній перспективі з огляду на її практичне значення. Дослідивши різні групи стейкхолдерів культурного життя України, ми визначаємо їх як таку правову категорію – суб'єкт права. Саме вступаючи в правове спілкування, різні суб'єкти не можуть обмежитися лише своїм баченням права. Щоб знайти основу правової взаємодії з іншими, представники різних груп повинні визначити свої правові відчуття, раціоналізувати власні правові бажання, зробити їх доступними для правової формалізації та здійснення. Найважливішу частину цих зв'язків утворюють правовідносини особи, тобто конкретні, персоніфіковані зв'язки суб'єкта, що виражають практичну спрямованість його волі. Тому доцільним буде дослідити правову природу відносин і визначити право як культурно-історичну категорію. Розгляд питання в такому ракурсі є першою спробою в українській культурологічній науці.

Актуалізація вивчення проблем права в сучасному суспільстві зумовлена рядом причин. Так, з огляду на ускладнення організаційних структур інформаційного суспільства підвищується його роль і значення в контексті забезпечення життєдіяльності цього типу соціуму.

Але водночас у світі в цілому і в значній кількості країн з різною специфікою цивілізаційного розвитку спостерігається зниження ролі та значення права. Розгляд питання в такому контексті дозволить виявити глобальну, глокальну та локальну природу правовідносин, оскільки право є системою прийнятих правил і норм поведінки всіх членів суспільства. Особливої актуальності дослідження права заслуговує в контексті представленого дослідження, адже відносини між попередньо визначеними стейкхолдерами культурного життя регулюються саме чинними нормативно-правовими актами. У контексті вищезазначеного слід наголосити, що Україна як активний член міжнародного співіснування потребує ратифікації законодавчим органом (Верховною Радою України) норм міжнародного права, що дозволить розглядати його в глобальному та глокальному контексті. І відповідно правова природа вітчизняного законодавства дозволяє виявити локальні особливості правових відносин, які відбуваються в межах країни і які, відповідно, заслуговують на особливу увагу. Тривалий час в Україні негативною практикою було і є не обов'язковість дотримання норм і принципів права, певна відсутність політичної та правової культури. Передусім демонструє це політична еліта як правляча, так і опозиційна. Державна ж бюрократія тлумачить принципи права з огляду на свої корпоративні інтереси, що, своєю чергою, призводить до падіння авторитету права серед населення країни в цілому. Усе це свідчить про маргіналізацію права, його переміщення як регулятора суспільного буття на периферію функціонування соціуму.

Нечувана з часів античності маргіналізація права, що в подальшому розвитку європейської цивілізації відіграло визначальну роль і увійшло до базових цінностей Заходу, зумовлює зростання наукового інтересу до цього складного й неоднозначного феномена, з'ясування його сутності, властивостей, ознак, принципів і механізмів практичної реалізації. Крім того, вивчення права завжди супроводжується виявленням нових ракурсів розгляду. Так, право в сучасній культурі, яка характеризується новим рівнем відносин у системі «особистість-колектив-держава», потребує нового осмислення. Саме всі ці обставини дають підстави здійснити спробу розглянути цей феномен у його

культурно-історичному аспекті. Питання про походження права становить одну з найскладніших проблем теоретичної юриспруденції. Існують різні погляди, концепції щодо цього питання, зміст яких найчастіше зумовлений різноманітними обставинами: конкретним історичним періодом, політичними обставинами в державі, конкретним правовим ученням. Історія походження права, його багатогранність закономірно породжує науковий інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Своєю чергою, культурологічне обґрунтування права в його історичному аспекті науковці розглядали фрагментарно. У зв'язку з цим особливого значення набувають праці В. Акуленка, С. Алексеєва, М. Козюбри, К. Леві-Стросса, Л. Мамфорда, Г. Мальцева, В. Нерсесянца, Т. Парсонса, В. Погорілка, П. Рабіновича. У дослідженнях К. Леві-Стросса наголошується на неминучості існування культурної основи права [150]. Співвідношення права та культури аналізує відомий соціолог-теоретик Т. Парсонс у межах розробленої ним культурно-нормативної концепції права [112]. У працях вищезазначених учених розглядаються різні аспекти досліджуваної нами проблематики, але слід зазначити, що право як культурно-історичний феномен не отримало комплексного та системного дослідження.

Розуміння універсальності норм і принципів права, осмислення його значення як регулятора суспільних відносин сягає часів Давнього світу, а з доби римської античності проблеми права відносять до числа вічних. Культура Давнього Риму розвивалася як культура громадянської общини зі всіма характерними для неї особливостями та сформованим на їх основі світобаченням. Це, своєю чергою, визначило ієрархічну структуру компонентів і своєрідність римської культури, де особлива роль належала праву. Слід зазначити, що в жодній культурі світу право не посідало такого високого місця в ієрархії її компонентів, не пронизувало до такої міри як філософську думку, так і повсякденне життя давніх римлян. Можна стверджувати: право цілком закономірно склало ядро культурної матриці римської культури. А достатньо розроблена система римського права стала суттєвим внеском римлян не лише в європейську цивілізацію, а й у скарбницю світової культури.

Римська культура – це значною мірою урбаністична культура, що сформувалася як результат природного історичного розвитку. Саме тому основною цінністю римлян періоду розквіту громадянської общини був Рим. А право та закон у системі цих цінностей виконували роль структуротворчого чинника світового, космічного та громадянського порядку. Закон богів упорядковував космос, і виконання цієї функції покладалося на релігію. Право ж, рівне для всіх громадян, перетворювало місто Рим на мініатюрне відображення космосу. Протягом багатьох століть римські юристи розробляли та вдосконалювали право, адаптували його до реальних потреб римських громадян, хоч і не створили чіткої, достатньо обґрунтованої теорії права. Але в Давньому Римі відбувається перетворення права на мистецтво шляхом упорядкування й систематизації.

За часів Республіки проходили дискусії на предмет того, що таке право, які його витoki і яким чином можна примирити право та природну справедливість, але праву не було надано системного характеру. Об'єднувало всіх учасників дискусій поняття «загальної користі» як основи права, попри різні тлумачення його сутності, та ідея рівності всіх перед законом. Правознавці-історики визначають важливість давньоримської правової думки, стверджуючи, що давньоримські мислителі зробили значний внесок в історію вчень про державу та право, помітно вплинули на подальший розвиток правових учень за Середньовіччя і Новий час. На думку теоретиків, особливо системним і ґрунтовним були вчення Марка Тулія Цицерона. Розвиваючи попередні природно-правові уявлення, Цицерон апелював до закону природи та права як основи спілкування людей у державі. Право, що спирається на справедливість і розумний закон природи, є виразником загальної користі кожного учасника правового спілкування. Розмірковуючи про природу, походження законів, мислитель писав, що вони є витвором людини, це дещо вічне, що править світом завдяки мудрості своїх настанов і заборон [69, 87]. Значним досягненням давньоримської думки було створення самостійної науки – юриспруденції.

Новизна й оригінальність політичних ідей римських мислителів пояснюється іншими формами політичного й економічного устрою римської держави, появою політичних інститутів, яких не було в Давній Греції, новими уявленнями про людину та світ. Зростає інтерес до окремої особистості і її конкретно-соціальних, а згодом і загальнолюдських рис та особливостей їх прояву. Саме тому римська культура характеризується більш високим, порівняно з грецькою культурою, ступенем особистої самосвідомості. Але, попри появу уявлень про людину як органічну частину Всесвіту, проблеми прав людини не стають актуальними в римській юриспруденції, а виходять на перший план лише в новоевропейські часи. Водночас римляни, з огляду на свій практицизм, значною мірою долають етнічні рамки, засвоюють культуру своїх сусідів, а потім і підкорених народів, і тому принципи права набувають універсального характеру.

Для вивчення культури важливо виявити її систему цінностей, що, своєю чергою, визначає ідеологію, і з'ясувати, під впливом яких змін у соціумі модифікується система цінностей, ідеологія, соціальна психологія і як ці зміни впливають на структурну перебудову компонентів культури, на темпоритм їх еволюції. За часів пізньої античності відбувається занепад культури, а разом з ним знижується роль права. Докорінні зміни в ідеології, зумовлені соціально-економічними та політичними трансформаціями в структурі суспільства, спричиняють еволюцію структурних компонентів культури як цілісної системи. Якщо в язичницькій релігії ритуал та обряд, тобто культова практика, були визначальними, то в добу Середньовіччя на перший план виходить віра, чистота душі, життя, узгоджене з певними уявленнями про милосердя, благочестя, добродійність. Це слугувало однією з основ переходу від культури римської античності до культури Середньовіччя, визначальним чинником розвитку якої стала християнська релігія.

Ієрархічне протиставлення священного та профанного, кліру і світу – характерні особливості культури цієї доби – є свідченням того, що вперше в європейській історії культура розщеплюється на світську

і духовну, але, як доводить А. Гуревич, не в ракурсі їх антагоністичного протистояння, а дуалістичного співіснування [69, 65]. Таким чином загальнокультурні зміни, а саме формування християнської картини світу на принципах дуальних опозицій матеріального-духовного, земного-потойбічного, фізичного-психічного, низького-високого вплинули й на право. Юристи, які раніше надавали значення фактам, поведінці суб'єктів права, обстоювали необхідність дотримання букви закону або певного правового документа в нових соціокультурних умовах, починають надавати перевагу волі, намірам законодавця, людини, яка звертається до суду. Раціональність як підґрунтя римського права поступово відходить на другий план, поступаючись місцем емоційності, ірраціональності, суб'єктивності втілених у трьох основних теологічних чеснотах – вірі, надії та любові.

У Середні віки в Європі домінував корпоративно-ієрархічний принцип соціальної організації, що є важливим для розуміння специфіки тогочасного права. Кожна соціальна група прагнула перетворитися на корпорацію, тобто об'єднатися, прийняти власний статут, розробити механізми функціонування, зокрема й правові, створити власну символіку й отримати соціальне визнання. Специфіка середньовічного світогляду створювала ситуацію, коли суб'єктом правових відносин виступала не особистість, а соціальна група [157, 34]. Ствердився корпоративний характер права як права певної групи, корпорації, стану, і це право поширювалося на індивіда лише в разі його «природної приналежності», причетності до певної групи. І тому термін «право» в той час взагалі практично не використовували в однині, тобто як термін, що фіксує загальне поняття. Зазвичай говорили про «права» чи «вольності», що змінювалися від місцевості до місцевості, від одного стану до іншого. І ці права визнавали саме в такій гетерогенності. В основі права – відмінність однієї соціальної групи від іншої, їх станово-корпоративні вольності, усвідомлені як права-привілеї. Подібна нерівність, станово-корпоративна відмінність чи привілеї однієї верстви або корпорації порівняно з іншою складали сутність різних угод, хартиї, монарших пожалувань. Міським цеховим організаціям належало

особливе місце серед середньовічних корпорацій, оскільки вони стали основною виробничою силою тогочасного суспільства й стимулювали розвиток ринкових відносин, зростання капіталу, що забезпечило в подальшому перехід від аграрної до індустріальної цивілізації, а відтак і формування юридичного світогляду.

У добу Пізнього Середньовіччя в межах схоластики починає поставати, власне «задається у свідомості», одна з важливих юридичних проблем – проблема нетотожності закону та права, а її розв’язання мислиться в системі правопорядку й правозаконності. Так, творчість Фоми Аквінського знаменує перехід від надприродного, божественного розуміння сутності права до природного його пояснення. «Схоластика Середньовіччя при всьому своєму догматизмі і логіці доведення вірності Святого Письма, – пише російський дослідник М. Разумович, – рухалась, хоч і повільно, у напрямі визнання сили людського розуму, його здорового глузду, що спрямовують людську владну і підвладну волю» [225, 230]. Важливим етапом переходу від теологічної та корпоративної спрямованості права, до його доктринально-теоретичного розуміння, формування юридичного світогляду й першим масовим проривом до правосвідомості була Реформація. Декларована реформаторами свобода віри спричинила появу принципів інтелектуальної та моральної свободи особистості. Переворот у моральних і соціальних орієнтирах, здійснений у цю епоху, найбільш кардинальний за всю багатівікову історію християнсько-католицької Європи. З нових теологічних постулатів, які стверджували реформатори (особисте ставлення кожної людини до бога, невідчуженість індивідуальних пошуків віри, священство всіх вірян, абсурдність станового відокремлення кліриків від мирян), впливали інноваційні політико-правові ідеї наступної культурно-історичної епохи – невідчуженість прав і свобод людини та громадянина. Причому ці останні виявляли генетичну спорідненість не з антично-римською правовою традицією та не з ідеологією «хартій і вольностей», а з антиавторитарним за своїм характером релігійним рухом, що охопив Європу на початку XVI ст.

Боротьба різних верств за свої «правозаконні відмінності» - передумова політико-юридичної революції XVII–XVIII ст., у контексті якої стверджуються «права людини та громадянина», що практично не мали нічого спільного із середньовічними корпоративно-становими «вольностями». Право як культурно-історичний феномен формується в контексті становлення та розвитку європейської культури, осмислення специфіки такого формування дає підстави виокремити кілька підходів до розуміння права. Традиційне його розуміння характерне для суспільства, а доктринально-теоретичне – для епохи виходу на історичну арену національних держав і становлення індустріального суспільства. У європейській історії це були, як правило, абсолютні монархії або принаймні станово-централізовані держави.

Так, у політичних трактатах XVII – першої половини XVIII ст. право визначали як сукупність встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил. Відмінність між правом і законом ще не окреслюється, а сам закон ототожнюється з указом (наказом). Проблема природних і не відчужених прав і свобод людини та визнання їх державою також була не на часі. Апологети необмеженої монархії (Ж. Боден, Ж. Боссюе) вважали, що кожна розумна людина просто віддає свої права-свободи, поступається ними на користь необмеженого монарха, «переносить їх на верховного правителя», щоб отримати від останнього особисту безпеку й елементарний добробут. Передбачалося, що державні постанови та приписи в принципі регламентують усю життєдіяльність соціуму, а будь-яка ініціатива, приватна або корпоративна свобода мають санкціонуватися як привілеї. Як наслідок подібного підходу – поява особливих прав, вольностей, якими монархи наділяли дворян, купців тощо. З домінування принципу «усе, що не дозволено, заборонено» впливала заборонна модель правової норми та звинувачувальне тлумачення завдань правосуддя [187, 65].

Концепція «природного права» Дж. Локка – не просто система теоретичних постулатів, за допомогою яких пояснюють наявний державно-правовий порядок, а пряма декларація «невідчужуваних прав», сукупність яких мислиться як основний закон створюваного на «розумних» принципах суспільного устрою. Конституційна практика

Північно-Американських штатів, їх знамениті біллі про права ґрунтувалися на теоретичних постулатах Дж. Локка. Як відомо, за рекомендацією Е. Шефтсбері, англійський мислитель написав конституцію для штату Північної Кароліни, яка й була в подальшому схвалена зібранням народних представників. Дж. Локк був першим філософом, який брав безпосередню участь у розробці правоустановчого державного акта. Дж. Локку належать значні наукові положення класичної ліберальної доктрини прав і свобод індивіда в умовах правової державності [220, 669].

У другій половині XVIII ст. відбувся, по суті, «коперніканський переворот» у розумінні сутності права. Пролог цих кардинальних змін як боротьба за віротерпимість, за державні гарантії свободи совісті, про що йшлося вище, розпочинається ще в епоху Реформації. На початковому етапі Нового часу найбільший розвиток отримала теорія природного права, що ґрунтувалася на визнанні всіх людей, наділених від природи пристрастями, бажаннями, інтересами, розумом, рівними перед законом. Період між Англійською та Великою французькою революцією проходить під знаком визначального впливу культурної течії, що отримала назву Просвітництва, мислителі й діячі якого вважали можливим сприяти вдосконаленню людини шляхом виховання та просвітництва. Ця епоха здійснила визначальний вплив на формування сучасних норм права та політичних інститутів. Створення в суспільстві атмосфери вільнодумства вплинули також і на зміст, способи та напрями науки про державу й право. Але узагальнений і теоретично обґрунтований прояв ці нові правові норми отримують лише в добу Просвітництва, що характеризувалося антидеспотичним політико-правовим мисленням. У руслі просвітницької думки, обумовленої кризою абсолютистської державності, формується нова модель правової норми «усе, що не заборонено, дозволено». Визначення права, яке б охоплювало всі його функції та види, – надзвичайно складне завдання. Право - це система встановлених чи санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, що забезпечують спільне громадянсько-політичне життя людей на началах особистої свободи та при мінімумі насилля.

При осмисленні права як історико-культурного явища потрібно враховувати його постійний зв'язок із соціальним життям і міру відображення останнього в нормах і принципах права та їх відповідність конкретно-історичній епосі, що, своєю чергою, потребує розуміння взаємовідносин людини з навколишнім середовищем і міжособистісних стосунків. Ш. Монтеск'є з цього приводу в роботі «Про дух законів» пише: «Закони в найширшому розумінні цього слова є необхідні відносини, що випливають з природи речей; у цьому сенсі все, що існує, має свої закони: вони є і в божества, і у світу матеріального, і в істот з надприродним розумом, й у тварин, й у людини» [57, 62].

Про органічний зв'язок права з соціокультурною системою пише Г. В. Ф. Гегель у «Філософії права»: «Право взагалі і його особливі визначення слід розглядати не ізольовано й абстрактно, а як залежний елемент однієї тотальності у зв'язку з усіма іншими визначеннями, що складають характер нації й епохи; у цьому зв'язку вони набувають істинного значення, а тим самим і власного виправдання» [57, 62]. Віра в людський розум і його права, оптимістичні погляди на перспективи розвитку людини та людства виявилися ілюзорними й утопічними, такими, що не відповідали реальності. Терор Французької революції розвіяв оптимістичні очікування діячів Просвітництва, спричинив кризу європейської свідомості й обумовив зміну або суттєву трансформацію функції права, появу нових політико-правових учень, що вже не так оптимістично сприймали сутність людини і її природу. У цей час виявилися нові можливості осмислення природної та соціальної реальності, нове розуміння соціальних і правових проблем.

З огляду на вищезазначене, ми констатуємо, що право як основа суспільних відносин сягає своєї давнини і, відповідно, має беззаперечну актуальність і на сьогодні. У такому контексті слід розглянути організаційно-правову природу владного забезпечення культури, а також правові механізми функціонування інститутів громадянського суспільства. Визначення для детального дослідження саме цих категорій стейкхолдерів культурного життя обґрунтовано їх функціональним спрямуванням та обумовлено організаційно-правовою природою їх повноважень, які зазначені в Конституції України.

4.2. Роль громадянського суспільства в процесі формування культурного середовища

Однією з важливих функцій демократичної держави є розвиток громадянського суспільства, заснованого на тісній взаємодії влади з різними соціокультурними інститутами, які, своєю чергою, є активними учасниками життєдіяльності країни. Розвинуте громадянське суспільство - це умова демократичного врядування, оскільки його наявність полегшує захист індивідуальних і громадських інтересів громадян, забезпечує підзвітність влади суспільству. Відповідно, громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, відстоюючи матеріальну й духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей.

До інститутів громадянського суспільства в Україні віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні й релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації й інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства [279]. Реалії сьогодення особливо актуалізували питання щодо розбудови громадянського суспільства в Україні. Діяльність і функціональна спрямованість, організаційно-правові засади здійснення є предметом активної дискусії серед представників різних наукових течій. Зокрема, правові засади діяльності інститутів громадянського суспільства у своїх дослідженнях розглядали представники вітчизняної юридичної школи (О. Бандурка, С. Бобровник, А. Колодій, В. Копейчиков, І. Погрібний, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко й ін.). З позиції державного управління, політологічної, філософської науки увага вчених прикута до організаційно-інституційних засад розвитку громадянського суспільства (В. Горбатенко, Р. Дарендорф, Г. Зеленько, О. Корнієвський, І. Кресіна, Т. Розова, В. Цветков та ін.).

Визначаючи активний науковий інтерес до об'єкту нашого дослідження представників вищезазначених наукових напрямів, слід наголосити, що з позиції культурологічної думки діяльність інститутів громадянського суспільства майже не розглядалась.

Так, на думку вченої Г. Зеленько, терміном «громадянське суспільство» в політичній науці позначають сукупність наявних у суспільстві неполітичних і некомерційних відносин, які складаються поза сферою безпосереднього впливу держави. При визначенні категорії «громадянське суспільство» автор притримується комунікативної концепції та виходить з того, що ключовою фігурою в громадянському суспільстві є громадянин, статус якого розкривається через поняття «участь». Відповідно, громадянське суспільство – це феномен, який має кількісні і якісні ознаки. До кількісних належать власне структурні підрозділи неполітичної сфери, до якісних – форми політичної та громадської участі, посередництвом яких встановлюється комунікація між державою та суспільством [93, 2].

Відомий західний політолог Р. Дарендорф вважає, що суттєвою ознакою взаємодії держави та громадянського суспільства в транзитних умовах є процес поширення демократії з державно-владного на суспільно-особистісний рівень. На думку вченого, дорога до свободи веде в бік, протилежний адміністративному централізму. У такому контексті мають формуватися більш відкриті форми взаємодії держави та суспільства, які обов'язково повинні містити, по-перше, процеси переходу від закритого суспільства до суспільства відкритого, що має стати своєрідним механізмом для вивчення альтернатив засобом проб і виправлення помилок; по-друге, будівництво незалежних організацій та інститутів, які б виконували проміжну функцію між урядом та людиною, оскільки основою громадянського суспільства є саме визнання права людини як найвищої соціальної цінності [71, 69–70].

Аналізуючи структуру громадянського суспільства в Україні, окреслимо її досить складну та багаторівневу систему, яка охоплює: міжособові відносини без втручання держави; відносини між незалежними від держави суспільними інститутами, що реалізують повсякденні індивідуальні та колективні потреби.

На внутрішніх людських потребах наголошують українські вчені, визначаючи їх соціокультурну та духовну складову. Так, на думку вчених, соціокультурний простір, утворюваний громадянським суспільством, будується на трьох принципах: загальнозначущє, егалітарне право,

що передбачає деякий мінімум зовнішніх свобод для кожної людини, припускаючи формальну рівність прав і обов'язків; захищеної правом власності громадян; визнаної суспільством внутрішньої свободи людини [285, 130]. Зрілість громадянського суспільства визначається ставленням до найвищих моральних цінностей усіх його структур. Окреслюючи перспективи трансформації українського суспільства через розвиток і постійне вдосконалення громадянського суспільства, актуальною постає першочергова необхідність з вироблення на державному рівні відповідних критеріїв і механізмів поширення загальнолюдських цінностей і громадянської солідарності. Солідарність науковці розглядають як один з найважливіших принципів підтримання гармонійних відносин між суспільством, громадянами та державою. На думку українського політолога В. Горбатенка, саме солідарність сприяє наповненню функціонування державного механізму соціальним змістом. Він вважає, що саме солідарність передбачає єдність і цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних, визначених державою цілей і цінностей як поточних, так і на довгострокову перспективу. Солідарність ґрунтується на допомозі, взаємній підтримці та обов'язках громадян перед державою й один перед одним і, відповідно, здійснюється на засадах законності, відповідальності, добровільності, рівноправності, взаємних зобов'язань і поваги сторін, рівності представництва, обґрунтованості вимог тощо [87, 26].

Людська солідарність лежить в основі демократичного існування громадянського суспільства. Особливо яскраво остання має прояв в участі представників громадянських інституцій у культурних процесах. Як свідчить світовий досвід, залучення громадян і громадянського суспільства до планування та розробки політики участі в житті країни не можливе без тлумачення питання про культурну участь у розумінні активного залучення організованого громадянського суспільства.

До нового розуміння громадянства в контексті культурної участі відносять парадигми культурної політики, що ґрунтуються на правах людини в культурному розмаїтті. Перш ніж вивчити, як побудована ця парадигма, вітчизняні практики звертають увагу на доречність визначення громадянства в культурній політиці минулого за допомогою праці Франко Б'янкіні, який змалював концепцію громадянства в проголошенні культурної політики другої половини ХХ ст. Громадянство він поділяє на громадянство соціальне й емансипаційне. Соціальне громадянство (1940–1960 рр.) ґрунтувалося на меті «забезпечити культурні послуги як продовження держави добробуту» і розуміли «культуру в традиційному, вузькому значенні, переважно як прив'язані до певних приміщень організації високої культури, розташовані зазвичай у центрі міст». Ключовим у цьому контексті, на думку Франко Б'янкіні, виступає процес «демократизації культури», що визначав культурну цінність і роль держави в доступності до культури значної кількості людей. Така концепція передбачала соціальне зобов'язання всіх стейкхолдерів культурного життя. Емансипаційне громадянство (1960–1980 рр.) більше характеризувалося участю населення в культурній діяльності як засобу соціальної емансипації та розвитку суспільства, при цьому зміст культури розширився й увібрав у себе сучасні форми культури в усіх її інноваційних формах прояву. Такий процес дозволив розвинути творчі ініціативи різних соціально-вікових і демографічних категорій, результатом чого стало створення загального культурного простору [167, 55–57].

Сучасна практика державного регулювання доводить, що ігнорування владою суспільно корисних культурних ініціатив, відсутність механізмів участі громадськості та об'єднань громадян у процесі ухвалення рішень призводять до стагнації суспільства, зростання корупції, створюють загрозу демократичному розвитку країни. Відтак, на думку О. Корнієвського, актуалізуються дослідження проблеми забезпечення національної безпеки на рівні її недержавної (суспільної) системи за активної участі громадських об'єднань, зокрема неурядових громадських

організацій, а також проведення аналізу можливостей України адекватно протидіяти небезпечним тенденціям глобалізації, які посилюють конфліктоформуючі чинники внутрішнього походження [121, 15–16].

З огляду на вищезазначене, учені звертають увагу на соціокультурний і суспільно-політичний феномен громадянського суспільства, що характеризується системою розгалужених соціальних інститутів, практик і цінностей і містить у собі наявність і розвиненість: соціальних інститутів (незалежні медіа; громадську думку; добровільні асоціації та об'єднання громадян; принцип верховенства права, реалізований у рівності громадян перед законом і в реальному доступі громадян до правової справедливості); соціальних практик (суспільна активність громадян, громадянська залученість до добровільних суспільних об'єднань; поінформованість про здійснення державної політики); суспільних цінностей і чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників і суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність і взаємодопомога) [248, 168]. Ефективне використання та дієвий взаємозв'язок вищезазначених практик і цінностей дозволить створити демократичну державу, основу на національній ідеї, де громадяни України зможуть відчувати себе повноцінними суб'єктами життя своєї країни, реалізуючи гарантовані в ній права та свободи.

Але слід констатувати, що соціально-економічна, правова політика, що проводилась протягом становлення української держави, на жаль, не забезпечила стабільних умов для просування національної ідеї як основи демократичного суспільства. У контексті дослідження слід звернутися до історичної ретроспективи становлення громадянського суспільства в Україні, які позначилися кардинальними структурними змінами в усіх сферах суспільного життя, зокрема в культурній. Зумовлені демократичними та ринковими перетвореннями, ці процеси сприяли виникненню різноманітних суб'єктів культурної діяльності, серед яких представники інститутів громадянського суспільства: громадські організації, благодійні фонди, національні культурні товариства, творчі спілки тощо, культуротворча місія яких спрямована

на відродження української культури, забезпечення культурних потреб громадян, визнання культури як основи національної ідеї, формування культурного простору України. Реалізація визначеної культуротворчої місії мала реалізовуватися за умови взаємного діалогу між представниками різних гілок влади та громадськістю.

Аналізуючи етапи становлення громадянського суспільства в Україні, вітчизняні вчені визначають, що тривалий час громадянська ініціатива характеризувалася певною практичною невизначеністю. Для країни, що звільнилася від тоталітаризму, проблема полягала в тому, що збудоване громадянське суспільство регулювалося законом, однак залишалося відокремленим від держави. Прийшло розуміння, що «громадянський» стан суспільства прирікає всіх і кожного до вибору власної соціальної долі, до ризику постійного самовизначення та відповідальності. Науковці зазначають, що більшість населення була не готова до так званого «марафонського забігу», яким є процес розбудови активного громадянського суспільства західного зразка. Як наслідок, українське суспільство, на думку науковців, залишилося пасивним і негромадським [285, 143].

Аналізуючи механізми гальмування розвитку громадянського суспільства в Україні, науковці до основних причин виникнення такої ситуації відносять: недостатній розвиток стійких елементів громадянського суспільства; відсутність необхідної кількості активних соціальних суб'єктів правового реформування, здатних не тільки підтримувати, а й проводити демократичні перетворення; бажання та потреба отримати швидкий ефект за короткий історичний проміжок часу; наявність у попередньому історичному розвитку системи соціалізації населення, зорієнтованої на формальний характер існування Конституції, а також значного розриву між конституційними нормами та чинними інститутами; неоднозначне (у контексті легітимності) сприйняття значною частиною парламентарів положень та окремих статей Конституції. Наведені причини є типовими для суспільств, «законсервованих» на тривалий час жорсткими тоталітарними або авторитарними режимами [87, 13–14].

Забезпечення стратегічної мети, а саме – входження України до Європейського Союзу, спричинило революційні зміни, що, своєю чергою, призвели до демократичних змін у країні, тим самим збудили громадянську позицію.

Формування громадянського суспільства – це невіддільний процес, який у країнах ЄС уже має певні чітко визначені типологічні ознаки, зокрема: пріоритет приватної власності й пов'язаних з нею інтересів власників; наявність високорозвиненого «середнього класу», який цементує собою державно-суспільне життя; високий рівень життєвих і творчих можливостей самореалізації особистості в усіх сферах суспільного життя; функціонування значної кількості соціально-політичних організацій, які відображають інтереси різних соціально-демографічних груп; постійний розвиток та утвердження громадянськості через обмін взаємодоповнювальними якостями за принципом «політичність громадянського суспільства і громадянськість політичного» [125, 13].

Європейська перспектива, на яку зорієнтована Україна, на думку українських політологів, надасть перспективу не лише демократичних традицій, свободу руху ідей, товарів, фінансів, а й, насамперед, новий рівень відповідальності за дотримання високих стандартів у різних галузях, за спільне майбутнє в одному домі, за можливість органічного співіснування різних культур. Оновлена політична культура повинна стати культурою соціальної згоди, взаємоповаги, справедливості, толерантності, громадянського миру, забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина [284, 15].

Порушуючи питання сучасної вітчизняної практики взаємодії владних структур з різними представниками інститутів громадянського суспільства, слід наголосити на важливості практичної реалізації культурної функції держави, яка спрямована на забезпечення захищеності національних інтересів у культурній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, громадянського суспільства та держави. Здійснення такої взаємодії передбачає відповідне організаційно-правове регулювання всіх суб'єктів громадянського суспільства, які зацікавлені в повноцінному та дієвому функціонуванні культури.

Дотримання правових норм, їх ефективне застосування в культурному житті українців має сприяти завершенню процесу «демократичного транзиту» та формуванню консолідованої демократії на конституційному, ціннісному й поведінковому рівнях. Така система взаємного управління культурними процесами має одночасно як локальний, так і глобальний характер, іншими словами, те, що відбувається на національному рівні має глобальний контекст, і навпаки – глобальний контекст має вплив на національну культуру.

Таку взаємодію, контроль, який здійснюється спільними зусиллями держави, незалежних організацій, за розвиток культурного життя І. Т. Хайнце визначив поняттям «кооперативний культурний федералізм». Сутність цього поняття полягає в запровадженні спільних зусиль, створенні комплексної мережі зацікавлених структур, що пов'язані між собою національним інтересом, мають правові, економічні, політичні, соціальні підстави, прямо або опосередковано визначають механізми здійснення культурної функції держави [62, 151]. Культурну участь громадян розглядають у кілька способів, які означають винятково залучення громадян і громадянського суспільства до планування та розробки політики, тлумачення питання про культурну участь у розумінні активного залучення організованого громадянського суспільства до культурного виробництва, відвідування культурних заходів широким загалом чи навіть щоденної культурної чи суспільної діяльності. Поняття участі, на думку експертів з питань формування та реалізації культурної політики в Україні, не може звужуватися винятково до державного адміністрування, воно має поширюватися на соціологію та корпоративний менеджмент [204, 43–45].

Участь громадськості в реалізації державної політики у сфері культури регулює Закон України «Про культуру». Зокрема, у статті 31 визначаються громадські організації, до яких належать: професійні спілки, творчі спілки, товариства, фонди, асоціації тощо. Громадські організації мають право самостійно та на договірній основі утворювати благодійні організації для фінансування культурних програм розвитку літератури та мистецтва, підтримки талантів і творчих починань у сфері культури, розв'язання соціальних і побутових проблем професійних творчих працівників [7].

У контексті дослідження слід розглянути діяльність Міністерства культури України як центрального органу, одним з головних завдань якого є взаємозв'язок з представниками громадськості. Однією з ключових інституцій такого взаємозв'язку є функціонування Громадської ради, яка діє при Міністерстві культури України. Громадська рада налічує 88 представників інститутів громадянського суспільства, які здійснюють діяльність у сфері культури, серед яких: громадські, релігійні, благодійні організації, професійні об'єднання, творчі спілки, асоціації, недержавні засоби масової інформації й інші непідприємницькі товариства й установи, які легалізовані відповідно до законодавства України. Консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність Міністерства культури, також забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади, які здійснюють основні засади та пріоритети державної політики у сфері культури.

Члени Громадської ради при Міністерстві культури відповідно до чинного законодавства мають право: ініціювати проведення консультацій з громадськістю з питань культурної розбудови української держави, захисту культурних прав громадян, здійснення міжнародних культурних зв'язків, порушують питання щодо творчих і мистецьких ініціатив і практик. Громадська рада при Міністерстві культури України здійснює свою діяльність відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Інформаційні консультації з громадськістю проходять відповідно до плану шляхом подання пропозицій Громадській раді або безпосередньо органу виконавчої влади. Так, план 2014 року позначився обговоренням таких питань: концепція державно-конфесійних відносин в Україні; проект постанови Кабінету Міністрів України «Про Раду міжнаціональної злагоди»; занесення до Реєстру пам'яток нерухомої культурної спадщини; реформування сфери вищої освіти та її наслідки для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації; проект

Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки розвитку культури»; проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації державної політики у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» і ряд інших питань [172].

Активними учасниками взаємодії з міністерством виступають громадські організації. Яскравим прикладом цього є ініціативи, які пропонує неурядова громадська організація «Центр розвитку “Демократія через культуру”». Директором Центру є письменник, аналітик, тренер, журналіст, перекладач, громадський діяч Олександр Буценко. За час свого існування ця організація реалізувала численні культурні проекти, підтримані міжнародними організаціями та фондами, Комітетом ВР України з питань культури і духовності, Міністерством культури України, органами місцевого самоврядування. Серед проектів, які були реалізовані й здійснюються Центром розвитку, слід назвати, зокрема: Ефективні інструменти місцевого розвитку на основі творчих і культурних ресурсів (2003–2005, спільно з UNDP), Модель 21: творці змін (2006–2008, коопераційний проект Швейцарської культурної програми / Pro Helvetia), Компендіум: профілі та тенденції культурної політики європейських країн (Рада Європи, Інститут транскультурних досліджень), Інтеркультурні міста (програма Ради Європи), Ділова гра «Майбутнє місто» (спільно з Британською Радою в Україні). До культуротворчої діяльності Центру належить: організація літніх шкіл арт-менеджменту за підтримки МФ «Відродження», Британської Ради в Україні; підготовка аналітичних матеріалів для парламентських слухань з питань культури; підготовка звітів для Ради Європи «Культурне розмаїття України» та «Профіль України»; випуск інформаційного бюлетеня «Діалог» за підтримки МФ «Відродження», Швейцарської культурної програми в Україні, Британської Ради в Україні, Шведського інституту; проведення міжнародних круглих столів і семінарів «Що таке культурна індустрія».

Громадська організація діє на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Свою місію громадська організація

вбачає у формуванні, запровадженні та розвитку в Україні культурної політики XXI ст., цілі якої передбачають: поширення в Україні принципів і підходів європейської та світової політики в галузі культури; підтримку реформи в галузі культури (законодавство, фінансування, управління); генерування ідей і розвитку технології для вдосконалення культурно-соціальної політики; залучення громадськості до творчої активності та процесу прийняття політичних рішень; співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування у виробленні політики в галузі культури; розвиток міжнародного партнерства та культурно-інформаційний обмін.

Громадська організація веде активну взаємодію з організаціями й органами управління культурою як в Україні, так і за її кордонами. Так, активними партнерами виступають:

- Центр практичного менеджменту культури (м. Одеса);
- Радіо «Свобода» (м. Київ);
- New Moment (м. Белград);
- Культурно-дозвільний центр (м. Прилуки);
- Changelis (м. Берн);
- Bigger Picture (м. Копенгаген);
- Інститут культурної політики (м. Москва);
- Центр культурних ініціатив (м. Петрозаводськ);
- «Кам'яна квітка» (м. Слов'янськ);
- Грузинський центр мистецтва і культури (м. Тбілісі);
- КОМЕДІА (м. Лондон) [222].

Важливим інститутом громадянського суспільства, діяльність якого спрямована на розвиток культуротворчих ініціатив, є професійні творчі спілки.

Відповідно до даних Єдиної державної реєстраційної служби України, у державі зареєстровано 22 творчі спілки, з них 14 – мають статус національних. Чисельність членів у них є різною. Наприклад, Національна спілка письменників України налічує 1820 членів, Національна спілка художників – 4330, Національна спілка театральних діячів – 7000 осіб.

Діяльність вітчизняних професійних творчих спілок регулюють Конституція України, Закони України «Про культуру», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», Бюджетний кодекс України. Підтримка професійних творчих спілок здійснюється через відповідну систему фінансування, яка містить бюджетні субсидії, гранти, премії, інші дотації. Відповідно до чинного законодавства, члени творчих спілок (письменники, художники, архітектори, композитори, театральні діячі) мають право на підвищену пенсію, одержання додаткової площі під художні студії на пільгових умовах, оплату надання медичних послуг своїм членам. Проблеми функціонування вітчизняних творчих спілок активно обговорюють в органах влади. Так, в аналітичній записці Інституту стратегічних досліджень при Президентові України було розглянуто та проаналізовано проблеми діяльності національних творчих спілок, окреслені процеси їх взаємовідносин з державою, запропоновано шляхи корекції з метою залучення потенціалу спілок до впровадження нової моделі культурної політики в Україні.

До проблемних питань було віднесено: конфлікти всередині спілок; відсутність здорової конкуренції всередині об'єднань; відсутність досвіду фінансової самореалізації спілок, неспроможних отримати прибуток від власної творчості; віковий склад членів організації (відсоток молоді досить низький). З огляду на вищезазначене, наголошується, що діяльність спілок суперечить такій якості сучасної культури, як здатність консолідувати суспільство, сприяти прийняттю консенсусних рішень, адже в їх середовищі часом виношуються потужні конфлікти між старшим поколінням митців і молодшим, іноді вони проєктуються на конфлікти тих, хто працює в рамках певного канону, і тих, хто визнає альтернативні жанри. Виникає певне протистояння між спілчанами й митцями, які не входять до творчих спілок, що породжує опозиційні настрої представників мистецької громадськості [228].

Окрема увага влади прикута до релігійних спільнот, оскільки Україна характеризується багатоконфесійністю та багатоетнічністю. Питання щодо формування толерантних засад у суспільстві актуалізується в силу тих негативних процесів, які відбуваються в країні.

Тому діалог між державою та релігійними організаціями є, беззаперечно, актуальним. Пріоритетними в цій сфері залишаються такі напрями роботи, як-от: забезпечення дотримання основоположних засад свободи совісті та віросповідання; здійснення превентивних заходів із запобігання проявам релігійної дискримінації та нетерпимості; здійснення змістовного моніторингу й аналізу релігійних процесів; удосконалення правових засад з регулювання конфесійних і міжконфесійних відносин.

Для поживлення міжконфесійного діалогу Департамент у справах релігій та національностей при Міністерстві культури України, на звернення представників релігійних організацій, здійснив ряд заходів, а саме: активізовано роботу Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій; забезпечено функціонування Експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій як постійного консультативно-дорадчого органу, утвореного для розгляду наукових рекомендацій, проведення фахових консультацій і вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері релігій.

Серед інститутів громадянського суспільства, які мають вплив на вітчизняні культуротворчі процеси, важлива роль належить благодійним організаціям, які відповідно до чинного законодавства функціонують у таких організаційно-правових формах: благодійний фонд; благодійна установа; благодійні фундації, місії, ліги тощо. З огляду на вищезазначене, цікавим, на нашу думку, є фундаментальне дослідження, яке було проведене Українським форумом благодійників у рамках програми «Благодійні інституції України: сучасний стан і перспективи розвитку» з метою аналізу стану розвитку благодійних організацій в Україні.

У рамках проведеного дослідження було проінтерв'ювано керівників і засновників різноманітних благодійних організацій, узагальнення яких дозволили виокремити основні мотиви, що спонукають приватних осіб або комерційні структури створювати благодійні організації. До таких мотивацій керівників віднесено: бажання об'єднати зусилля для надання допомоги нужденним і знедоленим; намір мобілізувати

ресурси задля вирішення проблем окремої категорії населення (наприклад дітей-інвалідів, онкохворих, людей похилого віку й ін.); прагнення покращити соціальну ситуацію в громаді, у якій мешкає засновник; бажання випробувати успішні міжнародні практики розв'язання тих чи інших соціальних проблем в українських умовах; можливість виявити свої лідерські й організаторські навички в благодійній справі тощо. Для засновників приватних фондів основною мотивацією є пошук нової сфери діяльності після досягнення успіху в бізнесі, бажання поділитися власним успіхом з іншими, реалізація власних переконань та амбіцій, визнання в суспільстві.

Досить цікавими є дані порівняльного аналізу місій / стратегічних завдань діяльності благодійних фондів. Так, місія переважної більшості операційних фондів спрямована на розв'язання конкретних соціальних проблем українського суспільства або на підтримку чітко визначених соціально вразливих категорій населення. Визначаючи місію діяльності приватних фондів, їхні засновники, у переважній більшості, орієнтуються на розв'язання загальнонаціональних стратегічних завдань, формування іміджу України, зміцнення її потенціалу в галузях медицини, науки, соціальної сфери, культури зокрема [40, 27–29].

Так, вищезазначене дозволяє констатувати, що культура є однією з пріоритетних сфер благодійницької діяльності. Благодійна діяльність, яку здійснюють вищезазначені організації, дозволяють реалізувати бізнес-проекти в культурі, що мають важливу практичну значимість для розвитку галузі. Окрема увага благодійників прикута до підтримки талановитої молоді, що дозволяє розкрити культуротворчий потенціал молодого покоління, тим самим посилити їх роль у культурній розбудові сучасної України. Благодійництво в Україні набирає обертів. Це чи не єдина на сьогодні практична діяльність, яка робить культурні блага доступними для різних верств населення. Яскравим прикладом є незалежний приватний міжнародний Фонд Віктора Пінчука, культуротворча місія якого полягає в наданні новим поколінням можливості стати творцями майбутніх змін, реалізація якої здійснюється через проектну діяльність, що відбувається як в Україні, так і поза

її межами. Фонд визначає три основні інвестиційні складові: інвестиції в людину, аби примножити людський капітал; інвестиції в суспільство, щоб покращити рівень соціальної взаємодії; інвестиції у світ, аби сприяти поглибленню всесвітній інтеграції.

За ініціативою власників Фонду для підтримки талановитих українців, пошуку спонсорів для сучасних митців, а також доступу населення до культурних цінностей, зразків сучасного мистецтва було відкрито Pinchuk Art Center. Для реалізації вищезазначених місій 2008 року було оголошено про створення Премії Pinchuk Art Centre – першої загальнонаціональної премії для молодих художників віком до 35 років. З роками існування Премії список номінантів зростає і, відповідно, збільшується кількість талановитої молоді, що має можливість повірити у свій талант і реалізувати його [274].

Дослідивши питання щодо участі інститутів громадянського суспільства в культурній розбудові України, маємо констатувати, що громадянське суспільство в Україні має потужний культуротворчий потенціал.

Одним з першочергових завдань є розробка дієвих механізмів щодо залучення молоді як прогресивної, політично активної соціальної групи до системи цінностей громадянського (демократичного) суспільства. Запровадження правових, освітніх, навчальних програм, використання різних засобів і форм роботи з вищезазначеною соціальною групою дозволить сформувати громадянську позицію, патріотизм, правосвідомість, політичну освіченість, моральність, трудову активність, підвищити, а в деяких випадках і сформувати громадянську культуру, що означає глибоке усвідомлення своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі. Практичним утвердженням дієвої взаємодії держави з представниками інститутів громадянського суспільства в питаннях культурної розбудови України має стати розв'язання таких проблем:

- усебічна підтримка виробника національного культурного продукту;

- створення привабливих форм для інвестицій в культуру, культурні блага, культурні проекти;
- подолання конфлікто-небезпеченого розриву між доступом до культурних продуктів і послуг;
- популяризація діяльності державних соціокультурних інститутів; підтримка та розвиток молодіжних культурно-мистецьких рухів;
- цілеспрямоване розширення мережі культурно-дозвіллевих закладів, особливо в сільській місцевості, тощо.

Громадянське суспільство, діяльність якого спрямована на вищезазначені заходи, має всі шанси сформувати демократичне суспільство, основою якого повинна стати національній ідея та національний інтерес. Ті країни, де громадянське суспільство є пасивним до процесів життєдіяльності країни, приречені на існування в умовах авторитарного режиму, який характеризується обмеженням повноважень суб'єктів громадянського суспільства, ігноруванням принципів розподілу влади, порушенням реалізації та відстоювання громадянських і політичних прав і свобод. Трансформаційні процеси, що відбуваються у сфері культури, висувають на перший план найвищі вимоги до якості державного управління. Ефективність держави на сьогодні визначається, зокрема, її здатністю швидко адаптуватися до стрімко мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

Одним з головних завдань держави є гарантування злагоди в суспільстві та її найважливіша мета – забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Однією з важливіших сфер людського буття, яка забезпечує мир та злагоду в суспільстві, належить культурі. Проблема становлення та розвитку державного управління досить довгий час є предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема: В. Авер'янова, Ю. Богуцького, І. Безгіна, Р. Войтовича, О. Гриценка, В. Карлової, І. Кресіної, А. Коваленка, С. Майбороди, В. Маліновського, А. Ручки, П. Надолішнього, І. Надольного, В. Цветкова й ін. Українські дослідники визначають державне управління як цілеспрямований організаційний і регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи й громадянина

з метою досягнення цілей і реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [74, 32].

Державне управління як динамічна складна система, що виступає засобом цілісного й ефективного розвитку суспільства, має власну функціональну стратегію, свою структуру та систему управління. Зокрема, Р. Войтович зазначає, що система державного управління - це сукупність взаємодіючих елементів, які забезпечують цілісне функціонування держави та її інститутів, кожен з яких має свою внутрішню структуру [53, 21]. Функції державного управління являють собою специфічні за предметом, змістом і засобом забезпечення цілісні управлюючі впливи держави. За характером і послідовністю дій до загальних функцій управління відносять: аналіз, прогнозування планування, організацію, регулювання, роботу з персоналом, облік, контроль. Кожна функція державного управління здійснюється через певний комплекс управлінських функцій, закріплених за кожним рівнем органів державної влади й органами місцевого самоврядування. Нинішні світові тенденції розвитку культури ставлять перед українською державою вирішення ряду першочергових невідкладних завдань, серед яких є визначення правового становища та механізмів взаємодії органів державного управління в галузі культури, їх структурних підрозділів і посадових осіб на засадах обґрунтованого встановлення їх функцій, завдань, компетенції, відповідальності, підпорядкованості й організації роботи. Саме тому не викликає сумніву положення про те, що всебічне й повне уявлення про функції держави неможливе без знання механізму їх здійснення, тобто елементів, суб'єктів державної діяльності. Цілком природно, що держава здійснює свої функції, насамперед, завдяки власному механізму – механізму держави. Він утворюється відповідно до завдань, що стоять перед державою, і цілей для реалізації її функцій. Отже, для реалізації своїх функцій держава повинна створювати й забезпечувати функціонування різноманітних організацій, які в сукупності утворюють механізм держави.

Механізм держави – це система нормативно визначених, взаємодіючих органів та організацій держави, створених для реалізації її завдань і функцій і наділених спеціальними повноваженням у відповідній сфері діяльності. Задля практичної реалізації суспільних відносин у сфері культури сучасній демократичній державі потрібне відповідне законодавство, злагоджена та скоординована діяльність усіх гілок державної влади. Реалії сьогодення свідчать, що процеси, які відбуваються в культурному просторі країни, характеризуються негативним впливом на розвиток усієї соціокультурної ситуації. Кризова ситуація викликана:

- невідповідністю традиційних теоретичних моделей соціокультурної ситуації;
- декларативним характером державної політики у сфері культури;
- протиріччям між теоретично визначеними пріоритетами розвитку сфери культури і її практичною реалізацією;
- відсутністю стратегічно вивірених і науково обґрунтованих напрямів культурної політики на всіх рівнях влади;
- відсутністю в системі владних структур елементів, здатних оцінювати реальні проблеми та відображати їх у формі державних рішень.

Вітчизняна культурна реальність дозволяє стверджувати, що практичне здійснення управлінських процесів залежить і від соціальних умов. Останні, своєю чергою, зумовлені матеріальним рівнем життя суспільства.

Розглянувши систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в галузі культури та мистецтв і їх повноваження, можна зробити висновок, що завдання, покладені державою на органи управління культури та мистецтв не завжди збігаються з можливостями для їх реалізації. Недостатнє фінансове, технічне, науково-методичне забезпечення створює чимало проблем у реалізації культурної функції не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному. Отже, необхідні перетворення організацій культури

пов'язані з реформою місцевого самоврядування, що повинні забезпечити збереження всіх позитивних досягнень у сфері культури, враховуючи специфіку утворення мережі загальнодоступних установ культури, різноманіття їх видів та організаційно-правових форм, умов господарської діяльності й фінансування, а також інших сторін функціонування. Необхідно зазначити, що місцеве самоврядування як найбільш демократична та раціональна модель влади на місцях є одним з важливих принципів правової демократичної держави, а також необхідною умовою становлення в Україні громадянського суспільства відповідно до сучасних стандартів економічно й соціально розвинутих країн. Тому розвиток і підтримка культурних практик на місцях є вкрай важливим важелем у побудові сучасної демократичної держави.

Узагальнюючи вищевикладене, слід констатувати, що вказані у вітчизняному законодавстві базові принципи діяльності держави повинні в тій або іншій мірі знайти всебічну владну підтримку. Цей процес повинен поглиблюватися, розширюватися відповідно до потреб громадян і суспільства і згідно з новими політичними, економічними та соціальними умовами як у середині країни, так і у відносинах України з іншими державами. При цьому організація й оцінка діяльності державних органів не повинна обмежуватися формально - статистичними показниками їх роботи. Слід брати до уваги, передусім, реальні результати інших країн із захисту законних інтересів громадян у реалізації їх конституційних прав і свобод.

У процесі подальшого вдосконалення законодавства необхідно неухильно дотримуватися принципів верховенства права та відповідності правових норм. Сьогодні законодавчі акти містять велику кількість бланкетних (відсилань) норм, що дозволяють державним органам ухвалювати підзаконні акти, зміст яких не відповідає волі законодавця, а деколи й прямо суперечить їй. У нормотворчій практиці державних органів не зжитий вузькогалузевий, відомчий підхід, унаслідок чого мають місце корупційні правопорушення, утиск прав, свобод людини й законних інтересів громадян та організацій. До того ж така ситуація призводить до фактичної підміни законів підзаконними

актами. У зв'язку з цим процес розробки законодавчих актів повинен характеризуватися рішучим зменшенням кількості норм відсилань та оптимально можливою конкретизацією законів. Разом з цим, слід удосконалити механізм введення в дію прийнятих законів, що забезпечує їх повну реалізацію, зокрема своєчасне ухвалення необхідних підзаконних актів.

Удосконалення норм чинного законодавства необхідно проводити шляхом реалізації таких заходів: заповнення прогалін у правовому регулюванні та поглиблення їх у забезпеченні сфери та правовому регулюванні суспільних відносин у культурі; продовження й розширення практики проведення наукової експертизи законопроектів, зокрема на предмет відповідності національним інтересам; у цілях створення умов для ефективної реалізації всіх законів, чіткого дотримання принципу достатності їх фінансового забезпечення; з метою поліпшення планування законопроектної діяльності – введення практики її перспективного планування; ефективне планування роботи із систематизації масиву національного законодавства на середньострокову перспективу передбачає проведення наукового аналізу суспільних відносин, що вимагають правової регламентації. Такий попередній аналіз дозволить виявити галузі в культурі, які не врегульовані нормативними правовими актами й тому потребують різнорівневої регламентації.

Перегляд і, відповідно, усунення прогалін, якими характеризується вітчизняне законодавство, дозволить посилити організаційно-правові засади функціонування інститутів громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на розвиток культури. Актуальність мети дослідження дозволяє порушити питання щодо ролі та значенні останніх у сучасних культуротворчих процесах.

4.3. Культуротворча місія соціокультурних інститутів: вітчизняна практика

Проблемою, що постає перед багатьма національними культурами, є духовне відродження, яке можливе тільки на основі створених попередніми поколіннями культурних цінностей, традицій, накопичення та передача яких є необхідною умовою поступального розвитку суспільства. Як ми вже зазначали, культурні цінності - це моральні й естетичні ідеали, норми та зразки поведінки, мови, діалекти, національні традиції та звичаї, історичні топоніми, фольклор, художні промисли та ремесла, твори культури й мистецтва, результати і методи наукових досліджень культурної діяльності, що мають історико-культурну значимість, споруди, предмети й технології, унікальні в історико-культурному сенсі території та об'єкти.

Культурні традиції та цінності будь-якого народу знаходять своє оригінальне відображення в культурних благах - умовах і послугах, що надають організації та фізичні особи, на які покладена важлива місія – задоволення культурних потреб громадян, їх конституційного права на духовний, творчий розвиток. Культурні блага виробляються в процесі діяльності у сфері культури й характеризуються національною особливістю, культурно-історичною приналежністю до певної культури, споживчою вартістю, відсутністю системного виробництва, відповідним споживчим ринком, життєвим циклом тощо. Вони є основою формування національного бренду, і з часом можуть мати особливу культурно-історичну цінність, демонструючи неповторність культурних цінностей країни, у якій ці блага були створені.

Питання щодо теоретичного визначення культурних благ, їх класифікації визначаються міждисциплінарним підходом. Так, культурні блага стали об'єктом уваги ряду зарубіжних науковців: Ф. Кольбера, Д. Назарова, С. Новицького, А. Чумакова, Л. Щеглова й ін. Слід наголосити, що питання культурних благ у контексті глокального та локального набуває неабиякої значущості в аспекті формування національного бренду. Зауважимо, що цей аспект проблеми залишається сьогодні поза увагою української культурологічної думки, стаючи

переважно об'єктом уваги практиків, і характеризується її поодинокими обговореннями. Так, вивчаючи поняття «культурні блага» та пропонуючи їх класифікацію, представники фонду наукових досліджень «Прагматика культури» зазначають, що культурні блага не мають порівняних характеристик і кожне їх споживання перетворюється на самостійний прецедент. При цьому культурні блага поділяють на: блага, якість яких рідко перевіряється навіть після їх споживання; блага з порівняно дешевою процедурою попереднього визначення якості; блага із високими витратами вимірювання якості до споживання; блага, які споживаються колективно, незалежно від того, платять за них чи ні. Крім того, культурні блага умовно поділяють на дві категорії: індивідуально-функціональні, споживання яких приносить задоволення, незалежно від того, скільком людям воно ще подобається; соціально-функціональні - блага, які подобаються (не подобаються), тому що їх споживає (не споживає) цінне для людини оточення [144]. Практики-маркетологи визначають чотири фактори, що впливають на схильність людини до споживання культурних благ: родинні традиції, які розглядаються як процес шанування, так і нехтування культурними послугами; освіта; культура споживання культурних послуг у дитинстві; аматорські заняття мистецтвом [165, 53].

У глобальному розумінні процес споживання культурних благ розглядається як складова загальних потреб людини, яка залежить від ступеня розвитку й виробництва культурних товарів, продуктів і послуг. У локальному розумінні – це індивідуальне забезпечення культурно-освітніх, художньо-естетичних, пізнавальних, рекреаційних, дозвіллевих, розважальних, комунікаційних, компенсаторних потреб людини. Подібна класифікація споживчих потреб дозволяє вибудувати культурні пріоритети різних соціально-вікових, демографічних груп, які вимагають їх задоволення.

Збереження, підтримка та розвиток вітчизняного культурного продукту є основним завданням державної політики у сфері культури і виступає головним елементом при формуванні національного бренду. Як констатує С. Анхольт, глобалізація перетворює світ на велетенський супермаркет, де країни змагаються одна з одною, уряди вдаються

до брендингових технік, щоб вирізнити свою країну на світовій арені [303, 60]. У такому контексті культурі належить одне з головних місць, що дозволить сформувати привабливий національний імідж країни й тим самим визначити її особливий бренд. Національний бренд повинен допомогти зрозуміти багатогранність культури нашого народу, його історію, відтак підвищити туристичну привабливість.

Важливим кроком у процесі формування національного бренду була розробка Концепції туристичного бренду України. Концепція була представлена 2013 року в рамках роботи Другого Київського міжнародного туристичного форуму. Зокрема, у Концепції визначено, що туристичний бренд країни - це не лише логотип, а й, перш за все, сукупність сенсів і стратегій, які мають на меті створити запланований образ країни у свідомості обраних клієнтських груп заради збільшення туристичних потоків. Основним завданням при створенні туристичного бренду є процес міфологізації українського світу, яскравим представником якого є національний культурний продукт [119]. Саме національний культурний продукт має здатність продемонструвати особливість і різноманітність української культури, тим самим зробити нашу країну привабливим об'єктом культурного туризму. Яскравими брендовими національними культурними продуктами є: українські традиції та обряди, український народний танець, українська народна пісня, український музичний інструмент, український народний костюм, національна кухня, українське декоративно-прикладне, образотворче мистецтво, гончарство, писанкарство тощо.

На жаль, сучасний стан виробництва та споживання національного культурного продукту характеризується певною відсутністю його правового регулювання.

Про нагальну потребу в розробці законодавчого акта, котрий би реалізував системний підхід до протекціонізму національного культурного продукту, наголошують різні суб'єкти діяльності у сфері культури. Отже, законодавчий акт має вирішувати: диференційовану систему визначення, який саме культурний продукт є національним у базовому розумінні і має враховуватись у квотах екранного й ефірного часу, а який – є національним за вищими критеріями й заслуговує на потужнішу державну підтримку; дієві податкові стимули для виробника

(промоутера, розповсюджувача) національного культурного продукту; створення гнучкої, диференційованої, прозорої й ефективної системи державної підтримки національних культурно-мистецьких проєктів – на стадіях створення українських мистецьких творів, виробництва культурного продукту, зрештою, його поширення та споживання.

Слушним у такому контексті є законопроект «Про національний культурний продукт», котрий визначив кілька напрямів (стратегічних завдань) у підтримці національного культурного продукту.

Представлений законопроект спрямований на збереження та розвиток національної культурної традиції, формування міцної національної ідентичності громадян України засобами культури та мистецтва, і через це - сприяння консолідації українського суспільства; забезпечення розвитку національних культурних індустрій, належної присутності національного культурного продукту на вітчизняному ринку й у культурному споживанні людей і цілісності національного інформаційно-культурного простору та повноструктурності національної культури. Законопроект «передбачає як податкову підтримку національного культурного продукту, так і державну підтримку шляхом грантів, шляхом створення відповідних фінансових ресурсів, а також створення іншими способами й методами сприятливого режиму з боку держави для національного культурного продукту». Законопроектом визначено види національного культурного продукту за сферами, і вони покривають собою практично всі види національного культурного продукту та національних культурних послуг, які можливо виробляти й поширювати [108]. Але вищерозглянуті кроки характеризуються відсутністю їх практичного застосування, оскільки йшлося про законопроект, який не прийнятий і, відповідно, не є чинним.

Сучасна вітчизняна реальність характеризується рядом проблемних питань, які спричинили певне зниження споживчої вартості вітчизняних культурних товарів і послуг, серед яких: комерціалізація культурних продуктів, товарів і послуг, споживча вартість яких характеризується задоволенням нагальних потреб населення, обумовлена високим кон'юнктурним попитом і перебуває під значним впливом моди; недосконалий споживчий ринок культурних послуг, формування якого

характеризується рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, які спричинені потребами часу, модою, недієвою державною політикою; підвищення попиту на продукти масової американської, західної культури, вплив яких має неабиякий негативний вплив на формування культурних смаків; відсутність дієвої політики держави щодо підтримки, виробництва й популяризації вітчизняного культурного продукту; не завжди професійне ставлення до вироблення та популяризації національного культурного продукту.

Останнє, своєю чергою, актуалізує питання щодо професійної підготовки суб'єктів діяльності у сфері культури, а саме: сучасного менеджера культури, професійного творчого працівника, працівника культури, педагога-організатора культурно-дозвіллевої сфери тощо. Саме на ці професійні категорії, які впроваджують діяльність у сфері культури, покладена культуротворча місія, яка покликана формувати як споживчу цінність вартість культурного продукту, що взаємообумовить відповідний культуротворчий потенціал створеного та запропонованого культурного продукту.

Основою культуротворчої місії суб'єкта діяльності у сфері культури є його професійність, яка відповідає вимогам часу і, відповідно, потребам суспільства. Тому культуротворча місія суб'єкта, який професійно провадить діяльність у сфері культури, має передбачати:

- створення сучасного культурного продукту, послуги, які б мали споживчу цінність;
- надання професійних культурних послуг, які б відповідали потребам споживачів;
- професійне і відповідальне ставлення фахівця до обраного фаху;
- професійно, педагогічно вибудовану, методологічно й методично забезпечену соціально-культурну діяльність;
- розробку та реалізацію засобів, методів і форм креативної діяльності;
- розробку змістовних соціокультурних програм з урахуванням особливостей різних категорій споживачів.

Так, у контексті вищезазначеного ми можемо визначити головне завдання культурологічної місії, яке полягає у виявленні, формуванні та розвитку культуротворчого потенціалу на особистісному й інституційному рівні.

Особистісний рівень передбачає питання розвитку потенціалу людини-споживача культурних послуг, який розглядається як здатність до саморозвитку, містить систему внутрішніх ресурсів споживача, що виявляються в діяльності, направлених на отримання важливих соціально-культурних результатів. Культуротворчий потенціал людини як споживача культурних послуг реалізується через вроджені якості людини, а саме: задатки, талант, харизму; зовнішні умови впливу, інакше кажучи - соціальне середовище; особистісну активність чи життєву позицію людини, що визначає особистість як унікальну цілісну систему та виступає «відкритою можливістю» самоактуалізації, володіє потенціалом безперервного саморозвитку й самореалізації. Людина, проявляючи культуротворчий потенціал, одночасно його й нарощує. Культуротворчий потенціал суб'єктів, які професійно реалізують культуротворчу місію, має розглядатися як активна, науково осмислена, методично розроблена, цілеспрямована педагогічна позиція, яка в її діалектичній здатності актуалізує минуле, позиціює сьогодення та прогнозує майбутнє. Реалізація культуротворчого потенціалу знаменує собою вирішення наукових і соціальних проблем, істотно підвищуючи роль і місце закладів культури як центрів, що залучають людей до різних форм соціально-культурної творчості. Культуротворчий потенціал, у його практичній реалізації, має перебувати поза політичними, ідеологічними обмеженнями у відборі, зберіганні, споживанні та використанні цінностей культури й виступати як ефективний засіб національної, соціальної, духовної консолідації суспільства.

Одним із головних інститутів здійснення культуротворчої місії є заклади культури, які є основними виробниками культурних благ. Місія закладу культури - висока та відповідальна - полягає в процесах збереження, відтворення, популяризації культурно-історичного надбання; доступу людини до культурних благ і цінностей; розвитку творчих здібностей; культурній (духовній) самореалізації; подоланні негативних

тенденцій, які відбуваються у світі. Діяльність закладів культури в їх функціональних особливостях покликана позитивно впливати на розвиток людини, долати міжкультурні перепони, робити світ кращим.

Культуротворча місія характеризується об'єктивною потребою та необхідними умовами організації й управління суспільними процесами, серед яких особливе місце належить закладам культури. На перший план культуротворчої місії виходить її гуманістична складова, яка проявляється в задоволенні культурних, духовних, творчих потреб людей. Одним з провідних науковців, роботи якого присвячені культуротворчій місії закладів культури, є М. Аріарський, на думку котрого сучасність з особливою силою вимагає необхідність бачити й реалізовувати культуротворчу місію культурно-освітньої функції, сучасне розуміння якої не можна пов'язувати тільки з інтересами економіки та потребами ринку робочої сили. На перший план, на думку теоретика, виходить урахування ціннісних аспектів розвитку освіти, культури, які науковець розглядає як взаємозбагачувальні одна одну сфери, як ключові моменти покращення якості життя [20, 124]. У такому контексті культуротворча місія закладів культури розглядається як важливий інструментарій виявлення й розвитку потенціалу всіх суб'єктів культурного життя, що має вираження в забезпеченні культурних потреб, прав і свобод кожної людини.

Досить активно культуротворча місія закладу культури розглядається в контексті сучасної гуманітарної освіти. Оскільки однією з основних видів культурної діяльності є освіта, форми та зміст якої активно застосовують у культурно-освітньому потенціалі закладів культури, слушно звернути увагу на думку М. Вишневського. Науковець, визначаючи важливість гуманітарної освіти, безпосередньо пов'язує її з процесом формуванням теоретичного та життєво-практичного світогляду особистості, що відбувається через розгорнуте «представництво» культури суспільства в змісті й організаційних структурах культурно-освітніх програм. Науковець стверджує, що сучасний стан гуманітарної освіти, висловлюючи стрижневі ідеї й інтенції культури суспільства, активно впливає на її подальший розвиток і при цьому визначає її майбутній вигляд [50, 3]. Трансформаційні процеси, якими

позначилась українська культура, характеризуються різним рівнем їх впливу на функціонування закладів культури. Ситуація, у якій опинилася базова мережа державних закладів культури, визначається досить низьким матеріальним становищем, технологічним занепадом, що, своєю чергою, унеможлиблює здійснення покладеної на них культуротворчої місії. Суттєва різниця між культуротворчим ресурсом закладів культури різних форм власності призвела до порушення принципу рівності, доступності до споживання культурних товарів і послуг. Комерційний тиск на заклади культури, підпорядкування їх функціонального призначення законам ринку призвели до зниження культуротворчого ресурсу, втрати його соціокультурної складової, що зумовило зниження якості культурних продуктів і послуг і, відповідно, унеможливило здійснення покладеної на заклад культури культуротворчої місії.

Тривала економічна криза суттєво зменшила обсяги державної підтримки, призвела до занепаду значної частини успадкованої культурної інфраструктури. Трансформаційні процеси в культурній сфері виявилися в розпаді радянської ідеологічної надбудови, наслідком чого стало знецінення попередніх орієнтацій і культурної політики; частково успадкованих культурних інституцій. Нова, переважно недержавна, культурна інфраструктура формується поступово, поволі.

Відповідно до Закону України «Про культуру», основне призначення та функціонування базової мережі закладів культури полягає в:

- забезпеченні розвитку сфери культури, усіх жанрів і видів мистецтва, а також цілісності національної культури;
- дотриманні прав громадян України у сфері культури;
- забезпеченні доступу до національного культурного надбання, культурних благ і мистецької творчості шляхом дотримання державних соціальних нормативів у сфері обслуговування закладами культури [7].

Не менш важливим правовим документом, який має організаційно-правовий вплив у здійсненні культуротворчої місії закладів культури, належить Бюджетному кодексу України. Цей правовий документ регулює відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів і розгляду звітів про їх виконання,

до яких і відноситься сфера культури. Заклади культури державної форми власності мають статус бюджетних установ і, відповідно, утримуються бюджетними асигнуваннями, які мають вираження в бюджетному призначенні на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету [2]. Можна констатувати, що в Україні створено рівні умови для забезпечення діяльності досліджуваних нами суб'єктів діяльності у сфері культури. Відповідно до цього виникає запитання: чому на практиці споживча цінність і вартість запропонованих закладами культури послуг суттєво різняться між собою? На фактологічному матеріалі спробуємо проаналізувати ресурсну, мотиваційну складову деяких типів вітчизняних закладів культури. За об'єкт дослідження візьмемо такі заклади культури як бібліотеки, парки культури та відпочинку й заклади клубного типу, вибір яких обумовлений їх різним культуротворчим потенціалом, ресурсом, функціональним спрямуванням, споживчою цінністю та вартістю запропонованих культурних продуктів і послуг.

Бібліотеки

Значне місце в практичній реалізації культурних потреб громадян належить бібліотекам, які за своїми суспільними функціями, матеріально-технічними й технологічними ресурсами здатні забезпечувати доступ до традиційних та інноваційних джерел інформації. Бібліотеки покликані забезпечувати вільний доступ до знань і культурного надбання в громадянському інформаційному мережевому суспільстві, допомагати людям у реалізації громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, сприяти навчанню протягом життя, набуттю знань і формуванню навичок, важливих для суспільства.

Ресурс сучасної бібліотеки вельми потужний і характеризується впровадженням нових сучасних форм роботи з користувачами, що дозволяє такому закладу культури реалізувати потреби різних соціально-вікових і демографічних категорій населення. Але слід наголосити, що позитивні зрушення у вітчизняній бібліотечній галузі залежать переважно від діяльності представників інститутів громадянського суспільства, які виступають ініціаторами позитивних трансформацій у біб-

ліотечній справі України. Слід зазначити, що змістовна діяльність бібліотек, їх функціональна складова є об'єктом дослідження вітчизняних науковців і практиків (С. І. Барабаш, О. В. Башун, О. В. Воскобойнікова, Т. О. Долбенко, В. В. Загуменна, В. О. Ільганаєва, Н. М. Кушнарєнко, Т. В. Новальська, В. С. Пашкова, Л. Г. Петрова, В. І. Попик, Г. А. Саприкін, М. С. Слободяник, А. А. Соляник, Я. Є. Сошинська, Л. Я. Філіппова, Я. О. Хіміч, І. О. Шевченко, Т. О. Ярошенко, В. П. Ярощук), дослідження та практичні рекомендації яких посилюють культурно-освітній, інформаційний ресурс цього закладу культури, тим самим окреслюють сучасні ознаки його культуротворчої місії та потенціалу. Бібліотеки забезпечують рівні можливості доступу до інформації, знань і культурного надбання всім громадянам незалежно від їхнього місця знаходження та місцевості проживання, майнових статків, етнічної приналежності, політичних уподобань, віросповідання, віку тощо. Кожна бібліотека покликана надавати доступ до всього спектру власних і зовнішніх ресурсів людям з особливими потребами. Завдяки бібліотекам відбувається передача знань від покоління до покоління, робиться суттєвий внесок у подолання цифрової й технологічної нерівності, підвищується інформаційна грамотність і культура населення.

Сучасна вітчизняна бібліотечна мережа характеризується своєю потужністю та різноманітністю. Так, до сфери управління та впливу Міністерства культури України належать 18001 заклад, зокрема чотири національних, дві державні бібліотеки та 17995 публічних, з них 14547 бібліотек у сільській місцевості, що становить 81% від загальної кількості [36].

Бібліотечну справу в Україні регулюють відповідні законодавчі й інші нормативно-правові акти, що забезпечує її належне функціонування. Так, Закон України «Про культуру» визначає бібліотеку як базовий заклад культури. Характерною особливістю правової підтримки бібліотечної справи, а відповідно, і цього закладу культури, є прийняття галузевого Закону «Про бібліотеку та бібліотечну справу», що, своєю чергою, визначає статус бібліотек, правові й організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні. Цей Закон гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей

національної та світової культури, науки й освіти, що зберігаються в бібліотеках. Норми цього нормативно-правового акта регулюють не тільки професійну та функціональну спрямованість досліджуваних нами закладів культури (бібліотечна система, порядок створення, реорганізації та ліквідації бібліотек, бібліотечні фонди, обов'язки та права бібліотек, управління бібліотечною справою тощо), а й регламентують зацікавленість і діяльність різних стейкхолдерів, які мають споживати культурні продукти й послуги, що виробляють і пропонують бібліотеки. Зокрема, визначаються основні засади державної політики в галузі бібліотечної справи; права громадян, підприємств, установ і організацій на бібліотечне обслуговування.

Бібліотеки, однією з головних функцій яких є надання інформації, також регулюють такі нормативно-правові акти, як-от: Закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про науково-технічну інформацію», «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Про Концепцію національної програми інформатизації», «Про національну програму інформатизації», «Про обов'язковий примірник документів», Постанова Верховної Ради України «Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості», «Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи “Бібліотека - XXI” (з програмою)», «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності», «Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання», Мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні; Постанова колегії Міністерства культури і туризму України «Про моделі бібліотечного обслуговування населення у сільській місцевості з урахуванням сучасної економічної та соціокультурної ситуації» тощо.

Відповідно до вищевказаного, можна констатувати, що в Україні створено дієву правову базу для повноцінного функціонування бібліотек, однак в умовах реформування існує потреба в перегляді базових соціальних стандартів і моделей бібліотечних мереж і приведення їх у відповідність до європейських вимог і стандартів.

Слід констатувати, що бібліотеки серед усіх закладів культури виявилися найбільш залежними від трансформаційних процесів, що відбуваються у світі, оскільки ці заклади культури безпосередньо залежать від стану книговидавництва та книгорозповсюдження; розвитку інформаційної сфери, інтернет-технологій; активізації академічної мобільності (тобто зростання темпів та обсягів науки й освіти, не завжди якісної); змін у структурі зайнятості населення; змін у кількості та профілюванні робочих місць; нарешті це стосується й усієї загальної інфраструктури життєдіяльності суспільства.

Практикою останнього часу спростоване упередження стосовно бібліотеки як архаїчної структури, не здатної до самотрансформації. Навпаки, якщо наприкінці 1980-х років масові бібліотеки помітно втрачали читачів і це сприймалося як криза мережі бібліотек загалом, то з початку суттєвих трансформацій суспільства, зокрема, це помітно і в Україні, кількість відвідувачів у публічних бібліотеках зростає. Цьому існують такі пояснення, як: перше, бурхливий розвиток вищої освіти (за обсягами та змістом) суттєво збільшив кількість студентської молоді в контингенті користувачів послугами публічних бібліотек. Запровадження нових спеціальностей, кваліфікацій, навчальних дисциплін вимагало необхідного навчально-методичного забезпечення, зокрема не лише підручниками, видання яких на той час було обмеженим, але й монографіями, науковими фаховими періодичними виданнями, довідниками. Обмежена кількість навчально-допоміжної літератури не задовольняла інформаційні, освітні потреби читачів-студентів, кількість яких складала в деяких публічних бібліотеках понад 50% усіх відвідувачів, а обмежені накладі цих видань у бібліотечних фондах ставали умовою надання доступу до них лише в читальних залах бібліотек.

По-друге, масова професійна перекваліфікація, нові вимоги до діючих фахівців, необхідність працевлаштування для безробітних створюють ще одну велику групу людей, які перед тим не мали необхідності звертатися систематично до бібліотеки, а нині змушені це робити.

По-третє, за умов суттєвої збіднілості старшої групи населення, яке має звичку до читання, але не здатне підтримувати й оновлювати власні бібліотеки, вони користуються здебільшого найближчою публічною бібліотекою. Там вони беруть іноді навіть книжки й журнали, які раніше читали, і перечитують те, що їм подобається. Деякі щодня відвідують бібліотеку лише з метою перегляду та читання нових періодичних видань.

По-четверте, діти та юнацтво із сімей, які не мають власних бібліотек, а також можливостей придбати нову літературу, є постійними читачами дитячих і юнацьких бібліотек, навіть коли йдеться про виконання домашніх завдань чи програми читання, особливо під час літніх канікул.

На збільшення відвідувань бібліотек, особливо публічних, як свідчать спостереження, впливають й інші, менш помітні процеси. Психологічно обґрунтованим є припущення, що така бібліотека сприяє створенню «зон особистої стабільності», де її відвідувач відчуває себе більш спокійно, упевнено та захищено, ніж в іншому місці. Бібліотекарі свідомо працюють над покращенням бібліотечного середовища: від обслуговування – до дизайну та навколишнього ландшафту.

Відомо, що бібліотека залишається єдиною, широкодоступною, безплатною культурною установою, яка прагне підтримувати атмосферу інтелектуальності, доброзичливості, потягу до пізнання, естетичної насолоди, саморозвитку кожного. Призначення бібліотеки – рухатися назустріч, намагатися допомогти – приваблює багатьох користувачів культурно-інформаційної послуги, не зазначеної в жодному переліку, а саме: культурна практика спілкування не тільки з книгою, а й з цікавими особистостями, відвідувачами тощо. Т. Долбенко наголошує на активізації в бібліотеках пізнавальної діяльності, засоби та прийоми якої сприяють розумовому розвитку різних вікових категорій читачів, ефективному використанню вільного часу, самоосвіті тощо. Учена зазначає, що діяльність бібліотеки, особливо за умов різних трансформаційних процесів, виходить за межі суто культурної сфери [77, 44].

Якщо розглядати бібліотеку як культурний інститут суспільства та базову галузь культури, то сфера її впливу виявляється не лише багатоаспектною, а й майже універсальною.

Досвід провідних демократичних країн, де бібліотечна справа найбільш розвинена, засвідчує важливу роль бібліотек у становленні та розвитку демократії; формуванні й плідному функціонуванні місцевого самоврядування; розвитку самосвідомості, потягу до знань, усебічної культури населення. Публічні бібліотеки в розвинених країнах, поряд з іншими функціями, виконують роль інформаційних центрів з проблем місцевого самоврядування. Вони інформують населення про нормативні документи влади: рішення, розпорядження, постанови. Це зміцнює зв'язок між владою та громадою, оскільки багато питань, пов'язаних з їх повсякденним життям, зокрема освітою, охороною здоров'я, правопорядку, комунальним життєзабезпеченням, вирішують на місцевому рівні. Бібліотекарі не обмежуються цим: вони виконують функції інформаційних посередників між органами влади й населенням, допомагаючи користувачам отримати доступ до офіційної та соціально значущої інформації, розшукати необхідні документи й матеріали, отримати відповіді на запити.

За сьогоденних умов бібліотеки України є активними суб'єктами й учасниками інформатизації суспільства. Вони вивчають потреби користувачів і задовольняють їх запити, використовуючи одночасно традиційні та новітні телекомунікаційні ресурси й технології. Усі обласні бібліотеки України та близько 30% міських і районних – надають користувачам послуги доступу до мережі Інтернет, мають власні вебсайти, генерують свої електронні ресурси.

Перспективи подальшого розвитку бібліотечної справи в Україні пов'язані з підготовкою кадрів, що вимагає відповідної реорганізації базової освіти. Визнано, що ефективно реалізувати нові завдання, які постали перед бібліотечною галуззю, може лише компетентний і, відповідно, вихований професіонал, що володіє фаховими знаннями у сфері національної та світової культури, а також технологічного забезпечення, має бути здатним до нестандартних рішень нових проблем.

На початку 1990-х років бібліотекарі ще не завжди були готовими до роботи в умовах переходу до новітніх технологій і змінених економічних умов. Постала нагальна потреба скоординованих зусиль щодо організації безперервної освіти, створення програм професійного розвитку для працівників бібліотек та інформаційних центрів різних систем і відомств. Аналіз ситуації навколо організації безперервної освіти для бібліотекарів, можливостей сучасної системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників України та змісту навчальної програм у цій системі довів необхідність змін у стратегії і тактиці навчання. Має бути створена чітка система безперервної освіти працівників бібліотек, упроваджуватися й оновлюватися освітні програми, надаватися освітні послуги в різних формах (курсове навчання, короткотермінові семінари й тренінги, дистанційне навчання тощо), а також усебічно підтримуватися самоосвітня діяльність працівників бібліотек. Це сприятиме соціальній адаптації бібліотечних працівників у новій економічній і соціально-економічній ситуації, надасть певні гарантії на час структурних змін і реформ у бібліотечній системі, допоможе в роботі з новими технологіями тощо. Перспективи бібліотек пов'язані не тільки з тими тенденціями, які повною мірою виявилися. Універсалізм бібліотеки як феномену та соціального інституту має враховуватися в культурній політиці не лише у зв'язку з прогресом інформаційних, освітніх, ігрових технологій, з активізацією академічної мобільності, із реструктуризацією у сфері розподілу праці.

На часі нова світова тенденція - це вивільнення часу на дозвілля через зменшення робочого часу. Теоретики, котрі досліджують зазначену проблему, прогнозують, що інформатизація на новому кроці надасть більші можливості для різноманітного дозвілля та розвитку особистості. Однією з перспективних форм організації серйозних розваг визначено волонтерство, сам факт реалізації якого вже складає ґрунт для задоволення та самореалізації. Ця й інші перспективи мають бути у полі зору як діячів бібліотечної справи, так і законодавців, що розробляють питання культурної політики України загалом. Сучасний стан соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства зумовлює необхідність підвищення рівня освіченості громадян

України, розробки нових підходів і форм до духовної життєдіяльності людини. У такому функціональному контексті бібліотечного руху слід наголосити на беззаперечно позитивній ролі й активній діяльності представників інститутів громадянського суспільства.

Показовою є діяльність Української бібліотечної асоціації (УБА) – усеукраїнської громадської організації, метою якої є всебічне сприяння розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та забезпечення прав користувачів на якісне та своєчасне бібліотечне обслуговування й доступ до інформації, а також захист спільних інтересів членів УБА. 20-річний досвід роботи сьогодні дозволяє представляти інтереси 69 тис. бібліотечних працівників з усієї країни, понад 39 тис. бібліотек. УБА, визнана професійною спільнотою України та світу, сприяє розвитку громадянського суспільства, впливає на розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в Україні, активно відстоює права громадян на доступ до всього обсягу накопичених знань та інформації, свободу слова, працює задля розвитку суспільства знань. Беззаперечним є внесок УБА у розвиток бібліотечної професії та бібліотечно-інформаційної освіти. УБА організувала сотні конференцій, семінарів і тренінгів, опублікувала близько 50 науково-практичних видань, які допомагають бібліотекарям досягати високого рівня якості бібліотечного й інформаційного обслуговування, сприяють розвитку бібліотекознавства, підвищенню іміджу бібліотек у суспільстві. Так, було розроблено й запроваджено Кодекс етики бібліотекаря, суттєвий внесок було зроблено в теоретичну розробку концепції інтелектуальної свободи стосовно бібліотечної діяльності в демократичному суспільстві, обґрунтовано та введено в обіг поняття «адвокація», теоретично аргументовано роль і значення національних бібліотечних асоціацій для розвитку бібліотечної професії, освіти, практики, управління.

Завдяки потужному культуротворчому потенціалу УБА вітчизняну бібліотечну справу виведено на міжнародний рівень. Зокрема, УБА як національна бібліотечна асоціація є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), що дає можливість членам УБА репрезентувати Україну на міжнародній арені, брати участь у міжнародних проектах і бути обізнаними у світових тенденціях бібліотечної

справи. Члени УБА в роботі експертних груп поширюють кращий зарубіжний досвід в Україні, сприяючи доступності інформації, ліквідації інформаційної й електронної нерівності. У 2010–2013 роках УБА за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс реалізувала програму ІФЛА «Розбудова потужних бібліотечних асоціацій», що дало можливість бібліотечним фахівцям набути нові знання та навички з менеджменту професійних бібліотечних об'єднань. Важливим результатом діяльності УБА стало сприяння відкриттю протягом 2001–2013 років понад 140 інтернет-центрів у публічних бібліотеках України за програмою та за підтримки Посольства США в Україні, а також інтернет-центрів для незрячих.

УБА впродовж 2008–2014 років - партнер у реалізації одного з наймасштабніших міжнародних бібліотечних проектів в Україні – програми «Бібліоміст», що адмініструється IREX і є частиною ініціативи «Глобальні бібліотеки» за фінансування Фондації Білла та Мелінди Гейтс і підтримки USAID. Завдяки програмі «Бібліоміст» майже 2000 публічних бібліотек були підключені до Інтернету, стали надавати публічний доступ до мережі громадянам, перетворилися на сучасні бібліотечно-інформаційні центри. У них працюють кваліфіковані фахівці, які пройшли підготовку в Головному тренінговому центрі УБА в м. Києві та 24 регіональних тренінгових центрах, відкритих 2009 року. Бібліотечні фахівці підвищують тут кваліфікацію відповідно до сучасних соціокультурних, економічних та інформаційно-технологічних реалій, за розробленими УБА новими навчальними програмами. Інформацію взято з офіційного сайту УБА та за особистою згодою Президента УБА І. О. Шевченко [263].

Окремої уваги заслуговують культурно-інформаційні послуги, які пропонує УБА для практичного використання в професійній діяльності бібліотекаря. Яскравим прикладом є інформаційне видання «Бібліотечна кухня», у якому надаються практичні рекомендації, як створити якісну культурну послугу і, відповідно, залучити до її споживання більшу кількість людей. Актуалізуються такі питання: як заручитися підтримкою влади щодо впровадження більш ефективної діяльності бібліотек; як налагодити співпрацю з підприємцями і, відповідно, стати

привабливим для бізнес-ланки; які форми роботи можуть привабити відвідувача до цього закладу культури; як стати популярним закладом культури і які послуги запропонувати?

Особливість цього інформаційного видання полягає в його унікальному змістові. Відповіді на поставлені актуальні для бібліотек запитання мають фактологічний матеріал, який уже запроваджують у вітчизняних бібліотеках, і він має потужну споживчу вартість. Фахівець бібліотечної справи має нагоду звернутися за досвідом до іншого аналогічного закладу, де йому допоможуть порадою, поділяться досвідом тощо.

З огляду на вищезазначене, слід наголосити, що професійна бібліотечна спільнота має досить потужний масив спеціалізованої інформації та можливості отримати відповідну професійну консультацію (пораду) від колег. Описи кращих інноваційних практик, досвіду та досягнутих змін знаходимо в професійних виданнях: «Бібліотечна планета», «Бібліотечний форум», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечному фахівцю», а також на сайтах провідних бібліотек України та УБА.

Дослідження діяльності бібліотек і, відповідно, бібліотечної справи в Україні дозволило зробити такі висновки, а саме: вітчизняні бібліотеки мають потужний культуротворчий потенціал, який має вираження в змістовному і якісному культурному продукті та послугі. Завдяки ініціативі різних стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку вітчизняної бібліотечної справи, їх професійному бажанню, бібліотечна галузь має всі ресурси для надання громадянам можливості реалізувати власні культурні, інформаційні потреби в її локальному розумінні. У глобальному контексті Україна має потужний професійний ресурс для того, щоб вивести бібліотечну галузь на світовий ринок культурних послуг. Бібліотеки України є суб'єктами державної інформаційної політики й учасниками формування національного інформаційного ресурсу та простору, вони інтегровані в усі сфери життя людини та суспільства: освіту, науку, культуру, виробництво й управління, є єдиними інституціями, що надають безкоштовний доступ до знань і культурного надбання нації та світу.

Отже, запорукою успішного, на наш погляд, досвіду є довіра, відкритість, персональна відповідальність за свою професійну діяльність між усіма зацікавленими стейкхолдерами бібліотечної справи. Особливої уваги заслуговує на ретельне вивчення досвіду діяльності УБА й відповідне використання її досвіду задля забезпечення функціонування громадських рухів і професійних об'єднань в інших секторах культури. Ефективність і потужність функціонування вітчизняної бібліотечної галузі характеризується дієвим нормативно-правовим регулюванням, інформаційно-консультативними джерелами, активним впливом на розвиток справи різних стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку та функціонуванні вітчизняних бібліотек.

Парки культури та відпочинку

Невід'ємною частиною в системі організації дозвілля людей є парки культури та відпочинку. Вони органічно пов'язані із загальними процесами соціального й культурного життя сучасного суспільства. Зростання ролі, значення, популярності парків у сучасній життєдіяльності обумовлено процесами урбанізації життя, інтелектуалізації праці, збільшенням психологічного навантаження на виробництві тощо. Парки культури та відпочинку характеризуються своєю багатофункціональністю й різноманітністю запропонованих і, відповідно, споживаних культурних послуг, які покликані задовольняти попит усіх соціально-вікових верств населення в різних видах культуродоцільного дозвілля.

Розглядаючи значення вільного часу в сучасному житті людини, український культуролог І. Петрова, акцентує на процесі зростання обсягу вільного часу, що, на думку теоретика, актуалізує проблему організації культуродоцільного дозвілля. І. Петрова, зокрема, акцентує увагу на тому, що саме розвиток сфери дозвілля впливає на зростання рівня життя, а отже, сімейного добробуту, створюючи нові можливості для використання дозвілля за бажанням [208, 28–29]. Саме парки культури та відпочинку є найбільш демократичними закладами культури, на які й покладена вищезазначена І. Петровою місія. Але, слід зауважити, що реалії сьогодення свідчать про певну втрату культуротворчого потенціалу парків культури та відпочинку, і характеризується така

справа рядом проблем, серед яких: недостатньо дієве нормативно-праве регулювання; відсутність наукового і практичного інтересу до розгляду проблем паркового дозвілля; певний дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії й тактики розвитку парку та призвели до неефективного використання ресурсу цього соціокультурного інституту.

Функціональне призначення вітчизняних парків культури та відпочинку не є об'єктом уваги вітчизняних науковців. Так, аналізуючи наукові дослідження, об'єктом яких є парки культури, слід констатувати, що цей соціокультурний інститут розглядала Р. Жукова 1983 року, і, відповідно, дослідження було присвячено культурно-просвітницькій функції парку, що характерна була для функціонування парку за часів Радянського Союзу. Інші два наукові дослідження (О. Копієвської 1999 р., О. Любченко 2011 р.) були присвячені вивченню зарубіжного досвіду забезпечення функціонування різних типів парків. Вищевказане дозволяє констатувати, що парки культури та відпочинку не мають потужного наукового обґрунтування щодо їх сучасного функціонального розуміння. Не простежується і, відповідно, зацікавленість до цього закладу культури представників інститутів громадянського суспільства, центральних органів виконавчої влади (Міністерства культури України).

Для більш повноцінного розкриття, на наш погляд, критичної ситуації, у якій опинилися досліджувані заклади культури, слід розглянути нормативно-правову базу, яка регулює функціонування парків культури та відпочинку. Так, у нормативно-правових актах України цей заклад культури згадується в Законі «Про культуру» як базовий заклад комунальної форми власності. Відповідно, у галузевому Законі України «Про природно-заповідний фонд України», у якому визначаються правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, про такий тип парку як парк культури та відпочинку не зазначено.

Своєю чергою, стаття 9 зазначеного Закону визначає види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: природо-охоронну, науково-дослідну, оздоровчо-рекреаційну й освітньо-виховну [10]. Визначені види не характеризують в повному обсязі функціональні можливості парку культури та відпочинку, культуротворча місія якого в умовах міста набагато ширша й вагоміша.

Парк культури та відпочинку не є об'єктом і Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки». Основним завданням програми є: визначення просторової структури екологічної мережі з метою систематизації та визначення шляхів об'єднання природних середовищ існування популяцій видів дикої флори та фауни в територіально цілісний комплекс; поліпшення стану охорони, збереження та відтворення зелених насаджень і лісів, які входять до складу зелених зон міст та інших населених пунктів, тощо [6].

Але в цьому нормативному документі не розглянуто важливість і вагомість парків як рекреаційних центрів в умовах міста. Відсутність державних програм щодо ефективного використання потенційного ресурсу парків культури та відпочинку унеможлиблює реалізацію покладених на цей тип парку функціональних можливостей, тим самим усуває можливість використовувати паркові культуротворчі ресурси задля забезпечення різноманітних культурних потреб людини. Особливо актуалізується паркове дозвілля в умовах міста. Парки культури та відпочинку розглядаються як певні екосистеми, що мають особливе значення для відновлення фізичних і духовних сил людини в умовах міського середовища.

Вищезазначене дає нам право констатувати, що політичні, економічні трансформаційні процеси зумовили ряд негативних тенденцій, які спричинили певний занепад парків в умовах міста, тим самим знизили їх функціональні можливості. В останні роки значна кількість порушень пов'язана з масовими забудовами на територіях парків, хоча в умовах загрози екологічної кризи роль парків як багатофункціональних культурно-рекреаційних центрів дедалі зростає: вони стають необхідними природними осередками, що створюють сприятливий мікроклімат для повноцінної життєдіяльності людини.

Своєю чергою, зарубіжний досвід свідчить про ефективну реалізацію подібних видів діяльності. МСОП (Міжнародний союз охорони природи) так визначив суть парку: «Містить одну або кілька екосистем, які не піддалися значним змінам у результаті впливу людини: має фауну, флору, геоморфологічні ділянки, природне середовище, яке представляє інтерес в науковому, освітньому і рекреаційному плані; є природні ландшафти незвичайної краси; людям дозволяється їх відвідувати в освітньо-пізнавальних, дозвіллевих і рекреаційних цілях» [30, 23]. Характерними для цього типу парку (у зарубіжній класифікації парки культури та відпочинку мають статус міського парку) актуалізуються такі види діяльності: зони для пікніків; галявини для наметових містечок; пішохідний туризм; велосипедні доріжки; мисливство; кінний туризм; екскурсії-спостереження за природою; відповідне сервісне обслуговування. Запропоновані види діяльності спричинені ціннісними трансформаціями та спрямовані на вирішення ряду соціальних проблем, які пов'язані з питаннями розриву між поколіннями, сімейним дозвіллям, пропагандою серед різних верств населення здорового способу життя.

Вищеокреслене дозволило констатувати, що цей соціокультурний інститут не має чіткого нормативного регулювання з точки зору його функціонального спрямування. На жаль, приналежність парків культури та відпочинку до комунальної форми власності не завжди дозволяє цьому закладу культури стати повноцінним осередком міської культури.

Не менш важливим є і вплив економічних трансформацій, які позначилися на функціонуванні парків культури та відпочинку.

Заклади, які завжди працювали на самоокупності, стали нерентабельними, майже втратили свої фундаментальні функції. Аналіз діяльності паркових господарств країни висвітлює наявність значних проблем практично в усіх паркових установах. Парки культури та відпочинку отримують прибутки головним чином не від надання культурно-дозвіллевих, рекреаційно-оздоровчих та інших послуг, а від надання основних фондів і вільних площ в оренду, а також від спільної діяльності з іншими господарюючими суб'єктами, розташованими на території

парку. 1996 рік позначився виходом у світ «Основних положень концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні», у якому були визначені пріоритетні напрями розвитку міських парків, серед яких: соціальний аспект, містобудівний, архітектурно-ландшафтний, матеріально-технічний, адміністративно-управлінський та економічно-правовий. На жаль, картина сьогодення свідчить про повне ігнорування вищезазначених аспектів у функціонуванні парків культури та відпочинку.

Стан основних фондів паркового господарства країни критичний. Подальша експлуатація основних фондів пов'язана з небезпекою. Скорочення кількості атракціонної техніки, яка була основним джерелом отримання прибутків, призводить до зубожіння парків, їхньої нерентабельності, тобто збитковості та згортання основної роботи. Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури. Практично не проводиться робота з благоустрою території, відсутній належний нагляд за зеленими насадженнями. Серед основних причин, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ, – відсутність чіткої схеми подальшого розвитку парків культури та відпочинку. З метою визначення перспектив і пріоритетів діяльності паркових установ необхідно розробити концепцію, яка дала б змогу деталізувати шляхи, механізми та розробку конкретних заходів щодо підвищення ефективності діяльності парків культури та відпочинку; подвійна підпорядкованість установ паркового господарства, що знаходяться в комунальній власності міста, адміністративним органам влади. Загальна територія парків культури та відпочинку належить до комунальної власності міста. Разом з тим, лише певний відсоток земель від цієї загальної площі паркової території перебуває в розпорядженні Головного управління культури, решта - у розпорядженні районних адміністрацій або державних комунальних підприємств. Виникає ситуація, коли парки культури та відпочинку, будучи комунальною власністю міста, змушені водночас задовольняти вимоги адміністрацій тих районів, на території яких вони розташовані. Частіше за все з'ясування управлінських рішень проводиться з адміністраціями районів; відсутність чіткого організаційно-правового механізму

контролю за запропонованими видами діяльності установ паркового господарства. Керуючись нормативно-правовими документами, Головні управління культури міст не мають можливості здійснювати повноцінний контроль за правомірністю операцій, що виконують парки культури та відпочинку, і за економічними результатами цих операцій. Особливої уваги в такому аспекті набуває спільна діяльність парків культури та відпочинку з іншими господарчими суб'єктами, що діють на території парків; недосконалість системи місцевих податків і зборів щодо оподаткування діяльності паркових установ, які перебувають у комунальній власності міста; обмеження джерел фінансування паркового господарства. Фінансування парків культури та відпочинку здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Виділених коштів вистачає лише на покриття боргів паркових установ; стан матеріально-технічної бази паркових установ міста незадовільний. У міських парках, підпорядкованих Головному управлінню культури, основні фонди зношені майже на 100%. Усі атракціони потребують проведення капітального або поточного ремонту.

Ці та ряд інших причин обумовили збитковість паркового господарства міста.

Складна соціально-економічна ситуація, у якій опинилася наша країна, не може бути розв'язана без реконструкції, реформування, соціально-культурних інститутів. Таким чином, сучасна соціокультурна ситуація в нашій країні позначена суттєвими протиріччями. Так, у системі державних парків це протистояння між демократичною природою функціонального призначення культури й інерцією авторитарно-бюрократичного управління нею; між зростаючим плюралізмом у суспільстві та старою парадигмою культурного розвитку в країні; між реальним попитом населення на паркове дозвілля, інтересами щодо його змісту й ступенем його задоволення; між гострою необхідністю розвитку матеріально-технічної бази парків, запровадженням високих, авангардних технологій і залишковим принципом фінансування цих дозвільних зон; недооцінкою в суспільстві, зокрема владними структурами, комерційної та благодійної ролі й реальним значенням соціокультурної сфери, паркового дозвілля.

Виправданим і корисним для перспективного розвитку паркової галузі в Україні є узагальнення, вивчення досвіду зарубіжних країн та адаптація його до конкретних вітчизняних умов. Згідно із Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.), країни Європи несуть спільну відповідальність за збереження своєї природної спадщини та передачу її прийдешнім поколінням. Цей нормативний документ визначає умови, за якими можливе більш ефективне використання довкілля. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття - це внесок Європи в зусилля, які спрямовані на підтримку впровадження Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією «Про збереження природної спадщини Європи» (1993 р.) і в її основу лягли Бернська конвенція, Європейська стратегія збереження природи (1990 р.). Стратегія забезпечує базу для координації та об'єднання зусиль щодо зміцнення й нарощування теперішніх ініціатив. Вона спрямована не на впровадження нового законодавства, а на ліквідацію прогалин у тих випадках, коли ініціативи впроваджуються не в повному обсязі чи не досягають бажаних результатів. Більше того, стратегія шукає шляхи для ефективного врахування екологічних вимог у всіх відповідних соціально-економічних секторах, збільшення участі громадськості і її обізнаності з питань збереження навколишнього природного середовища та прийнятності для неї інтересів збереження.

Стратегія передбачає впровадження 10 принципів в усі галузі, де використовують природні ресурси. Такими принципами є: принцип обережного прийняття рішень, принцип уникнення загроз, принцип запобігання втратам, принцип переміщення небезпечних виробництв, принцип екологічної компенсації, принцип екологічної єдності, принцип відновлення та відтворення природних ресурсів, принцип найкращої існуючої технології та найкращих екологічних методів, принцип «забруднювач платить», принцип участі громадськості та її доступу до інформації [56]. Правову основу для здійснення заходів у рамках Стратегії визначають широковизнані міжнародні домовленості й угоди, такі як Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Бернська конвенція, Боннська та Рамсарська конвенції, Директиви ЄС.

Враховуючи європейський досвід щодо цієї проблеми, а також вітчизняні (локальні) особливості, на наш погляд, можна запропонувати деякі рекомендації:

- забезпечення соціально-економічних, правових умов для ефективної діяльності парків культури та відпочинку;

- сприяння формуванню сучасної інфраструктури паркового господарства;

- удосконалення правових відносин між адміністрацією парків та орендарями культурно-дозвільних, торговельних та інших об'єктів, що знаходяться в межах парків, державними структурами, фондом комунального майна, службами, які виконують роботи із зеленого будівництва та благоустрою, експлуатують паркові інженерно-технічні мережі та споруди;

- розробка та реалізація державних програм для різних верств населення в наданні культурологічних дозвільних і рекреаційних послуг;

- забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів паркового господарства, їх правового та соціального захисту;

- сприяння економічному співробітництву в галузі паркового господарства;

- удосконалення структури координації й управління парками на національному та місцевому рівнях владних структур і громадських організацій;

- оптимізація методики узагальнення та запровадження передового досвіду діяльності парків різного типу, а також вивчення сучасних тенденцій паркобудівництва;

- визначення напряму довгострокової політики створення різноманітних парків з урахуванням місцевих, регіональних, культурних, національних, природних та інших особливостей;

- проведення значних обсягів реконструкції парків культури й відпочинку, благоустрій природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;

- коригування системи оподаткування діяльності паркових господарств з урахуванням сезонності послуг, які вони надають;

- розроблення принципово нової концепції – моделі вітчизняного парку і його програм, відповідно до сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності;

– визначення принципів фінансування паркових установ на основі поєднання державного та приватних джерел, координація зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв’язання загальних і регіональних проблем паркобудівництва;

– розроблення типових технологій складання бізнес-плану в діяльності парку, запровадження принципів використання бізнес-плану як методу організації діяльності парку із залучення інвесторів, благодійних організацій, спонсорських коштів;

– запровадження спеціального науково-популярного друкованого видання для висвітлення проблем теорії, практичного досвіду паркової діяльності.

Безумовно, потребує докорінних змін система фінансування. Нові державні програми реформування надають можливість повної чи часткової приватизації паркових об’єктів, а з тим подолання розриву між попитом, ціннісними орієнтаціями, смаком, інтересами особистості та пропозиціями: змістом паркової роботи, її технологіями, які все більше відстають від процесів перебудови в суспільстві.

Щоб успішно розв’язати проблему, потрібно принаймні:

– створення нових проектів подібних парків з урахуванням сучасних моделей, технологій;

– пошук інвесторів: міжнародний досвід свідчить, що навіть такі грандіозні парки, як Діснейленд, швидко окупуються, стають прибутковими, а самі парки міцно посідають місце лідерів у комерційному секторі індустрії дозвілля;

– удосконалення податкової системи: без відповідних коректив у податковій системі важко сподіватися на поліпшення паркової справи; податкова система повинна стимулювати комерційні кола до активної участі в паркобудівництві.

Дослідивши потенційний ресурс і культуротворчу місію парків культури та відпочинку, можемо констатувати, що досліджуваний нами заклад культури має досить потужний функціональний потенціал, але, на жаль, визначені й окреслені проблеми, якими характеризується сучасна реальність, не дозволяють такому потужному закладу культури реалізувати історично покладені на нього функції культури.

Заклади клубного типу

Закладам клубного типу належить одне з провідних місць у забезпеченні різноманітних культурних потреб людини.

Клуб як соціокультурний інститут у середині ХХ ст. був найактивнішим об'єктом дослідження науковців. Цей заклад культури мав найбільш потужний культурно-просвітницький і дозвіллевий потенціал, що дало можливість забезпечувати культурні потреби різних соціально-вікових категорій відвідувачів. Клубна діяльність активно обговорювана та досліджена радянською науковою культурологічною школою, яка позначилася появою однойменної науки – клубознавства. Клубознавча наукова школа 60–80 років ХХ ст. (М. Аріарський, Д. Генкін, С. Іконніков, О. Сасихов, Ю. Стрельцов, Л. Коган, Ю. Красильников та ін.) розкрила потенційну сутність клубної діяльності, визначила культурно-виховний, просвітницький потенціал клубу, а також роль клубу в духовному розвитку людини.

Досліджуючи соціокультурну сутність клубу, Л. Поліщук характеризує період перебудови як переломний етап у клубній діяльності, що характеризується зниженням інтересу до теорії та практики клубної справи. На думку вченої, клуби сприймалися як анахронізм, як зразок заідеологізованих закладів адміністративно-командної системи, які виконують ідейно-виховну функцію у сфері дозвілля, що зумовлювало відчуження від них значної частини населення, особливо молоді. У 80-х роках ХХ ст. науковці (Н. Запорожець, А. Леонова, О. Миронюк, О. Скарарь, Н. Тарасюк, Є. Чмихало й ін.) розглядали можливості перепрофілювання клубів на загальнодоступні центри самовиховання, нерегламентованого спілкування, духовного розвитку й активного відпочинку населення [214, 3].

Період незалежності позначився іншим науковим підходом до клубної діяльності, що характеризується дослідженнями в галузі функціонального спрямування клубних закладів з урахуванням різноманітних культурних потреб громадян, а також трансформації клубного закладу (Н. Бабенко, Г. Єскіна, Н. Останіна, І. Петрова, Л. Поліщук, Н. Цимбалюк та ін.). Клубна діяльність переважно розглядається як складова міської культури, клуб на селі залишається майже поза увагою науковців.

Клубний заклад у його сучасному правовому розумінні розглядають як об'єкт культурного призначення, а саме: палаци, будинки культури, клуби, народні будинки, молодіжні центри, культурно-дозвіллеві комплекси, центри дитячої творчості, будинки мистецтв, будинки фольклору, будинки народної творчості, інші клубні заклади, діяльність яких спрямована на створення, розповсюдження та популяризацію культурних надбань. Створюють клубні заклади з метою задоволення культурних потреб громадян у розвитку народної традиційної культури, підтримки художньої творчості, іншої самодіяльної творчої ініціативи, організації дозвілля.

Реалії сьогодення свідчать про невпинний процес занепаду досліджуваного закладу культури (додаток 1). Недостатнє фінансування досліджуваних закладів культури суттєво нівелює їх функціональну приналежність. Працівники культури, котрі здійснюють діяльність у сфері культури, змушені більше опікуватися господарськими проблемами - проведенням ремонтних робіт, забезпеченням опалення тощо, адже будівлі та споруди закладів культури в основному побудовані в 60–70-х роках і потребують проведення поточних і капітальних ремонтів з метою утримання їх у належному технічному стані, - ніж забезпечувати культуротворчу місію клубного закладу. Характерним майже для всіх будинків культури, клубів є майже 100% зношення необхідної для забезпечення культурних потреб матеріальної бази (музичні інструменти, сценічний одяг, технічні засоби тощо).

Критичність ситуації, що склалася навколо закладів клубного типу, особливо на селі, підтверджено соціологічним дослідженням, яке провів Центр соціальних досліджень «Софія» на замовлення Національного інституту стратегічних досліджень. Географічні межі дослідження охопили п'ять областей України: Дніпропетровську, Кіровоградську, Миколаївську, Рівненську та Чернігівську. Мета проекту полягала у вивченні змісту, методів організації й основних принципів діяльності будинків культури із задоволення потреб територіальних громад і можливості оптимізації цього процесу. Завдання дослідження полягали у виявленні: нагальних проблем територіальних громад і реальної участі будинків культури у їх вирішенні; потенційних можливостей будинків

культури у вирішенні потреб територіальних громад; визначенні оптимальних способів і форм співпраці громадських організацій і закладів культури; виявленні професійних умінь і навичок, які необхідні працівнику сфери культури для якісного виконання ним функцій зі сприяння процесу вирішення локальних проблем.

Проведене дослідження дозволило констатувати, що нестача повноцінного функціонування, а в деяких випадках і відсутність клубного закладу призводить до породження негативних тенденцій у житті людини на селі, а саме: відсутність альтернативного відпочинку; породження негативних тенденцій у проведенні вільного часу (алкоголізм, наркоманія тощо); пасивність населення та певна духовна криза [76].

Вищеокреслене дозволяє констатувати, що заклади клубного типу, особливо такі, як будинки культури та клуби, потребують потужної державної підтримки не тільки матеріальної, технічної, а й методичної. Ситуація потребує здійснення комплексу заходів, що дозволять в умовах соціально-економічної кризи зберегти мережу та покращити матеріально-технічну базу сільських клубних закладів, ініціювати нові форми організації змістовного культурного дозвілля сільського населення. Для вирішення локальних проблем, які виникають при здійсненні функціонального спрямування заклади клубного типу потребують: вивчення сучасного «портрета» міської і сільської клубної культури з урахуванням різних соціально-вікових категорій споживачів клубних послуг; вивчення кращих вітчизняних і зарубіжних зразків щодо ефективного використання культуротворчого потенціалу клубного закладу; підвищення кваліфікації (переатестація або заміна) працівників культури, які здійснюють діяльність у досліджуваному закладі культури; надання інформаційних рекомендацій (видання фахових журналів), які б допомагали використовувати досвід інших соціокультурних інститутів; діяльність закладів клубного типу має орієнтуватися не на кількість проведених закладів, а на якість запропонованих культурних послуг.

Питання діяльності закладів клубного типу на селі має перейти з теоретичної правової норми чинного законодавства в площину активної практичної державної підтримки. З метою активізації діяльності

досліджуваного закладу культури необхідно активізувати всіх зацікавлених стейкхолдерів клубної діяльності в процесі пошуку нових форм і методів, змістовних програм культурного обслуговування жителів села.

Проведений аналіз сучасного стану та потенційних можливостей вітчизняних базових закладів культури дозволив констатувати, що культуротворча місія, функціональний потенціал залежать від ряду об'єктивних і суб'єктивних причин, а саме:

- дієвого правового регулювання;
- зацікавленості різних стейкхолдерів у розвитку та функціонуванні закладу культури (від органів влади до потужного громадянського сектору);
- наявного наукового інтересу до вивчення фактологічного попиту на культурні послуги досліджуваного закладу культури;
- методично розроблених рекомендацій щодо використання кращих зразків ефективного використання культуротворчого ресурсу закладу культури;
- орієнтації не на кількісні, а на якісні показники;
- високопрофесійного забезпечення функціонування закладу культури.

Статистичний підхід до функціонування закладів культури призвів до зниження якості пропонованих культурних послуг. Прикладом може слугувати статистична інформація кількісних показників стосовно базових закладів культури, які надані Держкомстатом України, датовані 2013 роком, і характеризують кількісні показники за вибірко-вим підходом (частину визначених законодавством базових закладів культури взагалі не представлено у вищезазначеній звітності).

4.4. Культурно-мистецька освіта як основа формування національного культурного простору

Людина як носій інтересів певних соціальних груп перебуває під патронажем держави, що підтверджено Конституцією, яка, власне, і гарантує кожному право на освіту, вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, право на знання, що дають можливість вибору професії та роду трудової діяльності. Водночас, як зазначає відомий німецький соціолог У. Бек: «Для багатьох націй, національних політиків і національно-державних теоретиків майже неприпустимий (або дуже болісний) крок з національного, немовби в порожнечу транснаціонального неминуче призводить до проблем, з якими нам випадає стикатися в глобальну епоху. Так, самостійні дії держави майже в усіх тематичних полях політики – праві, криміналістиці, освіті, технологічних розробках, попередженні непередбачуваних ризиків, в екологічній політиці – приречені на неефективність. Лише транснаціональні рішення та їх передумови – детериторіалізація політики та держави у вигляді кооперативних союзів і міжнародних режимів – відкривають можливості знаходження рішень з актуальних питань» [28, 240–241].

Саме одним із таких злободенних питань і є система освіти, мета якої полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя, оберігати та примножувати цінності національної культури й громадянського суспільства, розвивати та зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну й правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Вітчизняні науковці зазначають, що за часи незалежності зроблені суттєві кроки в розбудові національної системи освіти та демократизації освітянської діяльності. До них відносять розробку нової законодавчої бази галузі; створення вітчизняних підручників і педагогічної преси, оновлення змісту освіти, насамперед у соціогуманітарній сфері, варіативність мережі навчальних закладів та освітньо-професійних

програм, які спрямовані на утвердження гуманістичних цінностей освіти, її спрямованості на розвиток особистості. Зроблені вагомі кроки із входження української освіти в європейський і світовий простір, а саме: приведені у відповідність із міжнародними вимогами освітньо-кваліфікаційні рівні та ступеневість освіти; триває робота над державними стандартами, що наблизить вітчизняну освіту до європейських освітянських систем; укладені угоди про співпрацю з більш ніж 50 країнами світу [180, 211]. Розвиток освіти визначається як стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Інтеграція вітчизняної освіти в міжнародний освітній простір базується на засадах пріоритетності національних інтересів; збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу нації; миротворчій спрямованості міжнародного співробітництва; системному та взаємовигідному характері співробітництва; толерантності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

Під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено та прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, які існують у системі вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (зокрема й Україна), більшість із яких згодом сформулювали й принципи Болонської декларації. Лісабонська угода декларує наявність і вагомість різноманітних освітніх систем і має на меті створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма перевагами та здобутками національних систем освіти й науки, зможуть бути мобільними на європейському ринку праці. Так поступово створювалися умови для інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн. Україна була і є активним учасником цих процесів. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України аналогічні загальноєвропейським підходам [51, 1].

Інтеграційні процеси торкнулись і культурно-мистецької освіти. Останні роки ця тема стала основною, про що свідчить діючий Міжнародний симпозіум «ВНЗ культури і мистецтва в єдиному світовому

освітньому просторі» (м. Париж). Своєрідність цього проекту полягає в тому, що він дозволяє фахівцям з різних країн обмінюватися досвідом освіти в галузі художньої творчості. Слід зазначити, що країни СНД мають власні традиції культурно-мистецької освіти, але сама система багато в чому відрізняється від європейської. І тому мета вступу в Болонський процес - зрівняти якість підготовки фахівців різних країн, забезпечити взаємовизнання дипломів. Однак освітянське співтовариство країн СНД не дійшло єдиної думки щодо міри врахування власних традицій у культурно-мистецькому освітньому процесі.

Сформована в Україні система культурно-мистецької освіти, насамперед, спрямована на: збереження та розвиток кращих традицій вітчизняної освітянської культури; подолання уніфікації освіти, спричиненої глобалізаційними процесами; активізацію наукового й освітнього співробітництва з вітчизняними та зарубіжними колегами; дотримання пріоритету прав творчої особистості, рівності національних культур і конфесій. Кроком для підтримки культурно-мистецької освіти послугувало прийняття Закону України «Про культуру», у якому культурно-мистецька освіта представлена як спеціальна освіта у сфері культури та мистецтва. Цей нормативно-правовий акт визначає розвиток вітчизняної культурно-мистецької освіти як одну з основних засад державної культурної політики, що спрямована на створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури [7].

В Україні діє багатоступенева та безперервна система підготовки культурно-мистецьких кадрів, яка охоплює:

- початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання) - позашкільна освіта;
- середні спеціалізовані мистецькі школи - загальна середня освіта та професійна підготовка;
- вищі навчальні заклади;
- студії з підготовки кадрів для національних творчих колективів України.

Створена мережа спрямована на: підтримку та розвиток вітчиз-

няної культурно-мистецької освіти, яка передбачає забезпечення творчих, педагогічних, наукових шкіл кваліфікованими кадрами; реалізацію конституційного права громадян на освіту, складовою якої і є культурно-мистецька. Визначаючи важливість культурно-мистецької освіти, варто підкреслити її комплексний характер, оскільки вона охоплює не лише професійно-мистецьке, інформаційне або просвітницьке спрямування, її завданням та основною метою є створення відповідних умов для орієнтації молодого фахівця в суспільно важливих сферах людського буття. Пріоритетним завданням культурно-мистецької освіти має стати забезпечення таких умов розвитку професійного творчого працівника, життя та діяльність якого в майбутньому поєднувала б гуманістичні цінності з розумінням сучасних державно-правових процесів. В освітянському аспекті це означає, що основним результатом культурно-мистецького освітнього процесу повинна стати не система знань, умінь і навичок сама по собі, а готовність до застосування отриманих знань на практиці. У такому ракурсі вища культурно-мистецька освіта потребує концептуального перегляду навчально-методичного забезпечення з урахуванням специфіки обраного студентами фаху. На наш погляд, майбутньому фахівцю, окрім знань культурно-мистецького спрямування, необхідні відповідні знання управлінського, правового, економічного змісту тощо.

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що реалії сучасності характеризуються зниженням статусу та престижу культурно-мистецьких професій. Навчальні заклади, які готують фахівців для культурно-мистецької сфери, стикаються з такими проблемами, як: уніфікація спеціалізації; недостатній рівень матеріально-технічної бази; незначна кількість державного замовлення; невизначеність у подальшому працевлаштуванні випускників. Проблемні питання, які існують у культурно-мистецькій освіті, потребують ретельного вивчення та вирішення як з урахуванням вітчизняних традицій, так і застосуванням кращих світових здобутків. Отже, ефективне поєднання сучасних європейських стандартів і вітчизняних освітніх традицій у культурно-мистецькій освіті має бути системним і професійно орієнтованим:

саме це надасть можливість майбутньому фахівцю застосувати свої знання в подальшому професійному житті. Цей процес передбачає впровадження європейських норм і стандартів, визнання на світовому ринку праці українських спеціалістів, підвищення їхньої конкурентоспроможності. Відтак реалії сьогодення свідчать про невинний процес зміни до професійних вимог молодих фахівців і їх кваліфікації.

Суспільство XXI ст. потребує висококваліфікованого працівника, який повинен мати глибокі теоретичні знання, уміти їх використовувати у своїй практичній діяльності, робити змістовні та ґрунтовні висновки, орієнтуватися в проблемах галузі, знаходити оптимальні шляхи їх вирішення. Визначаючи пріоритет знань та освіти як вагому складову української національної ідеї, науковці наголошують на її консолідуючій складовій, що єднає суспільство, створює передумови глобальних перетворень, спонукає до повноправного входження України в європейський і світовий простір як великої, міцної держави, демократично організованого суспільства [180, 11]. Концепт-ідея розвитку сучасної вищої освіти полягає в поєднанні вітчизняних традицій і європейських інновацій. Потреби часу диктують нові умови й для підготовки кадрів, які обумовлюються проявом і встановленням нового типу освітніх потреб і вимог, виникненням відмінних від традиційних освітніх нормативів, освітніх трендів, вивченням і, відповідно, запровадженням їх в освітній процес.

Важлива роль у наближенні вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору належить програмам Темпус, мета яких полягає в підтримці модернізації системи вищої освіти та створенні простору для співпраці в країнах-партнерах ЄС через університетські проекти. Темпус – програми, спрямовані на добровільне наближення систем вищої освіти в країнах-партнерах до здобутків розвитку вищої освіти в державах-членах ЄС, які додатково пропагують підхід міжособистісної співпраці. Вищезазначені програми фінансують міжуніверситетську співпрацю у сфері розробки та вдосконалення навчальних програм, управління університетами, взаємодії науковців і громадянського суспільства, взаємообумовленість освіти й бізнесу, а також

структурні реформи у сфері вищої освіти. Сьогодні програма Темпус охоплює 27 країн: на Західних Балканах, у Східній Європі, Центральній Азії, Північній Африці та на Близькому Сході. Координацію між усіма зацікавленими сторонами, що залучені до реформування сфери вищої освіти в Україні, спрямовану на пропагування та запровадження принципів Болонського процесу, поширення інноваційних підходів щодо організації навчального процесу в системі загальної та професійної освіти, здійснює Національний Еразмус+офіс в Україні.

Важливим кроком на шляху реформування вітчизняної культурно-мистецької освіти є участь Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ) у міжнародному консорціуму з розробки та запровадження нової системи забезпечення якості вищої освіти в Україні (проект європейської програми Темпус «Towards Trust in Quality Assurance Systems» 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR).

До консорціуму входять:

- Університет м. Ювяскюля (Фінляндія);
- Університет м. Коїмбра (Португалія);
- Технічний університет м. Кошіце (Словаччина);
- Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ);
- Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (ЧНУ);
- Український католицький університет (УКУ);
- Українська асоціація студентського самоврядування (УАСС);
- Міністерство освіти і науки України;
- Національна академія педагогічних наук України;
- Державна інспекція навчальних закладів України;
- Інститут інноваційних технологій і змісту освіти;
- Парламентський комітет з питань освіти та науки.

Відповідно до підписаного між партнерами проекту Меморандуму взаєморозуміння щодо ЄС проекту Темпус, НАКККіМ є лідером з вивчення європейського досвіду культурно-мистецької освіти і, відповідно, розробки рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти з урахуванням специфіки галузі. Участь НАКККіМ у вищезгаданому міжнародному проекті дозволила не тільки вивчити досвід європейських

країн, а й більш ретельно дослідити вітчизняні традиції культурно-мистецької освіти. За фінальними результатами проектною командою НАКККіМ визначено, що важливою складовою модернізації культурно-мистецької освіти в умовах соціальних трансформацій і євроінтеграційних процесів є процес поєднання освітньо-наукових вітчизняних традицій і європейських інновацій. Традиції й інновації вищої освіти, культурно-мистецької зокрема, є об'єктом наукових досліджень і знайшли свій розвиток у працях ряду вітчизняних науковців (В. П. Андрущенко, Ю. П. Богущкий, С. М. Волков, М. З. Згуровський, В. Г. Кремень, В. М. Шейко й ін.). Питання реального стану й ефективності системи сучасної культурно-мистецької освіти активно обговорюють не лише вітчизняні науковці, а й громадські діячі.

Невпинні трансформаційні процеси сучасної освіти характеризуються тим, що освіта перестає бути лише засобом підготовки фахівців, а все більше стає обов'язковою складовою саморозвитку особистості, яка забезпечує конкурентоспроможність спеціаліста. Одним із пріоритетних завдань освітнього процесу навчального закладу є підготовка фахівця, який має орієнтуватися та працювати в умовах сучасного глобального світу. Актуалізується питання ролі та значення свободи й творчості в освіті. Так, на думку Кена Робінсона - одного з видатних фахівців сучасності з питань розвитку людського освітнього капіталу, головним в освіті є творче мислення та запровадження інновацій. Науковець наголошує, що саме зараз у світі активно розвивається бізнес, пов'язаний з інтелектуальною працею: різні форми мистецтва, розробка програмного забезпечення, розвиток науки й технологій. У цих сферах ідеї цінують понад усе. Багато країн уже починають розуміти, що майбутній добробут їхніх економік залежить від потоку інновацій, здатність творчо мислити стає важливішою за формальну освіту. Система освіти не повинна виробляти, вона має вирощувати, розвивати людський потенціал [312]. Саме тому актуалізується питання щодо перегляду традиційного підходу до підготовки молодих фахівців будь-якої сфери, культурно-мистецької зокрема.

Часи незалежності позначилися реформаційними процесами в культурно-мистецькій освіті. Функціональні можливості освітнього процесу розширилися з прийняттям Закону України «Основи законодавства про культуру» (1992 р.). Цей нормативно-правовий акт визначив художньо-естетичне виховання як пріоритетний напрям у формуванні всебічно розвинутої особистості. Еволюція розвитку вітчизняного законодавства, а саме прийняття Закону України «Про культуру» (2010 р.), продовжило традицію підтримки культурно-мистецької освіти, визначивши одним з основних засад державної культурної політики – створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури для дітей і юнацтва, задоволення культурних потреб українського народу.

Законодавчо закріплені культурні права, які полягають у: вільному виборі та реалізації свободи творчості, виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійному розпорядженні культурно-мистецькими, художніми творами, збереженні, розвитку, пропагуванні культурної, мовної самобутності, традицій, звичаїв та обрядів; доступі до культурних цінностей, культурної спадщини та культурних благ; здобутті культурно-мистецької освіти тощо [7], і передбачають відповідні умови для їх реалізації та забезпечення.

Реалізація культурних прав людини та громадянина, що задекларовані в Конституції України, є основним професійним завданням спеціаліста з культурно-мистецької галузі. Беззаперечним показником реалізації культурних прав громадян є наявність відповідної мережі культурно-мистецьких, дозвіллевих, рекреаційних закладів і, відповідно, висококваліфікованих фахівців. Підготовка висококваліфікованого спеціаліста покладена на навчальні заклади культури та мистецтв. Так, вищу освіту культурно-мистецького спрямування в Україні здійснюють ряд ВНЗ, серед яких:

- Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;
- Національна музична академія України імені П. І. Чайковського;
- Національна академія образотворчого мистецтва архітектури;

- Київський національний університет культури і мистецтв;
- Донецька державна музична академія імені С. С. Прокоф'єва;
- Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого;
- Луганська державна академія культури і мистецтв;
- Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка;
- Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової;
- Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Харківська державна академія культури.

Характеризуючи сучасну культурно-мистецьку освіту, слід звернутися до проблем, які постали на шляху її розвитку. Реалії сьогодення свідчать про ряд негативних процесів, що впливають на розвиток культурно-мистецьких професій, зокрема зниження їх престижу. Основною причиною цього є комерціалізація культурно-мистецьких послуг. Такий процес перешкоджає гарантованому Конституцією України забезпеченню рівних прав доступу різних соціально-вікових категорій населення до культурних благ і послуг. Слід наголосити, що особливо вразливими є діти та молодь. Саме ця соціально-вікова група потребує державної підтримки для розвитку своїх творчих здібностей. Комерціалізація послуг, які надають заклади, гуртки, лабораторії, об'єднання культурно-мистецького спрямування, унеможлиблює рівний доступ громадян до споживання запропонованих послуг.

Дослідження останніх років дозволили визначити основні проблеми вищої культурно-мистецької освіти, а саме: відсутність єдиної інформаційної бази щодо функціонування мистецьких вищих навчальних закладів; підпорядкованість вищів різним міністерствам, що призводить до відповідних розбіжностей у моделях управління; відсутність єдиних стандартів у вищій освіті культурно-мистецького спрямування [219, 147].

У такому контексті слід наголосити, що питання культурно-мистецької освіти в Україні потребує структурного підходу для її вирішення в ефективному поєднанні наявних традицій та інноваційних

процесів у цій сфері. Така постановка питання повинна враховувати відповідне оновлення освітніх ресурсів і визначення шляхів їх раціонального впровадження в підготовку майбутнього фахівця. Підґрунтям для такого оновлення має стати відповідне вивчення й ефективне використання кращих зразків у процесі забезпечення якості освіти. Основою підготовки конкурентоспроможного фахівця є поєднання важливих для навчального процесу структуроутворювальних елементів: освіти, науки, інновацій. Вивчений досвід дозволив виявити основні тенденції, які сфокусовані на основних складових освітнього процесу (освіті, науці й інноваціях) і, на нашу думку, упровадження яких забезпечить якість культурно-мистецької освіти (додатки 2, 3).

Характеризуючи сучасний стан культурно-мистецької освіти в Україні, слід наголосити на деякій невідповідності між структуроутворювальними елементами навчального процесу, що зумовлює певне стримування в її розвитку. Вітчизняна культурно-мистецька освітня система характеризується недосконалими навчальними планами та програмами. Нинішня традиція формування навчальних планів і програм має певні недоліки, серед яких: застарілі освітні стандарти, невідповідність отриманих студентами знань сучасним ринковим потребам. На жаль, навчальні програми, за якими готують спеціалістів для культурно-мистецької сфери, досить часто не відповідають фаховим характеристикам, які висуваються для спеціаліста на практиці. У такому контексті слушним є європейський досвід, який переконливо свідчить про ефективність залучення до формування навчальних планів і програм практиків і майбутніх роботодавців. Важливим у підготовці кадрів для культурно-мистецької сфери залишається фахова спрямованість на людину. Специфіка культурно-мистецьких професій полягає в тому, що практичне застосування отриманих знань спрямовано не на техніку, виробництво, а на людину. Тому ряд мистецьких професій передбачають у рамках навчального процесу відточування професійної майстерності, яка в подальшому буде спрямована на забезпечення розвитку культурно-мистецьких, творчих здібностей. Такі навчальні програми передбачають індивідуальні заняття.

В Україні, на жаль, відсутня практика демократичного підходу формування навчальних програм, які б відповідали як специфіці обраного фаху, так і вимогам часу. Підготовка таких категорій як працівник культури, професійний творчий працівник потребує гнучких навчальних програм. Застандартизована вітчизняна освітня практика не дозволяє сформувати такі навчальні програми, які б відповідали потребам людини, суспільства. Культура й мистецтво є одними з тих сфер, які швидко та гостро реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві. І тому відсутня автономна свобода навчальних закладів унеможлиблює своєчасну зміну або відповідну корекцію навчальних програм.

Вивчений у рамках проекту Темпус командою НАКККіМ, досвід кафедри культури Університету Ювьяскюле дозволив підтвердити ефективність гнучких навчальних програм, які потужно застосовують у європейських вишах. Реальність сьогодення свідчить про беззаперечну роль культури, творчості, мистецтва в розвитку особистості. Професійне спрямування фахівця має враховувати всі соціально-демографічні та вікові категорії споживачів культурних послуг. Тому досить актуальним постає питання щодо запровадження в навчальну програму ряду дисциплін психолого-педагогічного спрямування. На жаль, чинні стандарти та рекомендації органів виконавчої влади щодо забезпечення навчального процесу не завжди надають таку можливість.

Трансформаційні процеси викликають крос-культурні зміни, породження яких не відповідають запропонованим освітнім програмам і вимогам часу.

Крос-культурна взаємодія, що характерна для сучасного світу, розглядається як особливий вид зв'язків і відносин, які складаються між представниками різних культурних ідентичностей у процесі взаємного обміну культурними ідеями, нормами та цінностями. Саме тому надзвичайно актуалізується ефективність крос-культурного взаємообумовлення, оскільки в цей комунікативний процес залучені різні соціально-демографічні категорії населення. Вищезазначений процес передбачає знання та розуміння як мовних, так і культурних особливостей

опонента чи партнера. У зв'язку з цим необхідною умовою результативного крос-культурного процесу є розробка й організація (практична реалізація) алгоритму спілкування залежно від сприйняття одного із його суб'єктів як партнера, опонента та супротивника. Інтенсивні міжнародні інтеграційні процеси на глобальному й глокальному рівні сприяють і водночас потребують діалогу культур, який може бути ефективним тільки за умови взаємозацікавленості та дотримання певних вимог. Однією з таких вимог є обов'язкове володіння іноземними мовами. Саме недостатнє володіння іноземними мовами унеможлиблює забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на ринку праці.

У контексті вищезазначеного слід підкреслити, що підготовка конкурентоспроможного фахівця в Україні позначилася потребою більш потужної ресурсної бази (чи її вдосконалення, якщо вона є) для вивчення іноземних мов, оскільки останні є основою міжкультурного діалогу. Від міри та ступеня їх оволодіння залежить успішність самого діалогу.

Для підвищення конкурентоспроможності випускників НАКККіМ запроваджено додаткову практичну підготовку з вивчення іноземних мов з подальшою сертифікацією з англійської (TOEIC), французької (TFI) і німецької мов (WiDAF). Мовний сертифікат – це ознака професійної придатності, досягнення певного міжнародного рівня компетентності, показник зрілості фахівця найвищого класу, гарантія як роботодавця, так і кандидата на посаду. Мовна сертифікація є важливим етапом становлення фахівця в галузі культури та мистецтва.

Володіння іноземними мовами є не єдиною складовою для ефективного міжкультурного діалогу. Останній забезпечується різноманітними культурними заходами, проведення яких передбачає їх професійну організацію. Саме професійна підготовка дозволяє суб'єкту (учаснику) міжкультурного діалогу діяти як активному та відповідальному громадянину, який знає етнокультурні традиції, звичаї тощо свого візаві. Поєднання набутих знань з навичками ведення переговорів, розумінням моделі поведінки іншого суб'єкта діалогу зі здатністю до аналізу

й самокритичної оцінки є необхідною складовою для життя в мультикультурних суспільствах. Вирішальним фактором для взаєморозуміння, взаємодовіри між людьми є розуміння інших культур і народностей, дотримання гарантованих культурних прав. Універсальний характер культурно-мистецької освіти завдяки предметному наповненню, принципу вільного вибору навчальних курсів найбільшою мірою сприяє формуванню широкого погляду на світ.

Сучасні освітні програми передбачають ряд навчальних дисциплін, які б забезпечили формування в майбутніх фахівців знання культури та традицій інших народів як основу толерантності та поваги в міжкультурних відносинах. Спеціалісти з культурно-мистецького спрямування, призначенням яких є забезпечення й реалізація культурних потреб людини, мають володіти культурологічними знаннями для подальшого їх використання у професійному житті. Майбутній фахівець належним чином оволодіває знаннями в галузі культури й історії не тільки власної країни, а й інших країн світу. Має розумітися на сучасних світових і вітчизняних тенденціях розвитку культурно-мистецької сфери, оскільки в тенденціях знаходять вияв інновації, які в подальшому мають бути реалізовані на практиці. У такому контексті слід зазначити, що навчальні плани та програми мають враховувати потреби часу і, відповідно, бути відображеними в навчальному процесі вишів. Аналіз та оцінка структурних характеристик культурно-мистецького освітнього потенціалу пов'язані з певними труднощами, оскільки всі його елементи функціонують одночасно, у сукупності та взаємодії. Це призводить до того, що важко встановити значення кожного елемента освітнього процесу окремо для діяльності всього потенціалу.

Визначаючи важливість усіх структурних підрозділів, які забезпечують освітній процес, слід виокремити роль і значення кафедр у підготовці спеціалістів і, відповідно, реалізації навчальних програм.

Досвід діяльності вищезазначеного структурного підрозділу, його роль у системі вищої освіти – беззаперечна. Набутий у рамках проекту командою НАКККіМ європейський досвід дозволив вивчити не тільки освітній потенціал кафедр, а й проаналізувати такі важливі складові навчального процесу, як наука й інновації.

Питанням сьогодення в підготовці фахівця для культурно-мистецької сфери є формування не тільки талановитого виконавця з різних видів мистецтва (хореографа, актора, вокаліста тощо), а й педагога, організатора дозвілля, творця культурних послуг, культуртрегера – особистості, яка сприяє культуротворенню. Тому перед культурно-мистецькою освітою актуальним постає завдання підготовки спеціаліста, який не тільки вміє віртуозно виконувати мистецький твір, а й творчо мислити. Слід наголосити, що підготовка фахівця для культурно-мистецької сфери передбачає як наукову, так і творчу діяльність, які згідно зі специфікою обраного фаху дозволяють реалізувати важливе освітнє завдання – надання суспільству висококваліфікованих фахівців, призначенням яких є реалізація культурних потреб і прав людини. Для реалізації поставлених освітніх завдань на кафедрах активно проводиться наукова робота. У цьому контексті слід зазначити, що особлива роль у забезпеченні якості освіти належить науковим (творчим) школам.

З огляду на це слід розглянути досвід Академії, яка має значний науковий (творчий) потенціал, сформований багаторічною практикою. Широкому мистецькому колу відомі такі науково-творчі школи: хореографічна школа М. Вантуха (народний артист України), акторські школи О. Кужельного (народний артист України), В. Зайцева (заслужений артист України), режисерська школа Д. Мухарського (народний артист України), дизайнерська школа А. Жирнова (президент Гільдії ландшафтних архітекторів), вокальні школи Г. Захарченко (народна артистка України), А. Прохорової (заслужена артистка України), мистецькі школи Л. Мороза (заслужений діяч культури України), В. Козліна (доктор мистецтвознавства).

Особливе місце у світовому інформаційно-комунікаційному просторі посідає наукова школа з бібліотекознавства, яку очолюють заслужені працівники культури України, професори І. Шевченко, В. Загуменна.

До формування наукових шкіл активно долучаються молоді вчені, започатковані наукові школи з напряму прикладної культурології.

Досліджуючи наукову складову європейського освітнього процесу, слід визначити певне коло проблем у вітчизняній практиці. Однією з них є висвітлення наукових доробків у міжнародних наукових виданнях чи виданнях, які зареєстровані в наукометричних базах. Це питання досить активно останнім часом обговорюється в Україні, що пов'язано з наказом МОНМС України № 1112, який набув чинності 17.10.2012 року. На виконання цього наказу НАКККиМ вживає заходів щодо приведення стану опублікування результатів наукових досліджень у відповідність до українських і світових норм.

Шлях вітчизняних культурно-мистецьких досліджень у світове наукове товариство, безсумнівно, є необхідним, і європейська практика в цьому має власні переваги. Але, перш ніж робити революційні кроки, законотворці мають ретельно дослідити наукові галузі, визначити реальні можливості й об'єктивні перепони в практичному виконанні норм, передбачених у вищезгаданому наказі. Так, наукова спільнота, представники якої досліджують історію, теорію, практику, філософію культури, культурологію, мистецтвознавство, не мають реальної можливості висвітлювати наукові статті за вищезазначеними параметрами. За показниками наукометричної бази даних Scopus станом на 2013 рік, кількість українських журналів наукової галузі мистецтвознавство та гуманітаристика дорівнювала нулю. Міжнародні журнали з цієї наукової галузі також майже не представлені, тому немає можливості знайти зарубіжних представників для колективу редакційної колегії. Інакше кажучи, реєстрація наукових видань з галузі унеможлиблюється рядом об'єктивних перепон.

Ще одним проблемним питанням є фінансові обмеження доступу до видань наукометричних баз. Трансформаційні процеси мають відбуватися поступово та зважено, з максимальним урахуванням усіх складових вітчизняної економічної, освітньої, соціальної сфери. Процеси у вітчизняній освіті відбуваються під певним консервативним впливом владних структур. Такий підхід викликає певні сумніви щодо ефективності поєднання освітнього процесу з такими важливими складовими, як інновація та наука. Якість культурно-мистецької освіти була б більш ефективною при поєднанні освітнього процесу з упровадження результатів цього процесу з практичними інноваціями.

Інноваційною складовою роботи кафедри є ряд проектів.

Соціальні інновації повинні стати невід'ємною складовою діяльності кафедр, оскільки в них є потужний потенціал для розвитку багатьох необхідних для суспільства рішень. Якщо технічні інновації і їх результативність можна визначити конкретними показниками, то результативність соціальних інновацій, які посідають значне місце в сучасному світі, визначити складно. Відмінністю статусу кафедр українських вишів культурно-мистецького спрямування є те, що кафедри досліджених європейських ВНЗ мають автономію. Бюджет кафедри повинен відповідати цілям і завданням стратегічного розвитку кафедри. Результатом реалізації стратегічного плану є акредитація спеціальностей.

Невіддільним елементом освітнього потенціалу є імідж навчального закладу. Реалії сьогодення свідчать про випадки, коли навчальний заклад здійснює підготовку достатньо кваліфікованих кадрів, проте не має відповідного бренду. Тому в такому контексті важливо використовувати маркетингові інновації, які б були спрямовані на пошук нових сфер і способів використання потенціалу навчального закладу, розробку на цій основі нових конкурентоспроможних кваліфікацій, залучення практиків для подальшого просування висококваліфікованих фахівців на ринок праці. Основна мета інноваційних досліджень і їх упровадження полягає в задоволенні потреб і запитів майбутніх роботодавців і забезпеченні умов тривалого функціонування та розвитку навчального закладу на ринку освітніх послуг. Європейська практика організації освіти свідчить про важливість формування стратегічного плану розвитку, який містить у собі важливі складові підвищення якості освіти. Реалізація поставлених завдань дозволяє виявити сильні та слабкі сторони освітнього процесу, можливі ризики та в подальшому визначити шляхи їх подолання. Слід зазначити, що цей документ не повинен суперечити державній освітній політиці та стратегії розвитку галузі, за якими готують майбутнього фахівця. Відсутність у державі єдиного стратегічного плану розвитку культурно-мистецької освіти унеможливорює розвиток і впровадження сучасних технологій в освітній процес.

Кроки, які були здійснені урядом щодо приєднання до європейської освітньої системи, позначилися підписанням ряду нормативних актів, які регулюють участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях. Задекларовані норми спрямовують вітчизняну освіту на розвиток і набуття нових якісних ознак, а також на збереження кращих традицій і підвищення чинних національних стандартів освіти. Європейський освітній процес характеризується рядом позитивних тенденцій у забезпеченні якості освіти, а саме: на рівні бакалаврських програм відбувається оптимізація планів. Цей процес викликаний загальним європейським освітнім трендом. Мета такої оптимізації зумовлена сучасними потребами людства й тих вимог, які висувають до фахівця у XXI ст. Фахівець має володіти знаннями зі споріднених спеціальностей та орієнтуватися в сучасних культурно-мистецьких процесах, які відбуваються не тільки в Україні, а й світі. Практика підготовки вузькопрофільного фахівця призводить до певних професійних обмежень щодо встановлення взаємозв'язку зі спорідненими видами роботи. Інноваційним підходом до розробки навчальних планів бакалаврів є максимальний стик зі спорідненими спеціальностями. Як приклад, бакалаврська програма підготовки реставраторів передбачала вивчення реставраційних шкіл для відновлення історичних пам'яток XVIII–XIX ст. Тенденція реставраційних робіт на сучасному етапі полягає в тому, що практика збереження культурно-історичних будівель враховує й сучасні будівлі, які представляють культурно-історичну цінність.

Підготовка фахівців, професійна діяльність яких направлена на розвиток і функціонування дитячої творчості та молодіжної культури, має враховувати ряд таких споріднених спеціальностей, як психологія, педагогіка, музика. Практичне впровадження набутих теоретичних знань передбачає знання відповідних медичних показників. Сучасна підготовка висококваліфікованого фахівця має спиратися на таку навчальну програму, яка б максимально враховувала предметну галузь. Особливість культурно-мистецької освіти полягає в тому, що вона спрямована на вирішення ряду соціокультурних проблем громадян.

Тому практичне поєднання отриманих знань із соціальною інновацією є тією особливістю, яка відрізняє культурно-мистецьку освіту від інших. Остання, своєю чергою, є не тільки нововведенням як статичний кінцевий результат творчої діяльності, а й процесом перетворення новацій на соціокультурні норми та моделі поведінки, їхнього інституційного оформлення.

Країна, яка не має потенційної можливості сформувати уявлення про національну культуру як могутній бренд, приречена на постійне утвердження себе у світі. Культурний аспект національного іміджу є незамінним і неповторним, оскільки він пов'язаний з країною, її минулим, духовним і культурним розвитком. Національна культура, її бренд у світі дозволяє визначити унікальність країни. Представники культурно-мистецьких професій є активними учасниками міжнародних фестивалів і конкурсів. Саме висококваліфікована підготовка дозволяє молодим талантам посідати призові місця, отримувати престижні премії. Світове визнання вітчизняних мистецьких професій дозволяє констатувати, що важливим показником є збережені традиції в освітньому процесі, які формувалися та довгі роки розвивалися в навчальних закладах культурно-мистецького спрямування.

Відтак реалії часу диктують інші умови підготовки фахівця, запровадження нових методів і підходів до освітнього процесу. Зміни в освітньому процесі мають бути виваженими й обґрунтованими. Наближення освітнього процесу до європейських стандартів не повинно втрачати й національні освітні традиції, які дозволяли довгий час готувати достатньо професійних фахівців для культурно-мистецької сфери. Підготовка працівників культури, професійних творчих працівників має бути спрямована на підвищення управлінського професіоналізму, уміння стратегічно мислити в умовах сучасних глобалізаційних і цивілізаційних викликів. Інноваційні нововведення в культурно-мистецьку освіту мають носити зважений характер, оскільки ця сфера людського буття потребує особливої уваги і є нормативно вразливою. Перед ВНЗ, освітня послуга яких спрямована на підготовку кадрів для культурно-мистецького середовища, постає ряд завдань, які пов'язані з удосконаленням організації та змісту освіти. Трансформаційні процеси, які

відбуваються у світі, потребують перегляду навчальних планів і програм, кадрового потенціалу, що передбачає підвищення професійної майстерності професорсько-викладацького складу.

Сучасні освітні програми мають враховувати специфіку галузі культури та мистецтва і, відповідно, бути орієнтованими на її підтримку. Традиційною залишається чинна загальна внутрішня система культурно-мистецької освіти, яка має власну, специфічну тільки для певної країни організаційну структуру. Тому процес модернізації має бути гнучким і, відповідно, адаптованим до сучасних освітніх традицій. У такому контексті поєднання традицій та інновацій обумовить розвиток і виживання цієї освіти. Відповідно до потреб часу європейський освітній процес ґрунтується на відповідальності за якість наданих освітніх послуг і за те, як ця якість забезпечується в подальшому на ринку праці. Автономія навчальних закладів, мобільність освітніх програм, поєднання освіти, інновацій і науки дозволяють підготувати спеціаліста, який є конкурентоспроможним не тільки на європейському просторі, а й на світовому. Інноваційний підхід тісно взаємопов'язаний із подальшим працевлаштуванням майбутнього випускника. Як уже зазначалося, зниження престижу професії різко позначилося й на залученні потенційних роботодавців. Слід наголосити, що практика щодо залучення роботодавця для ВНЗ, які готують фахівців для культурно-мистецької сфери, суттєво відстає від технічних.

Важливим завданням є забезпечення фахівця робочим місцем. У такому контексті необхідно досить ретельно вивчити європейський досвід, кращі зразки вітчизняної практики з подальшою можливістю адаптації набутого досвіду до потреб культурно-мистецької сфери. У більшості відкритим залишається питання вибудовування взаємин між компаніями-замовниками, установами професійної освіти й тими, хто навчається. Для розуміння проблеми слід зазначити, що діяльність служби зайнятості як активного суб'єкта ринку праці, що бере участь у вирішенні проблем працевлаштування молоді, зокрема випускників вишів, майже не висуває пропозицій щодо потреби у фахівцях культурно-мистецького спрямування. Така картина спостерігається і

на ярмарках вакансій, де також потреба спеціалістів у сфері культури обмежена. На основі досвіду інших країн у НАКККіМ було вдосконалено практику студентів. Зокрема, здійснено укладання договорів із базами практики приватної форми власності (багаторічна практика включала державні установи культури). Програми ознайомчої, виробничої практики передбачають тісний зв'язок із базами не тільки в період, визначений для певного виду занять, а протягом усього навчання. Результатом такого взаємозв'язку є фактичний вибір спеціаліста, який відповідає вимогам роботодавця.

Вивчений європейський досвід дозволив визначити важливість інновацій у навчальному процесі, виявити шляхи їх залучення та реалізації. Інновація як невід'ємна складова навчального процесу активно досліджується і впроваджується в освітній процес.

Актуальним залишається питання відкритості та довіри до вітчизняної освіти. Необхідно створити умови, які б забезпечили прозорість для всіх процедур, навіть взаємно суперечливих. Процедура «оприлюднення» поліпшить нинішні процедури. Саме на основі кращих практик і накопиченого прозорого досвіду буде формуватися культура забезпечення якості освіти. Дієвим, на наш погляд, є розроблений і запропонований проектною командою інформаційний продукт <http://portal.dovira.eu/>, провідна ідея якого полягає в довірі всіх стейкхолдерів, які зацікавлені в забезпеченні якості освіти. Портал толерантний до всіх критеріїв і чинних процедур забезпечення якості освіти. Основні функції порталу – дозволити реєструвати всі типи освітніх ресурсів; додавати до них посилання на документи, що їх підтверджують, і зберігати ці підтверджувальні документи; генерувати власні вебсторінки на основі інформації, яку про себе вніс користувач; редагувати свій профіль і публікувати всі дані свого профілю на сторінках порталу; зберігати обрані користувачем системи цінностей і складені рейтинги.

Окрім функції створення довіри до досягнень і результатів у системі вищої освіти і в результаті – створення довіри до їх власників, портал стане своєрідним місцем для об'єднання груп освітян - network management. Портал може бути використаний для зберігання відомостей про свої досягнення (хто що вважає за потрібне – ми нікого

не обмежуємо ні в чому і нікого не критикуємо), зберігання цієї інформації в одному місці та доступу до цієї інфо 24/7/365 online з будь-якої точки земної кулі, де є вихід в Інтернет (повністю статті, дисертації, дипломні (магістерські) роботи (досягнення роботи керівника наприклад), використання антиплагіатного сервісу до опублікованих робіт, формування звітів про зберігання інформації (список публікацій з посиланнями, грантів і т. д. за обраний період), рейтингування ресурсів за критеріями з можливістю змінювати вагові коефіцієнти критеріїв залежно від уподобань (цілей) рейтинг, генерація персональних веб-сторінок. Це можливості для пересічного користувача, для менеджерів освіти (ректорів, проректорів, завідувачів кафедр тощо).

Усі перераховані вище можливості дають можливість бачити реальні результати свої підлеглих і рейтингувати їх. Портал надає можливість прозоро запускати будь-яку процедуру, яка в підсумку зводиться до рейтингування ресурсів (вибір претендентів на заміщення вакантної посади, розподіл премій на кафедрах, матеріальних ресурсів між кафедрами тощо). Портал може стати платформою для створення мереж з різними цілями, для явного і неявного обміну інформацією. Це так звані самоврядні мережі (self managed and self organized – самоорганізовані та самоврядні), завдяки чому їх члени орієнтовані на результат. Цінність і значення таких мереж полягають у тому, що завдяки порталу вони зможуть побачити шлях до успіху інших членів своєї мережі або інших мереж і, таким чином, наслідувати успішний досвід, скопіювати його, перейнявши систему цінностей, що призвела до успіху, адже бути успішними як у широкому, так і вузькому розумінні є основною метою всіх представників суспільства загалом та академічної галузі зокрема.

Портал надасть можливість перегляду та збереження інформації й результату її аналітичної обробки - рейтингування ресурсів (людей, підрозділів, закладів), а також перегляду обраної системи цінностей (набору показників). Це призводить до обміну цінностями (системами цінностей), взаємопроникнення культур і цінностей (наприклад між представниками академічної галузі та студентських мереж, громадськості, між представниками різних академічних мереж тощо).

Завдяки запропонованому підходу забезпечується необхідна в українському суспільстві прозорість наявних ресурсів і досягнень, відповідність встановлених цілей наданим можливостям і ресурсам для їх досягнення. Через урахування певних рекомендацій представників суспільства надається можливість широким колам зацікавленої громадськості неявно впливати на розвиток освіти та науки, що створює умови для суспільної відповідальності за стан і розвиток цих галузей, з одного боку, а з іншого – з'являється можливість оприлюднення певного вигляду звітності освітян і науковців суспільству щодо до того, на що використовують кошти платники податків. Таким чином, ми забезпечуємо головний компонент у системі забезпечення якості – постійну взаємну еволюцію (кoeволюцію) партнерів завдяки обміну інформацією між партнерами – членами мереж завдяки доступу до відкритої та соціально верифікованої інформації про досягнення кожного.

Так, вищезазначене надає нам можливість зробити висновок, що розвиток культурно-мистецької освіти визначається інтенсивністю перебігу сучасних цивілізаційних процесів і викликами часу. Економічні, політичні, соціальні зміни, які відбуваються в країні, спричинили втрату в суспільстві творчої сили і певною мірою призвели до духовного зубожіння. Тому використання сучасних трендів і запровадження інноваційних технологій у поліпшенні доволі складної ситуації, яка склалась у культурно-мистецькому просторі країни, – беззаперечна.

Відтак постає необхідність дослідження провідних тенденцій та умов функціонування європейської освіти, стимулів її розвитку з метою подальшого застосування в сучасному вітчизняному освітньому просторі. Таке впровадження має на меті максимальне збереження традиційного змісту та призначення культурно-мистецької освіти з утіленням інновацій для забезпечення адаптації мистецької освіти вимогам часу. При цьому слід зазначити, що певний успіх в європейській культурно-мистецькій освіті пов'язаний з розумінням викликів сучасності.

Нагальною залишається розробка та запровадження дієвих механізмів і методів інтеграції вітчизняної освіти в європейський простір. Методи впровадження сучасних освітніх трендів мають носити системно-структурний підхід, зорієнтований на визначення раціональної структури культурно-мистецького освітнього потенціалу. Використовуючи сучасні методи, суб'єкти освітнього процесу мають звертати увагу на привабливість, відповідно до прогресивних ідей і нормативних співвідношень, заданих найбільш досконалими освітніми трендами.

Безумовно, одним з найважливіших факторів трансформації у сфері освіти на локальному рівні, з урахуванням глокального контексту, є самооцінка ефективності діяльності щодо забезпечення якості на всіх рівнях освітнього процесу. Таке впровадження має на меті не тільки традиційну статистичну звітність, а й формування вмінь і навичок для самопізнання як на рівні ВНЗ, так і професора, студента. Визначення й об'єктивний аналіз усіх критеріїв (позитивних, негативних), за якими функціонує освітня діяльність дозволить більш якісно формувати навчальні програми та професорсько-викладацький склад, який їх реалізовує. Важливим залишається питання автономії ВНЗ, їх структурних складових. Цей процес дозволить вишам обирати більш гнучку та дієву систему забезпечення якості освіти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі повинні орієнтуватися не тільки на вивчення європейського досвіду, а й практичне впровадження кращих сучасних освітніх трендів, наближення їх до вітчизняної освітньої практики. Використання сучасних підходів дозволить модернізувати культурно-мистецьку освіту та наблизити її до європейських стандартів. Пріоритетним залишаються питання переосмислення та гармонічного поєднання управлінських традицій та інновацій в умовах соціальних трансформацій та євроінтеграційних освітніх процесів.

ПІСЛЯМОВА

Трансформаційні процеси відбуваються, як правило, у перехідні епохи, і саме такий період переживає сьогодні Україна. Ці процеси зумовлені як внутрішніми соціокультурними явищами, так і глобалізаційними тенденціями. Шок глобалізації для України переплітається з тим, що останнім часом актуалізувалася проблема відмінності її регіонів і постали питання: що є «українством» і чи обов'язково «східні» українці повинні бути ідентичні «західним»? У сучасних умовах питання висвітлення динаміки розвитку культури потребує концептуалізації проблеми трансформаційних процесів у добу глобалізації, а також особливостей глокального та локального розвитку, що, своєю чергою, пов'язано з проблемою гуманізму - «ноосферного гуманізму» (У. Еко), або «нового гуманізму» (А. Печчеї), «теїстичного, або релігійного гуманізму», що проголошує необхідність діалогу між усіма релігіями, і «світського гуманізму», який проголошує впевненість у здатності людини застосувати науку й технологію для поліпшення умов людського життя.

Глокальний контекст розвитку культури актуалізує розгляд таких характерних для глокалізації понять, як «культурна матриця», «глобальна культурна матриця» та «культурний ландшафт», що пов'язані насамперед із традицією. Традиція на теренах України має характер універсалізму, завдяки якому українська культура гранично відкрита в тому сенсі, що вона здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію, завдяки властивому їй кордоцентризму, і тому здатна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості етнічних культур, утворюючи єдиний комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний простір культури.

Культура в сучасних соціально-економічних, політичних умовах набуває нового змісту та вимагає щодо її становлення, розвитку й ефективного використання відповідної зацікавленості та підтримки різних

стейкхолдерів культурного життя, діяльність котрих покликана, передусім, впливати на проведення реальної політики в державі, сприяти координації роботи між усіма учасниками культуротворчого процесу. За умов відсутності чіткого розуміння національного інтересу в країні, – який цілком залежить від стратегічної культури, що обумовлюється національними традиціями, просторовим, географічним положенням, світоглядом і світосприйняттям, історичним досвідом, – постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях. Безумовно, основною метою демократичної держави і, відповідно, її культурної розбудови є національний інтерес, в основу якого мають бути покладені потреби всіх членів суспільства. Національний інтерес має стати головним критерієм здійснення державного управління не тільки у сфері культури, а й у розбудові української держави в цілому.

Без дієвої й ефективної підтримки національних культурних благ, які є головним елементом національної культури та характеризуються національною особливістю, культурно-історичною приналежністю до певної культури, споживчою вартістю, відсутністю системного виробництва, відповідним споживчим ринком, неможливе відродження української культури і, відповідно, її гідне представлення у світі.

Одними з головних соціокультурних інститутів зі створення культурних благ, є заклади культури. Для ефективного забезпечення культуротворчої місії вітчизняних закладів культури необхідно здійснити ряд важливих трансформаційних процесів, а саме: забезпечення дієвих соціально-економічних, правових умов для ефективної діяльності закладів культури; сприяння формуванню сучасної інфраструктури вітчизняних закладів культури; розробка та реалізація цільових державних програм для ефективного використання закладів культури; підвищення фахової кваліфікації працівників закладів культури; коригування системи оподаткування діяльності соціокультурних інститутів з урахуванням сезонності послуг, які надаються ними; розроблення принципово нової концепції - моделі закладів культури, програм їх діяльності, відповідно до сучасних вимог їх функціональної

діяльності та соціальної сутності; визначення принципів фінансування закладів культури на основі поєднання державного і приватних джерел; посилення добродійного ринку для здійснення програм, які реалізуються через заклади культури; координація зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв'язання проблем у галузі культури на всіх її рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові документи

1. Конституція України : прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення : 23.03.2014). – Заголовок з екрана.
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/32/95> (дата звернення: 17.02.2014). – Заголовок з екрана.
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 25. – Ст. 252. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення : 20.02.2014). – Заголовок з екрана.
5. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей [Електронний ресурс] : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 405. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення : 24.01.2014). – Заголовок з екрана.
6. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 21.09.2000 № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення : 17.03.2014). – Заголовок з екрана.
7. Про культуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення : 02.03.2014). – Заголовок з екрана.
8. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення : 07.02.2014). – Заголовок з екрана.
9. Про охорону культурної спадщини [Електронний ресурс] : Закон України від 08.06.2000 № 1805-II // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення : 03.02.2014). – Заголовок з екрана.
10. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення : 01.03.2014). – Заголовок з екрана.
11. Про професійних творчих працівників та творчі спілки [Електронний ресурс] : Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 52. – Ст. 132. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення : 02.03.2014). – Заголовок з екрана.

12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97> (дата звернення : 14.12.2013). – Заголовок з екрана.

13. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>(дата звернення : 12.01.2014). – Заголовок з екрана.

14. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Постанова Міністрів України від 19.09.2007 № 1158. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007>(дата звернення : 15.01.2014). – Заголовок з екрана.

15. Про нормативи забезпечення населення клубними закладами [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.1998 № 1775. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-98> (дата звернення : 17.03.2014). – Заголовок з екрана.

16. Європейська культурна конвенція 1954 р. [Електронний ресурс] : Конвенція : Міжнар. документ від 19.12.1954 // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994-213> (дата звернення : 16.02.2014). – Заголовок з екрана.

Джерельна база

17. Акуленко В. І. Культурні права людини, громадянина і народу / В. І. Акуленко // Пам'ятки України. – 2003. – № 3. – С. 2–11.

18. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія / В. І. Акуленко. – К. : ТОВ «ВО «Юстініан», 2013. – 616 с.

19. Аникин А. В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. В. Аникин. – М. : Политиздат, 1985. – 367 с.

20. Ариарский М. А. Социально-культурная деятельность как предмет научного осмысления / М. А. Ариарский. – СПб. : Арт-студия «Концерт», 2008. – 792 с.

21. Арнольдов А. И. Национальная культура и глобализация / А. И. Арнольдов. – М. : МГУКИМ, 2004. – 48 с.

22. Артюх В. Поняття «традиція» в українській консервативно-націоналістичній історіософії [Електронний ресурс] / В. Артюх ; Науково-ідеологічний центр Дмитра Донцова. – Режим доступу: <http://dontsov-nic.org.ua>. – Заголовок з екрана.

23. Бард А. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / А. Бард, Я. Зодерквист. – СПб. : Стокгольмская школа экономики, 2005. – 107 с.

24. Баркова Е. В. Культурна матриця глобалізації [Електронний ресурс] / Е. В. Баркова. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.ru>. – Заголовок з екрана.

25. Бауман З. Г. Глобализация. Последствия для человека и общества : пер. с англ. / З. Г. Бауман. – М., 2004. – 188 с.

26. Безклубенко С. Д. Українська культура: погляд крізь віки : історико-теоретичні нариси / С. Д. Безклубенко. – Ужгород : Карпати, 2006. – 512 с.
27. Безносів М. А. Сучасні трансформаційні процеси (порівняльний соціологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01 / Безносів Михайло Анатолійович ; Харківський держ. ун-т. – Х., 1999. – 17 с.
28. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / Ульрих Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 464 с.
29. Бек У. Что такое глобализация? / Ульрих Бек ; общ. ред и послеслов. А. Филиппова ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
30. Бекетт Ф. Национальные парки: трудный выбор / Франц Бекетт // Курьер ЮНЕСКО. – 1994. – № 6. – С. 23–25.
31. Белебега І. О. Українська еліта / І. О. Белебега. – Х. : Березіль, 1999. – 345 с.
32. Белебега І. О. Честь України / І. О. Белебега. – Х. : Факт, 2001. – 295 с.
33. Бессонова О. Э. Раздаточная экономика России: эволюция через трансформации / О. Э. Бессонова – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 144 с.
34. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; пер. з англ. О. Фешовець. – Л. ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
35. Бистрицький Є. К. Сучасна цивілізаційна ситуація: царина політичного / Є. К. Бистрицький // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець. – К. : Альтерпрес, 2003. – С. 77–147.
36. Бібліотечному фахівцю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.nplu.org/index.php?lng=uk> (дата звернення : 12.02.2014). – Заголовок з екрана.
37. Біла книга з міжнародного діалогу «Жити в гідному суспільстві, як рівні» = Белая книга о межкультурном диалоге «Жить в достойном обществе, как равные» = White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Dignity» / ред.: І. І. Бабін, Б. С. Житнигор, С. Б. Житнигор [та ін.] ; Всеукраїнська академ. спілка спеціалістів проф. оцінки наук. досліджень і пед. діяльності. – О., 2008. – 116 с.
38. Білодід Ю. М. Цінності в системі духовності / Ю. М. Білодід // Духовність українства : зб. наук. пр. / ред. кол. Ю. М. Білодід [та ін.]. – Житомир : ред.-вид. відділ ІПСТ, 2004. – Вип. 7. - С. 17–21.
39. Більченко Є. В. Культурологічний дискурс філософії діалогу : Чужий. Інший. Ближній. Третій : автореф. дис. ... д-ра культурології : 26.00.01 / Більченко Євгенія Віталіївна ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2011. – 28 с.
40. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / О. В. Безпалько, Ю. М. Галустян, А. В. Гулевська-Черниш та ін. ; за заг. ред. А. В. Гулевської-Черниш. – К. : Книга плюс, 2008. – 120 с.

41. Боголюбова Н. М. К вопросу о культурных связях в современной социокультурной ситуации / Н. М. Боголюбова, Ю. В. Николаева // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. – 2011. – № 3 (8). – С. 181–185.
42. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій : світоглядно-філос. аналіз / А. І. Бойко. – К. : Знання України, 2009. – 379 с.
43. Бокова А. Инновационные практики в реализации культурной политики [Электронный ресурс] / А. Бокова. – Режим доступа: <http://www.dareto.ru/analitica>. – Заголовок з екрана.
44. Брайс Дж. Вильям Гладстон / Дж. Брайс ; под ред. и с прим. Л. Е. Оболенского ; пер. с англ. А. Я. Гальперна. – СПб. : Типо-лит. Вайсберга и П. Гершунина, 1902. – 62 с.
45. Буряк В. В. Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст : монография / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – 462 с.
46. Валлерстайн И. Конец знакомого мира : социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
47. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал / Г. Г. Ващенко. – Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
48. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Верменич Ярослава Володимирівна ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – 32 с.
49. Верменич Я. В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / Я. В. Верменич ; наук. ред. В. А. Смолій ; НАН України ; Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2012. – 284 с.
50. Вишневский М. И. Культуротворческая миссия современного социально-гуманитарного образования / М. И. Вишневский // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х., 2012. – № 2. – С. 3–8.
51. Вища освіта України і Болонський процес / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Освіта ; Т. : Богдан, 2004. – 384 с.
52. Вовкун В. Національна визначеність – шлях до подолання глобалізаційних викликів та успішного розвитку [Електронний ресурс] / В. Вовкун // Матеріали VII Культурологічних читань пам'яті Володимира Подкопаєва : експериментальна веб-сторінка науковців УЦКД. – Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua>. – Заголовок з екрана.
53. Войтович Р. В. Ідеологія, технологія та стиль у державному управлінні / Р. В. Войтович. – К. : Вид-во НАДУ, 2003. – 245 с.
54. Волков С. М. Соціокультурна динаміка інституалізаційних, інтеграційних та регіоналізаційних процесів в мистецькій освіті України : культурологічний аспект : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01 / Волков Сергій Михайлович ; М-во культури України ; Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2013. – 413 с.
55. Востряков Л. Е. Культурная политика: подходы и концепции западных исследователей / Л. Е. Востряков // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. – СПб. : БизнесОстров, 2011. – Т. 2. – Вып. 1. – С. 42–52.

56. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття [Електронний ресурс] : виконавче резюме, Софія, 23–25 жовтня 1995 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.– Заголовок з екрана.
57. Гегель Г. Філософія права / Г. Гегель. – М., 1990. – 524 с.
58. Гезалов А. А. Трансформація общества в епоху глобалізації (соціально-філософський аналіз) : монографія / А. А. Гезалов. – М. : Канон+, 2009. – 288 с.
59. Генезис інституту омбудсмана : світовий досвід та українська модель // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.
60. Герчанівська П. Е. Традиція: стабільність і варіативність / П. Е. Герчанівська // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 12–16.
61. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон. – К. : Фенікс, 2003. – 580 с.
62. Государственная служба за рубежом. Управление культурой // Реферативный бюллетень. – Москва : Издательство РАГС, 2004.– № 5 (55). – 188 с.
63. Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века / Жак ле Гофф [пер. с фр. А. Руткевич]. – СПб., 2003. – 160 с.
64. Гриценко О. А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. А. Гриценко. – К. : УЦКД, 2000. – 228 с.
65. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 577 с.
66. Гулевська-Черниш А. Благодійницький сектор набирає обертів [Електронний ресурс] / А. Гулевська-Черниш. – Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 46 (6 груд.). – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium>. – Заголовок з екрана.
67. Гуманизм // Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1982. – 1600 с.
68. Гуревич А. Я. К пониманию истории как науки о человеке / А. Я. Гуревич // Историческая наука на рубеже веков / отв. ред. А. А. Фурсенко, А. Я. Гуревич. – М., 2001. – С. 166–174.
69. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 395 с.
70. Гуревич П. С. Культурология / П. С. Гуревич. – М. : Проект, 2003. – 336 с.
71. Дарендорф Р. Дорога к свободе : демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С. 69–75.
72. Дебре Р. Интеллектуальная влада у Франції / Режис Дебре ; [пер. з фр. В. Артюх]. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 308 с.
73. Дергачов В. Цивилизационная геополитика (геофилософия) / В. Дергачов. – К. : ВИРА-Р, 2004. – 672 с.

74. Державне управління / А. Ф. Мельник, О. Ф. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко – К. : Знання, 2004. – 342 с.
75. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури / І. Дзюба // День. – 2006. – 12 серпня.
76. Діяльність будинків культури по задоволенню потреб територіальних громад : звіт за результатами дослідження. – Кіровоград : Інститут соціокультурного менеджменту (ІСКМ), 2010. – 64 с.
77. Долбенко Т. О. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей : монографія / Т. О. Долбенко. – К. : Вид-во Ліра-К, 2013. – 432 с.
78. Драгичевич-Шешич М. Культурная политика в переходном обществе: фрагменты политологического и культурологического анализа / М. Драгичевич-Шешич // Панорама культурной жизни стран СНГ и Балтии. – М. : Издательство РГБ, 1999. – С. 26–31.
79. Дробышева Е. Э. Архитектоника культуры в аксиологическом измерении : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01 / Дробышева Елена Эдуардовна ; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб., 2011. – 20 с. ; То же [Электронный ресурс]. – Способ доступа: <http://dissertation.1.narod.ru>. (дата обращения : 07.11.2013). – Загл. с экрана.
80. Дудченко В. В. Свобода як буттєва передумова прав людини / В. В. Дудченко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : мат. XI регіональної наук.-практ. конф. – Л. : Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – С. 25-26.
81. Дуйкін В. Р. Текстоцентричність як визначальна засада історико-філософського дослідження / В. Р. Дуйкін // Мультиверсум : філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2005. – № 48. – С.
82. Эверитт Э. Как управлять культурой: интегрированное планирование и культурная политика / Э. Эверитт // Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры : сб. материалов. – М., 2002. – С. 100–123.
83. Эволюция культурной деятельности в новом столетии: культура в глобальном мире. – СПб., 2005. – 525 с.
84. Эко У. Распятие, инструкция для пользователя / У. Эко // Полный назад! «Горячие войны» и популизм в СМИ / пер. с итал. Е. Костюкович. – М. : Эксмо, 2007. – С. 428–435.
85. Енциклопедія етнокультурознавства. Кн. 2. Ч. 1 / Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець та ін. ; за ред. Ю. І. Римаренка. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2001. – 522 с.
86. Эпштейн М. Н. Постмодерн в русской литературе : учеб. пособие для вузов / М. Н. Эпштейн ; [рец. П. А. Николаев]. – М. : Высшая школа, 2005. – 495 с.
87. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / за ред. В. П. Горбатенка : монографія. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2005. – 332 с.
88. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід неklasичної естетики : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01 / Жукова Наталія Анатоліївна. – К., 2011. – 410 с.

89. Завдання на ХХІ століття для культури / пер. О. Буценко ; Центр розвитку «Демократія через культуру». – К., 2009. – 48 с.
90. Замятин Д. Н. Культура и пространство: моделирование географических образов / Д. Н. Замятин. – М., 2006. – 488 с.
91. Заславская Т. И. Современное российское общество: социальный механизм трансформации / Т. И. Заславская. – М. : Дело, 2004. – 400 с.
92. Заславская Т. И. Социетальная трансформация российского общества : Деятельностно-структурная концепция / Т. И. Заславская. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Дело, 2003. – 568 с.
93. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у пост-соціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Зеленько Галина Іванівна ; Нац. акад. наук України ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К., 2007. – 32 с.
94. Землянова Л. Я. Современная американская коммуникативистика : монография / Л. Я. Землянова. – М., 1995. – 264 с.
95. Иванов А. В. Евразийство: ключевые идеи, ценности, политические приоритеты : монография / А. В. Иванов, Ю. В. Попков, Е. А. Тюгашев, М. Ю. Шишин. – Барнаул : Издательство АГАУ, 2007. – 243 с.
96. Иванов В. Человек. Культура. Город / В. Иванов, В. Сергеев. – М. : РИЦ ИСПИ РАН, 2002. – 284 с.
97. Иконникова С. Н. История культурологических теорий / С. Н. Иконникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2005. – 474 с.
98. Интеллектуальные трансформации: феномены и тренды / В. В. Целищев, Н. С. Розов, В. О. Лобовиков и др. – Новосибирск : Параллель, 2008. – 167 с.
99. Ионесов В. И. Модели трансформации культуры: типология переходного процесса : автореф. дис. ... д-ра культурологии : 24.00.01 / Ионесов Владимир Иванович ; Самарская гос. академия культуры и искусств. – Самара, 2011. – 39 с.
100. Інформація про виконання бюджету Міністерством культури України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //http: mincult/uk. – Заголовок з екрана.
101. Інформація про консультації з громадськістю, заплановані в Міністерстві культури України на травень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
102. Каганский В. Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство / В. Каганский. – М. : Новое литературное обозрение, 2001. – 576 с.
103. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; пер. с нем. Н. Лосского ; ред.: Ц. Арзаканян, М. Иткин. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.
104. Карлова В. В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. держ. управління : 25.00.01 / Карлова Валентина Володимирівна ; УАДУ при Президентові України. – К., 2003. – 20 с.
105. Кармин А. С. Культурология / А. С. Кармин. – СПб. : Питер, 2010. – 40 с.
106. Карпачова Н. І. Перший Омбудсман України на захисті прав людини : зб. документів. 1998–2006 / Н. І. Карпачова. – К. : Азимут-Україна, 2007. – 714 с.

107. Квієк М. Університет і держава: вивч. глобал. трансформацій / М. Квієк ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Таксон, 2009. – 80 с.
108. Кириленко В. Круглий стіл щодо законопроекту «Про національний культурний продукт» [Електронний ресурс] / В. Кириленко. – Режим доступу: <http://www.zaukrainu.org/>. – Заголовок з екрана.
109. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2005. – 300 с.
110. Ключові проблеми та перспективи розвитку культури в Україні : аналітичний звіт. – К. : Асоціація суспільного прогресу, 2002. – 200 с.
111. Кнатько Ю. И. Трансформация культуры в контексте современных глобализационных процессов [Электронный ресурс] / Ю. И. Кнатько ; Белорусский государственный университет культуры и искусств. – Способ доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/24359/1/85-92.pdf>. – Загл. с экрана.
112. Ковалев А. Д. Социальная система Толкотта Парсонса и структурный функционализм / А. Д. Ковалев // История социологии в Западной Европе и США : учебник для вузов. – М., 1999. – Гл. 14. – С. 320–325.
113. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
114. Кондаков И. В. Архитектоника русской культуры [Электронный ресурс] / И. В. Кондаков. – Способ доступа : <http://russidea.rchgi.spb.ru/ideasinrussia> (дата обращения : 12.11.2013). – Загл. с экрана.
115. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильи. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
116. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм : монографія / П. П. Кононенко. – К. : МАУП ; Міленіум, 2006. – 358 с. : ілюстр. – Бібліогр. : с. 354–356.
117. Конституционное право государств Европы / отв. ред. Д. А. Ковачев. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 163 с.
118. Концепт культури: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : зб. наук. пр. / наук. ред. : Ю. П. Богуцький, Б. А. Головка, Г. П. Чміль, В. М. Щербина. – К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. – 320 с.
119. Концепція туристичного бренду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vilkul.ua/oleksandr-vilkul>. – Заголовок з екрана.
120. Копієвська О. Культурна функція держави в контексті національного державотворення : монографія / О. Копієвська. – К. : НАКККіМ, 2010. – 271 с.
121. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави // О. Корнієвський : монографія. – К. : Альтерпрес, 2010. – 396 с.
122. Косенко С. И. Европейские параметры современной культурной политики Франции : автореф. дис. ... канд. наук : 23.00.02 / Косенко Сергей Иванович ; Дипломатическая академия МИД РФ. – М., 2007. – 20 с.
123. Косенко С. И. Культура как специфический аспект внутренней и внешней политики Франции / С. И. Косенко // Современная Европа : проблемы и перспективы. – М., 2007. – С. 77–86.
124. Костомаров М. Книги буття українського народу / М. Костомаров // Українознавство : хрестоматія. – К. : Либідь, 1993. – 490 с.

125. Кочетков А. П. На пути к гражданскому обществу / А. П. Кочетков. – М. : Ин-т молодежи, 1992. – 141 с.
126. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності : теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : монографія / О. В. Кравченко ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2011. – 287 с.
127. Кравченко О. В. Культурна політика України: культурологічні аспекти концептуалізації та репрезентації : автореф. дис. ... д-ра культурології : 26.00.04 / Кравченко Олександр Васильович ; М-во культури України ; Харків. держ. акад. культури. – Х. : б. в., 2012. – 33 с.
128. Кравченко О. В. Культурологічна рефлексія сучасної культурної політики [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко. – Режим доступу : <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/kultura39/04.pdf>. – Заголовок з екрана.
129. Кравченко О. В. Типологізація культурної політики : теоретичні альтернативи [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко. – Режим доступу : <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/kultura36/05.pdf>. – Заголовок з екрана.
130. Кримський С. Б. Глобалізація як трансформаційний процес / С. Б. Кримський // Мудрецы всегда в меньшинстве. Статьи разных лет / сост. Д. С. Бураго. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – С. 243–265.
131. Кримський С. Б. Ментальність / С. Б. Кримський, В. В. Заболоцький // Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
132. Кто такие стейкхолдеры? [Электронный ресурс] : сайт // Международный фонд научно-технического сотрудничества. – Способ доступа : <http://www.crdf.ru/focus/stakeholders.html>. – Загл. с экрана.
133. Кугель С. А. Интеллектуальная элита Санкт-Петербурга. Ч. 2. Кн. 1 / С. А. Кугель. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 1994. - 115 с.
134. Кудишина А. А. Гуманизм – феномен современной культуры / А. А. Кудишина. – М. : Академический проект, 2005. – 504 с.
135. Кусков А. С. Культурный ландшафт как ресурс для развития регулируемого туризма: современные представления и подходы к типологии / А. С. Кусков, Е. И. Арсеньева // Устойчивое развитие туризма: направления, тенденции, технологии : сб. материалов междунар. науч.-практической конф. – Улан-Удэ : БИП, 2005. – С. 15–25.
136. Культура в сучасних трансформаційних процесах : монографія / М. М. Бровко, В. В. Лях, К. К. Баранцева, Т. К. Гуменюк та ін. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. – 396 с.
137. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу = Culture Matters: How Values Shape Human Progress / под ред. Л. Харринсона и С. Хангтингтона (Lawrence Harrison, Samuel Huntington). – М. : Московская школа политических исследований, 2002. – 320 с.
138. Культурная политика. Проблемы теории и практики. – М. : Д. Буланин, 2003. – 168 с.
139. Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры : сб. материалов / сост.: Е. И. Кузнецов, В. Р. Фирсов. – М. : Либерия, 2002. – 283 с.

140. Культурна політика в Україні : аналітичний огляд / О. А. Гриценко, Г. О. Андрес, І. С. Булкіна та ін. ; ред.-упоряд. О. А. Гриценко ; Укр. центр культ. дослідж. – К. : УЦКД, 2007. – 160 с.
141. Культурная політика: две модели [Електронний ресурс]. – Способ доступа : <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kultura-i-politika>. – Загл. с экрана.
142. Культурная экспансия США [Електронний ресурс]. – Способ доступа : <http://voprosik.net>. – Загл. с экрана.
143. Культурна політика: міжнародний досвід, теорія, практика / Культурний профіль країни Велика Британія // Інформаційно-аналітичний вісник “Діалог”. – К., 2004. – Вип. 4. – 72 с.
144. Культурные блага [Електронний ресурс] / Фонд научных исследований «Прагматика культуры» 2004. – Способ доступа : <http://www.artpragmatica.ru/term>. – Загл. с экрана.
145. Культурні практики і культурна політика. Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень / А. Єрмолаєв О. Левцун, О. Мельничук, В. Щербина ; ред.-упоряд. О. Левцун. – К., 2012. – 163 с.
146. Лавренова О. А. Семантика культурного ландшафта [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01 / Лавренова Ольга Александровна ; ГОУ ВПО «Российский государственный гуманитарный университет». – Способ доступа : <http://dissertation.1.narod.ru> (дата обращения : 07.11.2013). – Загл. с экрана.
147. Лазарев В. В. Правосознание и правовая культура / В. В. Лазарев // Общая теория права и государства / под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. – С. 145–156.
148. Лазарев В. В. Теория государства и права / В. В. Лазарев, С. В. Липень. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Спарк, 2004. – 528 с.
149. Лал Д. Похвала империи. Глобализация и порядок / Д. Лал ; пер. с англ. Б. Пинскер ; ред. Ю. Кузнецов. – М. : Новое издательство, 2010. – 364 с.
150. Леви-Стросс К. Первобытное мышление / К. Леви-Стросс. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб. Республика, 1999. – 392 с.
151. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / Э. Левинас ; пер. с фр. А. В. Парибка ; вступ. статья и коммент. Г. И. Беневича. – СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 1998. – 265 с.
152. Лекции по экономике социально-культурной сферы [Електронний ресурс]. – Способ доступа : <http://kultura-socio.ru>. – Загл. с экрана.
153. Лисенков С. Л. Культурні права // Юридична енциклопедія : у 6 т. / голова ред. кол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3. – С. 431–432.
154. Лисенков С. Л. Соціальна та особиста цінність культурних прав і свобод громадян / С. Л. Лисенков // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ : зб. наук. пр. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1995. – С. 62–66.

155. Личковах В. А. Повернення Європи? (Філософські та культурно-антропологічні засади «універсалізму» як альтернативного, «панєвропейського» шляху глобалізації) / В. А. Личковах, М. В. Ольховик // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : зб. статей. – Чернігів : ЧДПУ, 2002. – Вип. 14. – С. 3–12.
156. Лозко Г. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. Лозко. – К. : АртЕК, 2001. – 304 с.
157. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
158. Лук'яненко Л. Г. Національна ідея і національна воля / Л. Г. Лук'яненко. – К., 2008. – 192 с.
159. Макаренко Л. О. Правова культура як фактор реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / Л. О. Макаренко // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 284–311.
160. Макаркин А. Круглый стол: польский опыт [Электронный ресурс] / А. Макаркин // Ежедневный журнал. – 2012. – 13 янв. – Способ доступа: <http://ej.ru/>. – Загл. с экрана.
161. Маклюэн М. Война и мир в глобальной деревне / М. Маклюэн, К. Фиоре ; [пер. с англ. И. Летберга]. – М. : АСТ : Астрель, 2012. – 219 с.
162. Малімон В. І. Особливості та проблеми державного культурного будівництва в сучасній Україні / В. І. Малімон // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування : матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 31 травня 2007 р.). – Т. 4. – К. : Видавництво НАДУ, 2007. – С. 244–246.
163. Малиновский Б. Научная теория культуры / Бронислав Малиновский ; пер. с англ. И. В. Утехина ; сост. и вступ. ст. А. К. Байбурина. – М. : ОГИ, 2005 – 184 с.
164. Малиновский П. В. Глобализация 90-х годов: время выбора / П. В. Малиновский // Глобализация : контуры XXI. – М. : ИНИОН, 2002. – Ч. 1. – С. 5–49.
165. Маркетинг у сфері культури і мистецтв / Ф. Кольбер, Ж. Нантель, С. Білодо, Дж. Д. Річ ; пер. з англ. С. Яринича. – Л. : Кальварія, 2004. – 420 с.
166. Марычев В. В. Научная картина мира в культуре современного общества : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Марычев Владимир Владимирович ; Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2004. – 22 с.
167. Межкультурные города. К модели межкультурной интеграции : результаты совместной программы Совета Европы и Европейской комиссии «Межкультурные города» / под ред. Ф. Вуда ; пер. О. Буценка. – К., 2010. – 136 с.
168. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации [Электронный ресурс] / В. Межуев // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – 2009. – №1. – Способ доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/1/Mezhuev/>. – Загл. с экрана.

169. Меритократия [Электронный ресурс] // Философский энциклопедический словарь / ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/. – Загл. с экрана.
170. Методика правової освіти. – К. : Атіка-Н, 2005. – 88 с.
171. Мир культуры. Международная мозаика: сравнительный анализ культурной политики зарубежных стран / сост.: Е. И. Кузнецов, В. Р. Фирсов. – М. : Либерия, 2003. – 264 с.
172. Міністерство культури України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/> (дата звернення : (07.02.2014)). – Заголовок з екрана.
173. Можейко М. А. От «этики кодекса» к «этике творчества»: трансформация нравственного сознания в современной культуре / М. А. Можейко // Творческое наследие семьи Рерих в диалоге культур: философские аспекты осмысления : сб. науч. трудов. – Мн. : Технопринт, 2005. – С. 288–322.
174. Моль А. Социодинамика культуры / А. Моль ; пер. с фр., вступ. ст., ред. и прим. Б. В. Бирюкова, Р. Х. Зарипова, С. Н. Плотникова. – М. : Прогресс, 1973. – 406 с.
175. Моргантау Г. Международная политика / Г. Моргантау // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М., 1997. – Т. 2. – С. 501–507.
176. Мотрошилова Н. Метафизика ландшафта против ландшафта метафизики? [Электронный ресурс] / Н. Мотрошилова. – Способ доступа : http://www.intelros.ru/pdf/siniy_divan/09/5.pdf. – Загл. с экрана.
177. Мунди С. Культурные права и европейская демократия в переходной период / С. Мунди. – Тбилиси : Фонд «Кавказ», 2007. – 55 с.
178. Назаров Д. Н. Массовое и индивидуальное в современной культуре / Д. Н. Назаров, Л. В. Щеглова // Социкультурные исследования. – Волгоград, 2007. – Вып. 13. – С. 44–52.
179. Настояща К. Українська культурна традиція в ситуації постмодерного соціуму: актуалізація потенціалу самозбереження [Електронний ресурс] / К. : Настояща. – Режим доступу: <http://bulava.info>. – Заголовок з екрана.
180. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття. Кн. 2 / авт. кол.: В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К. : Навч. книга, 2003. – 672 с.
181. Национальные интересы [Электронный ресурс]. –Способ доступа: <http://www.grandars.ru>. – Загл. с экрана.
182. Нежинский И. В. Традиция в пространстве культуры [Электронный ресурс] / И. В. Нежинский. – Способ доступа : <http://fourthway.narod.ru>. – Загл. с экрана.
183. Нетократия [Электронный ресурс]. – Способ доступа : <http://www.sbur.com/wiki/>. – Загл. с экрана.
184. Никитина А. В. Специфика философско-культурологической репрезентации культурного ландшафта : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Никитина Александра Валерьевна ; Казанский государственный университет культуры и искусств. – Казань, 2013. – 23 с.

185. Никонов В. Российская матрица / В. Никонов. – М. : Русское слово – учебник, 2014. – 992 с.
186. Ніконов В. Культурна матриця успішної модернізації [Електронний ресурс] / В. Ніконов. – Режим доступу : <http://izvestia.ru/news>. – Заголовок з екрана.
187. Новгородцев П. И. Лекции по истории философии права / П. И. Новгородцев // Сочинения / сост., вступ. ст. М. А. Колерова, Н. С. Плотникова. – М. : Раритет, 1995. – С. 15–234.
188. Новосельцева Г. Б. Трансформация государственного регулирования современной экономики / Г. Б. Новосельцева. – М. : Экономические науки, 2006. – 256 с.
189. Нозік Р. Анархія, держава та утопія [Електронний ресурс] / Р. Нозік. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru>. – Заголовок з екрана.
190. Норберг Ю. В защиту глобального капитализма / Ю. Норберг ; пер. с англ. М. Коробочкин. – М. : Новое издательство, 2007. – 272 с.
191. Нурышев Г. Н. Геокультура: теоретико-методологические основания [Электронный ресурс] / Г. Н. Нурышев. – Способ доступа: <http://www.ibl.ru/konf>. – Загл. с экрана.
192. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – Репринтне відтворення вид. 1918 р. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.
193. Одеський національний університет ім І. І. Мечникова [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://onu.edu.ua/> (дата звернення : 07.10.2013). – Заголовок з екрана.
194. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
195. Олійник О. М. Глокалізація як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Олійник Олександр Миколайович ; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 16 с.
196. Омельченко С. Р. Категориальный статус языковой ментальности / С. Р. Омельченко // Язык и ментальность : сб. статей / отв. ред. М. В. Пименова. – СПб. : СПбГУ, 2010. – С. 66–76.
197. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії : монографія / Н. М. Оніщенко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
198. Орлова Э. А. Динамика культуры и целеполагающая активность человека / Э. А. Орлова // Морфология культуры: структура и динамика. – М., 1994. – 262 с.
199. Ороховська Л. А. Світова спільнота в контексті глобалізаційних процесів: філософсько-історичний та соціокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Ороховська Людмила Анатоліївна ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

200. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. А. М. Гелескул. – СПб. ; М. : Изд-во АСТ, 2003. – С. 11–208.
201. Офіційне представництво Президента України [Електронний ресурс] : сайт / Адміністрація Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua> (дата звернення :17.01.2014). – Заголовок з екрана.
202. Павленко Ю. В. Глобальні протиріччя та цивілізаційна природа України / Ю. В. Павленко // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій : матеріали наук.-практ. конф. 23.05.2003 р., м. Київ. – К. : Нац. акад. упр., 2003. – С. 31–42.
203. Пантелейчук І. В. Формування позитивного іміджу органів державної влади: теорія, методологія, практика : монографія / І. В. Пантелейчук. – К. : Альтерпрес, 2011. – 316 с.
204. Паскуаль-і-Руїс Ж. Довідник з питань участі громадян у формуванні культурної політики європейських міст / Жорді Паскуаль-і-Руїс, Саньїн Драгоевич ; пер. О. Буценка ; Фонд «Інтерартс» ; Асоціація ЕКУМЕСТ ; Європейський культурний фонд ; Центр розвитку «Демократія через культуру». – К. : Оранта, 2007. – 120 с.
205. Пахльовська О. Ave, Europa! : статті, доповіді, публіцистика (1989–2008) / О. Пахльовська. – К. : Пульсари, 2008. – 654 с.
206. Пахтер М. Культура на перепутьї : Культура и культурные институты в XXI веке / М. Пахтер, Ч. Лэндри ; пер. с англ. ; предисл. М. Гнедовского ; Фонд «Институт культурной политики. – М. : Классика-XXI, 2003. – 95 с.
207. Пелих Н. Функції української держави / Н. Пелих // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 3–7.
208. Петрова І. В. Індустрія дозвілля в контексті сучасних культурологічних трансформацій / І. В. Петрова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2014. – № 1. – С. 20–34.
209. Петрова І. В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія / І. В. Петрова ; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – К. : НАКККиМ, 2012. – 294 с.
210. Пигалев А. И. Глобализационные процессы в свете новых подходов к анализу культуры / А. И. Пигалев // Культура на рубеже XX–XXI веков: глобализационные процессы. – СПб. : Нестор-История, 2009. – С. 254–270.
211. Пилипчук В. Г. Вплив глобалізаційних процесів на конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність України / В. Г. Пилипчук, О. П. Дзьобань // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. – Х. : ХАІ, 2010. - № 1. - С. 5–10.
212. Погорілко В. Ф. Роль місцевих Рад депутатів трудящих у здійсненні функції радянської держави / В. Ф. Погорілко. – К. : Політвидавництво, 1976. – 96 с.
213. Полянський К. Велика трансформація: політичні та економічні істини нашого часу / К. Полянський. – СПб. : Алетей, 2002. – 314 с.

214. Поліщук Л. А. Соціально-культурна діяльність клубів України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис ... канд. культурології : 26.00.01 / Поліщук Людмила Олександрівна ; КНУКІМ . – К., 2011. – 17 с.
215. Порівняльне правознавство (правові системи світу) : монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Парламентське видавництво, 2008. – 488 с.
216. Похиленко Н. Первый шаг навстречу Европе [Электронный ресурс] / Н. Похиленко. – Способ доступа: [:http://pvgazeta.info/region/kultura](http://pvgazeta.info/region/kultura). – Загл. с экрана.
217. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межэтнической толерантности / Л. Г. Почебут. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 281 с.
218. Приходько В. В. Інноваційна реформа вищої освіти в сучасній Україні : монографія / В. В. Приходько. – Д. : Пороги, 2010. – 456 с.
219. Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка / О. І. Безгін, Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян та ін. ; Інститут культурології Академії мистецтв України. – К. : СПД Голосуй, 2008. – 400 с.
220. Проблемы общей теории права и государства / под. общ. ред. В. С. Нерсеяна. – М. : Норма, 2004. – 813 с.
221. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / відп. ред. В. Ф. Погорілко : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 652 с.
222. Проект «Модель 21» [Електронний ресурс] : офіц. сайт неприбуткової громад. орг. / Центр розвитку «Демократія через культуру». – Режим доступу: <http://model21.org.ua/>. – Заголовок з екрана.
223. Рабінович П. М. Соціальна сутність прав людини (у світлі потребового підходу) / П. М. Рабінович // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХІ регіональної наук.-практ. конф. – К. : ІДіП, 2005. – С. 4–7.
224. Раздина Е. В. Трансформация национального государства в мировой системе институтов власти под влиянием процессов глобализации / Е. В. Раздина // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. – Х. : ХАІ, 2010. - № 2. - С. 121–127.
225. Разумович Н. Н. Политическая и правовая культура / Н. П. Разумович. – М. : Наука, 1989. – 238 с.
226. Рижкова С. А. Творення, трансляція, інтерпретація та споживання культури : монографія / С. А. Рижкова, І. В. Кузнецова, І. О. Шевченко. – К. : НАКККіМ, 2010. – 476 с.
227. Робертсон Р. Глокалізація : часопростір і гомогенність-гетерогенність / Р. Робертсон // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. - С. 48–72.
228. Розумна О. П. Національні творчі спілки України: перспективи участі в культурній політиці [Електронний ресурс] / О. П. Розумна ; Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

229. Роль публічних бібліотек у формуванні правової культури населення : аналіт. довідка / відп. за вип. К. С. Бугаєнко ; уклад. Р. П. Круценко ; Упр. культури і туризму Черкас. облдержадмін. ; КЗ «ОУНБ ім. Т. Шевченка». – Черкаси, 2010. – 8 с.
230. Романенко Г. О. Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір : монографія / Г. О. Романенко, В. М. Шейко. – К. : Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2008. – 208 с.
231. Ромашов Р. А. Функции государства // Р. А. Ромашов. Теория государства и права. – СПб. : Питер, 2006. – С. 58–62.
232. Рубанець О. М. Глобалізм і культура: проблеми протистояння / О. М. Рубанець // Людина і культура в умовах глобалізації : зб. наук. ст. – К. : ПАРАПАН, 2003. – С. 101–109.
233. Руда Т. П. Художня культура в умовах глобального розвитку ЗМК [Електронний ресурс] / Т. П. Руда. – Режим доступу: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream. – Заголовок з екрана.
234. Рябой Ю. О. Вплив політичної культури на трансформаційні процеси українського суспільства : дис. ... канд. політичних наук : 23.00.02 / Рябой Юрій Олександрович ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2012. – 192 с.
235. Сабадаш Ю. С. Ауреліо Печчеї та «Римський клуб» / Ю. С. Сабадаш // Вісник Маріупольського державного університету / за заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь : Видавництво МДУ, 2011. – Вип. 1 (Серія : Філософія, культурологія, соціологія). – С. 123–130.
236. Савруцкая Е. П. Коммуникационный аспект инновационных трансформаций в конструировании социальной реальности / Е. П. Савруцкая [Электронный ресурс] // Культурологический журнал : электронное периодическое рецензируемое науч. изд. – 2012. – № 3 (9). – Способ доступа: <http://www.cr-journal.ru/rus>. – Загл. с экрана.
237. Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні : зб. наук. пр. – Вип. 1 / наук. ред. Ю. П. Богуцький ; відповідь за вип. С. М. Волков. – К. : Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. – 232 с.
238. Северинова М. Ю. Архетипи в культурі у проекції на творчість сучасних українських композиторів : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Северинова Марина Юріївна ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – К., 2013. – 415 с.
239. Сидоров А. М. Воображаемое и реальное в посттрадиционном обществе / А. М. Сидоров // Культура на рубеже XX–XXI веков: глобализационные процессы. – СПб. : Нестор-История, 2009. – С. 158–173.
240. Синецкий С. Б. Культурные трансформации в XXI веке: осмысление перспектив [Электронный ресурс] / С. Б. Синецкий. – Способ доступа: <http://www.cr-journal.ru/rus/journals>. – Загл. с экрана.
241. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консул, 2006. – 477с.

242. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів [Електронний ресурс] / Адам Сміт. – Режим доступу: <http://all-politologija.ru/knigi/moderniza>. – Заголовок з екрану.
243. Соболев И. Б. Геокультурное пространство как основа развития туристской специализации региона : автореф. дис. ... канд. геогр. наук, / Соболев Инесса Борисовна ; Алтайский гос. ун-т. – Барнаул, 2012. – 18 с. ; То же [Электронный ресурс]. – Способ доступа: <http://dissertation.1.narod.ru> (дата обращения : 07.11.2013). – Загл. с экрана.
244. Соколенко Ю. Гарантії культурних прав і свобод громадян України / Ю. Соколенко // Право України. – 2004. – № 2. – С. 34–38.
245. Соколов Б. Г. Культура и традиция. Метафизические исследования / Б. Г. Соколов // Культура : альманах лаборатории метафизических исследований при философском факультете СПбГУ. – СПб., 1997. – Вып. 4. – С. 27–49.
246. Статистична інформація кількісних показників по базових закладах культури за 1990–2013 роки [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/info/1864>. – Заголовок з екрана.
247. Стаут Дж. Демократия и традиция / Дж. Стаут. – М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2009. – 464 с.
248. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності / В. Степаненко // Українське суспільство: 10 років незалежності / за ред. В. Ворони. – К. : ІС НАН України, 2001. – С. 169–183.
249. Степин В. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В. Степин, Л. Кузнецова. – М., 1994. – 274 с.
250. Стражний О. С. Український менталітет : Ілюзії. Міфи. Реальність / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008. – 368 с.
251. Страны центральной и восточной Европы – новые члены европейского союза: проблемы адаптации / под ред. С. П. Глинкиной, Н. В. Куликовой ; Институт экономики РАН. – М. : Наука, 2010. – 495 с.
252. Суменков С. Ю. Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты [Электронный ресурс] / С. Ю. Суменков // Материалы практ. конф. 5–6 июня 2011 г. – Пенза ; Прага : Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – Способ доступа : <http://sci-book.com/grajdanskoe-pravo-uchebnik/prava-cheloveka-kontekste-globalizatsii-78416.html>. – Загл. с экрана.
253. Табачковський В. Г. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Г. Табачковський // Філософська думка. – 2001. - № 1. – С. 6–25.
254. Теорія держави і права / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
255. Теория культуры [Электронный ресурс]. – Способ доступа : <http://www.libma.ru/kulturologija>. – Загл. с экрана.
256. Титар О. В. Культурні ідентичності в глобалізованому світі (на прикладі Слобожанських національно-культурних ідентичностей) / О. В. Титар // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. – Х. : ХАШ, 2010. - № 1. - С. 114–119.

257. Тойнби А. Дж. Постигание истории : пер. с англ. / А. Дж. Тойнби ; сост. А. П. Огурцов. – М. : Прогресс, 1991. – 420 с.

258. Токвиль А. Демократія в Америці [Електронний ресурс] / А. Токвіль. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross>. – Заголовок з екрана.

259. Тоффлер Э. Шок будущего : пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М. : Изд-во АСТ, 2002 [Электронный ресурс]. – Способ доступа: <http://www.chronos.msu.ru>. – Загл. с экрана.

260. Троєльнікова Л. О. Кризь велич століть: еволюція художньо-освітнього простору України : монографія / Л. О. Троєльнікова ; Міністерство культури і туризму України ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 442 с.

261. Туган-Барановский Д. М. Наполеон и власть (эпоха консульства) / Д. М. Туган-Барановский ; Волгогр. гос. ун-т, Балаш. гос. пед. ин-т. – Балашов, 1993. – 303 с.

262. Тьерри О. История завоевания Англии норманнами: о его причинах и последствиях до нашего времени в Англии, Шотландии, Ирландии и на материке. – Т. 1 / О. Тьерри ; пер. Е. Горнев. – СПб. : Тип. Деп. Уделов, 1858. – 262 с.

263. Українська бібліотечна асоціація [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/> (дата звернення :14.03.2014). – Заголовок з екрана.

264. Українська душа / заг. ред. В. Храмова. – К., Фенікс, 1992. – 128 с.

265. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько ; за ред. Ю. П. Богуцького. – К. : Знання, 2007. – 680 с.

266. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] : офіц. сайт / Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua>(дата звернення : 15.10.2013). – Заголовок з екрана.

267. Управление производством конкурентоспособной и востребованной продукцией : монография / В. Т. Прохоров [и др.]; под общ. ред. В. Т. Прохорова ; ФГБОУ ВПО «Юж.-Рос. гос. ун-т экономики и сервиса». – Новочеркасск : ЮРГТУ (НПИ), 2012. – 280с.

268. Федоров С. А. Есть ли пределы «совершенству техники»? / С. А. Федоров // Юнгер Ф. Г. Совершенство техники. Машина и собственность / Ф. Г. Юнгер ; пер. с нем. И. П. Стребловой. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – С. 524–553.

269. Феномен глобализации в контексте диалога культур – М. : «Канон»РООИ «Реабилитация», 2010. – 304 с.

270. Філін О. Закономірності і наслідки глобалізації [Електронний ресурс] / О. Філін. – Режим доступу: http://filin-gridius.blogspot.com/2012/08/blog-post_10.html. – Заголовок з екрана.

271. Філософія : словник-довідник / за ред.: І. Ф. Надольного, І. І. Пилипенка, В. Г. Чернеця. – 3-е вид. – К. : НАКККіМ, 2001. – 480 с.

272. Философское осмысление проблемы глобализации [Электронный ресурс]. – Способ доступа: <http://www.philosophyday.ru/>. – Загл. с экрана.
273. Флиер А. Я. Культура как фактор национальной безопасности / А. Я. Флиер // *Общественные науки и современность*. – 1998. – № 3. – С. 181–187.
274. Фонд Віктора Пінчука [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://pinchukfund.org/ua/>. – Заголовок з екрана.
275. Фрідман Й. Глобальна система, глобалізація та параметри модерності / Й. Фрідман // *Глобальні модерності* / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 106–134.
276. Фурман А. В. Психокультура української ментальності : наукове видання / А. В. Фурман. – Т. : Економічна думка, 2002. – 132 с.
277. Фурс В. Арджун Аппадурай. «Современность» на просторе : культурные измерения глобализации / В. Фурс // *Социологическое обозрение*. – 2003. – Т. 3. – № 4. – С. 57–66.
278. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : Издательство АСТ, 2003. – 603 с.
279. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] : роз'яснення 24.01.2011 / Міністерство юстиції України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
280. Харитоновна Н. Н. Философия культуры Освальда Шпенглера / Н. Н. Харитоновна // *Успехи современного естествознания*. – 2009. – № 7. – С. 141–144.
281. Хен Ю. В. Сохранение культурного многообразия малых народов как проблема «качественной демографии» / Ю. В. Хен // *Культурология. Сер.: Теория и история культуры : дайджест* / РАН ИНИОН ; Центр гуманитарных науч-информ. исслед., отд. культурологии. – М. : ИНИОН, 2011. – № 4 (59). – С. 63.
282. Хутка О. Є. Поняття «національна ментальність» та її роль в ціннісній системі суспільства [Електронний ресурс] / О. Є. Хутка // *Науковий вісник Академії муніципального управління* : зб. наук. пр. Серія: Управління. – 2009. – Вип. 4 (10). – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
283. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению / К. Хюбнер ; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М. : Канон+, 2001. – 400 с.
284. Цветков В. В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.
285. Цветков В. В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти : монографія / В. В. Цветков, А. А. Коваленко, І. О. Кресіна. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 496 с.

286. Цыганков П. А. Глобализация и национальный интерес [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков // Международные отношения. – Способ доступа : <http://uchebnik-online.com/131/371.html>. – Загл. с экрана.

287. Чередніченко О. Мова і культура в процесі глобалізації [Електронний ресурс] / О. Чередніченко. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua>. – Заголовок з екрана.

288. Чернець В. Г. Україна: динаміка культуротворчих процесів : монографія / В. Г. Чернець. – К., 2002. – 175 с.

289. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах: проблеми та перспективи / Л. Г. Чернюк // Збірник наук. пр. ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1 (48). – С. 252–255.

290. Чорноморець Ю. Пам'яті Сергія Кримського [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець. – Режим доступу: <http://www.risu.org.ua>. – Заголовок з екрана.

291. Чумаков А. Н. Метафізика глобалізації. Культурно-цивілізаційний контекст / А. Н. Чумаков. – М. : Канон, РОИ «Реабілітація», 2006. – 516 с.

292. Шейко В. Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації : монографія / В. Шейко, М. Александрова. – К. : Ін-т культурології АМУ, 2009. – 312 с. – Бібліогр. : с. 271–311.

293. Шейко В. М. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти) : монографія / В. Шейко ; Національна акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – К., 2011. – 624 с.

294. Шестак В. С. Сучасний стан та перспективи законодавчого забезпечення реалізації культурної функції держави / В. С. Шестак // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 30–35.

295. Шкуратов В. А. Искусство экономной смерти. Сотворение видеомира / В. А. Шкуратов. – Ростов н/Д : Наррадигма, 2006. – 400 с.

296. Шматко Н. А. Анализ культурного производства в генетическом структурализме Пьера Бурдьё / Н. А. Шматко // Вестник социологии РАН. – 2001. – № 2. – С. 302–322.

297. Шульган О. Л. Естетико-психологічний потенціал ідентифікації : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / Шульган Олена Леонідівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 17 с.

298. Шумська І. Культурна матриця як спосіб виявлення національної ментальності [Електронний ресурс] / І. Шумська. – Режим доступу: <http://www.istpravda.ru/bel/research>. – Заголовок з екрана.

299. Юнгер Э. Рабочий. Господство и гештальт / Э. Юнгер // Рабочий. Господство и гештальт. Тотальная мобилизация. О боли. / пер. с нем. А. В. Михайловского. – СПб. : Наука, 2000. – 539 с.

300. Яжборовская И. С. Глобализация и опыт трансформации в странах Центрально- и Юго-Восточной Европы / И. С. Яжборовская. – М. : Academia, 2008. – 378 с.

301. Яремчук О. В. Міфологічний компонент ментальної особистості в культурно-історичній психології : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.01 / Яремчук Оксана Василівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2004. – 20 с.
302. D'Angelo M. Cultural policies in Europe : regions and cultural decentralization / M. d'Angelo, P. Vesperini. – Strasbourg: Council of Europe, 2000. – 13 p.
303. Anholt S. Nation Branding : A continuing theme / S. Anholt. – Journal of Brand Management. – 2002. – Vol. 10. No. 1. – P. 59–60.
304. Apel K.-O. The Ecological Crisis as a Problem of Discourse Ethics // Oefsti A. (ed.) Ecology and Ethics. A Report from the Melbu Conference, 18–23 July 1990. – Vitenskap, 1990. – P. 222.
305. Council of Europe and ERICArts [Електронний ресурс] // Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, 2012. 13th edition. – Режим доступу: www.culturalpolicies.net (accessed 23 July 2013). – Заголовок з екрана.
306. Corijn E. Urban Cultural Policies in Europe / E. Corijn, H. Mommaas // Compilation of Background Studies Commissioned as part of the preparation of The European Report On Culture & Development – Council of Europe, CMC (95). – 3 prov. – P. 70–115.
307. Isar R. Y. Cultural networks and cultural policy : some issues and imperatives / R. Y. Isar // Networks : The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century / ed. B. Cvjetičanin. – Zagreb : Institute for International Relations and Culturelink Network, 2011. – 281 p.
308. Mokre M. Culture and Collective Identification / M. Mokre // Culture and External Relations : Europe and Beyond / eds. J. Batora, M. Mokre. – London : Ashgate, 2011. – P. 14.
309. Mulcahy K. V. Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches / K. V. Mulcahy // Journal of Arts Management, Law and Society, Winter. – 2006. – № 35(4). – P. 319–330.
310. Newbould G. Successful Business Politics / G. Newbould, G. Luffman. – L. : Gower, 1989. – 456 p.
311. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. – UNESCO ; WHC-99/2, 1999. – № 2 (February). – 151 p.
312. Robinson K. How to escape education's death valley [Електронний ресурс] / K. Robinson // TED.com. April 2013. – Режим доступу: http://www.ted.com/talks/ken_robinson. – Заголовок з екрана.
313. Shore C. Building Europe. The Cultural Politics of European Integration / C. Shore. – London : Routhledge, 2000. – P. 4.
314. Sue P. Ze Zsoisir. 2-me ed. mise a jour. – Paris: Presses univ. de France, 1983. – 127 p.

315. Strom E. Cultural policy as development policy: Evidence from the United States / E. Strom // *International Journal of Cultural Policy*. – 2003. – vol. 9. – P. 247–263.

316. Van Paachen P. Cultural networks – how to assess? / P. Van Paachen // *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century* / ed. B. Cvjetičanin. – Zagreb : Institute for International Relations and Culturelink Network, 2011. – 281 p.

317. Vuyk K. The arts as instrument? Notes on the controversy surrounding the value of art / K. Vuyk // *International Journal of Cultural Policy*. – 2010. – Vol. 16. № 2. – P. 173–183.

**СТАТИСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ПО БАЗОВИХ ЗАКЛАДАХ КУЛЬТУРИ ЗА 1990–2013 РОКИ
(БІБЛІОТЕКИ, КЛУБНІ ЗАКЛАДИ)**

Рік	Кількість бібліотек, тис.	Бібліотечний фонд, млн примірників	Кількість клубних закладів, тис.	Кількість місць у них, млн
1990	25,6	419	25,1	6,5
1991	25,3	410	24,7	6,4
1992	25,3	401	23,9	6,2
1993	24,4	388	23,5	6,0
1994	24,2	379	23,3	6,0
1995	23,8	370	23,0	5,9
1996	23,3	364	22,4	5,9
1997	21,5	356	21,5	5,6
1998	21,1	350	20,9	5,5
1999	20,9	347	20,7	5,5
2000	20,7	343	20,4	5,4
2001	20,4	338	20,2	5,3
2002	20,4	339	19,9	5,2
2003	20,3	336	19,6	5,1
2004	20,0	333	19,4	5,1
2005	19,8	330	19,1	5,0
2006	19,8	324	19,0	4,9
2007	20,8	345	18,9	4,8
2008	20,6	352	18,8	4,8
2009	20,1	338	18,7	4,8
2010	19,5	326	18,6	4,7
2011	19,3	318	18,5	4,7
2012	19,2	315	18,5	4,7
2013	19,1	311	18,5	4,7

Державна служба статистики України

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВНЗ

ФІНЛЯНДІЯ

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
Професійно зорієнтовані школи.		
Стратегія розвитку освіти, чітке її дотримання (кожні 4 роки). Стратегія розвитку враховує бажання всіх стейкхолдерів. Місце ВНЗ в стратегії.		
Галузі знань: науки і технологія, медицина, мистецтво, гуманітарні і соціальні науки (в Україні 40 галузей знань).		
Автономія ВНЗ, інституту, кафедр.		
Діяльність ВНЗ, інституту, кафедр визначається стратегією (затверджується відповідно до рівня; виконання перевіряється незалежним аудитом; виявляються сильні і слабкі сторони, звітується щодо виконання, аналізуються проблемні питання в реалізації стратегії).		
Навчальний план (змістовна частина наповнення спеціальності) (оцінка структури, знак якості, індекс цитування розробників, залучення практиків, іноземних фахівців до плану).		
Професорсько-викладацький склад (віковий ценз, кількість аспірантів і захищених, індекс цитування, мобільність (запрошення в інші ВНЗ)).		

ПОРТУГАЛІЯ

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
Інформаційна відкритість, довіра суспільства і влади до діяльності незалежних агенцій із забезпечення якості освіти (агенція з оцінки та акредитації вищої освіти, агенція з акредитації навчальних курсів) (експерти – представники різних країн).		
Безперервний процес забезпечення якості освіти : концентрація на викладанні, викладання як індивідуальний процес, концентрація на внутрішній моніторинг, негнучкий підхід, заснований на стандартах, важливість визнання зв'язку між викладанням і науковими, інноваційними дослідженнями.		
Безперервний процес покращення якості : концентрація на навчання, визнання навчання як суспільно важливого процесу, концентрація на індивідуальному та суспільному розвитку, гнучкий підхід, що базується на професійному знанні.		

Встановлення еквівалентності вищої освіти (equivalenciaacademica – академічна еквівалентність, reconhecimentoacademico – академічне визнання). Як результат - відкритість і привабливість португальської освіти для інших країн.

Культура безперервного забезпечення якості освіти.
Як результат – привабливість португальської вищої освіти.

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
<p>Забезпечення високого рівня викладання в усіх галузях знання. Цей процес забезпечується як внутрішнім так і зовнішнім аудитом і моніторингом.</p>	<p>Наукова діяльність визначається на всіх рівнях як важливий процес у підготовці висококваліфікованого дослідника.</p>	<p>Інновація розглядається як процес продукування якісних людських ресурсів для ринку праці.</p>
<p>Здійснення незалежного аудиту, як результат забезпечення якості освіти: зустріч з керівниками інститутів, з групою, що займається самооцінкою інституції; з керівниками підрозділів; з викладачами; студентами; випускниками; з іншими стейкхолдерами; перевірка виконаних робіт.</p>	<p>Підтримка на національному рівні науково-дослідних проектів за різними напрямками і на різних рівнях. Окремо існують гранти на стажування в міжнародних наукових установах. Залучення фінансової підтримки через приватні фонди, інститути. Особлива увага приділяється підтримці і розвитку португальської мови і культури (Інститут Камоенса (ІСА), Фонд Калуста Гулбенкяна (IGC) тощо).</p>	<p>Активне поєднання знань, внутрішніх ресурсів та партнерства в інноваціях.</p>
<p>Фінансова підтримка неплатоспроможних студентів (урегульовано законодавчо).</p>	<p>Розробка і підтримка дослідницьких програм. Програми призначені для іноземних викладачів і дослідників, які мають бажання продовжити професійне стажування в португальських університетах, як результат – підвищення престижу португальської наукової традиції.</p>	

СЛОВАЧЧИНА		
ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
Університет сертифікований за системою ISO.		
Якість як рівень задоволення студентів.		
Програма міністерства – моніторинг центру зайнятості про випускників.		
Рейтинг викладача залежить від його діяльності (мотивація – кар'єрний зріст, самовдосконалення).		
Звітність доцента, професора зведена до мінімуму.	Наукова діяльність не визначається нормами.	Як результат комерційної інновації – престиж кафедри.
Навантаження викладача: навчальна робота 50%, наукова робота 50%, проекти.	Звітність з наукової роботи зводиться тільки до реєстрації в бібліотеці. Як результат – доступність наукових досліджень доцента, професора для студента.	Інновація як приваблива інвестиція для кафедри, професора.

ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

ОСВІТА		
ГЛОБАЛЬНИЙ РІВЕНЬ		
ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Зменшення престижу культурно-мистецької освіти	<ul style="list-style-type: none"> • Порушення культурних прав громадян. • Процес духовного зубожіння нації. • Розвиток негативних тенденцій у суспільстві (насильство, наркоманія). • Духовний розрив між поколіннями. 	<ul style="list-style-type: none"> • Визнання важливості, необхідності культурно-мистецької освіти на всіх рівнях, підвищення її престижу.
Відсутність стратегії розвитку і підтримки культурно-мистецької освіти на всіх рівнях.	<ul style="list-style-type: none"> • Неврегульована система бюджетного розподілу за напрямками. • Різноманітні підходи до здійснення освітньої діяльності. • Відсутність стратегії унеможливує виявити сильні та слабкі сторони освітнього процесу, виявити можливі ризики і в подальшому визначити шляхи їх подолання. • Проблема щодо впровадження сучасних технологій в освітній процес (правове регулювання). 	<p style="text-align: center;">Міністерство культури України:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розробити стратегію розвитку культурно-мистецької освіти з урахуванням вітчизняних традицій і кращих європейських освітніх трендів; • розробити дієву стратегію розвитку культурно-мистецької освіти з чітким розподілом завдань між підпорядкованими ВНЗ; • відповідне узгодження з Міністерством освіти і науки України; • визнання професійних кваліфікацій в інших країнах.

ОСВІТА

ГЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Розробка критеріїв ліцензування й акредитації з урахуванням специфіки галузі.	<ul style="list-style-type: none"> Проблеми при формуванні професорсько-викладацького складу. Залучення практиків до освітнього процесу. 	Міністерству культури України розробити пропозиції та пояснення для певного спрощення умов ліцензування та акредитації з урахування специфіки галузі.
Відсутність мотивації в процесі забезпеченні якості освіти різних стейкхолдерів .	Практична відсутність взаємозв'язку з роботодавцями.	<ul style="list-style-type: none"> Державне лобіювання активного взаємозв'язку всіх зацікавлених сторін. Активне залучення приватного сектору.
Постійне зменшення державної фінансової підтримки культурно-мистецької освіти.	Уніфікація навчальних планів, скорочення індивідуальних занять. Як результат – зниження виконавчої майстерності.	<ul style="list-style-type: none"> Розуміння важливості культурно-мистецької освіти для розвитку нації. Активне обговорення проблемних питань серед владних структур, із залученням експертів з галузі. Залучення приватного сектору для розвитку галузі.

ОСВІТА

ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Принципи і завдання, які визначені в стратегії розвитку Академії, не знаходять практичної підтримки в органах виконавчої влади.	Декларативний характер стратегії.	<ul style="list-style-type: none"> Стратегії розвитку ВНЗ мають стати важливою складовою загальної стратегії розвитку вищої культурно-мистецької освіти. Представлення стратегії на всіх рівнях (завідувач кафедри на вченій раді інституту, директор (декан) на вченій раді академії, ректор на колегії міністерства). Як результат – персональна відповідальність за реалізацію стратегії.

		<ul style="list-style-type: none"> Здійснення як внутрішнього, так і зовнішнього аудиту з реалізації та кінцевого результату стратегії розвитку.
Невідповідність змістовного наповнення освітніх стандартів.	Частина непотрібних навчальних курсів.	<ul style="list-style-type: none"> Розробка процедур щодо еквівалентного підходу до формування освітніх стандартів. Як результат – студент має можливість скласти іспит із загальнообов'язкових предметів екстерном. Такий підхід надасть можливість більше уваги приділити профільним дисциплінам. Урахування специфіки культурно-мистецької сфери, яка спрямована на людину. Стандарти мають передбачати блок відповідних дисциплін. Поглиблене вивчення іноземних мов. Мовна сертифікація як стимул. Мовна сертифікація є важливим етапом становлення фахівця в галузі культури і мистецтва.
Недостатня практика міжнародних відносин.	Відсутня міжнародна мобільність як викладачів, так і студентів. Як результат – зниження рейтингу ВНЗ.	Активне вивчення і впровадження досвіду інших ВНЗ.
Недосконала система матеріальної мотивації праці професорсько-викладацького складу.	<ul style="list-style-type: none"> Відсутність стимулу для індивідуального росту. Пошук додаткової роботи в інших ВНЗ. Зниження якості освітнього процесу. 	<ul style="list-style-type: none"> Розробити модель розрахунків доплат до основного окладу з урахування ККД та освітніх європейських вимог. Переглянути і кардинально змінити звітну документацію викладача.

Неефективний механізм внутрішнього забезпечення якості освіти на різних рівнях.	<ul style="list-style-type: none"> Порушення чіткості в плануванні освітнього процесу. Звітність носить формальний характер. Відсутня методика виявлення і ліквідації слабких і сильних сторін у забезпеченні якості освітнього процесу. 	<ul style="list-style-type: none"> Створення центру моніторингу якості освіти. Підвищення персональної відповідальності за забезпечення якості освіти на різних рівнях освітнього процесу. Гнучкість і автономія у формуванні навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін (відмова від паперових носіїв).
Відсутність культури з абезпеченні якості освіти.	Недостатня відповідальність керівників структурних підрозділів за якість освіти.	Перегляд посадових інструкцій відповідно до обійманої посади з урахуванням рівнів персональної відповідальності за всі складові в забезпеченні якості освіти.

НАУКА

ГЛОБАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Тематика наукових досліджень не орієнтована на потреби суспільства і не відповідає вимогам часу.	<ul style="list-style-type: none"> Наукові доробки не мають практичного застосування. Неефективне використання бюджетних коштів. 	<ul style="list-style-type: none"> Визначити стратегічно важливі теми наукових досліджень для практичної реалізації актуальних суспільних проблем (наприклад спрямованих на реалізацію основних завдань і пріоритетних напрямів культурної політики держави, реалізацію культурних потреб і прав громадян). Закріплення за ВНЗ тем наукових досліджень під персональну відповідальність керівника. Як результат – контроль за раціональним використанням бюджетних коштів.
Локальний рівень наукових досліджень.	<ul style="list-style-type: none"> Наукові дослідження культурно-мистецької сфери фактично не представлені в європейському науковому просторі. 	<ul style="list-style-type: none"> Розробка дієвих механізмів входження наукових досліджень з галузі у світове наукове товариство.

	<ul style="list-style-type: none"> · Невизнання наукових досліджень у світовому науковому просторі. · Відсутність мотивації в різних стейкхолдерів у наукових дослідженнях. 	<ul style="list-style-type: none"> · Заклучення міжнародних угод, які нададуть можливість друкуватися у визнаних наукових виданнях. · Створення умов для входження вітчизняних наукових видань в інформаційні світові системи, наукометричні бази.
--	---	--

НАУКА

ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Відсутня державна підтримка наукових (мистецьких, творчих) шкіл .	<ul style="list-style-type: none"> · Дослідження не відповідають потребам країни, суспільства. · Дослідження не мають фактичного практичного впровадження. · Відсутнє нормативне регулювання результатів діяльності творчих, мистецьких шкіл (визнання як наукову діяльність). · Самостійний шлях до визнання досліджень, здобутків на світовій арені. 	<ul style="list-style-type: none"> · Розробка дієвих механізмів і процедур підтримки вітчизняних наукових, мистецьких, творчих шкіл. · Обговорення і затвердження тематики дослідження із зацікавленими органами влади. · Активна співпраця з науково-дослідними інститутами, творчими спілками, благодійними організаціями. · Створення мотивацій для розвитку і функціонування творчих, мистецьких шкіл, лабораторій.
Недостатньо скоординований контроль за використанням фінансування наукових досліджень, творчих, мистецьких проектів.	<ul style="list-style-type: none"> · Нераціональне використання матеріального ресурсу. · Відсутність єдиних вимог до творчих, мистецьких проектів як складової наукової діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> · Розробити фінансову модель розвитку науки, творчих, мистецьких проектів. · Розробити систему відшкодування матеріальних затрат за неналежне виконання наукової роботи. · Виробити критерії для порівняння творчих, мистецьких проектів до наукових досліджень.

- Вироблення критеріїв, показників якості науки (визначення імпаکت-фактору видань, топ-рейтингу конференцій).

ІННОВАЦІЇ

ГЛОБАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Відсутня дієва державна стратегія орієнтації ВНЗ на інновації.	<ul style="list-style-type: none"> • Породження різних поглядів на інноваційні процеси. • Різний механізм реалізації комерційних інновацій у діяльності ВНЗ (можливо, не завжди правовий). • Відсутність мотиваційної складової як зі сторони замовника, так і виконавця. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідити, розкрити та запропонувати дієві механізми розвитку й упровадження інноваційних досліджень у культурно-мистецькій освіті. • Розробити фінансову, організаційно-правову модель залучення інвестиційних проектів з урахуванням специфіки галузі. • Розробити адаптовану систему входження різних видів інновацій в освітній процес з урахуванням специфіки галузі.
Відсутні організаційно-правових засад функціонування інновацій.	<ul style="list-style-type: none"> • Хибне розуміння ролі інновації (комерційної, соціальної) 	Визначити роль соціальної інновації в забезпеченні якості освіти і, відповідно, розробити механізми їх реалізації. Створити умови для взаємовигідного їх упровадження.

ІННОВАЦІЇ

ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

ПРОБЛЕМИ	НАСЛІДКИ	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Відсутність системного розуміння інновації в забезпеченні якості освіти	Недостатня мотивація для використання інновацій.	<ul style="list-style-type: none"> • Ввчення досвіду інших ВНЗ з цього питання. • Створення центру інноваційних досліджень і технологій.

<p>Недостатньо розроблена система реалізації соціальних інновацій.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатнє розуміння ролі і сутності соціальної інновації в забезпеченні якості освіти. • Невизначеність масштабів для реалізації соціальних інновацій (одноразові, багаторазові). • Відсутність мотивації для автора. 	<ul style="list-style-type: none"> • Створення банку ідей (конкурс ідей). • Розробка взаємовигідних умов при розробці і реалізації соціальних інновацій. • Упровадження існуючих інновацій ідей назовні. • Визначення чіткого розуміння ролі інновації в освітньому процесі. • Визнання творчих, мистецьких проектів як соціальної інновації.
<p>Відсутня практика залучення комерційних інновацій</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутній зв'язок з працедавцем (бізнесом). 	<p>Розробка фінансової моделі залучення і використання інноваційних досліджень.</p>
<p>Негативна практика</p> <p>Системне інтелектуальне підживлення органів виконавчої влади інноваційними дослідженнями (творчі проекти, концерти, культурно-дозвілліві заходи, дозвілліві програми тощо)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Видача шаблонного продукту під інновацією. • Зникнення творчої мотивації. • Відсутність матеріального і морального заохочення призводить до неякісного продукту, який іде назовні. 	<p>Державна стратегія використання інтелектуального потенціалу соціальних інновацій.</p>

Наукове видання

Копієвська Ольга Рафаїлівна

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Редагування
Комп'ютерне верстання

О. І. Бугайова
О. І. Бугайова

Підп. до друку 23.06.2014 р. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 17,2. Зам. 217. Наклад 500.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.

